

LUND UNIVERSITY

Det sociala spelet om Romano Platso

Popoola, Margareta

1998

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Popoola, M. (1998). *Det sociala spelet om Romano Platso*. [Doktorsavhandling (monografi), Sociologi]. Department of Sociology, Lund University.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

DET SOCIALA SPELET OM ROMANO PLATSO

Margareta Popoola

Det sociala spelet om Romano Platso

Lund Dissertations in Sociology 22

COPYRIGHT ©
Margareta Popoola 1998

GRAFISK FORMGIVNING
Kjell E. Eriksson

OMSLAGSFOTO
Lena Halldenius

OMSLAG
Kjell E. Eriksson

TRYCK
Sociologiska institutionen, Lunds universitet 1998

ISBN 91-89078-33-0

FÖRLAG OCH DISTRIBUTION
Sociologiska institutionen, Lunds universitet
Box 114
221 00 Lund
Fax 046 222 47 94

Förord

Segregation är ett omdiskuterat och stundom hett debatterat ämne. I regel betraktas segregation uteslutande vara en beteckning för det geografiska rummets uppdelning av skilda befolkningsgrupper. Under de senaste åren har integration och segregation dessutom associerats med invandringens konsekvenser. I den offentliga diskussionen har segregation associerats till invandrare och svenskar i polariserande och uteslutande termer. Ämnet engagerar socialarbetare, forskare och andra samhällsvetare. Det är således ett fenomen som engagerar, aktiverar och leder till ständiga resonemang mellan företrädare för skilda kategorier av människor, som agerar på olika nivåer inom samhällshierarkin. Ur den här aspekten är således segregationsdebatten i sig en aktivitet som leder till en form av integration, i betydelsen samverkan och delat engagemang. Därmed framgår att det finns en mängd spännande infallsvinklar, som inte låter sig tyglas inom polariseringens antripoder. Det är detta spektrum av infallsvinklar, frågor och diskussioner som segregationsbegreppet visat sig ge upphov till, som har varit grunden för den motivation som har krävts för att jag skulle kunna ge mig i kast med detta ämne, som behandlar segregation ur ett visserligen lokalt, men flerdimensionellt perspektiv med etnicitet som ett av avhandlingens nyckelbegrepp.

Det empiriska materialet beskriver verkligheten. Verkligheten är emellertid aldrig statisk, och framför allt är den inte objektiv. Samhällsutveckling formas av subjektiva varelser som alla har olika bakgrund och värderingar. När en verklighet delges, vetenskaplig eller ovetenskaplig, måste också nödvändig kunskap finnas om vem det är som berättar. Genom detta inlägg bör också förmedlas, att jag som observatör och aktör är – kvinna, svensk, uppväxt med arbetarrörelsens värderingar och skolad i en myndighetsorienterad verklighet – ett barn av min tid och kommer, trots min strävan mot det objektiva, att beskriva fenomen och processer ur ett subjektivt, etnocentriskt perspektiv.

Etnocentrismens perspektiv har ständigt utmanats. Det är tankar, funderingar och ställningstaganden som formats, diskuterats och transformerats med ett större antal människor som alla har varit till stöd och hjälp allt sedan de första tankarna på arbetet, som resulterat i avhandlingen, tog sin början. Det är många människor som jag skänker varma tankar i full medvetenhet om deras insatser och stora betydelse för att jag har kunnat påbörja, upprätthålla motivationen och slutligen färdigställa arbetet. ”Först och främst vill jag tacka” är en sliten fras och i de här inledande raderna räcker inte orden till. Det är flera personer som jag först och främst vill tacka. En av dessa är Anna-Lisa Lindén som under många år har varit min stödjande, hjälpande och engagerade handledare. Anna-Lisa har varit en outtröttlig inspirationskälla och har genom

ett deltagande i mina tankar, funderingar och skrivna alster varit en ständig inspirationskälla för arbetets utformning. Det är ett engagemang, som vittnar om medmänsklighet och värme, men också om ett ojämförligt tålmod med mina tidvis ostrukturerade världsbilder. Genom sitt engagemang och lugna väsen har hon under min doktorandtid varit en personifikation av den intellektualiserade skärpans moder.

Inger Leite, är också en av dessa kvinnor vars hjälp jag är evinnerligt tacksam. När jag först funderade över segregationens form och väsen, i det geografiska rummet, med anledning av mina upplevelser som socialarbetare så uppmuntrades jag att strukturera mina intryck. Det var ett engagemang som i förlängningen gav mig den sporre som behövdes för hålla kunskapsprocessens motor vid liv. Som den kreativa chef hon är för socialbyråns verksamhet, engagerade hon sig tillsammans med Marie-Louise Salmonsson, Björn Eriksson – dåvarande ordförande i Östra distriktets socialnämnd i Malmö – och andra medarbetare för att jag skulle beredas tillfälle att utveckla fördjupade kunskaper om mina intryck. Utan deras hjälp hade arbetet aldrig blivit mer än en tanke. Deras insatser har inneburit en nödvändig uppmuntran som tillsammans med ett tacksamt mottaget bistånd, från Forskning i Malmö och Statens Invandrarverk, gjort det förfärdigade arbetet möjligt.

Jag har också anledning att tacka Birgitta Harris, som under de första kapitlens tillkomst var en ständig korrekturläsare. Hennes hjälp, frågeställningar och vänliga, men dock ifrågasättande om jag verkligen visste vad jag skrev när kommateringar, punkter och andra delar av skrivtecknens konst förvisades till skräpkammarens hörn. Eva Nyman axlade korrekturläsningarnas mantel och följde upp den skrivande textens diskussioner med återkommande resonemang. Tack Birgitta och Eva. Ni har varit ständiga inspirationskällor. Tack också alla ni som har hjälpt mig med goda råd, diskussioner och stöd i språkhanteringen. Jag vill speciellt nämna Sarah Johnsdotter som bistått med kloka kommentarer, befogade invändningar och fördjupande resonemang om mina skilda infallsvinklar. Andra människor som har funnits i min närhet och som jag har stor anledning att känna mig tacksam mot är samtliga medarbetare inom Rosengårds bibliotek, som ständigt bistått med service och ett beundransvärt tålmod i mitt sökande efter adekvat litteratur. Hyresgäster, släktingar och vänner till de boende på Herrgården som diskuterat, beskrivit och förklarat skilda delar av sina levnadsförhållanden är namn som inte omnämns i texten, men som genom sin värme och öppenhet aldrig kommer att glömmas. Tack till alla kända och okända.

Slutligen vill jag nämna min familj i betydelsen föräldrar, uppmuntrande släktingar, man och barn. Med hjälp av sina egna erfarenheter, från invandringens förutsättningar och etnicitetens betydelse för deras dagliga livsvillkor, har de alla genom sina skilda erfarenheter låtit mig ta del av deras insikter. Dessutom har min dotter varit en ständigt engagerad sparringpartner i de sociologiska diskussionernas ringdans. Tack också till mina söner som inte har haft för stora pretentioner på närvaron av en bullbakande mamma och som lärt sig hantera en microugn med praktikens elegans. Tack Julius, Funmi, Michael och Joshua för att ni finns och för att ni orkade med mig även i mina mest engagerade och frånvarande stunder.

Malmö maj 1998

Margareta Popoola

Innehåll

- 1 Inledning 9
- 2 Centrala begrepp 13
 - 2:1 Minoritetspolitiska modeller 19
 - 2:2 Segregation 24
 - 2:3 Sammanfattande kommentar: Etnicitet, särboende och minoriteter 29
- 3 Community och Society 32
 - 3:1 Den klassiska utgångspunkten 33
 - 3:2 Storstadens sociala villkor 37
 - 3:3 Sammanfattande kommentar: Det moderna närsamhället 43
- 4 Stadsdelen som Community 46
 - 4:1 Stadsområdet Rosengård och stadsdelen Herrgården 47
 - 4:2 Herrgården som Community 52
 - 4:3 Community, bostäder och förvaltning 60
 - 4:4 Sammanfattande kommentar: Förändringsprocesser i Herrgården 64
- 5 Community i ett extremt segregerat område 67
 - 5:1 Romano Platso, exempel på ett extremt segregerat område 68
 - 5:2 Frågeställningar och utgångspunkter 73
- 6 Metod 79
 - 6:1 Metodologiska aspekter 79
 - 6:2 Min roll som forskare med ett förflutet som socialarbetare 85
 - 6:3 Vänskapsband som synkroniserande faktor 93
- 7 Den negativa diskursens ordning 98
 - 7:1 Inflyttningen 98
 - 7:2 Tidigare levnadsvillkor 103
 - 7:3 Det egna valets bakgrundsfaktorer 107
 - 7:4 Sammanfattande kommentar: Begränsade val eller egen vilja? 112
- 8 Familje- och släktskapsband 115
 - 8:1 Det institutionaliserade familjebegreppet 115
 - 8:2 Familjetraditioner i omdaning 121
 - 8:3 Communitybaserade familje- och släktskapsrelationer 127
 - 8:4 Familje- och släktskapsrelationer utanför kommunen 132
 - 8:5 Sammanfattande kommentar: Regenererade familjeband 137

9 Sociala band 141

- 9:1 Etnicitetens grupporienterade identitetsuppbyggnad 143
- 9:2 Sociala band till den egna befolkningsgruppen 149
- 9:3 Relationer till andra befolkningsgrupper 154
- 9:4 Sammanfattande kommentar:
Sociala band som integrations- och segregationssträvande faktorer 166

10 Institutionella relationer 169

- 10:1 Religion och kultur 174
- 10:1.1 Religionen: De sociala rörelsernas uttrycksform 185
- 10:1.2 Hyresgästföreningens roll som etnicitetens markör 191
- 10:2 Community Work: Deltagande och professionalism 198
- 10:3 Relationer till offentlighetens förvaltningsliv 211
- 10:4 Relationer till bostadsföretagen 233
- 10:5 Sammanfattande kommentar: Det sociala livets institutionaliserade former 255

11 Gentrifikationsförsökets misslyckande 259

- 11:1 Fastighetsägarnas inflytande över migrationens praktik 260
- 11:2 Segregationens komplexitet 267

Bilagor 276

Summary 282

Litteraturförteckning 288

Övriga källor 293

KAPITEL I

Inledning

Arbetet är en tidsföljdsundersökning, som under åren 1994-1996 studerat sociala bostadsförhållanden inom ett snävt geografiskt avgränsat område. Arbetet har delvis finansierats av Statens Invandrarverk och Stiftelsen Forskning i Malmö för att slutföras inom ramen för en doktorandtjänst vid Sociologiska Institutionen, Lunds Universitet. Östra socialförvaltningen i Malmö har initialt varit huvudman för arbetets genomförande och har bidragit med arbetsrum, ADB utrustning och övriga administrativa kostnader.

Bakgrunden kan kortfattat beskrivas genom att det under våren 1992 skedde en ökad inflyttning av socialbidragsberoende invandrare till en fastighet, omfattande 155 lägenheter med säte i Herrgården som är ett delområde av Rosengård i Malmö. En större andel av de nyinflyttade hushållen bestod av zigeniska hushåll vilket ledde till en etnisk koncentration, som senare förändrades genom en större inflyttning av arabiska hushåll. Fastigheten blev snabbt skandalomsusad och den massmediala fokuseringen inriktades på segregation som fenomen, men också på den sociala miljön som de nyinflyttade hyresgästerna vistades i. Det empiriska materialet har i huvudsak hämtats från det aktuella fastighetsbeståndet och närområdet. Ambitionen har varit att genom fokusering på ett avgränsat och överblickbart område inhämta ökad kunskap om den etniska segregationens utveckling, form och innehåll.

För att förstå den process som i början av nittiotalet ledde till en ackumulerad zigenisk inflyttning i Herrgården, krävs en kort redogörelse för den lokala historiska utvecklingens senare skede, som berör den del av de utomnordiska zigeniska hushållen som har haft problem på bostadsmarknaden. Under åttio- och nittiotalet tvingades socialtjänsten, att finna husrum åt bostadslösa barnrika invandrarfamiljer. En större del av de bostadslösa invandrarfamiljerna bestod av zigeniska, men också av arabiska hushåll. Familjerna hade vränts från sina bostäder och levde tidvis på sjabbiga hotell. Tvätt och hygien ombesörjdes hos släktingar som ännu hade egna kontrakt. När även släktingarna riskerade vräkning hyrde kommunen lägenheter, villor och mindre fastigheter i egnahemsområden. Bostäderna hyrdes i andra hand av de bostadslösa invandrarfamiljerna och socialtjänsten fick därmed ett utökat ansvar för hushållens sociala och bostadsrelaterade situation.

Genom en förändrad hyresmarknad fick så småningom en större andel av socialtjänstens hyresgäster möjlighet att erhålla egna kontrakt. En större andel av de förut bostadslösa zigeniska hushållen tecknade under 1992 och 1993 egna kontrakt i den

fastighet, som behäftats med epitetet ”Zigenargården” och som ligger till grund för avhandlingens intresse. I det här arbetet har det forna epitetet förvandlats till ”Romano Platso”, som lite vidlyftigt kan översättas med ”Zigenarnas Plats” eller ”Zigenarnas Bosättning”. Det var som socialarbetare jag mötte de zigeniska hushållens inflyttning till den omdiskuterade fastigheten. I min yrkesutövning, som socialarbetare under åttio- och nittiotalet i Malmö och Lund, har jag dessutom kunnat följa delar av de zigeniska hushållens urbana migration som utmärks av vräkningar, in- och utflyttningar. Dessa erfarenheter har varit en praktisk demonstration av problematikens uttryck, som i förlängningen har resulterat i ett större intresse och en nyfikenhet över de inneslutande och uteslutande mekanismer som styr, vidmakthåller eller förändrar segregationens väsen. Det är ett intresse som inriktats på segregation som fenomen, vilket är en mångfacetterad begreppsapparat men i det här arbetet framför allt inriktats på etnicitet som ett nyckelbegrepp av segregationens praktik och konsekvenser.

Syftet med avhandlingen är att genom fokusering av en lokal bosättning försöka belysa den etniska segregationens geografiska form och utveckling. Med hjälp av de möjligheter till ingående studier som mikronivån ger upphov har det funnits en förhoppning att erhålla fördjupad kunskap om skilda faktorerens betydelse inom segregationens komplexitet med utgångspunkt från sociala strukturer, etnisk segregation och utvecklingsprocesser som fenomen. Det är komponenter som behandlas ur ett flerdimensionellt perspektiv som förväntas spegla bostadsföretagens, myndigheternas, och hyresgästernas inställning till den fysiska och sociala boendemiljön på det lokala planet, som utgör grunden för ökad kunskap om skilda faktorerens betydelse för den etniska segregationens uppkomst och utveckling i det urbana rummet.

Materialets innehåll och disposition kan beskrivas genom att kapitel två till sex behandlar arbetets teoretiska utgångspunkter och ställningstaganden. Kapitel 2 behandlar specifikt de centrala begrepp som har fungerat som avhandlingens verktyg. Redan på det här stadiet skall det dock påpekas att detta kapitel snarast är att betrakta som en översikt över de begrepp som kommer att behandlas mer ingående i avhandlingens senare skede. Kapitel 3 innehåller teoretiska utgångspunkter för studier av det urbana livets sociala villkor. Kapitel 4 ägnas åt en beskrivning av Rosengård och Herrgården. Det sista avsnittet i kapitel 5 och hela kapitel 6 redovisar de metoder och utgångspunkter som ligger till grund för fältarbetets genomförande. De följande kapitlen behandlar hyresgästernas tidigare boendekarriär, inflyttningsprocessen och de relationer som ligger till grund för bosättningens nätverk. Kap 7:1 behandlar inflyttningen 1992/93 och refererar således i första hand till den zigeniska inflyttningen. Här behandlas också fastighetsägarens roll och de av myndigheterna och massmedia rapporterade missförhållanden som delgivits en större allmänhet. Kap 7:2 och 7.3 behandlar hyresgästernas tidigare levnadsvillkor och deras bakomliggande skäl till bosättning i fastigheten. Det skall dock beaktas att hyresgästerna i dessa båda avsnitt liksom i kommande kapitel inte reduceras till zigeniska hyresgäster. För att göra framställningen något klarare ges hänvisning till tidsperioder i den löpande texten. För den som önskar en kortfattad översikt över in- och utflyttningsrörelserna i fastighetsbeståndet kan det vara fördelaktigt att på ett tidigt stadium läsa kap 10:4

som redogör för hyresgästernas relationer till bostadsföretagen som passerat revy under perioden 1994-1996. Det sista kapitlet utgör en sammanfattande analys av de tidigare avsnitten som behandlar hyresgästernas relationer till varandra och till offentlighetens institutioner som kan utläsas med hjälp av tidsaxelns hjälp. Eftersom avhandlingen behandlar skilda tidsperioder, vilket kanske kan vålla läsaren lite huvudbry, krävs det en kortfattad notering som berör de skilda befolkningsgruppernas allokering i det geografiska rummet.

Den numerärt betraktat zigeniska dominansen (1994) bröts under fältarbetets gång (1995) och det skedde en demonstration av en förändring av den etniska balansen som hade betydelse för befolkningsgruppernas inflytande över det geografiska utrymmet. Det skedde en utflyttning av zigeniska hushåll till förmån för hushåll från den arabiska språkgruppen. Det utvecklades en konkurrens om den sociala ordningen inom närområdet och *etnicitet* används som en isolerad och samverkande faktor för att förstå de handlingsmönster, som kunde leda fram till en befolkningsmässig förändring. Det är förändringar som också kan låta sig förklaras genom hyresgästernas individ- och grupprelaterade *positioner* i förhållande till sig själva och varandra. *Etnicitet* och positionering är således begrepp, som fungerar som analysens verktyg.

Avhandlingen har tagit en utgångspunkt i sociala strukturer, etnisk segregation och utvecklingsprocesser som fenomen. Såväl mindre som större samhällen uppvisar sociala strukturer. I det här sammanhanget förklaras sociala strukturer vara den *sociala ordning* som byggs upp med hjälp av relationer, som utgår från ett nätverk av familj, släkt, vänner och andra former av formella eller informella institutioner i det omgivande samhället. Vidare definieras utvecklingsprocesser vara de negativa eller positiva förändringar som har betydelse för de boendes motivation och engagemang att erhålla ett boendeinflytande i bostadsområdet.

De boende har kategoriserats under beteckningarna zigenare, araber, svenskar och övriga. Det finns inte några värderingar i de skilda begreppen även om olika befolkningsgrupper skulle kunna invända att de inte i första hand är araber eller zigenare, utan palestinier, libaneser, tjecker eller polacker. Under gruppen övriga döljer sig också en mångfald nationaliteter som inte redovisas separat, vilket endast har praktiska förklaringar. En långt gående redovisning av separata nationaliteter och skilda befolkningsgrupper med ett fåtal representanter inom varje kategori skulle olyckligt peka ut enskilda hushåll, vilket knappast kan betraktas gagna undersökningen eller de närmast berörda.

Det skall påpekas, att uttrycket *zigenare* användes för att beteckna den folkgrupp, som själva kallar sig *romer*. Beteckningen zigenare är och har under perioder varit en samlande beteckning för skilda folkgrupper som på olika sätt betraktats avvika från majoritetsbefolkningens normer och regelsystem. Genom skilda associationer har zigenare betraktats vara ett nedsättande omdöme om de individer som av olika anledningar brutit mot de uttalade och outtalade regler som finns i samhället. Trots detta har beteckningen zigenare i det här arbetet använts som ett värdebefriande beteckning på den folkgrupp som själva kallar sig *romer*.

Det är inte ovanligt att romer använder beteckningen zigenare om sig själva i kontakter med representanter för den majoritetsdominerade kulturen. I det här avgrän-

sade området som avhandlingen behandlar har zigenare, både för de grupper som berörs och för omgivningen, varit en essentiell beteckning. Det har varit en beteckning för en större folkgrupp med skilda etniska förtecken i deras relationer till varandra. Det är förhållanden som har direkta paralleller till den fokuserade arabiska befolkningsgruppen i området. Det är en befolkningsgrupp, som i likhet med den zigeniska populationen består av människor med olika bakgrund, men i det här sammanhanget har homogeniserats under beteckningen *araber*. Deras gemensamma nämnare är den arabiska språktillhörigheten, vilket i omgivningens ögon har blivit en identitets-
skapande faktor.

Zigenare och araber har varit flitigt använda beteckningar i deras relationer med varandra och med den övriga omgivningens representanter. Ett utbyte av för de uppvisade relationerna repetitiva beteckningarna, skulle vara en förvanskning av befolkningsgruppernas klassificerande termer om sig själva och andra som används i kontakten med omgivningen. I det här arbetet används därför zigenare och araber som homogeniserade begrepp, vilket är befolkningarnas etnicitetsrelaterade beteckningar för de grupper som inte ingår i den egna identitetsuppbyggnaden.

Vid alla möten med främmande kulturer finns det en risk för att i beskrivningarna förfalla till exotism. Beskrivningarna utgår då från de olikheter som onekligen finns mellan de flesta befolkningsgrupper. Olikheterna framhävs till förfång för de likheter som skulle kunna betraktas som väsentliga om inte skiljaktigheten hade förblindat det seende ögat. Jag har varit medveten om dessa fallgropar och det är en allvarligt ställd förhoppning att jag lyckats undgå de överdrifter, som enligt min mening, i förlängningen endast leder till ett ökat avståndstagande mellan människor.

I det här arbetet är de befolkningsgrupper som beskrivs inte bosatta på andra sidan jordklotet, de finns inte i periferins randområden utan de finns här och nu, mitt i bland oss. De beskrivningar som finns av enskilda människors livssituation utgår från generella situationer som snarare är grupp- än specifikt individrelaterade. De grupprelaterade berättelserna har individer som förebilder. Informanternas berättelser om sina skilda levnadsöden överlappar och griper tag i varandra i en kedja av händelser, men det skall understrykas att dessa skeenden inte skall härledas till enskilda individer inom bostadsområdet. Det har skett en omflyttning, som uppvisas genom den förändrade etniska balansen i området, vilket också underlättat en stående ambition att informanter och uppgiftslämnare inom hyresgästernas led skall kunna vara och förbli anonyma. Det skall slutligen nämnas att alla informanters namn är utbytta i de intervjuer som redovisas och att in- och utflyttningstakten i området inneburit att de enskilda hyresgästernas närvaro har varit ett ögonblick i tidens flykt.

KAPITEL 2

Centrala begrepp

Det är en välkänd sanning, att människor med ursprung i olika länder och världsdelar ser olika ut. Människor är mer eller mindre mörkhyade. De utseendemässiga attributen, som är genetiskt betingade har varit vägledande för klassificering av människor med begreppet *ras* som utgångspunkt. Enligt Bernt Skovdahl har ordet *ras* förmodligen sin bakgrund i det arabiska språket. Sedan medeltiden har det förekommit som lånord på spanska och portugisiska. Fram till 1800-talet användes ordet nästan enbart med en betydelse härkomst, härstamningslinje eller dynasti och det var i första hand människor med förnäma stamtavla och ”spansk” adelsstolthet som ansågs vara i besittning av ”ras” (Skovdahl, 1996 s 16). Genom italienskans *razza* som betyder ungefär stam har ordet fått en vidare spridning (Nordmark, 1995 s 30). Ordets ursprung kan därmed förklara varför *ras* tidigare ansågs vara nästan samma sak som *stam* eller *härkomst*.

Stambegreppet användes inom socialantropologin för att identifiera samhällen utan system som inrymmer centrala myndigheter. En *stam* är att skilja från ett folk, som har en organiserad statsbildning. Stambegreppet används även i en mer generell betydelse. Vid 1930 års folkräkning utgick stambegreppet närmast från härkomst och grundades på anteckningar i kyrkoböckerna. Barn till en finne var av finsk stam etc. (Reinans: Schwarz, 1971 s 9). I nyhetsrapporteringar från olika världsdelar har stambegreppet blivit en beteckning på avlägsna folkgrupper¹. På sextioalet rapporterade t. ex. massmedia från ”stamkriget” i Biafra, det talades om Ibo och Yoruba som ”stammar” i Nigeria, Västafrika. Yorubafolket, som ingår i den nigerianska nationen, har under historiens lopp haft en komplicerad statsbildning, som inrymt en centralmakt bestående av kungar, hov och arméer (Davidson, 1984 s 154). Trots dessa historiska och aktuella förhållanden betraktas både Ibo och Yoruba som stammar, medan svenskar däremot betraktas som ett folk. Det bör noteras, att användningen av stambegreppet i generell betydelse inte heller har sammankopplats med folkmängd. 1994 uppgick Nigerias folkmängd till ca 100 milj. inv. Ibos folkmängd beräknades vid samma tillfälle uppgå till ca. 20 milj. inv. och Yoruba bestod av ungefär 30 milj. inv. Med lite god vilja uppgår Sveriges folkmängd till knappt hälften av Ibos befolkningsunderlag och är exempel på en betydligt mindre befolkningsformation.

1 Mahmood Mamdani som beskrivit klassformationen i Uganda menar att begreppet är nedvärderande och i grunden är ett uttryck för rasism.

Trots det mindre befolkningsunderlaget betraktas de numerärt större befolkningsgrupperna vara exempel på stammar. Det mest betecknande är att de folkgrupper som uppfattas vara stammar är av främmande härkomst. Geografiskt såväl som kulturellt avstånd finns i förhållande till det egna folket, den egna rasen. I 1920 års folkräkning skrevs om samerna att ”fastän åtskilliga lappar numera använda det svenska eller finska språket, angiva nämligen rasegendomligheter eller det nomadiserande levnadssättet i allmänhet otvetydigt deras verkliga härstamning” (Reinans: Schwarz, 1971 s 9).

Rasbegreppet är ett hjälpmedel att klassificera individerna i olika grupper som den vita (kaukasiska), svarta (negroida) och den gula (mongoloida) rasen. En ”krypande” värld uppvisar emellertid en mångfald av undantag och kombinationer av de olika huvudgrupperna (Akintunde/Popoola/Flärd 1978). För att bestämma individers och grupper genetiska och kulturella tillhörighet är rasbegreppet därför en otillräcklig informationskälla. Det har också funnits – och finns – såväl öppna som underförstådda uppfattningar, att det skulle finnas fysiska eller mentala egenskaper hos ”raserna” som medför den ena eller andra gruppens överlägsenhet resp. underlägsenhet den andra. Historiens sociopolitiska kampanjer mot olika befolkningsgrupper² och den forskning, som skett inom rasbiologin³ har medfört, att begreppet ras som instrument blivit allt för belastat för att kunna fungera som objektiv eller subjektiv värdeämätare för människors grupptillhörighet.

Människors upplevelse av sin egen befolkningsmässiga grupptillhörighet utgår från de utseendemässiga attribut som följer de enskilda individerna, men tillhörigheten utgår också från den mentala upplevelsen av gemensamma värderingar, attityder i vardagslivets skeenden och de grupporienterade vanor som kan presenteras i form av seder, bruk eller traditioner. Dessa värderings- och beteendemönster som är internaliserade i en större eller mindre befolkningsgrupp är uttryck för den *kultur* som utkristalliserat sig inom samhällets olika delar. ”Kultur kan definieras som kollektivt medvetande, d.v.s. de idéer, kunskaper och värderingar och erfarenheter som vi delar med andra människor – både medvetet och omedvetet” (Gaunt/Löfgren, 1984 s 12). Det kollektiva medvetandets enskilda beståndsdelar integreras i mer eller mindre fasta värderings- och beteendemönster som omfattas av medlemmarna i ett större eller mindre samhälle. Dessa mentala upplevelser av hur livet är beskaffat och av hur livet bör levas ingår i de enskilda individernas handlingsrepertoar, som kan manifesteras i konst, religion eller andra uttryck för delaktighet i en samhällelig kontext.

Människors uppväxtvillkor kan medge en kulturell tillhörighet men beroende på graden av samhällets lokala eller kosmopolitiska karaktär, kan de med anledning av sina utseendemässiga attribut av omgivningen betraktas vara mer eller mindre ”främmande”, vilket anger att den kulturella och den på genetisk grund övergripande grupptillhörigheten inte alltid uppträder parallellt. *Etnicitet* kan vara lösenordet som

2 Se t. ex. Lindqvist 1995.

3 1910 skapades *Svenska sällskapet för rashygien* och några år senare *Statens institut för rasbiologi*. Sverige var därmed det första landet i världen med en särskild myndighet för rasbiologi. Institutet lever idag vidare, men nu som en del av Uppsala universitet under namnet Institutionen för medicinsk genetik (Nordmark, 1995).

inbegriper de genetiska och utseendemässiga aspekterna men även tar hänsyn till gruppernas och de enskilda individernas uppfattning om sin egen och andras tillhörighet. Ordet ”etnisk” kommer från grekiskan ”ethnos”, som betyder människa av ens egen sort, nation eller folk. Anya Peterson Royce har av Isajiw lånat en definition av etnisk tillhörighet som bygger på individuell basis.

Ethnicity is a process by which individuals either identify themselves as being different by others, or belonging to a different group or both identify themselves and are identified as different by others (Peterson Royce, 1982 s 21).

Vidare kan etniska grupperingar definieras så här:

An ethnic group consists of those who conceive of themselves as being alike by virtue of their ancestry, real or fictitious, and who are so regarded by others (Shibutani & Kwan: Lindberg, 1969 s 1).

Den etniska identiteten är *specifik* för varje grupp på ett sådant sätt att de enskilda individernas identitet personifieras genom utseende, kläder, språk, religion eller föreställningar om ett gemensamt kulturellt ursprung som varje grupp har. En person blir *tillhörig* en grupp på grund av dessa specifika egenskaper. Den etniska identiteten förstärks genom de *attityder* som uppstår av bilder, som individerna har av sig själva (autostereotyper) och de motbilder, som upplevs av andra (stereotyper). Slutligen kan den etniska identiteten upplevas som *klassbetingad* med anledning av den ekonomiska och politiska ställning huvuddelen av gruppens medlemmar har i ett samhälle. Med en enkel sammanfattande beskrivning är en etnisk grupp ett antal människor som upplever någon form av samhörighet, som bygger på föreställningar om genetiskt eller kulturellt betingade gemensamhetsskapande faktorer, som upplevs vara *socialt relevanta* i förhållande till andra grupper. Etniska grupperingar står alla i relation till varandra och *etniska relationer* betecknar de ömsesidiga förhållningssätt som utvecklas mellan etniska grupper inom och mellan samhällen. Etniska relationer omfattar alla tänkbara kombinationer av etniska grupper. Dessa relationer äger rum på alla nivåer i det samhällliga skeendet och i skärningspunkt mellan individ och samhälle, alltifrån individernas föreställningsvärldar till maktstrukturer på den överordnande samhällliga nivån (Bergman/Swedin, 1989 s 35).

En av aspekterna på etniska relationer är förhållandet mellan *majoritet* och *minoritet*. Majoritet i sociologisk betydelse är då inte beteckning på den grupp, som numerärt är störst till antalet, utan betecknar den grupp människor, som har en ekonomisk, politisk och kulturell maktposition i förhållande till andra grupper. Sven Alur Reinans menar, att enstaka individer ur skilda folkgrupper inte bildar minoriteter. För att uppbära en minoritetskultur i Sverige måste gruppen ifråga omfatta minst ett par tusen människor (Schwarz, 1971 s 13). En etnisk minoritet i Sverige är en etnisk grupp, som är ”en icke dominant befolkningsgrupp som besitter och önskar bevara stabila etniska, religiösa och språkliga traditioner eller kännetecken, klart annorlun-

da än den övriga befolkningens” (Bergman/Swedin, 1989 s 33). I Sverige räknas endast samerna som en autokron (inhemsk) minoritet (Järtelius, 1993 s 30).

En minoritet är med anledning av sin avvikelse stigmatiserad, märkt i förhållande till majoritetsbefolkningen. *Stigma* är en grekisk term för att beteckna kroppsliga tecken avsedda att påvisa någonting ovanligt eller nedsättande i en persons moraliska status. Ursprungligen skars eller brändes tecknen in i kroppen och gav en tydlig signal att bäraren var slav, brottsling eller förrädare. Stigma har i vardagsspråket fått en mer allmän och generell betydelse, som betecknar något ovanligt som en person är bärare av. Erving Goffman har ingående behandlat ämnet stigma och skiljer på tre olika former av stigma. För det första kan stigmat vara kroppsliga missbildningar av olika slag. Stigma kan också bestå av olika fläckar på den personliga karaktären, vilka uppfattas som viljesvaghet eller onaturliga lidelser, förrädiska eller stela trosföreställningar eller bristande hederlighet. Andra människor får en uppfattning utifrån vederbörandes förflutna t. ex. genom fängelsevistelser, alkoholism, homosexualitet, arbetslöshet, självmordsförsök eller politiska uppfattning. Slutligen kan stigma vara tribala (stambetingade) såsom ras, nation eller religion. Dessa stigmat kan förmedlas från generation till generation och i lika mån drabba alla medlemmar i en familj (Goffman, 1972 s 14). En afrikan i Sverige är åtminstone utseendemässigt avvikande i förhållande till den övriga befolkningen. Genom sin mörkare hudfärg bär han sitt stigma (tecken) som urskiljer honom från den ljushyade och numerärt större befolkningen. I alla dessa typer av stigma avviker den stigmatiserade från omgivningens förväntningar.

De som inte avviker från ställda förväntningar kallas enligt Goffmans terminologi för ”de normala”. Enligt Goffman bärs stigma av *de egna* eller *de visa*. *De egna* är beteckningen på de personer, som själva bär ett stigma och *de visa* är sådana personer, som genom kunskap om de stigmatiserades villkor och levnadsförhållande är sympatiskt inställda och kan göra sig till språkrör för den stigmatiserade gruppen (Goffman, 1972 s 14). Socialarbetare, poliser och sjukvårdspersonal är exempel på personalkategorier, som ofta kommer i kontakt med minoriteter i olika situationer. Genom den ingående kunskap dessa personer erhåller om minoriteternas levnadsvillkor skulle de, enligt Goffmans terminologi, kunna bli tillhöriga gruppen ”de visa”. Förutom stigmatiseringen finns ytterligare attribut, som kan förknippas med minoriteter.

Anthony Giddens behandlar etniska minoriteter och påpekar, att minoriteter alltid är *etniskt urskiljbara* i förhållande till majoritetsbefolkningen. Giddens skiljer på begreppen etnisk tillhörighet och fysiska kännetecken. Etnicitet användes på ett sätt som antyder individernas självuppfattning och uppfattning om andra. Graden av avvikelse i förhållande till majoritetsbefolkningen varierar, i en del fall är grupperna etniskt urskiljbara i förhållande till majoritetsbefolkningen, i andra fall är grupperna både etniskt och fysiskt urskiljbara i förhållande till majoriteten. Fysiska kännetecknen är förknippade med den etniska tillhörigheten, men individer behöver inte nödvändigtvis vara fysiskt avvikande för att vara etniskt urskiljbara i förhållande till majoritetssamhället. Giddens ger exempel från Japan där Burakumin är en etnisk grupp, vars etniska urskiljbarhet i förhållande till majoriteten knappt är märkbar. De ser ut

och betar sig som medlemmarna av det omgivande majoritetssamhället. Andra minoriteter t. ex. västindier och asiater i England är grupper, som är såväl etniskt som fysiskt urskiljbara i förhållande till majoritetsbefolkningen (Giddens, 1989 s 254).

Ett i Europa nära exempel på etniskt urskiljbara grupper är folkgrupperna i f. d. Jugoslavien. Albaner och serber i Kosovoprovinsen kan inte direkt urskiljas genom fysiska skillnader, men ser sig som etniskt och religiöst distinkta grupper. På ett liknande sätt är serber och bosnier urskiljbara i förhållande till varandra. Dessa skillnader har tillsammans med historiska och politiska förhållande lagt grunden för öppna motsättningar mellan folken.

USA är ett exempel på en plats som under århundraden varit ett immigrationsland. Under generationer har individer från olika etniska grupper blandats. Vid sådana förhållanden är det inte självklart, att de utseendemässiga attributen följer den etniska tillhörigheten. Det finns vita personer, som av sig själva och av omgivningen definieras som afrikanska amerikaner. De stigmatiserade "vita" afrikanska amerikanerna har både europeiska och afrikanska rötter, men de afrikansk-amerikanska familjerna har gett individerna deras etniska tillhörighet. Deras genetiska likhet med majoritetssamhällets medlemmar är större än med den minoritetsgrupp, de känner sig etniskt tillhöriga. Trots detta definieras de vita av sig själva och av omgivningen som tillhöriga den svarta minoriteten. Giddens sammanfattar tre kännetecken på minoriteter som ryms inom sociologins definitioner enligt nedan.

- 1) Its members are disadvantaged, as a result of *discrimination* against them by others. Discrimination exists when rights and opportunities open to one set of people denied to another group. For instance, a landlord may refuse to rent a room to someone because she or he is of West Indian background.
- 2) Members of the minority have some sense of group solidarity, of 'belonging together'. Experience of being the subject of prejudice and discrimination usually heightens feelings of common loyalty and interests. Members of minority groups often tend to see themselves as 'a people apart' from the majority.
- 3) Minorities are usually to some degree physically and socially isolated from the larger community. They tend to be concentrated in certain neighbourhoods, cities or regions of a country. There is little intermarriage between those in the majority and members of the minority group. People in the minority group might actively promote endogamy (marriage within the group) in order to keep alive their cultural distinctiveness (Giddens, 1993 s 254).

Sociala grupper i minoritetsställning är uppenbart förfördelade i förhållande till majoritetsbefolkningen. De befinner sig i underordnade ställningar och är avstängda från rättigheter och möjligheter, som tillerkännes majoritetsbefolkningen, de är utsatta för diskriminering. Diskriminering i betydelsen negativ särbehandling är ett väsentligt, men otillräckligt kriterium för att identifiera olika former av behandling som minoritetsmedlemmarna kan möta. Det finns otvivelaktigt många vittnesmål, som entydigt pekar på att minoritetsmedlemmar löper stor risk att utsättas för en negativ särbehandling på bostadsmarknaden, arbetsmarknaden eller i andra samman-

hang, men det finns även former av särbehandling som kan ge minoritetsgrupper uppenbara fördelar i förhållande till såväl majoritetsbefolkningen som till andra minoritetsgrupper. Exempel på positiv särbehandling kan vara, när nyinflyttade invandrarfamiljer genom flyktingmottagandets försorg slipper väntetid i kommunens bostadskö. Genom en särbehandling kan de senast anlända invandrarna få tillgång till de mest attraktiva lägenheterna som normalt innebär flera års kötid för att erhålla. En minoritetsgrupp kan också särbehandlas i förhållande till andra minoritetsgrupper. Bedömning av socialt bistånd kan, med hänvisning till individuell bedömning, ske på ett sådant sätt att medlemmar av en etnisk grupp erkännes ha större behov än andra grupper.

I en av de större städernas tidiga flyktingmottagande bedömdes under sommarmånaderna alla zigenare vara i behov av tält och övrig campingutrustning. De zigeniska bidragstagarna motiverade sina ansökningar av campingutrustning med att zigenare under sommarmånaderna alltid var på resande fot, det var ”ett zigeniskt kulturdrag”. Med den ovan relaterade motiveringen som grund, fick ett flertal zigeniska bidragstagare bifall på sina ansökningar om extra ekonomiskt bistånd till inköp av campingutrustning. Efterhand krävde även flyktingar av icke zigeniskt ursprung samma förståelse för sina semesterplaners genomförande och flyktingmottagningen ändrade då sin inställning. De började ställa samma krav på de zigeniska grupperna som på övriga socialbidragstagare, nämligen att under hela bidragsperioden stå till arbetsmarknadens förfogande. Det som hade hänt var att minoriteten – den zigeniska gruppen – hade använt sin kulturella bakgrund som argument för att uppnå fördelar, som inte var möjliga för icke zigenare, de använde sin etnicitet som strategi⁴. Genom att deras strategi bejakades utsattes de också för en positiv särbehandling, som inte är direkt jämförbar med den typ av negativ diskriminering som behandlas i Giddens kategorisering av kännetecken på minoriteter. Det bör också uppmärksammas att en på etnisk grund baserad positiv särbehandling kan, men behöver inte, innebära positiva attityder till den positivt särbehandlade gruppen ifråga.

Minoriteter och majoritetsbefolkningar är sociala grupperingar, som försöker bevara självbilder och motbilder om sig själva och andra. Dessa *autostereotyper* (självbilder) och *stereotyper* (bilder av andra) kan uppfattas i ett continuum av värderingar, beteenden och uppföranderegler där den egna gruppen oftast uppfattas i positiva termer. Den internaliserade autostereotypen ligger till grund för stereotyper om främlingar (Mirga, 1986 s 105). De andra etniska grupperna, klart skilda från den egna tillhörigheten, förväntas stå för andra värderingar och annorlunda beteende i motsats till de egna. Ett flertal berättelser florerar om hur invandrare planterar potatis på parketten, har höns i lägenheter eller slaktar grisar i badrummen. Berättelserna antar formen av vandringsägner, som ger en bild av hur invandrarna (de andra) förväntas bete sig, men framför allt ger berättelserna liv åt hur svenskar själva upplever sig att inte vara. Berättelserna återges ur ett etnocentriskt perspektiv som har till effekt att förstärka den egna positiva autostereotypen. Ett sätt att ytterligare förstärka den egna

4 Ethnicity as a strategy: se Mirga (1986).

positiva autostereotypen, är att i nedlåtande ordalag skämta om andra grupper och nationaliteter.

Det är emellertid inte alltid den positiva autostereotypen är märkbart internaliserad hos alla medlemmarna i den egna sociala gruppen. Det finns även exempel på motsatsen. Ibland kan etniskt urskiljbara svenskar höras uttrycka: *Vi svenskar är så tråkiga!* En föredragshållare på ett seminarium, som handlade om invandringen i Sverige, försökte på detta schabloniserade sätt övertala publiken att alla spansktalande skulle kunna lära svenskarna skratta och dansa tango. Budskapet var entydigt, svenskar var inte glada och framför allt inte dansanta, däremot skulle detta kunna avhjälpas, om de bara försökte ”lära sig” från de varmhjärtade och temperamentsfulla folken från sydligare breddgrader. Föredragshållaren gav på detta sätt exempel på en negativ autostereotyp och en positiv stereotyp, som förmodligen hade till syfte att undvika negativa föreställningar om invandrare (minoritetsgrupperna). Resultatet av såväl positiva som negativa stereotyper innebär emellertid alltid, att individerna, som berörs, riskerar att utsättas för särbehandling i förhållande till andra grupper.

2:1 Minoritetspolitiska modeller

Det finns ett flertal modeller, som beskriver minoriteternas olika anpassningsstrategier och förhållningssätt till majoritetssamhällena. Assimilationsförespråkarna använder sig av den modell, som starkast betonar minoriteternas anpassning till storsamhället. Enligt denna modell förväntas minoriteterna att ge upp det egna språket, religion och andra värderingar till förmån för majoritetsbefolkningens kultur. Leo Eitinger förklarar assimilationsbegreppet så här:

[A]ssimilation betyder att helt och fullt gå upp i omgivningen, så som uttrycket är känt från t ex fysiologin där assimilering betyder att de smälta och uppsugna näringsämnen blir beståndsdelar av den ätande organismens celler och vävnader. I botaniken talar man också om assimilering, och menar då att oorganiska ämnen i jorden omvandlas till organisk växtsubstans. Vi talar om assimilering också i språkvetenskapen och menar då att ett språkljud helt eller delvis smälter samman med ett annat, – ett starkare – som står i närheten av det. I geologin betyder assimilering en fullständig upplösning av angränsande bergarter i en smältmassa. Det gäller alltså alltid en komplett förändring, ett totalt uppgivande av den ursprungliga egenarten och livsformen, en omformning till en helt ny existensform (Schwarz, 1971 s 136).

Edmund Dahlström skiljer på *ackulturering* och *assimilering*. Vid ackultureringspolitik försöker majoriteten genom sina institutioner tvinga minoritetsmedlemmarna till majoritetens språk, normer, värderingar, attityder, vanor och kulturmönster. As-

similation innebär att minoriteterna överger sin egen kultur och fullständigt anpassar sig till majoritetsbefolkningen, som genom sina institutioner strävar efter att minska nationella minoriteters identitets- och samhörighetskänsla (Schwarz, 1971 s 88). Minoriteten förväntas då uppgå i storsamhället helt och fullt på storsamhällets premisser. Resultatet av assimilationens fulländning innebär att den etniska grundvalen möter sin totala upplösning och sammansmälter med den dominerande kulturen. Grundtanken är att olika grupper snabbt bör tillägna sig majoritetsbefolkningens kulturmönster och uppgå i en homogen befolkning (Popoola, 1989 s 14). Genom denna fullständiga anpassning försvinner kulturskillnaderna och därmed upphör de konflikter, som sker mot bakgrund av individernas kulturella tillhörighet. Ett exempel i Sverige är de ca 1200 vallonska hushåll (ca 4000 personer) som under 1600-talet invandrade från Nederländerna till de svenska järnverken (Järtelius, 1993 s 30). Längre såg de sig själva som en etnisk grupp. Ännu långt in på 1900-talet fanns ett särskilt vallonkompani vid Upplands regemente (Bergman/Swedlin, 1989 s 26). Vallonättlingarna anses uppgå till omkring 30.000 personer men har idag smält samman med den omgivande befolkningen. Trots att antalet personer skulle kunna vara tillräckligt för att upprätthålla kulturellt urskiljbara grupper är vallonättlingarna i dag, inte etniskt distinkta i förhållande till majoritetsbefolkningen. En liknande utveckling har skett bland arbetskraftsinvandrarna som anlände på sextiotalet. I dag har en del av invandrarnas barn och barnbarn blivit så försvenskade, att de till fullo smälter in i storsamhället som accepterade majoritetsmedlemmar. Enligt Goffmans terminologi har gruppmedlemmarna *passerat*, de röjer inte längre sina förfäders stigma och smälter därmed in bland "normalbefolkningen" (Goffman, 1972 s 80).

En mildare form av anpassningsstrategi är *integrationslinjen* som inte kräver ett fullständigt uppgående i den dominerande kulturen. Integrera kommer ur det latinska ordet *integer* som bl. a. betyder hel, oskadad, oförminskad och enligt Svenska Akademiens Ordlista betyder integrera att "förena till en helhet", att fullständiga. Integration är ett nyckelbegrepp som växte sig stark i den nordamerikanska 30-tals depressionens fotspar. Integrationsbegreppet ingår i en föreställning om samhällets förmåga att övervinna sociala, ekonomiska eller politiska kriser. Sammanfogningsmekanismerna skall övervinna upplösningstendenser i den mänskliga gemenskapen och återupprätta den sociala ordningen (Olsson Hort, 1992 s 59). Dahlström menar att:

integreringslinjen utgår från en konformitetsideologi och ackulturerings- och assimilationspolitik dominerar. Minoritetsgrupperna skall elimineras som kollektiv och dess medlemmar absorberas av majoritetsgruppens storsamhälle och tillägna sig majoritetskulturen. Utgångspunkten är att majoritetsbefolkningens kultur och samhälle är överlägsna. Förnorskningen av samerna i Nordnorge och amerikaniseringen av indianerna i USA efter andra världskriget är exempel på detta (Schwarz, 1971 s 90).

Den svenska socialpolitiska integrationssträvan har haft som mål, att i motsats till sociala konflikter och öppna konfrontationer skapa och upprätthålla harmoniska rela-

tioner mellan människor och grupper. System- och social integration handlar både om att öka människors resurser – utjämna – minska den sociala distansen mellan olika grupper – och blanda (Olsson Hort, 1992 s 71). Integrationslinjens förespråkare anser att invandrare skall kunna behålla seder, språk och delar av sin kultur men måste lära och använda sig av majoritetssamhällets språk och socialisationsmönster. Dahlström förklarar integrationslinjen ur svenska förhållande med att majoritetssamhället har lagt tyngdpunkten vid att ge invandrarna en så god start som möjligt i bl. a. arbetslivet. Vikten har lagts vid att invandrarna så snabbt som möjligt lär sig svenska och att de skall sättas in i storsamhällets förhållanden och lära sig majoritetens gällande normer för umgänge. En del av invandrarna kommer från icke industriell miljö och behöver få sådan utbildning och omskolning att de klarar sig i ett industrisamhälle. Vissa av invandrarnas mönster måste undertryckas t. ex. fackföreningsfientlighet och patriarkalisk könsrollsinställning. I den mån de inte lär sig detta kommer de att dra på sig diskriminering och ovilja (Schwarz, 1971 s 102).

Integrationstankarna bygger på en föreställning, att det från minoriteternas sida sker en frivillig anpassning till vad majoritetssamhället uppfattar som minst möjliga krav på anpassning. Minsta möjliga anpassning är emellertid en subjektiv upplevelse från såväl majoritet som minoritet och kravet på denna anpassning kan därför av minoriteten upplevas som ett stort intrång i den personliga friheten. En alldeles speciell form av integration är av funktionell art. Med *funktionell integration* menas helt enkelt, att alla måste vara överens om vissa basala fakta. Ett tydligt exempel är att alla måste följa samma regler i trafiken. Denna lägsta grad av anpassning kräver ett fungerande regelsystem som är tydligt för alla inblandade parter.

Orden, integration och segregation har fått en värdeladdad betydelse där integration förknippas med något samhälleligt gott, som gagnar alla inblandade parter i lika stor utsträckning. I det här perspektivet är segregationen uttryck för det goda samhällets motsats. Dessa föreställningar är såväl historiskt som nationellt betingade. Det som uppfattas som gott i Sverige under 1990-talet, behöver inte med nödvändighet väcka samma associationer i ett annat samhälle. Varje samhälle har sina egna referensramar som utgångspunkt. En jämförelse med USA under femtio- och sextio-talets medborgarrörelser bekräftar dessa antaganden. Enligt Malcolm X (före pilgrimsfärden till Mekka, som gjorde, att han reviderade en del av sina mest kontroversiella uppfattningar) fanns det inget positivt, som förväntades komma ur integrationen som fenomen.

Borgerliga negrer som draperar servetter stora som borddukar över sina knän och beställer in färserade vaktlar och stuvade sniglar – trots att dom inte tycker om sniglar gör det för att visa att dom är integrerade. Den yttersta konsekvensen av så kallad ”integration” är blandäktenskap. Jag håller med de sydstatsbor som tror att den så kallade ”integrationen” leder till flera blandäktenskap på lite längre sikt. Är det någon som har glädje av det i vår rasistiska värld? (Haley, 1993 s 251).

Även om förhållande från femtiotalets och sextiotalets USA inte kan överföras till Sverige på nittio-talet, är det intressant att belysa hur begrepp som integration, segregation och assimilation kan uppfattas, beroende på vilka referensramar som användes. Malcolm X hade inte mycket till övers för integrationstankar i syfte att enligt svensk tankemodell – blanda. Tvärtom skulle det enligt hans sätt att se på världen, vara den yttersta konsekvensen av moraliskt förfall, där följden endast skulle vara tillkomsten av ”blandrasäktenskap.” Genom blandäktenskapen skulle den politiska kampen bli otydlig och vapnet – den etniska tillhörigheten, *vi*-känslan – skulle bli funktionsoduglig.

Malcolm X kamp och agitation byggde till stor del på en objektivt synlig ojämlikhet, där den svarta befolkningen befanns – och fortfarande befinner sig – vara underordnad den vita befolkningen. Han lanserade sina separationsteorier genom kontroversiella uttalanden, som byggde på schabloniserade föreställningar om majoritetsbefolkningen. Enligt den religiöse och politiske ledaren Malcolm X var alla vita hycklare, lögnaktiga och lösaktiga, de var genuint och ohjälpligt onda. Omvänt var alla svarta goda d.v.s. de svarta som inte var förledda av vita eller de svarta, som gick i debatt med honom och hävdade en annan åsikt. Den sistnämnda gruppen personer avfärdades med benämningen ”onkel Tom”, som närmast skall förstås som att vara underdånig och inte begripa sitt eget bästa. Han skapade på detta sätt näring åt schabloner, som på ett enkelt sätt förklarade ojämlikheten i samhället.

Separation är ett begrepp, som sällan eller aldrig förekommer i den svenska debatten. Sedan början av 1900-talet var emellertid detta ett begrepp, som lanserades av afro-amerikanska⁵ talesmännen. Malcolm X var en av de moderna förgrundsfigurerna, som förespråkade den svarta befolkningens ekonomiska och politiska avskiljande från det ”vita” Amerika. Nedan följer ett utdrag ur Malcolm X självbiografi.

Varje gång jag nämnde ordet ”separation” brukade en del av dem skrika att vi muslimer kämpade för samma sak som de vita rasisterna och demagogerna. Jag brukade förklara skillnaden: `Nej! vi förkastar *segregationen* ännu mer än ni säger att ni gör. Vi strävar efter *separationen* vilket är en annan sak! Elijah Muhammed⁶ lär att *segregationen* innebär att ens liv och frihet kontrolleras av *någon annan*. Att *segregera* innebär att kontrollera. *Segregationen* påtvingas underlägsna av överlägsna, medan *separation* är något som två jämbördiga frivilligt kommer överens om – för bådas bästa! (Haley, 1993 s 226).

Malcolm X refererade till förhållanden i USA, men resonemanget är allmängiltigt även för andra samhällen. Resonemanget bygger på, att de separerade grupperna eller ”staterna” är ekonomiskt och politiskt oberoende. Vidare bygger tankegångarna på, att grupperna har lika mycket makt i ett jämbördigt förhållande, där inte någon av parterna kontrollerar den andre. För att uppnå detta idealtillstånd förespråkade Malcolm X, att den svarta befolkningen skulle utveckla en separat ekonomi, som

5 Vid tiden för Malcolm X framträdande ersatte benämningen Afro-American det flitigt använda ”Negroe” som varit – och är – föremål för blandade känslor från såväl svarta som vita. I slutet av åttiotalet ersattes begreppet med African-American, för vidare information se Cashmore (1994).

6 Religiös ledare

uteslutande byggde på ”svart” produktion och konsumtion. Den svarta befolkningen skulle på detta sätt göra sig oberoende av majoritetsbefolkningen. Malcolm X föreslog egentligen, att fattiga skulle köpa av andra fattiga, som inte hade något att sälja. Han pekade på väsentliga historiska fakta, som inneburit, att den svarta befolkningen i USA befinner sig i minoritetställning, men han drog begränsade slutsatser av sina kunskaper.

Anledningen till att den svarta befolkningen befinner sig i en underordnad position är, att de som grupp betraktat inte har samma ekonomiska resurser som majoritetsbefolkningen. Den vita majoriteten i USA var/är ägare till produktionsmedlen och har under århundraden – bl. a. genom slaveriet – tillägnat sig en ekonomisk och kulturell maktposition i förhållande till andra befolkningsgrupper. Den vita befolkningen har genom en historiskt ojämlik kapitalackumulation befast sin majoritetsposition, som med all sannolikhet inte förändras av att svarta befolkningsgrupper säljer grönsaker till varandra eller att svarta börjar putsa varandras skor. Malcolm X teorier om de svartas separation från de vita byggde på de afrikanska ättlingarnas dröm om att återvända till rötterna.

Under 1900-talets början ”återvände” västindier och amerikaner till länderna runt västafrikas kust. Det var framför allt Liberia och Sierra Leone som blev slavättlingarnas nya hemländer. De kom i ”pan-negroismens” dräkt och försökte enträget bevisa, att en bildad svart är lika god som en bildad vit. De återvändande bildade tillsammans med de ”återfångade” – en benämning som givits de tiotusentals fångar, som under mitten av 1800-talet satts i land i Freetown i Sierra Leone – en bildad överklass som genom en kulturell klyfta var skild från den ”illiterata afrikanska massan” (Davison, 1979 s 156). Det var inte längre hudfärgen som orsakade diskriminering och bestämde individers plats i den samhälleliga hierarkin, det var andra attribut, som hade blivit vägledande för den sociala rangordningen. Malcolm X var emellertid fullt sysselsatt med att i USA angripa symptomen på en samhällsekonomi, som gav ojämlika konsekvenser och ägnade dessvärre inte dessa historiska paralleller eller hypotetiska frågeställningar något större intresse.

Malcolm X tankegångar, som för honom var helt adekvata i det samhälle han levde, har trots nittioalets glorifiering av honom som person inte gjort något djupare intryck på svenska myndigheter. Under det senaste decenniet kan skönjas en officiell linje där assimilationstankarna har övergetts till förmån för integrationstankar och *mångkulturella samhällen*, som har blivit det nya lösenordet. Jämlikhet, valfrihet och samverkan är en förutsättning för att ett genuint pluralistiskt/ mångkulturellt/ samhälle skall kunna skapas, där varje etnisk grupp åtnjuter lika rättigheter och möjligheter. Jämlikhet, valfrihet och samverkan är stolta honnörsord, men Dahlström manar till eftertanke, när han säger att det finns anledning att skilja mellan ett lands officiella och reella minoritetspolitik (Schwarz, 1971 s 79).

Sverige har i internationell jämförelse haft en relativt homogen befolkning, men under de senaste decennierna har bilden förändrats vilket ger ökad anledning att fundera över minoritetspolitikens konsekvenser. Etniska minoriteter kan av majoritetsbefolkningen uppfattas som ett hot mot arbetstillfällena, trygghet och nationell särart. Eftersom ungdomarna generellt sett övertar, åtminstone delar av, den

äldre generationens kunskaper och erfarenheter, men också fördomar är det möjligt, att denna hotbild vidarebefordras till kommande generationer. Därför kan den officiella politiken tala om jämlikhet, valfrihet och samverkan medan faktiska förhållanden kan vara en negation av de högt ställda målen.

2:2 Segregation

Segregation kommer ur latinet *segregare*, att av- eller särskilja, att avsondra. Segregation kan precis som integrationsbegreppet betraktas vara en process eller ett tillstånd. Egentligen finns det inte någon motsättning mellan synsätten. Ett tillstånd är ju aldrig statiskt utan kan i ett tidsperspektiv betraktas vara en position i en pågående eller avslutad process. I folkmun är segregation ett begrepp som allt oftare används men sällan definieras. Innebörden av segregation som fenomen är att vissa befolkningsgrupper bor, studerar och/eller arbetar mer eller mindre åtskilda från varandra. Segregationen kan vara av *socioekonomisk* karaktär och beteckna skillnader mellan individer som tillhör olika social- inkomst eller yrkesgrupper. Segregationen blir ett uttryck för skillnader i utbildning och ekonomiska möjligheter. Denna form av segregation är uttryck för en allmän fattigdomsproblematik som manifesteras i materiell och politisk *ojämlikhet*, som har sitt ursprung i de ekonomiska villkor grupperna lever under.

De socioekonomiska villkoren har betydelse för hushållens val av *bosättning*. Genom in- och utflyttningsmönster med hänsyn taget till de ekonomiska villkor som hushållens möjligheter medger kan skilda delar av det geografiska rummet förändra karaktär. Inom den urbanekologiska begreppsvärlden diskuteras i termer av *succession* när ett område förändrar befolkning eller användningsområde till följd av skilda migrationsriktningar. Ett näraliggande begrepp är *gentrifikation*, som innebär att medelklassen flyttar in i ett område och arbetarklassen flyttar ut. En direkt följd blir att socioekonomiskt starkare hushåll dominerar det geografiskt avgränsade området som tidigare beboddes av en större andel socioekonomiskt svagare hushåll.

Segregationen behöver inte vara geografisk eller rumslig. En form av segregation kan exemplifieras genom *utbildningsväsendet* som blir särskilt märkbar hos den äldre generation, som ofta slutade sin skolgång efter folkskolan. Tidigare skolsystem delade på ett tidigt stadium upp eleverna i grupper där en del skulle fortsätta till realskolan eller flickskolan och kanske vidare till gymnasium och studenten. De som avslutade sin skolgång direkt efter folkskolan hade med den tidens mått inte stora möjligheter att återkomma till vidare teoretiska studier. Ett synligt bevis på vem som var vem kunde urskiljas vid valborgsmässoafton eller vårens avslutningsfester, den vita studentmössan eller grå realskolemössan talade om vederbörandes status. Numera ingår yrkeslinjerna som delar av gymnasieskolan, därmed har också yrkesskolan förändrat sin ställning som läroanstalt. Ungdomar från såväl teoretiska som yrkesinrik-

tade linjer, använder sig i dag av studentmössan som ett tecken att de har avslutat sin utbildning. Studentmössan har därmed förändrat sin roll som värdeomätare på synligt erkänd status. Genom dessa ytliga förändringar, ändrad status för yrkeslinjerna, studentmössa åt alla etc. kan utomstående förledas tro, att segregationen är avskaffad, men genom värdet av poängsystem kan universitet och högskolor utestänga eller favorisera olika studentgrupper vid intagning till högre akademiska studier. Dessa åtgärder inom utbildningsväsendet kan hämma eller förstärka en segregation som även avspeglas inom yrkeslivet.

Genom en *yrkesmässig* åtskillnad antar segregationen olika former. Yrken medför olika status och olika lön för utfört arbete. Inom en sjukvårdsorganisation åtnjuter t. ex. en läkare högre status än ett sjukvårdsbiträde. Ersättningen för utfört arbete utgår från utbildningens längd och yrkets status. Lönen är en värdeomätare på hur de olika arbetsuppgifterna värderas. Yrkesposition och status är förknippad med utbildning, erfarenhet, kontakter inom organisationen och personlig lämplighet. Dessa sammanlagda faktorer anger individens position inom arbetsplatsens organisation. Tydligaste tecken på statusskillnader inom arbetsplatsorganisationer brukar vara den skillnad, som återfinnes mellan chefer och underställd personal. På en del arbetsplatser markeras skillnaderna i position genom tillgång till arbetsrum, telefon eller andra fördelar, som kan upplevas tillhöra ett belöningsystem. På andra arbetsplatser kan segregationen vara mindre tydlig.

På en socialbyrå har en större andel av de arbetande egna kontorsrum, telefon och i viss mån möjlighet att planera sin tid. Arbetsledarnas rum är inte alltid avskilda från övrig verksamhet, men de har andra kännetecken på sin status. De kan ha större rum och större skrivbord. Även om arbetsledarna på en socialbyrå liksom övrig personal är delar som ingår i en gemensam organisation, är de som grupper betraktat avskilda, segregerade från varandra. Genom den lön personalgrupperna erhåller för utfört arbete, har de skilda grupperna också olika *ekonomiska* förutsättningar att erhålla bostad inom attraktiva bostadsområden, välja skola för sina barn, göra längre utlandssemestrar eller spendera pengar på konsumtionsvaror. De lägst betalda grupperna är förfördelade i dessa avseende.

Segregation betecknas oftast som ett ofrivilligt tillstånd som de segregerade individerna inte valt av egen kraft, men segregation som tillstånd kan också vara ett resultat av människors egna fria val och av en positiv särbehandling. De flesta större städer uppvisar områden där huvuddelen av befolkningen äger sina bostäder, har högre inkomst och bättre utbildning än kommunens genomsnittsinvånare. Dessa stadsdelar brukar betraktas som "bättre" och "problemfria" områden. Beteckningen *problemfria områden* har som ursprung, att dessa stadsdelar i mindre utsträckning än andra områden är föremål för polisens, brandkårens och socialtjänstens insatser. De människor som bor och verkar inom dessa "problemfria zoner" befinner sig de facto också i geografiskt och socioekonomiskt segregerade (avskilda) områden.

En annan form av av- eller särskiljande är *åldersmässig* segregation. Förskolebarn och pensionärer är exempel på segregation där åldersgrupperna, yngre och äldre är klart avskilda som grupper från samhällets producerande delar. Daghem och öppna förskolor har organiserade och öppna verksamheter som specifikt vänder sig till

förskolebarnen i olika åldersgrupper. En stor del av förskolebarnens tid ägnas åt förberedelse för skolan. Det skulle kunna hävdas, att detta är ett arbete i sig, men de förväntas inte delta i produktionen av varor eller tjänster.

När yrkeslivet tar slut och pensionen tar vid är de nyblivna pensionärerna som grupp avskilda, segregerade på ett sådant sätt, att de inte heller längre förväntas delta i produktionen. Den nyvunna fritiden kan ägnas åt sysselsättningar som inte tidigare hunnits med. Servicecentra och pensionärsföreningar har ett utbud som specifikt vänder sig till pensionärer som grupp. Tiden kan också ägnas åt umgänge med de individer som har tid och möjlighet till gemensamma aktiviteter, oftast andra pensionärer. Pensionärerna, precis som förskolebarnen tillhör de grupper som står utanför produktionen, de yrkesverksammars liv och vardag. Förenklat skulle det kunna sägas, att pensionärernas tid, i likhet med förskolebarnens tid är fritid. De är objekt för samhällets producerande delar av tjänster och omvårdnad, de *sysselsätts*, men deltar inte själva i produktionen.

Etnisk segregation är ytterligare en form av särskiljande som behandlas inom den moderna samhällsvetenskapen och som är en beteckning på "rumslig" åtskillnad mellan individer, som tillhör olika etniska grupperingar. En form av etnisk segregation är den som kan urskiljas genom *religionen*. Även om det historiskt förekommit såväl in- som utvandring, har Sverige under lång tid varit ett relativt homogent land (Wigerfält, 1995). Befolkningen har sedan århundrade varit protestanter och den religiösa tillhörigheten bygger på ett medlemskap i svenska kyrkan som har varit sammankopplad med staten. Trots, att medlemsantalet visar svenskarna som ett religiöst folk besöks kyrkan mest vid bröllop, dop och begravningar. Faktum är att det saknas besökare i sådan grad att dåligt underhållna kyrkor ibland rivs istället för att repareras. Parallellt med den svenska kyrkan har det också funnits frikyrkobildningar. Metodismen, Baptismen, Frälsningsarmén och Pingstkyrkan⁷ kan urskiljas tillhöra de mera kända samfundet, som på olika orter ger upphov till större religiös aktivitet än vad statskyrkan vanligtvis ger upphov till.

Invandringen har inneburit, att det finns ett ökande antal grupper som har en för majoritetssamhället avvikande inställning till aktiviteter i samband med religiösa trosföreställningar. Katoliker, judar och muslimer är urskiljbara religiösa grupper som har egna församlingar. För en aktivt troende oavsett samfundstillhörighet är religionen en del av vardagen, men muslimerna har genom invandringen blivit en distinkt grupp i förhållande till majoritetssamhället. Detta kan ha samband med, att de som etnisk grupp har sitt ursprung i geografiskt avlägsna platser, de framstår som främmande. Ett tecken på storsamhällets främlingskap inför religionen som fenomen är när utrikeskorrespondenter rapporterar från jordens olika hörn. Iranier fråntas sin nationella tillhörighet och förvandlas inte bara till muslimer, de ikläds rollen fanatiska muslimer. Vidare rapporterades från Bosnien om kriget mellan serber och muslimer. Serber är kristna, de är alltså som oss och deras religiösa tillhörighet betraktas vara av underordnad betydelse medan bosnier i första hand definieras som

⁷ Metodismen, Baptismen och Frälsningsarmén introducerades i Sverige under 1800-talet och Pingstkyrkan kom till Sverige 1907.

muslimer. Deras religion har blivit en etnisk och nationell markör. Det finns också en tendens från massmedias sida att definiera etniska konflikter i termer av religiösa konflikter. Detta kan ha sin bakgrund i, att den religiösa tillhörigheten är en fiktiv eller synbar avvikelse. Det kan förmodas, att en japan har en religiös tillhörighet i buddismen, men han eller hon behöver för den skull inte vara mer troende buddist, än vad svensken i allmänhet är religiöst utövande kristen. I de fall som religionen avses spela en avgörande roll i en människas liv vill de religiöst avvikande själv upprätthålla sina trosföreställningar och traditioner. Muslimerna har på en del platser egna moskéer som genom sin för majoritetssamhället, avvikande byggnadsstil avskiljer sig från omgivningens arkitektur, de har också egna förskolor och skolor. De är med utgångspunkt från sin religiösa tillhörighet segregerade från en del av storsamhällets institutioner och utgör distinkta grupper i förhållande till majoritetssamhället.

Segregationen kan också manifesteras inom yrkeslivet, men yrkestillhörigheten behöver inte vara förknippad med etnicitet, och den etniska tillhörigheten behöver inte vara förknippad med segregation. Det finns emellertid tillfällen där etnisk tillhörighet och yrkesverksamhet är urskiljbara variabler som är intimt förknippade. Immigranterna i USA har utvecklat sina egna specialiteter inom småföretagarbranschen: irländska barer, judiska delikatessaffärer, italienska restauranger, kinesiska tvätträttningar och restauranger. Förutom dessa synliga specialbutiker kan man också notera, att irländarna kom att dominera hamn- och polisjobben, judarna textil och konfektion, italienarna byggnadsindustrin och renhållningen (Ulvenstam, 1971 s 169). En liknande utveckling kan noteras i Sverige. Invandrargrupper dominerar restauranger med utländska rätter som specialité, zigenare har etablerat sig inom skrot och bilhandeln, 60-talets arbetskraftsinvandrare återfanns inom städ, disk och industribranschen. Genom att etniskt urskiljbara grupper återfinnes i specifika branscher blir segregationen som fenomen tydlig.

Etnisk segregation kan ha religiös och socioekonomisk karaktär, men utmärks framför allt av etniska gruppers *avskildhet* från varandra, där de etniska grupperna har sin hemvist i urskiljbara geografiska områden. De etniska grupperna kan vara såväl kulturellt som religiöst avvikande i förhållande till majoritetsbefolkningen. Det klassiska exemplet är judarnas flerhundraåriga utanförståendeskap och hänvisning till särskilda bostadskvarter i Europas städer.

Sverige har i ett internationellt perspektiv haft en relativt homogen befolkning och etniskt segregerade områden har inte varit historiskt kända begrepp. Zigeniska grupper har visserligen slagit läger under sina vandringar. Dessa bosättningar har emellertid varit tillfälliga uppehållsorter och kan knappast jämföras med permanenta bosättningar i övriga Europa. I Sverige har bosättningar av judar och zigenare således inte skett till etniskt avskilda områden, men de har hänvisats till socioekonomiskt segregerade områden bestående av arbetarbefolkning. Dessa områden har huvudsakligen bestått av privata och kommunala bostadshus med en arbetarbefolkning vars ekonomiska möjligheter och resurser varit begränsade. Denna bosättning av judarna i särskilda arbetarkvarter har dokumenterats av Sven B. Ek (1971) när han i en etnologisk studie skildrar den historiska utvecklingen av kvarteret Nöden i Lund.

I Sverige har den etniska segregationen ökat under sjuttioalet. Ökningen sammanfaller med att Sverige under sextio- och sjuttioalet hade en invandring med en etniskt mångfald, som inte tidigare varit aktuellt. Anna-Lisa Lindén (1989), som undersökt invandrarnas bosättningsmönster, konstaterar, att ju längre tid invandrarna bott i Sverige desto mer lik de svenska hushållens bostadsstandard blir invandrarhushållet i sitt bostadsval. Processen går fortare, om invandrarna kommer från länder, där bostadsmarknad och bostadskonsumtion liknar svenska förhållanden. Av den forskning, som finns på området drar Lindén slutsatsen, att om invandringen till Sverige fortsätter i nuvarande omfattning så kommer det att uppstå en etnisk segregation som liknar den nu rådande, att många invandrarhushåll är koncentrerade till allmännyttans bostadsområden med hyreslägenheter (Lindén, 1989 s 51).

Som komplement till segregationsbegreppet har Göran Lindberg och Anna-Lisa Lindén infört ytterligare en dimension, nämligen *segmentation*, som är ett begrepp som refererar till befolkningens resurser och anger hushållens legala och ekonomiska relation till bostaden. Det byggs för olika hushållstyper och samhällsklasser inom bostadsområdet. Inom ett – segregerat eller icke segregerat – område delas ytan upp – i segment – för olika hustyper och upplåtelseformer. Ett större område delas upp i mindre ytor, där lägenheterna inom en yta är anpassade till barnfamiljers behov och en annan yta avdelas för pensionärer, en *åldersmässig* segmentation. På ett liknande sätt kan lägenheterna inom det större området fördelas i olika *ägarförhållanden*. En del av bostadsområdet består av lägenheter med hyresrätt, en annan yta består av egna hem etc. Ett större bostadsområde kan på detta sätt uppvisa delområden där de olika hushållsgrupperna har olika *utbildnings- och yrkesmässiga* nivåer. Dessa faktorer återspeglar hushållens *ekonomiska resurser*, som i sin tur är avgörande för deras möjlighet till ägande- eller hyresrätt av den egna bostaden. Ett större bostadsområde kan på detta sätt uppvisa hög grad av segregation och låg grad av segmentation och omvänt låg grad av segregation och hög grad av segmentation. Bostadssegmenteringen får konsekvensen att olika hushållskategorier som unga och gamla, rika och fattiga, invandrare och svenskar, stora och små hushåll kommer att ha olika juridisk och ekonomisk relation till sitt område (Lindén, 1989 s 52).

Göran Lindberg och Anna-Lisa Lindén har i en rikstäckande kommunstudie (1989) undersökt förekomsten av *etnisk segmentation*. De använder sig av begreppet *utrikes födda* för att definiera gruppen invandrare. De konstaterar, att kommuner med hög socioekonomisk segmentation också uppvisar en hög etnisk segmentation. Den etniska segmentationen är enligt Lindberg och Lindén till stor del ett resultat av bosättningsmönstren för de senast anlända invandrargrupperna. Om invandrarna dessutom kommer från länder med lägre standard på sin bostadsmarknad än i Sverige, ökar skillnaden mellan invandrargruppens och svenskarnas boendemönster. Efterhand som invandrarna bott i Sverige når de en bostadsstandard och en lokalisering på bostadsmarknaden, som sammanfaller med svenskarnas. Faktorer som är väsentliga för denna process är kommutyp vad gäller näringsliv och bostadsmarknadens sammansättning. Den etniska segmentationen är högst i kommuner, som har en hög socioekonomisk segmentation, en stor andel arbetare och en stor del nyanlända invandrare (Olsson Hort, 1992 s 94).

2:3 Sammanfattande kommentar: Etnicitet, särboende och minoriteter

De invandrapolitiska målen frihet, jämlikhet och valfrihet skall ge invandrarna samma rätt som de infödda svenskarna, att behålla sitt språk, kultur och traditioner. Valfrihet innebär rättighet att klä sig efter egen smak, spela musik och ordna släktsammankomster. Detta är aktiviteter som upprätthåller den egna kulturen och som företeelser verkar väldigt oförargliga. Trots detta kan dessa företeelser väcka stor irritation hos andra etniska grupper med olik kulturtradition. Omgivningen i ett majoritets-samhälle har en uppsättning normer för rätt klädsel och anordnande av sammankomster. Musik accepteras på de flesta platser, under förutsättning att ljudnivån inte överstiger vad som accepteras vara maximal toleransgräns. Maximal toleransgräns är en subjektiv upplevelse och kan upplevas olika från skilda aktörers synsätt.

Under åttio- och nittio-talet har socialtjänsten i Malmö tvingats att finna husrum åt barnrika bostadslösa invandrarfamiljer. En stor del av de bostadslösa invandrarfamiljerna var av zigeniskt ursprung. Det är intressant att notera myndigheternas sätt att använda begreppet *ursprung*. "Ursprung" användes synonymt med tidigare använda termer "härkomst" eller "ras" som en definition på skillnaden mellan dem och vi. Umgängesmönster, familjernas stora barnantal och andra mer eller mindre preciserade orsaker hade inneburit att hushållen hade haft svårigheter att bli accepterade i de lägenheter som inrymts i flerbostadshus. Kommunen hyrde då villor, som överläts åt de bostadslösa invandrarfamiljerna⁸. Befolkningen i de egnahemsområden, som familjerna flyttade till, beboddes huvudsakligen av svensk medelklass. Genom sin etniska bakgrund var familjerna redan vid inflyttningen avvikande till sin omgivning. Förutom sin etniska tillhörighet var familjerna också avvikande till den egnahemsägande majoritetsbefolkningen genom att de inte arbetade. De var sys-selsatta, men de uppbar socialbidrag för att klara sin dagliga försörjning. De zigeniska familjernas inflyttning i villaområden möttes omedelbart av grannarnas protester⁹. Kommunens förhyrningar av fastigheter till de barnrika familjerna rapporterades av massmedia. Såväl en upprörd allmänhet som närmast berörda grannar framförde sina invändningar till kommunens tjänstemän, som ansågs vara upphov till att vil-lapriserna nu var på väg att sjunka¹⁰. Inflyttningarna blev således inte en diskret företeelse och detta kan ha bidragit till att familjerna inte fann någon tillhörighet i sin närmiljö. De integrerades inte i bemärkelsen sammanfoga, blandas med majoritetsbefolkningen. De levde i ett "ingenmansland" och blev aldrig socialt accepte-

8 Kommunens förhyrningar finns beskrivet i Lägesrapporten Bostadslöshet och Bostadslösningar, Östra socialförvaltningen, Malmö (1992).

9 Reaktionerna har sin direkta motsvarighet i den argumentationen som fördes mot de första zigeniska familjerna som flyttade in i hus och lägenheter; se Taikon (1963).

10 I ett fall, Rosenholmsområdet – Malmö (sept. 1991), möttes Egnahemsföreningens officiellt negativa inställning till kommunens inhyrningar, av medlemmarnas (grannarnas) motreaktion i form av protestlistor, som angav deras avvikande uppfattning.

rade eller tillhöriga sin närmiljö. Trots detta var de inte bostadsmässigt och geografiskt segregerade, avskilda från andra grupper. De var geografiskt integrerade med majoritetsbefolkningen, men socialt, ekonomiskt och kulturellt segregerade. De utgjorde som enda zigeniska släkten i området ett segment bland den huvudsakligen svenska villabefolkningen. Denna kombination av faktorer gav upphov till att hushållen fungerade som *isolat* i sin omgivning. Majoriteten i såväl numerär som i sociologisk betydelse såg inte med blida ögon på myndigheternas integrationssträvande åtgärder. En vanlig uppfattning, som den svenska majoritetsbefolkningen gav uttryck för var att invandrarfamiljerna skulle ”packa sig iväg” till Rosengård, där de bättre skulle smälta in i sin omgivning. Situationen visade, att segregation som vanligtvis uppfattas vara något icke önskvärt, i pressade situationer, kan förvandlas till något som verkar eftersträvansvärt.

Det kan konstateras, att myndigheternas praktiskt inriktade integrationssträvan inte hade någon förankring hos de egnahemsägare, som uppgav sig ha en förväntan, att familjerna skulle kunna finna sig bättre tillrätta, integreras i Rosengård som i olika sammanhang brukar definieras som en segregerad miljö. Integration och segregation är begrepp som befinner sig i ett continuum, gränserna är flytande och betydelsen kan verka oklar om begreppen inte definieras. Vad som för den svenska villabefolkningen ovan definierades vara integration, att zigenare skulle bo på Rosengård, var enligt andra referensramar, att segregera, avskilja. Det är också intressant att notera hur den svenska villabefolkningen ansåg att alla, med någon form av invandrarbakgrund, på förhand var att betrakta som integrerade med varandra.

Funktionell integration är ett begrepp, som är en del av detta continuum. Med funktionell integration menas helt enkelt, att alla måste vara överens om vissa basala fakta i ett samhälle. Gränserna är oklara för hur mycket eller litet av omgivningens socialisationsmönster, invandrare måste anpassa sig för att anses fungera, vara delaktiga i ett samhälle. Funktionell integration betecknas vara den allra lägsta graden av anpassning, där alla aktörer måste vara överens om att det t. ex. krävs pengar för att handla. Befolkningen använder inte ”cowries”¹¹ som betalningsmedel, inte heller lämnas guld i utbyte för att köpa 2 liter mjölk. Om en individ envisas att försöka lämna snäckor eller guld i utbyte för de dagligvaror som skall inhandlas, riskerar han att dra på sig omgivningens ovilja och missnöje, som på sikt kan leda till diskriminering av hela den etniska grupp individen tillhör. Andra exempel på funktionell integration kan vara, att alla individer inom ett bestämt område måste vara överens om körriktning. För att trafiken skall kunna fungera, måste alla vara överens om höger- eller vänstertrafik skall tillämpas. Funktionell integration är en lägsta anpassningsgrad. Några klart avgränsande regler mellan funktionell integration och integration finns inte. I funktionell integration som anpassningsmodell betonas betydelsen av att *inte bryta mot öppna och klart definierade regelsystem*. Genom att följa ett samhälles uppenbara och tydliga regler kan såväl minoritet som majoritet undvika större konfliktområden.

11 Cowries (snäckor); en traditionell afrikansk bytesvara som trängts undan av det monetära systemet.

Integrationsbegreppet betonar vikten av att lära sig majoritetens språk, kultur och socialisationsmönster. Minoriteten förväntas i varierande grad kunna anpassa sig till de mindre regelbetonade formerna för samvaro som inte är klart definierade. Minoriteten förväntas *förstå* majoritetens sätt att vara och handla. Detta är inte ett krav vid funktionell integration som anpassningsmodell. Integrationsmodellen betonar invandrarnas rätt att bibehålla sitt språk och socialisationsmönster, men det verkar vara en ”hemmakultur”, en kultur som skall användas hemma, inte ute i storsamhället. Integrationsförespråkarna betonar vikten av mat- och annan kultur som invandrarna tillfört. Genom specialrestauranger och olika dans- och kulturuppvisningar kan majoriteten komma i kontakt med minoriteter på relativt öppna och neutrala platser. Vid sådana ofarliga möten kan integrationen verka vara den enda moraliskt riktiga ståndpunkten. Vid närmare konfrontationer, som t. ex. när de närmaste grannarna visar sig vara utomnordiska zigenare, kan däremot integrationsidealet uppfattas som ett mindre attraktivt alternativ.

Den totala anpassningen är när minoriteten sammansmält med majoritetsbefolkningen och antagit dess kultur, värderingar och socialisationsmönster. Vid en fulländad assimilation finns inte längre uppenbara eller diffusa konfliktytor, som har sitt upphov i etniskt baserade kulturyttringar. Det finns bara en övergripande kultur, som är bestämmande. Egentligen är detta ett idealtillstånd, alla borde nu vara överens om uppföranderegler, klädsel, barnuppfostran etc. Trots assimilationens fulländning kommer skillnader att märkas, som istället kan spåras bero på utbildningsmässiga, ekonomiska och andra sociala faktorer, som alltid kommer att kategorisera människor i olika skikt. Vid assimilation har en kultur vunnit, den starkare har vunnit över den svagare. Om det däremot uppstår två jämnstarka kulturer, där inte någon av grupperna intar en minoritetsställning i förhållande till den andra, kan separation framstå som ett realistiskt alternativ. Separation har även tillämpats vid situationer, där de etniska grupperna inte är jämnstarka men där etniska grupperna har tillräckligt stort befolkningsunderlag för att kunna upprätthålla en sammanhållen kultur. De kan då avskiljas från större nationer och bilda egna stater. Tjeckoslovakien är ett exempel på en nation, som efter flera års slitningar delade sig i två stater. Ur svenska förhållande är emellertid separationsbegreppet en hypotetisk frågeställning och kommer inte att betraktas som ett alternativ till de anpassningsmodeller som behandlats.

KAPITEL 3

Community och Society

Community och Society kan i generella termer översättas med närsamhälle resp. storsamhälle. Ett närsamhälle är ingalunda en isolerad företeelse i förhållande till storsamhället. Även om äldre tiders byar med dagens mått skulle kunna uppfattas som isolerade enheter, var de precis som nu delar av en övergripande samhällsstruktur. Den avgörande skillnaden mellan de äldre bysamhällena och dagens urbaniserade områden är, att den sociala strukturen i äldre tiders bysamhälle byggde på generationers personliga kännedom om de enskilda individer som var bosatta på orten. Industrialismen och landsbygdens avfolkning har lett till att allt fler människor är bosatta i eller runt om städerna. Det ökade antalet människor i dagens storstäder gör att det finns begränsningar i det informella kunskapsinhämtandet om de invånare, som tillhör lokalsamhällets medlemmar. Förutsättningarna för det sociala livet inom landsbygdens lokalsamhälle har förändrats, men även de urbana områdenas närsamhälle har i ett historiskt perspektiv ändrat karaktär.

Genom att använda Peter Billings och Mikael Stigendahls definition av vad de kallar fjärrsamhället som närsamhällets uppenbara motsats framträder bilden av det moderna lokalsamhällets omvärld.

Fjärrsamhällets invånare konstitueras som social kategori utifrån av t. ex. kommunala tjänstemän eller politiker genom att utpekas som invånare i ett problemområde. I fjärrsamhället begränsas möjligheterna till sociala relationer av distansen mellan hemmet, arbetslivet och affärerna. Fjärrsamhället saknar dessutom mötesplatser vilka i närsamhället förmedlar invånarnas sociala relationer (Billing/Stigendahl, 1994 s 183).

Ett fjärrsamhälle domineras av anonymitet, som har sin grund i populationens storlek samt de subjektivt upplevda känslor av sociala och geografiska avstånd, som människorna ger uttryck för. Dagens avancerade teknik och en utbyggd infrastruktur har ändrat våra förutsättningar för kontakt med omvärlden. Detta är en fortskridande utveckling, som innebär att dagens människor tillhör såväl storsamhället som flera olika närsamhällen samtidigt. Denna utveckling av de moderna närsamhälle som växt fram i migrationens spår kommer att skriva sin egen historia och behöver inte med nödvändighet förstås genom de traditionella bysamhällenas kännetecken.

3:1 Den klassiska utgångspunkten

En klassisk utgångspunkt är Gemeinschaft och Gesellschaft, som är ett grundläggande begreppspar skapat av Ferdinand Tönnies, tysk filosof och sociolog (1855-1936), för att förstå olika typer av mänsklig gemenskap. Begreppen är inte direkt översättbara men betyder ungefär ”Samfund” resp. ”Sällskap”. Gemeinschaft tar sig uttryck i gemenskapsformer t. ex. släktskapsband, byalag eller religiösa samfund, som är naturliga sociala enheter medan Gesellschaft är dess uppenbara motsats. Människornas arbete i Gemeinschaft är inte ett medel utan ett självändamål. Belöningen är inte den ekonomiska ersättningen utan tillfredsställelsen över väl utfört arbete, gillande och erkännande. I samhällen uppbyggda av Gesellschaft är inte arbetet en försörjningskälla. Handeln är den inkomstbringande sysselsättningen och människorna strävar enbart efter profit. Motsättningen mellan vänskap och fiendskap upphävs och ersätts med ekonomisk konkurrens. Skillnaden mellan begreppen är fundamental och praktiskt taget alla företeelser i Gemeinschaft framstår som i grunden olika eller väsensskilda från sina motsvarigheter i Gesellschaft. Ett problem består i att de två begreppen är varandra strängt uteslutande samtidigt som inget Gemeinschaft kan vara ett renodlat Gemeinschaft och inget Gesellschaft kan vara ett renodlat Gesellschaft. Gemeinschaft innefattar alltid Gesellschaftpräglade inslag, omvänt är Gesellschaft aldrig ett rent Gesellschaft utan innefattar alltid också Gemeinschaftpräglade inslag (Asplund, 1991 s 42).

Asplund pekar på språket som ett exempel på Gemeinschafts och Gesellschafts olika karaktär. Språket i Gemeinschaft är inget instrument som vi har enats om och tagit i bruk i avsikt att göra oss förstådda, utan språket är både till formen och innehållet en gemenskapens röst, som användes för en levande mellanmänsklig förståelse. I Gesellschaft råder en ständig konkurrens och det typiska Gesellschaftsspråket är köpmannaspråket, där aktörerna väljer ord och formuleringar beroende på de vinster och fördelar de kan förväntas uppnå. Språket är här instrumentellt och ger uttryck för den rationella viljan.

Människan i Gesellschaft har varken fiender eller vänner, det finns bara konkurrenser, som möts på marknaden, inte som personer utan som abstraktioner av de relationer, som finns mellan människor. Ett synligt attribut på existerande relationer mellan människorna i Gesellschaft är kontraktet, som reglerar människornas rättigheter, skyldigheter och befogenheter. För att ett kontrakt skall ha avsedd effekt krävs emellertid att aktörerna har ett gemensamt språk och att de förstår varandra. Asplund menar att Gesellschaft i denna fundamentala bemärkelse bygger på Gemeinschaft (Asplund, 1991 s 69). Därav följer, att begreppsparet är analytiskt och inget samhälle motsvarar begreppen i ren form, utan varje samhälle innehåller mer eller mindre av gemenskapsformerna¹. Tönnies antog att samhällena inom den industrialiserade delen av världen skulle förvandlas till samhällen där Gesellschaft dominerar över Gemeinschaft.

¹ Resonemanget har vidareutvecklats i ”Storstäderna och det forteanska livet” (Asplund 1992).

Begreppen skapades i en bestämd historisk epok, då samhället under en kort tid förvandlades från ett ruralt förindustriellt bonde- och hantverkssamhälle till ett urbaniserat industrisamhälle. Nostalgi och – naturligt nog – bristande kontakt med det verkliga livet i historiens värld medför en risk, att idealisera inte längre existerande samhällen dominerade av Gemeinschaft. Även äldre tiders samhällen, som är uppbyggda av Gemeinschaft har haft sådana inslag i dess praktiska politik, som är att hänvisa till Gesellschaft. Michel Foucault har i sin bok ”Vansinnets historia under den klassiska epoken” redogjort för ett flertal historiska fenomen, som behandlade de psykiskt sjuka, de fattiga, lösdrivarna och de avvikande, som inte hade en etablerad plats i samhället. Under 1400-talet placerades dessa människor hos kringresande sjömän på s. k. *Narrenschiff*, dessa båtar, som förde sin mänskliga last vidare till andra platser långt från de orter, som inte kunnat ge dem en tillvaro inom den gemenskap, som samhällena var uppbyggda av. Detta förfaringsätt var framför allt vanligt i Tyskland där man innan anstaltarnas tillkomst använde sig av denna flyttningsform för, att rena städerna från ”dårarna”. På så sätt flyttades de psykiskt sjuka runt och samlades i vissa städer, som mer än andra belastades av samhällets utstötta. Varje stad gick förmodligen med på att ta hand om de avvikare, som tillhörde de egna invånarna men det existerade samlingsplatser, där avvikarna var fler än på andra håll och där de inte tillhörde de ursprungliga invånarna (Foucault, 1983 s 18). Dessa städer belastades i ekonomiskt hänseende mer än andra orter, som var geografiskt avlägsna sjövägens farleder. Även om de medeltida städerna var att betrakta som samhällen uppbyggda av Gemeinschaft, kan det inte bortses från att de ekonomiska motiv, som resulterade i dessa flytande *Narrenschiff*, baserades på Gemeinschafts uppenbara motsats. Begreppsparet som teoretisk modell kan på så sätt återfinnas i alla historiska epoker och inom alla samhällen.

Även om Gesellschaft enligt tankemodellen framför allt är att hänföra till den industrialiserade världen, kan begreppet som synes, appliceras på historiens försvunna samhällsformationer. Likaledes kan drag av Gemeinschaft återfinnas inom delar av den industrialiserade världen. Gemeinschaft och Gesellschaft är enligt Asplund en fixeringsbild, båda delarna finns där samtidigt och både förutsätter och utesluter varandra. Med denna fixeringsbild framför ögonen är det lättare att förstå individens deltagande i lokalsamhällets gruppformationer samtidigt som de kan agera enligt det operonliga förhållningssätt, som utmärker ekonomiska överväganden.

Tönnies antog att samhällena inom den industrialiserade delen av världen skulle förvandlas till samhällen där Gesellschaft dominerar över Gemeinschaft. Med facit i hand kan det konstateras, att människorna i ett industrialiserat och urbaniserat samhälle, där individerna inte känner varandra, i ökande grad är beroende av det juridiska kontraktet, som bekräftar ekonomiska och därtill knutna överenskommelser. Trots detta har samhällsmedlemmarna fortfarande behov av en mellanmänsklig förståelse, gillande och uppskattning, inte bara för väl utfört arbete, utan för sin blotta existens. Ett antagande är, att alla samhällen såväl historiens som framtidens vid närmare granskning i varierande styrka kan uppvisa drag av såväl Gemeinschaft som Gesellschaft.

Community i urbana miljöer

Georg Simmel (1858-1918), samtida tysk akademiker med Tönnies, uppfattade storstäderna som penningekonomins hemvist eftersom den variation och koncentration av det ekonomiska utbytet som finns där, tillför bytesmedlet en betydelse som inte kan erhållas på landsbygden. Under primitivare förhållanden sker produktionen för en kund som beställt varan, producent och avnämare känner varandra. Inom storstaden bygger produktionen nästan helt på marknaden och tillverkningen sker för okända kunder som aldrig uppträder inom de egentliga producenternas synfält. Vidare menade han, att det finns ett nära samband mellan penningekonomins och förståndets dominans.

Det gemensamma för dem är det rent sakliga sätt, på vilket människor och ting behandlas, varvid en formell rättvisa ofta kombineras med en hänsynslös hårdhet. Den rent förståndsmässiga människan är likgiltig inför allt som är individuellt i egentlig mening, eftersom detta ger upphov till relationer och reaktioner, som inte enbart styrs av det logiska förståndet (Simmel, 1981 s 211).

Simmel ansåg att sociala relationer i storstäderna tenderade, att bli opersonliga. Han menade, att den moderna arbetsfördelningen hade förödande psykologiska konsekvenser men han kunde också för den enskilde se positiva effekter av urbaniseringsprocessen. I storstaden kan individen uppnå en grad av frihet från kontroll, som är okänd för den som lever i en liten stad eller på landet.

Den 'frie' mannen under feodaltiden var den som stod under landsrätt, d.v.s. under den mest omfattande sociala enhetens rätt, medan den var ofri, vars rätt bara hörde hemma i en feodal sammanslutnings trånga krets. På samma sätt är i dag storstadsbon 'fri' - i förändligad och förfinad mening – om man jämför med den trångsynthet och de fördomar, som utgör småstadsbons begränsningar. Ty den ömsesidiga reservation och likgiltighet som är andliga livsbetingelser i större grupper och leder fram till individens oavhängighet, upplevs ingenstans tydligare än i storstadens tätaste vimmel, eftersom den kroppsliga närheten och trängseln behövs, för att göra det andliga avståndet riktigt åskådligt. Det är uppenbarligen bara den andra sidan av denna frihet, att man under vissa omständigheter känner sig mer ensam och övergiven än någon annanstans just i storstadsvimlet – ty här, lika lite som på andra håll, behöver människans frihet avspeglas som känslomässigt välbefinnande (Simmel, 1981 s 217).

Simmel förskönade inte samhällen som dominerades av Gemeinschaft, tvärtom använde han sig av negativa omdömen för att åskådliggöra småstadens villkor. De negativa sidorna av storstädernas frihet är enligt detta perspektiv priset den urbaniserade människan måste betala för sin anonymitet.

Simmel talade om storstaden som en enhet och det framträder en bild av ett enhetligt storstadsvimmel, men städer är ju uppbyggda av olika enheter, där män-

niskor är hemmahörande i olika distrikt, områden och kvarter. Chicagoskolan har bidragit till en ökad kunskap om dessa förhållande. Chicagosociologerna intresserade sig för hur människor levde och verkade. De hämtade sina begrepp från djur- och växtvärldens ekologi och kom att kallas den socialekologiska eller humanekologiska skolan. Utgångspunkten är kampen för tillvaron. I denna kamp regleras spridningen av arterna och balansen i naturen upprätthålls. De svagare måste visserligen anpassa sig till de starkare, men de starkare är också beroende av de svagare. Denna kamp ger till resultat att varje art finner sin nisch i både den fysiska miljön och i arbetsfördelningen (Andersson-Brolin, 1984 s 29).

Bland Chicagoskolans mera kända verk bör nämnas *The Gold Coast and the Slum* (1929) av Harvey Warren Zorbaugh, som behandlar sociala strukturer i ett urbant område². Zorbaugh visade att det inom ett större område fanns olika koncentrat av bosättningar med skilda befolkningsgrupper, som levde radikalt olika liv, beroende på deras skilda förutsättningar. Den geografiska yta uppvisade fashionabla kvarter som befolkades av en etablerad överklass samtidigt som andra delar av området var att beteckna som "slum". Ett av slummens första kännetecken var områdets kosmopolitiska karaktär. Invånarna tenderade att lokaliseras i enlighet med etnisk tillhörighet och befolkningen uppfattades vara i besittning av en hög tolerans mot andra. Den sociala distansen reducerades till ett minimum, det var som om alla var i samma båt, segregerade från den konventionella världen. Deras enda kontakt med det omgivande samhället skedde genom lagen eller de sociala myndigheterna och inte någon av dessa institutioner hade speciellt högt anseende (Madge, 1962 s 103).

I motsats till den officiella inställningen i Sverige såg Chicagosociologerna närmast segregationen som en förutsättning för att samhörighet överhuvudtaget skulle uppstå i det urbana samhället. Enligt Chicagosociologerna uppnås inte ökad sammanhållning genom att minska segregationen. Tvärtom, genom minskad segregation förhindras samhörighet vilket kan vara ett hinder för uppkomsten av samhörighetskänsla i samhällets olika delar (Lindén, 1989 s 8). Segregationen kan således vara en förutsättning för uppkomsten av ett mera småskaligt samhälle, ett *community*.

Michael Young och Peter Willmotts studie från östra London, som genomfördes mellan 1953 och 1955 i Bethnal Green och Greenleigh, visar på ett tydligt sätt att community-anda inom en övergripande storstadsatmosfär är möjlig. Studien genomfördes i Bethnal Green och slutfördes i Greenleigh där en del av Bethnal Greens invånare flyttade i mitten av femtiotalet. Befolkningen hade varit bofast i Bethnal Green under flera generationer och till skillnad från exemplet Near North Side i Chicago arbetade Bethnal Greens bofasta befolkning i det distrikt, som också var deras hemvist. Samhället kunde närmast betecknas vara matrilokal bosättning och kvinnorna hade en viktig funktion för familjestrukturens fortlevnad. De äldre kvinnorna, oftast mormödrarna, ryckte in och tog hand om barnbarnen, när föräldrarna var på arbete eller utträttade ärenden. En stor del av barnens och de vuxna kvinnornas tid

2 Området som refereras till är "Near North Side" i Chicago, som vid tiden för studiens genomförande befolkades av ca. 90.000 personer.

tillbringades således hos mormödrarna, där männen oftast hämtade dem efter arbetet. Männen besökte både sina egna mödrar och sina svärmödrar på sin promenad till och från arbetet och blev på detta sätt en kontaktlänk mellan familjerna.

Flyttningen till Greenleigh innebar att familjerna bytte bostadsort, men männen behöll sina arbeten i Bethnal Green och de fick därmed ett större geografiskt avstånd till arbetsplatsen. De arbetade inte längre i det distrikt de hade sin bostad. Kvinnorna, som efter flyttningen i större utsträckning än tidigare hänvisades till sin bostad, blev beroende av männen i deras egenskap av nyhetsförmedlare och utökad kontaktlänk mellan den gamla och nya bosättningen. Det blev en tydligare gränsdragning mellan det privata och det offentliga, även om släkt- och vänskapsrelationerna mellan invånarna i Bethnal Green och Greenleigh upprätthölls. Livet i Bethnal Green präglades enligt Tönnies terminologi av *Gemeinschaft* och det förefaller som om alla samhällen är behäftade med drag, som pendlar mellan *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Under en viss epok överväger *Gemeinschaft* och pendeln svänger över till att domineras av *Gesellschaft*. Men samhällen försvinner och byggs upp i en ständig växelverkan och pendeln kan enligt det här resonemanget lika gärna svänga från *Gesellschaft* till *Gemeinschaft*. Flyttningen till Greenleigh innebar att fungerande vänskaps- och kinshiprelationer försvagades, men författarna hade stora förhoppningar, att den sociala strukturen under ett par generationer skulle återuppbyggas upp i Greenleigh för att samhället återigen skulle kunna domineras av *Gemeinschaft*.

3:2 Storstadens sociala villkor

Urbaniseringsprocessen är uppbyggd kring *koncentration* och *avfolkning*. Genom att det sker en koncentration av människor till städerna, sker det i motsvarande grad en avfolkning på landsbygden, landsbygden blir *glesbygd*. Sverige består huvudsakligen av utflyttningsområden och en stor del av befolkningen har koncentrerats till regionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Ursprungligen har tillgången till arbete varit avgörande för denna metropolisering. I dag är inte denna bild lika entydig. Nitiotalet har inneburit en allmän arbetslöshet som även drabbat storstadsregionerna. Studenter är en urskiljbar grupp, som fortfarande flyttar mellan regionerna utan direkt koppling till rådande arbetsmarknadsläge. De är i första hand inriktade på att söka sig till universitet och högskola efter utbildningsval. Val av bostadsort i förhållande till arbetsmarknadsmässiga skäl kommer först i ett senare skede.

De nyanlända invandrarna är också en grupp som flyttar mellan landets olika regioner. Åttio- och nittiotiets flyktinginvandring har inneburit att statsmakterna försökt att planera invandrarnas bosättningsmönster. Med hjälp av avtal mellan staten och kommunerna har försök gjorts, att åstadkomma en jämn fördelning av invandrare i och mellan landets samtliga regioner. Kommunerna har byggt upp en flyk-

tingberedskap med olika former av introduktionspaket som skall tillförsäkra invandrarna bostäder samt baskunskaper i svenska språket och svenska förhållanden. Dessa introduktionspaket har oftast föregåtts av längre eller kortare vistelse i sluss- och flyktingförläggningar under den tid deras rätt till asyl prövats. Statsmakterna har således genom en regional fördelning av invandrarna till landets samtliga kommuner försökt att minska koncentrationen av invandrare till storstadsregionerna. Dessa försök har dock inte haft full genomslagskraft. De invandrare som flyttat till storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö har framför allt bosatt sig i städernas ytterområden. I Malmö har denna form av sekundäromflyttning koncentrerats till Herrgården i Rosengård. Tidvis har den spontana inflyttningen till detta område antagit sådana proportioner, att det florerat rykten om värvningskampanjer vid flyktingförläggningarna som skulle utförts av representanter för etablerade fastighetsföretag i området.

Ett annat exempel på den migrationsrörelse som skett från landsbygd till städerna är den flyttning, som skett under mitten av 1900-talet från den skånska landsbygden på Österlen till de närbelägna större orterna. Under sjuttioalet kunde visserligen noteras en flyttning som gick i en omvänd riktning, det var en ”grön våg” som innebar att stadsbefolkningen flyttade ut till kranskommunerna. Flyttningen skedde dock inte till orter som var mer avlägsna än pendelavstånden medgav. I ett längre tidsperspektiv har emellertid flyttningen skett från landsbygden till städerna, framför allt till storstäderna (Johansson, 1974). De processer som drivit på denna utveckling, är förändringar i närings- och arbetsförhållanden samt strukturrationalisering av skolor, sjukvård och kommunikationer.

De förändringar som har skett från primärproduktion till industri- och serviceinriktad produktion, har lett till en yrkesmässig och regional rörlighet. Sett ur historiskt perspektiv pekar utvecklingen i varje samhälle mot ökad specialisering, som är en förutsättning för urbaniseringsprocessen. Specialiseringen innebär emellertid även en ökad arbetsfördelning inom landsbygden. De traditionellt primärbehovsproducerande enheterna har ersatts med en industriell storskalighet, som involverar befolkningen i såväl urbana som rurala områden. Även landsbygden är en del av det moderna industrisamhället och omfattas av infrastrukturen som är en förutsättning för delaktighet i storsamhällets olika delar. Såväl storstadsmänniskan som landsortsbönan har möjlighet att delta i ett flertal separata sociala grupper såsom grannskapsgrupper, fackföreningar eller intresseföreningar etc. Genom att hålla en viss distans till de olika grupperna kan den enskilde individen, trots grupptillhörighet, behålla sin frihet. De långvariga och ibland intensiva sociala kontakterna upprätthålls genom släkt, vänner och bekanta men dessa kontakter behöver inte finnas i den omedelbara geografiska närmiljön. Det moderna samhällets övergripande målsättning kan bygga på demokratiska principer, som skall innefatta alla samhällsmedborgare. Samtidigt ger inte det urbana samhället, till skillnad från landsbygden, individerna en självklar samhällelig tillhörighet som bygger på omgivningens personliga kännedom om dem.

Åke Daun som har behandlat storstadsbefolkningens levnadsvillkor pekar på att det finns en tendens till fysisk avskildhet. Den fysiska avskildheten kan yttra sig på

ett sådant sätt, att samtliga hyresgäster tycks föredra att behålla ett avstånd till de individer, som finns i den närmaste omgivningen. Daun ger som exempel att människor väljer att gå till sopnedkastet, när de inte riskerar att stöta på någon granne. Daun frågar sig om fysisk närhet kombinerat med frånvaro av interaktion ger förmåga att ignorera andra människor (Daun, 1974 s 255). Endast en begränsad skara människor har tillträde till det privata, men de geografiska avstånden i storstaden innebär att vänner och bekanta bor och verkar på olika platser. Det kan ta veckor och månader innan de träffas och detta sker oftast under bestämda och organiserade former. Umgänget sker oftast i par eller familjevis hemma hos varandra och makarnas vänner är gemensamma. Daun säger att detta är grunden till *familism*, betoningen av kärnfamiljen som livets centrala enhet (Daun, 1974 s 242). En utbredd familism begränsar individens tillhörighet i andra samhällsformationer. Detta kan bidra till att den ignorans som Daun påtalar, förekommer i storstadssamhället.

Även om den sociala problematik, som förknippas med storstäder och urbana områden kan upplevas vara en nyss upptäckt företeelse, har detta ämne ventilerats långt före miljonprogrammets uppbyggnad. Simmel, som behandlat anonymiteten i storstadssamhället, förklarar fenomenet så här:

Om den ständiga yttre kontakten med otaliga människor skulle ge upphov till lika många inre reaktioner som i småstaden där man känner nästan varje person man möter och har ett positivt förhållande till envar, så skulle ens inre helt atomiseras och man skulle råka in i ett fullständigt omöjligt själstillstånd. Denna psykologiska omständighet och den rättmätiga misstänksamhet vi hyser inför de passerande individer i stadslivet, som vi flyktigt råkar, tvingar oss till en reserverad attityd. Den gör att vi ofta inte ens till utseendet känner dem vi i årtal bott grannar med, och att vi ofta framstår som kalla och känslolösa i småstadssamhällets ögon (Simmel, 1981 s 215).

För att kunna upprätthålla en psykisk balans måste människorna alltså generalisera och diskriminera företeelser och andra individer inom sin perceptionsradie.

Stadens invånare är bosatta inom skilda delar av kommunen. Genom olika flyttningsriktningar hänvisas människor till geografiskt separata bostadsorter. Förutom bostadsort åtskiljs de genom en mängd faktorer såsom utbildning, yrke och ekonomi. Den vanligaste flyttningsriktningen inom kommunerna är den flyttning, som skett från stadskärnorna till uppväxande ytterområden. De moderna bostäderna och den högre levnadsstandarden medförde, att människor inte längre sökte sig till lokala kaféer eller ölstugor de s. k. "birhallarna". Televisionens intåg betydde till en början ökad social gemenskap. Den nya tidsålderns pionjärer, som var lyckliga innehavare till denna tekniska finess, som både kunde ge ljud ifrån sig och visa bilder, hade ständigt besök av underhållsbenägna vänner och bekanta. Så småningom blev både radio, TV och telefon vanligt förekommande i alla hem. I takt med den materiella välfärdens utbyggnad försvann också möjligheterna till den sociala gemenskap, som byggde på knapphet och solidaritet. Knapphetens avskaffande, välfärdens utbyggnad

och de moderna huskropparnas uppbyggnad skedde i en tid, som kan betraktas vara en gränzon mellan det gamla och det nya, det moderna.

Det nya manifesterades bl. a. i miljonprogramområdenas tillkomst på sextioalet. En miljon bostäder skulle byggas för att möta den trångboddhet en större andel arbetare levde under. Det var i materiellt avseende en förbättring som också påverkade andra delar av människors sociala villkor. Arbetarbefolkningen lämnade sina bostäder för att flytta in i de moderna lägenheter, som byggts runt städerna. samtidigt har stadskärnorna allt mer kontoriserats och behållit sin ställning som de geografiska enheter, som genom handel och servicesektorn tillhandahåller ett utbud av varor och tjänster samt en större andel arbetstillfällen. Detta innebär att de centrala delarna under dagtid är tätbefolkade. Nattetid förflyttar sig människorna till stadens ytterområden.

Det moderna storstadssamhället är uppbyggt kring en mängd relationer, som har sitt ursprung i individers funktioner snarare än deras kännedom om varandra. Personalen i snabbköpet, posten eller banken har en relation till kunden beroende på den funktion de upprätthåller och aktörerna har sällan kompletterande kunskap om varandras liv utanför den definierade situationen. I bostadsområden flyttar folk in och ut, vilket innebär att människor i allt högre utsträckning inte känner sina grannar och har begränsade möjligheter att känna sig tillhöriga sitt område. De riskerar med ett marxistiskt uttryck att bli *alienerade* i sin tillvaro.

Närsamhällets inkluderande och exkluderande verkan

Georg Simmel ägnade mycket intresse åt konfliktsituationer, som kan öka sammanhållningen inom en grupp. Simmel menade att fientliga känslor, som skapats inom en grupp, kan vändas mot en *utgrupp* som personifierat ett yttre hot. Somliga samhällen har traditionellt utgrupper, som det alltid kunde upplivas fiendskap mot om risken för konflikter inom gruppen blev för stor. Under tider av sociala spänningar har förföljelser av religiösa och andra minoriteter, mer eller mindre medvetet, uppmuntrats av makthavare för att kanalisera befolkningens aggressioner (Simmel, 1981 s 216). Judar och zigenare är exempel på sådana utgrupper, syndabockar. Under andra världskriget fick framför allt dessa grupper kanalisera majoritetsmedlemmarnas missnöje med samhällets politiska och ekonomiska förhållanden. Vid närmare betraktande av dessa historiska förhållanden kan förföljelserna mot dessa utgrupper ingalunda betraktas vara en modern företeelse. Så stadgades t. ex. 1637 att "alla tattare och tatterskor med hela deras anhang såväl qvinnor som män, skola innan den 8 nov. s. å. vara förpliktigade att fly och vika utur vårt konungarrike och alla dessa underlydande provinser", och myndigheterna i orterna ålades att, om några efter sagda datum påträffades, "låta dem strax gripa, hvad gods de medföra afhända och så många karlar därbland äro upphänga och till lifvet straffa, men alla deras konor och barn skola de låta från härad till härad sin kos utur landet utdrifva" (Taube, 1916 s 23).

Nästan 300 år senare skriver biblioteksamanuensen Friherre Nils Evert Taube följande rader i en av studentföreningen Verdandis tidningsartiklar:

Zigenarna ha icke många egenskaper, som göra dem lämpliga till medlemmar i ett lagordnat samhälle. Tvärtom, de äro lata oärliga och våldsamma, och hysa därtill en obetvinglig passion för sitt kringvandrande lif (Taube, 1916 s 23).

Som en följd av den inställning som då rådde, förbjöds zigenare under åren 1914-1954 att invandra till Sverige. Zigenarna är ett exempel på en definierad utgrupp men listan kan göras lång på olika minoritetsgrupper, som i olika världsdelar vid skilda tidpunkter agerat syndabockar och fungerat som avledare för majoritetsbefolkningars frustration och besvikelse över politiska och ekonomiska förhållanden. Definitionen av utgrupper är en global företeelse och de kan ibland återfinnas i särskilda bostadskvarter som utgör segregerade områden.

Som tidigare påpekats förknippas segregationen, åtminstone i Sverige, med något negativt, oönskat som genom samhällsplaneringen bör bekämpas. Genom att människor bor i olika geografiska lägen, har de olika möjligheter att ta del av samhällets utbud. Segregationen har sammankopplats med konkurrens om service, tjänste- och kulturutbud etc. Segregationen har också betraktats innebära ökade risker för diskriminering och svårigheter för kontakter över klassgränserna och etniska grupper.

Arne Trankell dokumenterade i sin avhandling "Kvarteret Flisan" (1973) myndigheternas kamp om integrationens genomförande av en finsk/zigensk familj i ett svenskt bostadsområde. Vägen som skulle leda till integration var en smärtsam upplevelse för alla iblandade parter. Fältarbetet visade hur de involverade familjerna ständigt upplevde sig behöva befästa sina revir. Torsten Malmberg, som under lång tid ägnat sig åt att studera mänskliga revir, redogör för en undersökning av sociologen Mack i en liten nordamerikansk stad med järnindustri vid gränsen till Kanada. Först kom svenskar och finnar, de fick arbete och bosatte sig i ett nytt distrikt som fick namnet Swedetown. Senare kom italienare och slog sig ner i "svenskarnas" område. Då flyttade alla svenskar därifrån och bosatte sig i distriktet "the Harbor". I Swedetown bodde nu bara italienare. Människorna ville upprätthålla sina etniska revir, vilket är säger Malmberg, en mera positiv och riktigare förklaring än den om diskriminering av andra (Malmberg, 1983 s 58). En invändning skulle kunna vara, att åtminstone negativ diskriminering bygger på revirtänkande. Det ena fenomenet utesluter inte det andra. Det är snarare så, att revirinstinkten är en förutsättning för uppkomsten av diskriminering samtidigt som känslan av grupprevir är en förutsättning för de enskilda gruppernas sammanhållning och gemenskap.

Känslan av samhörighet med andra individer, som bor inom samma geografiska område är en av de aspekter bygger på reviret och som kan identifiera ett community. Peter Beresford och Suzy Croft, brittiska socialpolitiska forskare, vände sig till ett antal individer i Brighton med frågan; *Vad innebär ett community för dig?* Ett axplock från de svar som erhöles betecknar vad som kan illustrera ett " fungerande närsamhälle".

Where people come together, interact with one another and work for the good of that area.

Where people know each other. They know when someone hasn't been seen for a while. They know what's going on.

A community is where the individual is not lonely and isolated and where the family is more than just nuclear and there is an element of trust in relationships with neighbours (Beresford/Croft, 1986 s 80).

Lite förenklat skulle community kunna översättas med ett vitalt närsamhälle. Med ett närsamhälle menas inte ett lokalsamhälle/bysamhälle ur historiskt perspektiv utan ett närsamhälle, som fungerar i ett modernt omgivande storsamhälle. Det kan finnas många olika synpunkter på hur ett *fungerande närsamhälle* skall vara uppbyggt. Vad som menas i detta sammanhang är, att människor inte är ofrivilligt isolerade. De skall känna någon form av samhörighet med andra människor i sin omgivning. Graden av samhörighet kan givetvis variera och även de mest sällskapshungriga kan vid olika tillfällen ha behov av ett visst mått ensamhet. Alla människorna i ett community behöver inte ha en ingående kunskap om varandra. De måste känna till varandras existens. De måste också hysa en känsla av gemenskap, ett allmänmänniskt intresse för varandras sorger och glädjeämnen. För att detta allmänmänniska intresse mellan individerna skall uppstå, krävs en viss kontinuitet i deras kontakter med varandra.

För att uppnå en kontinuitet i relationerna mellan de individer, som ingår i närmiljöns befolkning krävs att det inom det geografiska närområden finns naturliga mötesplatser. Dessa platser behöver inte vara skapade i syfte att utveckla socialt umgänge. En tvättstuga, en tvätthall för bilar, kvartersbutiken eller lekplatsen på gården är sådana platser där människor möts. De möts inte primärt för att idka umgänge med varandra utan för att uträtta sina sysslor eller ärenden. Effekten av dessa möten blir emellertid, att människor i sin geografiska närhet skapar sig mänskliga referenspunkter. De känner igen varandra, kommunicerar och utvecklar sympatier eller antipatier gentemot varandra.

Om en större andel av invånarna i det geografiska närområdet utvecklar känslor av antipati mot människorna i den närmaste omgivningen saknas en av de väsentligaste förutsättningarna för ett fungerande närsamhälle. Det omvända förhållandet är, när en majoritet av invånarna inom ett *mindre geografisk avgränsat område* utvecklar *sympati* för sina grannar, när de har *gemensamma värderingar* och känner ett *visst mått av samhörighet* med sina medmänniskor. I det senare fallet finns förutsättningar för ett fungerande närsamhälle där invånarna har *täta informella kontakter* med varandra. Det finns förutsättningar för ett community där människorna *inte är ofrivilligt ensamma* utan *delar varandras sorger och glädjeämnen* och känner *gemenskap* med varandra.

3:3 Sammanfattande kommentar: Det moderna närsamhället

Det moderna samhällets utveckling och de efterföljande migrationsriktningarna har inneburit, att de småskaliga samhällena trängts undan till förmån för de större städernas uppbyggnad. Vad som befolkningsmässigt är att betrakta som ett mindre eller större samhälle är svårt att ange med exakthet. Den minsta avgränsade ytan kan i ett regionalt sammanhang innebära en by, men det kan också vara en mindre stad som utgör närsamhällets gränser. Vid första anblicken kan storstäderna verka bestå av ett gigantiskt gytter. Vid närmare betraktande framträder vad som enligt en vidsträckt definition skulle kunna kallas kulturgeografiska strukturer. Dessa strukturer har sin grund i befolkningsmässiga, klassmässiga, politiska, myndighets- och förvaltningsmässiga formationer.

Genom en nedbrytning av storstadens helhet framträder de olika delarna med en ökad tydlighet. Det översiktliga blir översiktligt och det oförståeliga blir förståeligt. Denna växelverkan mellan helheten och delarna, mellan det storskaliga och det småskaliga ligger till grund för de politiska, myndighets- och förvaltningsmässiga indelningsgrunderna i samhället. När en stad upplevs vara för stor tenderar såväl politiker som tjänstemän att dela in sina politiska och förvaltningsmässiga uppdrag i mindre avgränsade enheter. Genom de olika indelningsgrunderna framträder en översiktlighet som kan upplevas vara mer hanterbar än storskalighetens mera otydliga konturer. En form av politisk och förvaltningsmässig indelning är när städerna sorterar i stadsdelsnämnder med tillhörande stadsdelsförvaltningar. Genom denna kommunalpolitiska organisationsform förväntas att den direkta demokratin skall bli större. Genom stadsdelarnas småskalighet skall människornas levnadsvillkor bli synliga och politikerna bättre skickade att ta de beslut, som har betydelse för invånarna. Genom denna nedbrytning av de politiska och förvaltningsmässiga processerna i städerna, kan en nostalgisk längtan skönjas att gå tillbaka till det ursprungliga och återinföra de småskaliga lokalsamhällena.

I städerna finns en koncentration av människor som, oavsett politiska eller förvaltningsmässiga indelningsgrunder, bor och verkar inom olika delar av städernas gränser och fördelar sig inom skilda geografiska ytor. Hemmet som är utgångspunkten för de dagliga rörelseriktningarna kan förläggas till ett bostadsområde. Arbetsplatsen kan förläggas till ett annat och slutligen fritiden kan utnyttjas inom ytterligare ett tredje, fjärde eller femte område. Alla dessa geografiska delar bildar separata närområden. Individernas känsla av gemenskap och samhörighet infinner sig i varierande grad beroende på hur mycket tid och samvaro med andra människor, som spenderas i områdena. Med Tönnies referensram som bakgrund domineras ett Community av Gemeinschaft. Detta motsägs inte av att ett närsamhälle ingår i en större och mer komplex samhällsstruktur, som av nödvändighet är uppbyggd enligt de formella och juridiska kontrakt, som reglerar individernas rättigheter och skyldigheter gentemot varandra. Närvaron av de fenomen som Tönnies kallade Gesellschaft innebär inte att Gemeinschaft upphör att existera. Det kan tvärtom vara på det viset,

att uppbyggnaden av Gesellschaft är en förutsättning för att communityandan skall kunna överleva i ett avancerat storsamhälle, som är allt svårare att överblicka. Av naturliga skäl skiljer sig det moderna närsamhället från historiens lokalsamhällen. Men nu som då begränsas ett Community av att befolkningsunderlaget inte får vara större än att de enskilda individerna genom naturliga mötesplatser inom det geografiska närområdet har möjlighet till varaktiga sociala relationer. De naturliga mötesplatserna är en nödvändighet men inte en garanti för att det skall utvecklas en gemenskap mellan människorna. Historiens lokalsamhällen visar att de varaktiga relationerna endast omfattade de invånare, som definierades tillhöra ortens befolkning.

Även om etniskt segregerade områden i historiskt perspektiv har varit okända begrepp betyder inte detta att "utgrupperna" varit lika okända företeelser. Zigenarna som allt sedan 1500-talet invandrat till Sverige har inte förrän på 1950-talet tillåtit leva i permanenta bostäder. De markägare som tillät de zigeniska karavanerna att slå tillfälliga läger krävde hyra eller ingick ekonomiska avtal med gruppernas språkrör. De ekonomiska överenskommelserna kunde innebära, att markägaren tog del av biljettintäkterna från ortens lokala befolkning som på kvällarna begav sig till lägren för att lyssna på sång och musik. Underhållningen till trots tilläts inte de zigeniska sällskapen att uppehålla sig på orten under längre perioder. Det är en ödets ironi, att zigenarna genom sina kvällsföreläsningar samlade den fast boende ortsbefolkningen och på så sätt bidrog till att stärka sammanhållningen inom majoritetsbefolkningens lokalsamhällen. Omvänt kan majoritetsbefolkningens utstötningsmekanismer genererat en förstärkt sammanhållning inom de zigeniska grupperna, som bidragit till ett peripatetiskt liv³ och ett från majoritetsbefolkningen långsiktigt utanförskap. Omräknat i kronor och ören hade detta utanförskap också ett pris. Förutom mat och uppehälle var transporter den dyraste utgiftsposten i lägrens budget. Längre sträckor sändes husvagnarna helst med järnväg och en sådan resa gick uppemot en tusenlapp (Lo-Johansson, 1955). På detta sätt tvingades dessa sällskap ständigt iväg till en annan plats. Äldre tiders byar och mindre orter var visserligen att betrakta som samhällen dominerade av Gemeinschaft. Trots detta kan inte bortses från att dessa handlingar, som stötte bort de ovälkomna men tog del av den förtjänst de kunde inbringa, dominerades av Gesellschaft i sin mest renodlade form.

Dessa resande communities, som de numera svenska zigeniska sällskapen utgjorde, har försvunnit. De zigeniska sällskapen är numera fast bosatta och resandet utgör, i den mån det existerar, avbrott under de årstider som tillåter ett ambulerande liv⁴. De utomnordiska zigeniska grupper som allt sedan sextioalet anlät till Sverige, har mötts av en praktiskt betonad integrations- och assimilationssträvande myndighetskultur. De tidigare vagabonderande zigenarna har genom migrationsriktningen

3 Peripatetisk (ursprungl. från grekiska) betyder "promenera omkring". En peripatetisk grupp är att skilja från nomadiserade grupper som lever av boskapsskötsel eller flyttande jordbruk. Utförligare resonemang om peripatetiska grupper; Se Gunborg Lindholm (1995).

4 Zigenarna i Sverige är numera fast bosatta. I den mån som resandelivet fortsätter så sker det i mindre omfattning och kan jämföras med majoritetsbefolkningens "husvagnsemestrar". Även om resorna är tidsmässigt utdragna och förenas med inkomstbringande verksamheter så är resandelivet underordnat ett fast bosättningsmönster. Med en utblick i Europa existerar fortfarande resande som en

mot de urbana samhällena inte bara förändrat sin standard. De har också ändrat förutsättningarna för det egna reviret inom närsamhällets geografiska gränser. De lägenheter som upplåtits för de zigeniska hushållen, har periodvis kompletterats med familjepedagoger och andra sociala insatser i syfte att integrera minoritetsbefolkningen i en socioekonomiskt segregerad flerbostadskultur. Det är intressant att notera en återkommande myndighetsorienterad strävan, att på majoritetsbefolkningens villkor inlemma de zigeniska befolkningsgruppernas kultur i det urbana storsamhället samtidigt som det finns en önskan, att bryta ner storsamhället till mindre enheter. Parallella ansträngningar sker således för att anpassa, bygga upp och bryta ner det sociala livets yttringar. Denna ständiga organisationssträvan återspeglar den dynamik, som förändringsprocesserna inom samhällets makro- och mikrokomponenter utgör.

konkret livsform. I Storbritannien har gjorts försök att förhindra "the travelling lifestyle" bl. a. genom att 1994 instifta "The Criminal Justice and Public order Act" som genom juridiskt sanktionerade restriktioner lägger hinder i vägen för karavanfölje att förflytta sig och slå läger på platser som inte godkänts av myndigheterna. Lagens införande har inneburit direkta konsekvenser för de resande som har kriminaliserats för ett levnadsmönsters praktik. Med åberopande av mänskliga rättigheter, att fritt förflytta sig inom landets gränser, har lagens införande mötts av debatt och motstånd att efterfölja lagstiftningens intentioner.

KAPITEL 4

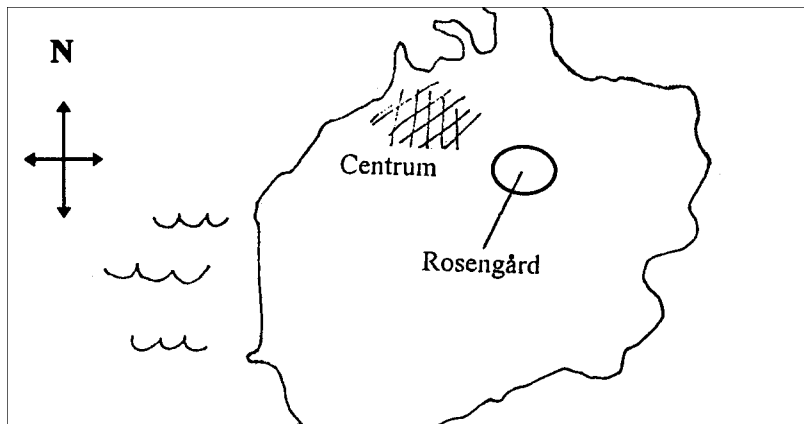
Stadsdelen som Community

Stadsdelarna utgörs av bebyggda och avgränsade ytor, de områden som genom specifika karaktäristiska drag avgränsas i förhållande till andra delar av det urbana storsamhället. Det är med hjälp av stadsdelen, de egna kvarteren, hemmets och arbetsplatsens placering, som invånarna kan mäta ut sina geografiska och sociala referensramar. Stadsdelens sociala funktion bygger på närsamhällets existens och kan fungera enligt den uppställda modellen av närhet mellan hemmet, arbetslivet och affärerna, som ger möjlighet till naturliga mötesplatser och sociala relationer.

De ursprungliga arbetarstadsdelarna i Malmö som t. ex. Möllevången, Lugnet, Kirseberg och Caroli var alla uppbyggda enligt en närhetsprincip där gårdarna styckades av den helhet som stadsdelen utgjorde. Husens framsidor var ofta försedda med skyltfönster till de butiker, som flankerade gatorna och var en del av det offentliga livet. Samtidigt var husens baksidor de slutna rummets framsida, gårdarna som uppfattades tillhöra det privata livets sfär var reserverade för fastigheternas hyresgäster. De ursprungliga stadsdelarnas uppbyggnad innebar en närhet mellan hemmet, hantverkarna och affärerna, men redan på femtiotalet var det inte längre självklart, att arbetsplatsen var förlagd till bostadens omedelbara närhet. Den geografiska yta, som människor bor och verkar i är emellertid begränsad av den tidsåtgång, som förbrukas till resor mellan hemmet och andra platser, som ingår i den dagliga livssfären. Marianne Liedholm konstaterar, att den ökade rörligheten inte drabbar alla lika. En del människor har fortfarande en begränsad upplevelseyta och är starkt områdesberoende. I våra bostadsområden finns det gott om människor, som tillbringar en stor del, ibland t. o. m. större delen av sin vakna tid i bostadsområdet (Liedholm, 1991 s 114). Inom Herrgården som är ett område med högt socialbidragsberoende och låg förvärvsintensitet, finns m. a. o. förutsättningar för att en större andel av befolkningen tillbringar större delen av sin vakna tid i eller i närheten av sitt geografiska närområde. Herrgården har tagits som utgångspunkt för ett samhälle med åtminstone en del av de attribut, som förknippas med ett community i form av en geografiskt avgränsad yta, där de enskilda invånarna har ett nätverk, som i hög grad lokaliseras till det omgivande närsamhället.

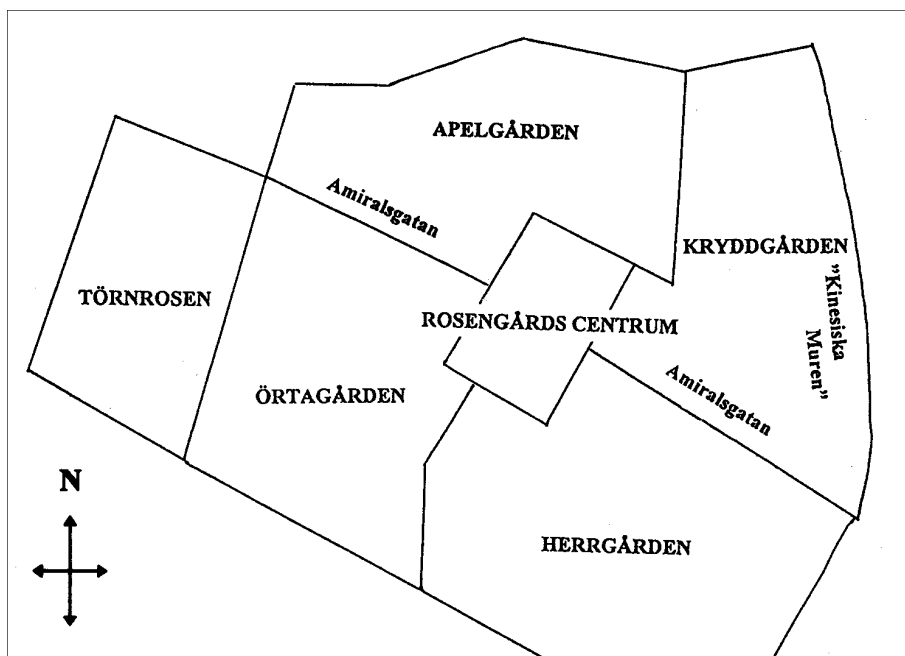
4:1 Stadsområdet Rosengård och stadsdelen Herrgården

Rosengård har under årtionden i debatten framställts som ett i grunden människofientligt område, ett område som är så elakartat att inte ens fåglarna hörs sjunga. Det glöms ofta bort att planeringen av Rosengård skedde på femtio- och sextioalet, som ett svar på arbetarnas trångboddhet och standardmässigt undermåliga bostadsförhållanden. Sextioalets arbetskraftsinvandring och Malmös segregerade boendestruktur innebar att en stor del av kommunens invånare bosatte sig i Rosengård, som befolkningsmässigt är att jämföra med en mindre kommun (1996, 16.069 personer)¹. Siffrorna som avser Rosengård förväxlas ibland med den kommunala statistikens stadsområde Rosengård, som är en betydligt större geografisk yta än det område som i folkmun betraktas utgöra Rosengård. Av den kommunala statistikens stadsområde är det endast 5 avgränsade enheter som betraktas vara Rosengård: Törnrosen, Örtagården, Herrgården, Apelgården och Kryddgården. Stadsområdet ligger i Malmös östra utkant och sträcker sig från kontinentalbanan i väster till inre ringvägen i öster. I norr och söder avgränsas området av Östra kyrkogården och Rosengårds villastad. Avståndet från Rosengård till Malmö centrum är ca. 4,5 km.

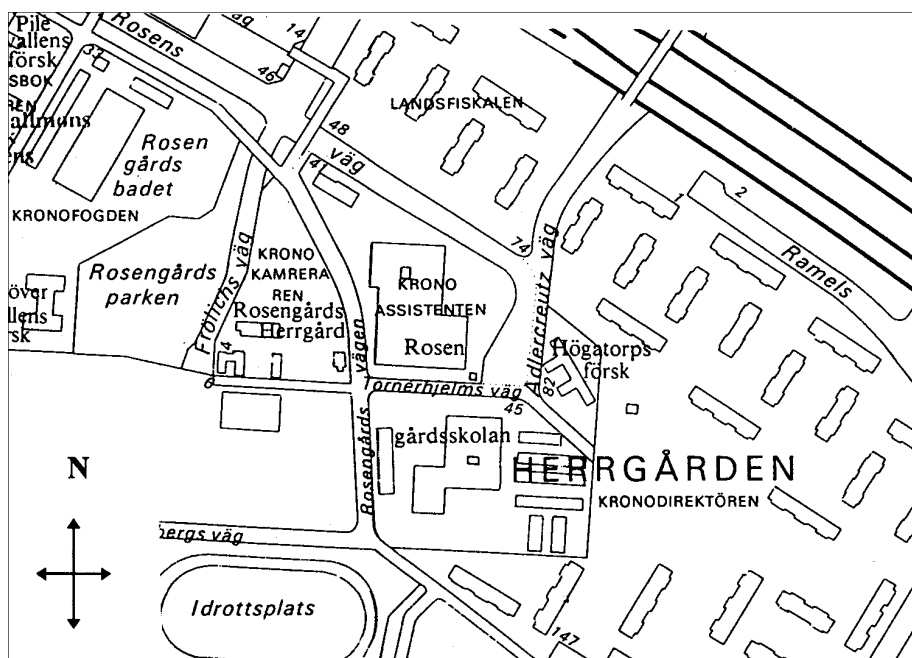

Figur 4:1 Karta över Malmö

1 Områdesfakta för Malmö, Malmö Planerings- och Statistikavdelning.

Figur 4:2 Karta över Rosengård

Figur 4:3 Karta över Herrgården²

² Underlag till kartor: Malmö stadskontor, Planerings- och Statistikavdelning.

Tabell 4:1 *Invånare 1996*

Örtagården	4.352
Törnrosen	2.730
Apelgården	3.289
Herrgården	3.816
Kryddgården	1.882
Totalt	16.069

Området byggdes av tre byggherrar, Malmö Kommunala Bostadsaktiebolag (MKB), Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening (HSB) och Malmö Byggmästares Gemensamma Bostadsaktiebolag (BGB). Törnrosen även kallad "Gamla Rosengård" uppfördes redan 1962-64 och Nya Rosengård d.v.s delområden öster om Västra Kattarpsvägen började byggas 1967. Rosengårds ägarstruktur kan generellt beskrivas av att MKB är ägare till fastigheterna på Törnrosen och Örtagård. Apelgården består av bostadsrättsföreningar och Kryddgården består av hyres- och bostadsrätter. Herrgården som började byggas 1966-67 ägs av HSB och privata fastighetsägare. Med avseende på ägarstrukturen räknas Herrgården tillhöra den privata sidan av "Nya Rosengård".

Rosengård delas geografiskt av en stor trafikled, Amiralsgatan, som skär genom området. Affärscentret, Rosengårds centrum, som byggdes av BGB, HSB och MKB ligger som en bro över denna trafikled och nästan alla butiker i Rosengård koncentreras till denna affärsgata. Rosengårds centrum liknades vid Ponte Vecchio, bron som förenade det delade Florens och blev en viktig träffpunkt och ett livligt handelscentrum. Affärsgatan planerades inte enbart som köpcentrum för rosengårdsborna. Den är avsedd att serva ett mycket större område av de östra stadsdelarna och den kringliggande landsbygden, därför är en stor parkeringsplats ansluten till köpcentret, medan bilgatorna huvudsakligen är nedsänkta med broar för gående och cyklande. Längs den 230 meter långa inomhusgatan ligger Ekonomi-Gross vid södra ingången och "Bäddlagret" vid gatans motpol, norra ingången. I anslutning till dessa större butikskedjor grupperar sig en livsmedelsaffär, textil- present- foto- och klädesbutiker, post, bank, frisör, kiosk, systembolag samt restaurang- och caféverksamheter. Därtill ligger ett välbesökt bibliotek vid gatans södra del. Det kommersiella och kulturella utbudet finns på bekvämt gångavstånd inom centret. Beräknat från bostaden till centret kan gångavståndet emellertid bli långt, speciellt om bostaden ligger i områdets utkanter. Strax utanför centrets norra ingång finns försäkringskassan och folktandvården. Vid södra ingången finns sporthall, kyrkans församlingshem och distriktets polisstation. Den andliga och världsliga ordningen bildar genom sitt strategiska läge en geografisk symbios.

Fastigheterna består av tre till niövåningshus, mer än hälften av husen har fem våningar eller fler, endast ett hus är så högt som sexton våningar. Gårdarna är öppna. Borta är de slutna rummen, som utgjorde en gräns mellan det privata och det offentliga. Gårdarna är med sin öppenhet skild från det privata livets sfär utan de kännetecken av affärer, torg och skyltfönster som förknippas med stadsbebyggelsens offentliga platser. Utmed inre Ringvägen med adress Thomsons väg – uppkallat efter

landshövding Thomson – ligger en lång höghuskedja, i folkmun benämnd ”Kinesiska muren”. I ett försök att försköna den imaginära upplevelsen av området har en del av höghuskedjan erhållit den fritt nyskapande beteckningen ”Skånelången”, vilket onekligen kräver att en betraktare är i besittning av ett större mått av associationsförmåga för att kunna finna ett samband med begreppets ursprungliga förebilder. Det är tänkt att huset skall tjäna som vindskydd och med den fysiska utformning huskroppen fått kan den nästan ses som en modern ringmur. I denna höghuskedja finns en del av kommunens förvaltningar. På området finns vårdcentraler, barnvårdscentraler och ålderdomshem. Det finns ett utbud av kommunala daghem och grundskolor. Därtill har det under åren 1994-1997 också funnits en islamisk friskola. Under flera år har det också funnits en förskoleverksamhet som bygger på islamisk grund³ och vänder sig till en målgrupp med religiösa förtecken. Folkets hus vänder sig till områdets ungdomar och försöker genom öppna verksamheter slussa över ungdomarna till organiserade fritids- och föreningsverksamheter. Det finns även en fritidsgård i Rosengårds centrum som i första hand vänder sig till områdets ungdomar, men det finns också anläggningar som vänder sig till en större andel av kommuninvånarna än de som bor i Rosengård. På det södra grönområdet finns ett utomhusbad, en större idrottsanläggning och en konstisbana samt mangårdsbyggnaden av Rosengårds gamla herrgård, som i dag huvudsakligen användes till förenings- och teaterverksamhet.

Herrgården är en geografiskt avgränsad stadsdel vars yta är ca 1 km², området gränsar i norr mot Kryddgården och i söder mot Rosengårds villabebyggelse. Vidare sträcker området sig från affärscentrets södra ingång till Ringvägen. I huvudsak består vägnätet av två långsträckta gator, von Rosens väg och Ramels väg, den förra uppkallad efter greve von Rosen och den senare efter friherre Ramel. Inom området finns endast två (2) mindre butiker⁴, där mat, choklad och tidningar kan inköpas. Det finns också en (1) frisör. Här tar det kommersiella utbudet slut. Vid Herrgårdens västra gräns finns Rosengårds centrum med ett koncentrerat utbud av varor och tjänster. För de hushåll som bor närmast centret får tillgängligheten till dagligvaror och service anses vara god, men för de hushåll som bor närmast Ringvägen är promenaden till affärerna inom centret en tröttsam upplevelse. Under de senaste åren har ett flertal frukt- och grönsaksstånd börjat bjuda sina varor till försäljning. Genom dessa initiativ har en del av handeln kommit närmare de människor, som bor i området. Detta har väckt irritation hos flera fastighetsägare, som klagat på nedskräpningen efter dagens förvärv. Trots fastighetsägarnas irritation har kommersen fortsatt och fruktständerna har utvecklats till hemsnickrade frukt- och grönsaksbodas, som under tider med gynnsamma väderleksförhållanden blivit ett allt vanligare inslag i bebyggelsen.

Rosengård brukar redovisas som ett enhetligt område, men är vid närmare granskning av bostads- och befolkningsstruktur ett heterogent område. Herrgården är den

3 Under januari 1998 försattes stiftelsen – som drev såväl den islamiska grundskolan som den islamiska förskolan – i konkurs. I skrivandets stund är det oklart om eller hur den islamiska förskolan skall drivas vidare.

4 En av butikerna öppnades så sent som 1997.

stadsdel i Rosengård vars befolkning till största delen består av första eller andra generationens invandrare. Enligt kommunens planerings- och statistikavdelning fanns det i januari 1996 3.816 bofasta personer varav 93% med utländsk bakgrund⁵. De största invandrargrupperna kommer från Bosnien-Herzegovina, Jugoslavien, Irak, Libanon och Polen. Förutom stor invandartäthet utmärks området också av hög omflyttning, låg medelinkomst och ett högt socialbidragsberoende. Socialbidragsberoendet skall jämföras med antalet registrerade arbetslösa, som i mars 1996 endast beräknades utgöra 9% av områdets befolkning, därav 5% mellan 18-24 år. Enligt folk och bostadsräkningen 1990 bestod en betydande del av hushållen av familjer med barn mellan 0-15 år. En mindre del av hushållen utgjordes av pensionärer. Utbildningsnivån är låg och valdeltagandet är lågt. Av de röstande i kommunalvalet 1994 kan det konstateras, att det socialistiska blocket här har ett starkt fäste, Socialdemokraterna och Vänsterpartiet fick tillsammans 83,4% av områdets röster.

Dessa siffror skall jämföras med en annan stadsdel i Rosengård, Apelgården, där 57% av befolkningen (1996) har utländsk bakgrund. De utländska invånarna har varit i Sverige under en längre tid och betraktas tillhöra de "gamla", etablerade invandrarna från Jugoslavien, Chile, Danmark, Finland och Polen. Omfattningen av den gymnasiala utbildningsnivån ligger i paritet med Malmö som helhet. Medianinkomsten 1991 översteg medianinkomsten för Malmö som helhet och socialbidragsberoendet är lägre än i Malmö som helhet.

Tabell 4:2 Jämförande nyckelfaktorer för Herrgården relaterat till Apelgården och Malmö som helhet⁶.

	Herrgården	Apelgården	Malmö
Folkmängd (jan. 1996)	3.816	3.289	245.699
Barnhushåll (barn 0-15år)			
(Folk- och Bostadsräkningen, FoB, 1990)	38%	23%	18%
Pensionärshushåll (FoB 1990)	14%	31%	31%
Medianinkomst (1991)	58.900:-	146.500:-	139.600:-
Socialbidrag (andel av befolkningen 1996)	91%	7%	17%
Arbetslöshet			
(registrerade arbetslösa 1996; 18-64 år)	9%	8%	8%
Gymnasium			
(andel av befolkningen 20-64 år Jan. 1993)	24%	47%	46%
Eftergymnasial utbildning			
(andel av befolkningen 20-64 år Jan. 1993)	6%	9%	22%
Valdeltagande i kommunalvalet 1994			
(andel av den röstberättigade befolkningen)	42.6%	78.1%	80.9%
Utländsk bakgrund			
(andel av befolkningen Jan. 96)	93%	57%	27%

5 Utländsk bakgrund har personer som är 1) utländska medborgare eller är 2) svenska medborgare, men är födda i utlandet samt 3) barn under 18 år som är födda i Sverige med en eller båda föräldrarna födda i utlandet.

6 Uppgifterna är hämtade ur Områdesfakta för Malmö, Malmö Stads Planerings- och Statistikavdelning.

Är då dessa separata, segmenterade bostadsområden att betrakta som ett Community eller är de i första hand delaktiga en övergripande samhällsstruktur? Enligt Tönnies begreppsapparat skulle frågan kunna ställas om Herrgården är att betrakta som ett samhälle uppbyggt av Gemeinschaft eller Gesellschaft? Herrgården, Apelgården eller något av de andra områdena i Rosengård betraktas av utomstående som en enhetlig stadsdel. Ristilammi som själv växt upp i området ger i sin bok "Rosengård och den svarta poesin" (1994) uttryck för att rosengårdsborna förflyttar sig från delområdena till Rosengårds centrum och tillbaka, men sällan förflyttar sig mellan olika delområden. Rosengårds centrum bildar genom kaféer, bibliotek, lottständer vid bänkarna utanför systembolaget och den rörelse som ständigt finns en mötesplats för de boende. Affärscentret besöks av en majoriteten av de boende, men som Ristilammi påpekar förflyttar sig invånarna mellan bostäderna och affärscentret och tillbaka igen. Det behöver inte finnas en samhörighet mellan aktörerna som har sina bostäder inom olika delområden.

4:2 Herrgården som Community

Utvecklingsprocesserna kan studeras på olika sätt. Förändringsprocesserna kan studeras genom fokusering av en geografiskt avdelad plats. Utvecklingen kan också följas inom utvalda sektorer, klasser eller sociala grupperingar. Begreppet Community förstås i denna studie som *en plats där ett mindre antal människor och/eller grupper har täta informella kontakter i ett nätverkssystem som till sin konsekvens innebär, att de enskilda individerna känner samhörighet med varandra och deltar i gemenskapens förändringsprocesser som är kännetecknande för varje socialt fungerande samhälle.*

Definitionen visar att den här studien i första hand koncentreras till ett bestämt avgränsat geografiskt område. Under en längre tidsperiod kan befolkningsskatterna i det aktuella området växla. Det finns inte statiska miljöer som undgår att transformeras i socialt, politiskt eller ekonomiskt avseende. De enskilda individer som bor eller har bott i området har, medvetet eller omedvetet, involverats i de objektiva eller subjektiva förändringsprocesser, som området kan uppvisa. Herta Wiréns levnadsbilder från Møllevången eller Jacques Werups nostalgiska ungdomsporträtt från Östergatan är berättelser från speciella epoker ur Malmös historia. Dagens ungdomar berättar andra historier från sitt Malmö. Deras historia är annorlunda även om den geografiska ramen otvivelaktigt är sammanlänkad med Wiréns och Werups Malmö. Eftersom människor lever i en ständig interaktion kan det ibland vara svårt att peka på *när* förändringar äger rum och vilka händelser som varit avgörande för inriktningen av den fortsatta processen. All samhällsförändring är utveckling, även om utvecklingen inte med nödvändighet behöver vara positiv eller uppfattas som framåtskridande.

Marshall Berman berättar om sin barndoms framtida skräckvisioner av hur hans värld skulle se ut efter det att en motortrafikled byggts rakt igenom Bronx.

Det kunde väl ändå inte vara meningen, att vägen skulle byggas rakt genom ett dussin solida, väletablerade tätt befolkade bostadsområden med i storleksordningen 60.000 människor ur arbetar- och lägre medelklassen, mestadels judar, men med många italienare, irländare och svarta inblandade. Och ändå, innan de visste ordet av, fanns det grävsopor och schaktmaskiner på plats och folk varskoddes, att de snabbt borde bryta upp. Flyttlassen destinerade till Long Island eller New England, till New Jersey och alla sydliga orter gick dygnet runt. Bostadshus som varit befolkade och stabila i tjugo års tid tömdes praktiskt taget över en natt; stora och utarmade svarta och spansk-amerikanska familjer, på flykt ur en ännu värre slum, flyttades dit i klump, ofta under överinseende av socialdepartementet som till och med betalade uppdrivna hyror och samtidigt spred panik och påskyndade flykten (Berman, 1990 s 282).

Marshall Berman berättar hur han efter fullbordat faktum slutligen stod ovanför byggplatsen för Cross-Bronx Expressway och grät över sin stadsdel och svor att minnas och att hämnas. Även om förändringar inte behöver vara så dramatiska som exemplet från Bronx, kan den vanmakt Marshall Berman kände inför sin stadsdels förvandling återfinnas hos de människor, som sett sina barndoms kvarter förändras.

Vid en ytlig betraktelse kan en plats verka vara oföränderlig. Byggnaderna, gatorna, ja till och med människorna kan verka vara oföränderliga, men en tidsförskjutning kommer ovillkorligen att innebära subjektivt eller objektivt iakttagbara sociala förändringar. Attitydförändringar sker ibland långsamt, nästan omärkligt, men en dag har förändrade tankegångar börjat slå rot och förändrade attityder är en realitet. För 100 år sedan skulle det varit en omöjlig tanke, att alla vuxna människor skulle ha rättighet till en egen bostad. I dag är detta inget omöjligt resonemang. Tvärtom, det är en väl representerad uppfattning, att människor inte bara skall ha tillgång till en bostad, de skall också ha en *bra* bostad.

Under 1900-talets början löste en majoritet av stadsbefolkningen bostadsfrågan genom att packa ihop sig i små lägenheter i högexploaterade flerfamiljshus, utan elementär hygienisk och miljömässig standard. Bostadskrisen under första världskriget ledde till att många människor tvingades söka sig bostäder på dragiga vindar eller i uttjanta uthus. För att möta de värsta behoven inreddes bostadsutrymmen i fabriker, gymnastik- och skolsalar. Inom arbetarklassen bodde exempelvis hälften av familjerna, som hade tre eller flera barn, i lägenhet om ett rum och kök (Andersson/Nuder 1977, s 13). Trångboddheten under seklets början var påtaglig och 1920 års hyresräkning visade att 12% av alla lägenheter med ett rum, 25% av alla tvåor och 34% av alla treor i genomsnitt hyste en inneboende person. Beträffande uppvärmningen gällde ännu vid 1920-talets ingång att drygt nio av tio lägenhetsinnehavare fick elda i egen eldstad och 1913 var endast var femte lägenhet försedd med eget avträde (Wallengren, 1994 s 38).

Förhållandena på landsbygden var inte bättre. Ludvig (Lubbe) Nordström reste tillsammans med chauffören Axel Hedin i Radiotjänstens bil och rapporterade från bostäder på landsbygden. Hans bok "Lort-Sverige" berättar om trettioalets usla levnadsförhållanden runt om i landet. Ett av de första hemmen han besökte bestod av en torparstuga som han beskriver så här:

Det var den typiska torpstugan. Ett litet, litet, lågt kök, en ödslig, lika låg kammar med lumpiga trasmattor, ett par utdragssoffor, på vilka målningen skavts av, på väggarna ett par färgteckningar. I köket en gammal sotig, smutsig spismur, som upptog nästan halva utrymmet, en utnött, rankig skänk, ett bord utan duk vid fönstret, på det potatisskal, sillben. En lukt av sillake och instängd luft, sammansatt av odörer från röta i trävirke, mögelsvamp, nattkärl, gamla svettpyrda kläder, sura skodon, smutsiga strumpor, fyllde stugan. Aftonsolen sken in på allt detta elände och samlades kring de tre barnen, som stumma tittade på oss med blå, öppna klara ögon (Nordström, 1938 s 31).

Alva och Gunnar Myrdal publicerade 1935 "Kris i befolkningsfrågan" och ställde som bostadspolitiskt miniprogram att avskaffa den värsta bostadsnöden. Ett mera långsiktigt bostadspolitiskt mål var att tillförsäkra varje familj en lägenhet, som förutom kök även inrymde ett rum för föräldrarna, ett för pojkarna och ett rum för flickorna. Det skulle dröja fram till sextioalet innan detta bostadspolitiska mål kunde infrias. Detta skedde framför allt genom en nybyggnation av städernas perifera områden. Städerna flyttade med sina huskroppar fram sina positioner och trängde undan en del av landsbygden. De förändringar som byggnationen åstadkom, kan i ett historiskt perspektiv upplevas vara nog så dramatiska. Kerstin, som bodde i ett av femtioalets dåvarande ytterområden, berättar om sina barndoms lekplatser, som senare bebyggdes och blev känt under namnet Rosengård.

Vägarna ser i stort sett ser likadana ut. Vi cyklade ju ut från Annelund. Där var Gröningen, där borta vid PLM, Annelund. Sen var där kolonier efter järnvägen. Där låg bara det långa huset, det där konstiga huset med korridorer, sen var det kolonier. Rätt tätt, dom hade duvor och sånt också och när man kom förbi där, kom man ut på landet. Och då körde man förbi två gröna längor, sen svängde vägen lite och det är alltså den vägen som går bakom Rosengårdsskolan och badet. Sen gick den upp till herrgården, så längorna har ju legat ungefär i MKB-området. Sen gick ju vägen upp till Skrävlinge kyrka. Och där var ju vatten där längs pilevallen. Det var ju kul och vara där, en bäck så kallat. Redan när man var mycket liten så åkte man ju med mor och far och man satt ju där bak på cykeln och tittade på grisar som gick där i en inhägnad där vid herrgården. Sen gick där en väg precis tvärs över till en...för mig som var liten liknade det en gård, men det var antagligen en byggnad till herrgården där andra arbetare bodde, men det liknade en liten bondgård för sig själv. Sen svängde den i sin tur återigen och gick ut till Ulricedal. Så såg det ut ungefär, stora betestycke och där var ju inga hus, det var åker och säd. Man lekte ju att man var på lan-

det när man gick i häcken, det var ju ett äventyr, att komma långt bort från gården. Sen när man var äldre gjorde man ju längre cykelturer. Överhuvudtaget var det lättare att cykla i stan ju. Jag hade ju farmor på Dalaplan och det var ju en bagatell för oss och cykla dit, fortfarande gick ju allén mitt i Nobelvägen, en cykelbane-allé. Var vi då flera stycken hemma från gården cyklade vi ju ända upp till Ribersborg, det var ju lättare och röra sig i stan. Jag hade ju inte skickat ut mina ungar nu för tiden på samma sträcka och cykla till Ribersborg... (Intervju med Kerstin).

Inflyttningen till Rosengård skedde huvudsakligen från arbetarkvarter i Malmö. Kirseberg – det område som i folkmun kallas för Backarna – Møllevangen och Lugnet är exempel på utflyttningsområden. Flyttlassen gick från vad som idag betraktas vara trånga och standardmässigt undermåliga miljöer. De gamla arbetarbostäderna saknade bad och varmvatten, egen toalett fanns inte, i bästa fall hade toalett delats med grannarna i trappan. Det hade varit lika vanligt med ”utedass” på gården. Dessa lägenheter skulle rivs för att ge plats åt annan bebyggelse. I dag kan Malmöborna med blandade känslor betrakta ett köpcentrum och en hotellbyggnads glasbeklädda väggar resa sig mot skyn på samma plats där det en gång funnits gamla arbetarkvarter. ”Bilagåren, Sillagåren och bian i Kaninen” är begravda under nya byggkomplex. Likadant är det med kvarteren i Lugnet, som med ombyggnaden förändrats till sin karaktär. Delar av den gamla stadsbefolkningen som bestod av arbetarna, luffarna och de avvikande trängdes undan och flyttade till de moderna förorterna. De flyttade till något nytt, fräscht och framför allt till något modernt. De fick varmt vatten direkt ur kranen. Barnens veckobad i skolan kunde bytas ut mot en daglig dusch eller bad i det egna hemmet. De hade egen toalett som inte behövde delas med grannen och sist men inte minst, tvätten kunde skötas i en modern tvättstuga. Det var modernt. Trots sin moderna prägel fick Rosengård som var ett av de uppväxande ytterområdena kritik som främst kom från socialarbetare, journalister och kulturskribenter. Bilden av Rosengård var höghusen, betongen och en massiv kontaktlöshet. Carin Flemström och Alf Ronnby, fältassistenter, som arbetade på socialbyrå under slutet av sextiotalet och början av sjuttiotalet lämnar i sin bok ”Fallet Rosengård” (1971) följande modstulna beskrivning av området.

Har rosengårdsbon någon gång fångslats av namnet stadsdelen begåvats med? Nej förvisso inte! Har han någon gång fäst intresse vid det, så är det för den falska bild det ger av stadsdelen. Rosengård är väl så långt ifrån en rosengård man kan tänka sig, där surrar inga bin bland frodiga blomster, där gläds man inte av fågelkvitter, där insuper man ingen blomsterdoft. I Rosengård dominerar bilden av utspridda höghuslimpor med blåsiga och torftigt utrustade gårdar emellan, asfalt och betong som gungar i solvärmen, bilavgaser och dålig luft som väller in över området, Amiralsgatan som skär som en stinkande kloak genom bebyggelsen och flygplanen som en gång i halvtimmen dundrar fram på ett par hundra meters höjd (Flemström/Ronnby, 1971 s 22).

10 år senare skriver Jacques Werup som kommentar till Rosengård i sin bok Hemstaden (1981) så här:

I förorterna reser sig husen
som gravstenar
över människorna, framtiden
är ändlös som en krigskyrkogård.
Inne i husen ruttnar människorna
i ljusa teakmöbler, på morgnarna
lyser färg-TV:n i fönstret hos den som dött
under natten, lyser
som de vackra lamporna i överklassvillorna
i det andra Sverige,
det flera världsdelar avlägsna.
Inne i människorna reser sig tröttheten
namnlös som en gravsten
på en krigskyrkogård, aldrig
ska människorna här få en möjlighet
att upptäcka sig själva, sin funktion
sin identitet.
Så länge välfärdssamhället har råd
att dölja namnlösheten med vackra namn
och färglösheten med vackra färger
så kommer de identitetslösa människorna
uthärda arbetarghettona i sken av förorter
och sig själva
i sken av sin konsumtionsförmåga,
salig Potemkin skrattar i sin himmel
som en galen hund
blir tröttheten i förorterna
en gång outhärdlig
så kommer välfärdens repressiva makt
kanalisera revolten
till meningslös vandalism,
ungdomarnas ögon lyser redan därute
av aska, daghemmen befolkas
av 100-åriga barn.
Det är dessa människor som ska
dra plogfäror i asfalten,
det är deras kollektiva lidelse
som ska tränga upp som blommor
genom markytan, de som ska leda
ett alldeles klart vatten,
ett fostervatten, in i våra uttorkade liv.

Men hur ska det gå till? Allt det där
 är dött bildspråk, formler
 för abstrakta drömmar
 som vi inte längre behöver
 i vårt drömlösa universum.
 Hur ska människor utan historia
 känna igen sig själva
 på historiens yttersta spets?

Flemström och Ronnby visade i Fallet Rosengård på ett tydligt och avmaskerat sätt, hur de beslutsfattare själva bodde, som var involverade i planeringen av Rosengård. De hade inte förlagt sina bostäder till områden som kunde jämföras med Rosengård eller andra ytterområdena uppförda i miljonprogrammets anda. Det är intressant att Rosengårds kritiker socialarbetare, journalister och kulturskribenter inte heller utgör en majoritet av områdets befolkning. Allan Karlsson verkställande direktör för MKB uttryckte under en SABO⁷-konferens i Malmö den 2 februari 1994, som bl. a. behandlade segregationen i bostadsområden saken så här:

Vi sitter här år efter år och pratar om integrationen och det är samma människor, politiker och andra som säger samma saker hela tiden. Jag får ofta förfrågan om lägenhet från folk som vill flytta till Malmö, politiker och sådana som beslutar, men dom vill aldrig flytta till Rosengård. Jag förstår inte ett skit av det här resonemanget!

Kerstin, som hade lekt i Malmös ytterområden under femtiotalet tillhörde inte de politiker eller beslutsfattare, som Allan Karlsson refererade till. Kerstin var en av de första, som flyttade in till den fastighet på Herrgården, som byggdes 1969 och som av barnen i området gavs beteckningen ”Betonggårdarna”, för att under början av nittiotalet erhålla epitetet ”Zigenargården”.

Jag hade ju gjort en tur ut till öster, Östra Förstadsgatan, Slussgatan och där bodde man ju omodernt. När Annicka föddes så bodde vi där i två år. Det var ju rätt svårt och man ville ju ha något annat, men vi var ju så unga vi fick ju ingen information någonstans och man visste ju inte vart man skulle vända sig. Vi trodde inte vi fick lov och hyra nån sån lägenhet, vi visste inte vad bostadsbidrag var för nånting eller nånting sånt ju. Vi levde ju egentligen långt under vad som var vettigt. I och för sig vi hade mycket billig hyra där, 90 kronor i månaden, fast så hade vi ju en värmekostnad som steg långt över, så vi bodde nästan lika dyrt. Det var ju alla hundralapparna vi la på värmekostnader, plus att det var ju omodernt, man fick ju gå hem till mor och tvätta och bada ju. Och sen var där ju egentligen ingen annanstans och bo därför, att hemifrån räknat var det ju det närmaste, annars fick man ju fara till Lindängen eller nåt sånt

7 Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag.

konstigt och det var ju inga trakter man hade rört sig i, så det var det naturliga avstampet ju. Sen flyttade släkten efter mig så att säga. Familjen var i höghuset. För höghuset fanns inte där när jag bodde där från början. Man såg rakt ut på Amiralsgatan...

Samtalet glider över på hur det var förr. Hur det var, när bil och TV fortfarande betraktades var nymodigheter, som inte var alla förunnat.

Jo, TV det var en orsak för oss och träffas. Det var en orsak för mor och far och gå till nån annan, men inte bara för att umgås, utan då hade man en orsak, då var det TV:n. Man blev bjuden upp för att man skulle se bröderna Cartwright. Och så hade vi bil, så dom fick följa med på utflykt. Och vi var många i bilen (fniss). Det ligger ju på nåt sätt i utvecklingen. Inte det här grundbehovet, att man gick till varandra bara för att man skulle träffas. I stort, hur det har diskuterats om såna här ytterområden, man har aldrig känt igen sig i såna diskussioner ju. Man märkte ju aldrig nånting av det man läste i tidningarna så att säga, inte att det var vår gård helt enkelt, det måste ju vara nån annanstans, eller så var det överdrivet eller så där. Men, sen var det ju vissa perioder då man märkte en nedgång, och det var ju ofta när det kom en ny grupp av folk och dom skulle lära sig hur allting fungera och det gick ju ner och då blev det ju liksom sämre. Då är det alltid nån av dom gamla som flyttar och så får det lite dåligt rykte igen, och sen så gick det lite uppåt igen när dom hade rotat sig och sen så gick det lite ner. Så det där blev man ju van vid, men man trodde ju många gånger att det skulle bli stabilt som andra ytterområden har blivit. Man säger att både Lorensborg, Persborg och Augustenborg har haft sina barnår, men så blev det ju aldrig. Det gick bara ner och ner och ner. Det började om man skall nämna folkgrupper, men faktum är att det började med albanerna ju. Dom var ju fullständigt (fniss) ociviliserade. Det var ju så otrivsamt. Och då hade vi redan ett par zigenarfamiljer som vi knappt märkte av, men sen så kom det ju ännu fler zigenare och då blev det ju. Ah, du vet kycklingben i trappan och dom skickade ut ungarna och göra sitt på gården och det gick ju bara så. Och sen så var det ju skolan ju. Så började våra ungar närma sig skolåldern och då insåg vi ju, att det gick ju inte. Man kunde ju inte skicka dom till skolan som enda svensktalande barn. Och sen så är det ju det, att man skall se på trivsel och så också. Vi jobbade ju eller var igång hela tiden, men dom nya invandrarna fick ju inte jobb, jag menar då fick dom helt annan dagsrytm. Vi kunde ju inte sova för då var ju ungarna ute och lekte till långt ut på nätterna. Och även om det kanske inte var nåt fel på dom människorna så var det ju helt andra vanor dom hade, va. Det gick ju bara inte. Det var inte trivsamt. Och sen vågade inte vår påg gå ut heller för han hade ju ingen att prata med. Den äldste pågen, han hittade ju inga kompisar. Och det kände jag ju inte igen från när Annicka var liten för hon hittade ju många kompisar. När jag ser på mig själv så var det ju ett rent praktiskt val helt enkelt. Om man nu skall prata om val. Jo plussidorna var ju bekvämligheten. Allting fanns ju runt omkring. Annicka hon kunde gå

på badet, hon kunde gå på skridskobanan, hon kunde gå på den konstfrusna snöbacken och hon hade skolan över gatan. Allting var ju nära, posten var nära och allting var ju nära. Man behövde ju inte gå på posten på ett ställe och det på ett annat ställe. Det var bekvämt helt enkelt. Man satt och väntade på, att det skulle bli stabilt. Nu är det förspillt. Jag kan inte se, att det skall bli något normalboende av det. Det kommer aldrig, att utvecklas som på andra sidan. Det tror jag inte. Och här var ju också dåligt förresten (gest mot Kryddgården), här var mycket sämre än vårt. Här var mycket sämre (ref. till Kryddgården). Det beror ju på vem hyresvärderna tar in. Och i vilka mängder man tar in folk. Man kan mycket väl ta in en ny invandrargrupp, men inte i såna otroliga mängder så att man (fniss) känner sig överfallen. När jag går här nu känner jag inte ens att jag har bott här. Det är fruktansvärt, till och med minnet är liksom borta. Man har förlorat nånting. Först förlorade jag ju området, för jag trodde det var mitt. Nu har jag förlorat minnet också... (Kerstin, f. d. hyresgäst i Herrgården).

Till den fastighet på Herrgården, som Kerstin hade bott i under sjuttio- och åttiotalet flyttade under en kort tid – sommaren 1992 till sommaren 1993 – ca. 30 zigen-ska hushåll med utomnordisk bakgrund. Ur svenskt perspektiv skedde under kort tid en inflyttning av en relativt homogen befolkning. Deras minsta gemensamma nämnare var, att de av sig själva och av andra uppfattades som en etniskt urskiljbar grupp. Precis som hos andra befolkningsgrupper bygger deras individuella relationer på närhet och avstånd till varandra och till den plats som bebos. Trots dessa med majoritetsbefolkningen jämförbara nyckelfaktorer har deras community byggts upp av andra levnadsvillkor än de som var utmärkande för Kerstin och områdets ursprungliga befolkning, vars kontaktnät begränsades av den tidsåtgång, som lönearbetet innebar.

En stor del av befolkningen har inte något arbete att gå till på morgonen eller att komma hem från på kvällen. I jämförelse med den yrkesverksamma delen av befolkningen finns här ett ökat tidsutrymme. Detta blir mer synligt under klimatomfattigt gynnsamma förhållanden, då invånarna träffas utomhus. Med undantag av två (2) butiker finns det inte några affärer inom Herrgården. Det finns inte kaféer eller andra platser, där människor från olika delar av området kan mötas. Men de fotgängare som promenerar genom området under de delar av året, som tillåter utomhusvistelse vår, sommar och höst märker att de olika gårdarna bildar *egna enheter*, mindre communities. En någorlunda vaken fotgängare skulle kunna avdramatisera den pessimistiska bild som under årtionden utmålat Rosengård som ett avhumaniserat ghetto. Även för en ytlig betraktare måste det framstå att området under dagtid ingalunda är avfolkat och endast fyllt av glas och betong, tvärtom finns det under perioder tecken på ett rikt folkliv. Gårdarna, vagnarna med försäljning av falafel och pitabröd, de sporadiskt förekommande frukt- och grönsaksstånden som framför allt drivs av de arabisktalande grupperna, har blivit de lokala mötesplatserna. Om invånarna vill handla andra varor eller utföra bank- eller postärenden, måste de emellertid promenera *från* sitt område. De måste också ge sig utanför området, om de vill besöka sjukvården, tandläkaren, försäkringskassan eller socialförvaltningen.

Alla samhällets makrokomponenter finns *utanför* området. Trots detta har området ett märkbart inre liv uppbyggt genom sociala relationer och nätverk, som inte låter sig identifieras kvantitativt. Gården och den snävt angränsande bebyggelsen bildar grunden för närsamhället. Det lilla lokalsamhället är en komponent i den övergripande samhällsstrukturen, som genom ett utbud av informella mötesplatser, kontakter och informationskanaler bildar stommen i ett avgränsat lokalsamhälle.

4:3 Community, bostäder och förvaltning

Under slutet av sextio- och början av sjuttioalet influerades socialtjänstens fältarbete av metoder, som gick under en samlande beteckning ”Community Work” eller ”Community Development”. Samhällsarbetet skulle genom aktiviteter i närområdet, leda till att de boende skulle bli medvetna om sin egen roll och möjligheten, att tillsammans med andra förändra och ställa krav på samhället. Fältarbetarnas bidrag till kartläggningen av Rosengård gav till resultat, att en byalagsverksamhet startade på olika gårdar i området. Detta var grunden till SOFIA-projektets tillkomst, som startade i början av 1970-talet och drevs på Örtagården av socialförvaltningen, Fritidsförvaltningen och MKB (Malmö Kommunala Bostads AB). Den dåliga kontakten mellan människorna ansågs vara ett stort problem. Grundtanken var att med hjälp av lägenheter, som skulle vara öppna för de som ville träffas och utöva gemensamma aktiviteter, skapa samhörighet i bostadsområdet. Denna utbredda rotlöshet, som socialarbetare ansåg vara förankrad hos en stor del av Rosengårds befolkning, upplevdes dock inte lika besvärande för alla boende.

Kontakten med grannarna var ju genom ungarna i stort sett ju, eller en hade jag ju då, men man umgicks ju inte, men jag kan ju inte säga hur folk hade det som gick hemma, det är ju väldigt svårt. Som där jag växte upp, låt säga där va, inte gick vi där till varandra heller och drack kaffe till höger och vänster, fastän många var hemmafruar. Det var ju en heder och sköta sig själv, man skulle inte springa ner varandra och var en kafferepstant, det var ju inte så fint ju. Så jag menar varför skulle man leva annorlunda bara för att man. bara för att någon hade hittat på, att man skulle va rotlös på något vis (fniss). Det är så konstigt, man måste falla in i dom här ramarna som alla andra hittar på. Nu bor dom där. Och dom är rotlösa (Intervju med Kerstin).

Den befolkning, som först flyttade in i Herrgårdens ca 1400 lägenheter var relativt homogen. Förutom den socioekonomiska gemenskapen hade de i ett internationellt perspektiv gemensam matkultur, gemensamt språk och likartade värderingar. Under början av sjuttioalet hade endast 13% av Herrgårdens befolkning utländskt medborgarskap. 1980 var de utländska medborgarnas andel fördubblad till 26% och

1994 var 63% av invånarna på Herrgården utländska medborgare⁸. Den statistik, som har funnits att tillgå utgår från den fast bosatta befolkningen. Därtill bör noteras att organisationen för flyktinginvandringen före 1985⁹ innebar, att de invandrare som sökte asyl stannade för utredning i den kommun där de först anlät. För Malmös del innebar det, att de asylsökande av socialtjänsten inkvarterades i hotellrum på Gamla Väster¹⁰ eller i lägenheter, som främst var belägna på Örtagården eller Herrgården. Lindängen och Holma¹¹ var också områden som togs i bruk. De personer, som inte beviljades uppehållstillstånd reste vidare, antingen tillbaka till sitt hemland eller till någon annan plats.

Det var inte bara befolkningen som växlade. På såväl den kommunala som den privata fastighetsmarknaden kunde området även uppvisa en förändrad fastighetsägarbild, bl. a. sålde MKB fastigheterna på Törnrosen till Bunkeflobyggen (1982). Dessa fastigheter köptes tillbaka av MKB under 1994/95. Kronodirektören, en fastighet bestående av ca. 160 lägenheter med adress Ramels väg 23-43, belägen på Herrgården och som ingick i försäljningen såldes omedelbart vidare till Contentus, ett företag med säte i Ystad. Som en parentes kan nämnas att ett av Ystadsföretagets första åtgärder var, att från hyresgästerna begära nedmontering av befintliga parabolantennor. I de fall hyresgästerna inte hörsammade fastighetsägarens begäran betraktades deras olydnad som tillräckliga skäl för uppsägning av kontrakten. Ägarbytet innebar således en förändrad praktisk tillämpning av befintliga hyresavtal och genom denna åtgärd strävade företaget medvetet eller omedvetet också mot en förändrad sammansättning av hyresgäster.

Dessa instabila ägarförhållanden tillhör förmodligen de nyckelfaktorer, som delvis kan förklara befolkningsstrukturens förändrade karaktär. En annan nyckelfaktor är en från fastighetsägarna medveten styrning av de lägenheter som kommunen förhandlat fram i syfte att bistå de bostadslösa, som inte har möjlighet att erhålla egna kontrakt. En kartläggning april 1991¹² visade att ca. hälften av de 152 lägenheter, som socialtjänsten hyrde för bostadslösa klienters räkning var belägna på Rosengård och majoriteten av dessa lägenheter var belägna inom Herrgårdens eller Kryddgårdens privata fastighetsägarbestånd. Parallellt med den ursprungliga befolkningens utflyttning och en ökad invandring skedde således en koncentration av människor som hade någon form av social problematik. Herrgården började nu i nämnd ordning förknippas med invandring, slum och kriminalitet. Detta skulle kunna vara segregationens yttersta konsekvens.

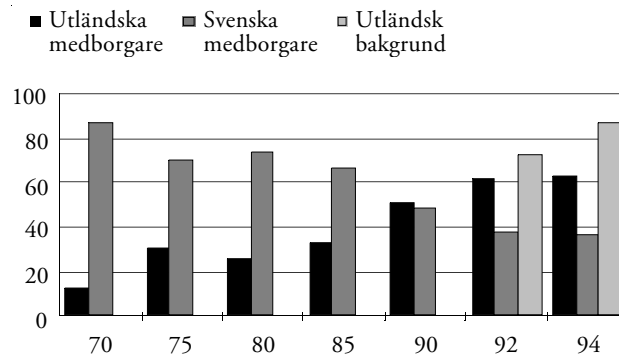
8 Uppgifter från Malmö stadskontors Planerings- och Statistikavdelning.

9 1985 övertog Statens Invandrarverk ansvaret för flyktingmottagandet och byggde upp ett system av sluss- och flyktingförläggningar där de asylsökande skulle bo under den tid deras ärende utreddes.

10 Äldre stadsdel i centrala Malmö.

11 Lindängen och Holma är stadsdelar belägna i Malmös södra och västra ytterområden.

12 Internuppgifter från Östra socialförvaltningen som bygger på den kommungemensamma rapport om bostadslösheten i Malmö som presenterades för politiker och tjänstemän april 1991.

Figur 4:4 Procentuell andel utländska och svenska medborgare i Herrgård, samt invånare med utländsk bakgrund¹³ mellan 1970-1994

Herrgård har under två decennier förvandlats från att vara ett nationellt och etniskt homogent område till att vara etniskt heterogent. Trots att Herrgård är etniskt heterogent, betraktas området vara etniskt segregerat. Eftersom segregation bygger på en uppdelning av homogena befolkningskategorier måste den gemensamma faktorn vara invandrarskapet i sig, men om Herrgård skulle kunna betraktas genom ett kalejdoskop framträder en divergerad homogenitet. Bland de grupper som bosatt sig i närheten av människor med samma etniska tillhörighet som den egna kunde, åtminstone under 1994, noteras de bosnier och albaner från f. d. Jugoslavien¹⁴, som under nittioalet erhållit permanenta uppehållstillstånd. Den arabiska bosättningen är också framträdande. Dessa grupper har i likhet med den zigeniska befolkningen bott i Sverige under en längre tid, minst ett decennium eller längre. En del har tidigare bott inom andra delar av Rosengård, främst Örtagård, men har inom ramen för sina möjligheter valt att bosätta sig i Herrgård. Denna migrationsriktning kan ha samband med placeringen av moskén som geografiskt är belägen utanför Herrgårdens östra gräns. Detta behöver inte med nödvändighet vara den enda förklaringen. Släkt och vänner söker sig till varandra, gemensam kultur och religiösa värderingar har uppgetts vara ytterligare skäl varför dessa klusterlika bosättningar har uppstått. En fastighetsförvaltare uttryckte saken så här:

Förr försökte vi integrera, men det har inte slagit väl ut. De starka åter ut dom andra helt enkelt, så då fick vi ju agera. Och det får man ju erkänna, att i början styrde vi det, men sen så styrde det sig själv. Dom kommer hit och frågar efter lägenhet till sina släktingar.

13 Utländsk bakgrund har personer som är 1) utländska medborgare eller är 2) svenska medborgare, men är födda i utlandet samt 3) barn under 18 år som är födda i Sverige med en eller båda föräldrarna födda i utlandet.

14 Uppgift från fastighetsägare i området.

Hyresgästernas begränsade valmöjligheter har således sin bakgrund i en från hyresvärdarnas medveten eller omedveten styrning. Fastighetsförvaltarna har krav på sig att uppvisa ekonomiska resultat som innebär minimala driftskostnader, ett minimum av outhyrda lägenheter och en så hög andel hyresintäkter som möjligt. I en från fastighetsägarnas sida nedåtgående konjunktursvängning ses därför de nyanlända invandrarna som potentiella hyresgäster. Det är också dessa grupper som, åtminstone initialt, har svårigheter att erhålla lägenheter i för majoritetsbefolkningen attraktiva bostadsområden. Den i ekonomiskt hänseende mätbara fattigdomen sammanfaller med de grupper, som har svårigheter att etablera sig på bostadsmarknaden och Herrgården är den stadsdel, som är mest utmärkande i detta avseende.

Gentrifikation innebär, att ett bostadsområde förändras genom att socioekonomiskt starkare hushåll flyttar in. Den socioekonomiska utvecklingen i Herrgården visar på det motsatta förhållandet. Socioekonomiskt svagare hushåll har flyttat in i området. Precis som Marshall Berman beskriver situationen i Bronx är det socialtjänstens roll att bistå den i ekonomiskt hänseende fattigaste delen av befolkningen. Dessa gruppers möjligheter att erhålla bostäder är beroende av fastighetsägarnas acceptans, bostadsbidrag och socialbyråns ekonomiska bistånd. I de fall en hyresvärd tecknar kontrakt med en bostadssökande uppstår en juridisk relation mellan hyresvärd och hyresgäst. För tydlighetens skull är det viktigt att påpeka, att det inte uppstår en juridisk relation mellan hyresvärd och socialtjänst. I socialbidragshänseende är socialtjänstens uppgift att bedöma den enskildes ekonomiska förmåga och möjligheter till egen försörjning. Socialtjänsten kan inte med hänvisning till en fastighetsägares företagsekonomiska soliditet eller bristande underhåll negligera de bidragssökandes behov av ekonomiska medel till hyra. Om socialtjänsten skulle vägra socialbidrag för hyresutgifter, kan detta leda till vräkning och ett för de redan utsatta hyresgästerna ännu sämre läge. Detta leder till, att socialtjänsten medverkar till att betala uppdrivna hyror och på detta sätt blir myndigheten en pådrivande faktor för den befolkningsflykt som sker.

Inflyttning innebär inte endast att enskilda hushåll erhåller bostäder. Den utflyttning som föregår en kommande inflyttning innebär också, att socialt etablerade relationer inom det geografiska området bryts sönder. Om migrationen sker i allt för uppdriven takt kan de enskilda individerna uppleva det som om deras stadsdel erövrats eller som Kerstin uttryckte det, hon kände sig överfallen. För Kerstin och många andra av den ursprungliga befolkningen innebar förändringen att de helt sonika flyttade. Den communityanda, som socialarbetare och engagerade hyresgäster efterlyste försvann med den utflyttning som skedde. Inflyttningen av nya befolkningsgrupper innebar förändrade sociala villkor, som skulle ligga till grund för de nya communities som växte upp.

En större andel hyresgäster diskuterade varken då eller nu i termer av Community. Gemeinschaft eller Gesellschaft är inte heller termer, som faller varje man på läppen. Detta är akademikernas, filosofernas och socialarbetarnas strukturerade verklighetsbilder. Hyresvärdars och fastighetsägares strävan att få till stånd en social stabilitet i fastigheterna benämns ofta som en önskan att hyra ut lägenheter till ”bra” hyresgäster, det är hyresgäster som betalar sin hyra i tid och inte förorsakar irritation

för etablerade hyresgäster. Fastighetsägarna försöker med olika medel skapa denna sociala balans. Det finns exempel på fastighetsägare, som vägrat hyra ut lägenheter till invandrare med hänvisning, att ”det redan bor en chilensare i den trappan” eller som den hyresvärd, vars huvudargument mot att låta en afrikansk familj byta till en större lägenhet var, att ”Vi har ingen ledig lägenhet på Herrgården, det är ju en stor negerfamilj och dom smälter nog bättre in där”. I det första exemplet skedde fastighetsägarens strävan att skapa integration på bekostnad av den bostadssökandes egen önskan. I det andra fallet strävade hyresvärderna efter en homogenisering av befolkningsgrupperna och en långt gående segregation. Hur som helst var målet att skapa en social balans, som minimerade ut- och omflyttningar inom fastighetsbestånden. Fastighetsägarnas prioritering är att förvalta och maximera gjorda kapitalinvesteringar, men kan trots dessa intentioner omedvetet betraktas sträva efter en community-anda inom sina fastigheter. Orsaken är inte en känslomässigt baserad omsorg om hyresgästerna. Deras strävan att skapa fungerande fastigheter fyllda av positiva sociala relationer reduceras till ett behov av att minimera de administrativa och underhållsmässiga kostnaderna som omflyttningar innebär.

Margareta Rolfson riktar i sin bok ”Unga på drift” en uppmaning till myndigheterna att uppmärksamma behovet av positiva sociala relationer mellan unga och vuxna i form av en positiv informell kontroll (Rolfson, 1994 s 4). Det är tveksamt om myndigheter, som representerar samhällets formella åtgärdsprogram, kan skapa de informella strukturer som familjer, släkt och vänner representerar. Det är befolkningen som utgör grunden för fungerande nätverk. Fastighetsägarna, socialtjänsten eller andra myndigheter kan inte skapa ett Community. Däremot kan fastighetsägarna, genom den makt uthyrningsfunktionen ger, underlätta för fungerande nätverk att leva vidare. Denna makt, att vara selektiva i sin uthyrningspolicy kan också få till effekt, att social gemenskap i bostadsområden förhindras eller åtminstone fördröjs. Fastighetsägarnas vinstintresse skulle kunna översättas i termer av Gesellschaft, men deras medvetenhet om människors trivsel skulle också kunna ses som en strävan att administrera ett Gemeinschaft. Drag av det sistnämnda fenomenet är emellertid en förutsättning för fastighetsägarnas möjlighet till fortsatt bostadsekonomisk företagssamhet.

4:4 Sammanfattande kommentar: Förändringsprocesser i Herrgården

Herrgården har under åttio- och nittioalet en befolkningsmässigt mer heterogen sammansättning än vad den tidigaste inflyttningen under sjuttioalet kunde uppvisa. I stora drag kan situationen beskrivas som, att de nyanlända invandrarna flyttade in och den svenska befolkningen och arbetskraftsinvandrarna från sextioalet flyttade ut. Det var svenska arbetare tillsammans med sextioalets arbetskraftsinvandrare,

som först bosatte sig på Rosengård. De hade sitt ursprung i Malmös arbetarkvarter och kom från likartade förhållanden. Genom flyttningen hade de förändrat sina levnadsvillkor och förbättrat sina standardmässiga positioner. Människorna klädde in sin sociala status i ett förändrat yttre hölje. Mätbara fakta i form av inkomster, sociala positioner och egna tillgångar talade emellertid sitt tydliga språk. De yttre formerna för fattigdomen hade förändrats, men den sociala distansen mellan rik och fattig, hög och låg inom den socioekonomiska klasskartan bestod.

Det är den i jämförelse fattigaste delen av befolkningen, som har bosatt sig i miljonprogrammets ytterområden. Herrgården är enligt tillgängliga statistikuppgifter mest utmärkande i detta avseende. Trots att det är den fattigaste delen av kommunens befolkning, som bosatt sig i miljonprogramområdena har inte detta med automatik återspeglats i hyressättningen av lägenheterna på Rosengård. Fastighetsägarnas primära intresse är att hyra ut lägenheter. De nya invandrargrupperna har i regel inte egna ekonomiska medel att initialt bekosta hyra eller uppehälle. Det är här försäkringskassan och socialtjänsten träder in. Inom Herrgården har det funnits exempel på högt uppdrivna hyror, som trots att det skulle kunna benämnas för ockerhyror krävt sin betalning. Ställt i relation till jämförbara lägenheter inom andra områden har dessa bostäder haft ett eftersatt underhåll. Det eftersatta underhållet av lägenheterna har följts av dåligt skötta tvättstugor, garage, lekplatser och andra gemensamma utrymmen. Hyresgästerna kan visserligen inte genom egen ekonomisk bärkraft betala vad som, i jämförelse med hyressättningen inom andra fastigheter, betraktas vara oskäligen hyror. Socialtjänsten och försäkringskassan som utbetalar social- och bostadsbidrag är här de myndigheter, som gör det möjligt för de ekonomiskt svagare parterna, att tillgodose behovet av bostäder. Genom deras insatser sätts det kostnadsystem ur spel, som bygger på tillgång och efterfrågan. Det kan förefalla som ödets ironi, att den part som genom rådande socialförsäkringssystem gör de ekonomiskt största förtjänsterna, är de ägare som ägnar sina fastigheter minimal omsorg. De skulle kunna betraktas i termer av socialekonomiska exploatörer. De tar del av de inkomster som hyresintäkterna utgör, men underlåter att ta sitt ansvar som fastighetsägare och investerar inte i det underhåll varje fungerande fastighet kräver.

Fastighetsägarna på Herrgården har växlat och parallellt med dessa ägarbyten har befolkningsgrupperna förändrats. Dessa växlingar av såväl etniska som nationella befolkningsgrupper har också satt sin prägel på området som helhet. Nya invandrargrupperns inflyttning och den ursprungliga populationens utflyttning har inneburit, att gemenskapen mellan den ursprungliga befolkningen har brutits upp för att ersättas av nya relationer. Området har med undantag av två butiker och en hårfrisör inte några affärer, kaféer eller andra etablerade näringsställen, som skulle kunna fungera som samlingsplatser för den fast boende befolkningen.

Avsaknaden av affärer har gett utrymme åt egenhändigt snickrade frukt- och grönsaksstånd, som under perioder etablerats inom området. Det är för de etniskt definierbara svenskarna inte längre förutsägbart vilka varor en kiosk har till försäljning. Den svenska "korvalådan" har bytt skepnad och säljer nu falafel, pitabröd och ungersk korv. Det sker försäljning av nya varor vars användning, åtminstone för en större andel av svenskarna, ännu inte är helt välbekant. Det dominerande handels-

språket är arabiska som manifesteras i de skrivna meddelanden, som lämnar uppgift om öppettider, prissättning på varor etc. Runt inköpsplatserna förmedlas dagens information, som kräver en annan språkkompetens än den som flertalet av majoritetsbefolkningen besitter. De dagliga samtal, som förs på arabiska, persiska, romanés eller andra språk är grunden för de samtalandes gemenskap. Detta kan för majoritetsbefolkningen upplevas vara en manifestation på det egna utanförskapet som i sig kan var en av de pådrivande faktorer för den utflyttning som sker. Socialbidragsberoendet är högt och det finns ett tidsutrymme, som bl. a. användes till samtal med grannar, släkt, vänner och bekanta. Under årets klimatmässigt gynnsamma dagar fungerar samtalen som en daglig underhållsform runt de spontant uppväxta mötesplatserna som gårdarna, parkeringsplatserna, grönsaksbodarna och fruktstånden utgör. Mötesplatserna är en spegel av den communityanda som finns och Community Development har genom en påtaglig verklighet blivit mer än en metod för socialarbetare. En form av Community Development är helt enkelt de spontant upplevda förändringsprocesser, som har betydelse för de boendes delaktighet i sin närmiljö samt stabiliteten av den befolkningsstruktur som finns i området.

KAPITEL 5

Community i ett extremt segregerat område

En koncentration av armod, sjukdom och elände skulle kunna vara segregationens yttersta konsekvens, men även dess motsvarighet av lyx och överflöd som fattigdomens motpol är tecken på extrem segregation. Herrgården som geografiskt urskiljbar plats inom den större stadsdelen utgör ett exempel på en extremt segregerad plats med fattigdomens stämpel som utmärkande kännetecken. Ett annat kännetecken är att området för nya invandrargrupper fungerar som tillfällig bostadsort. En del invandrare har emellertid varit fast bosatta i Sverige under en längre tid och utgör klart urskiljbara etniska grupperingar. De zigeniska och arabiska befolkningsgrupperna är exempel på det sistnämnda förhållandet. Båda dessa grupper har också bosatt sig i den fastighet på Herrgården, som av massmedia och myndigheter döpts till "Zigenargården"¹ och som är föremål för det här fältarbetets intresse. Inom den här fastigheten är förvärvsfrekvens, inkomst och valdeltagande lägre än på Herrgården i övrigt. Fastigheten är ett exempel på en extremt segregerad plats med de negativa förtecken som följer av hög arbetslöshet och stort bidragsberoende. En plats är emellertid mer än kvantifierbart mätbara fakta. Det finns sociala strukturer och förändringsprocesser, som leder utvecklingen i olika riktningar. Den etniska segregation och segmentation, som kan urskiljas på Herrgården har med all sannolikhet sin orsak i bakomliggande ekonomiska faktorer, men de ekonomiska faktorerna behöver inte med nödvändighet vara de enda eller sist bestämmande för processens fortsatta rörelseriktning. Det finns även andra faktorer som kan ha betydelse för människors val att bosätta sig i närheten av varandra.

1 Fastighetsbeteckning: Landsfiskalen 2 i Malmö.

5:1 Romano Platso, exempel på ett extremt segregerat område

Flertalet av fastigheterna på Herrgården har i intervall bytt ägare och för den nu fokuserade fastigheten innebar utbrytningen från BGB att förvaltningen (under åttiotalet och början av nittioalet) visserligen var lokaliserad till Malmö, men ägarskapet flyttades till Linköping och senare till Göteborg. Under 1994 såldes fastigheten återigen, denna gång på exekutiv auktion och HSB inträdde som ny ägare. En koncentrerad inflyttning av socialbidragsberoende hushåll skedde i början av nittioalet till den urskiljbara fastigheten, bestående av tre flerfamiljshus med totalt 155 lägenheter, som mot bakgrund av flertalet hyresgästers etniska tillhörighet av myndigheter och massmedia gavs beteckningen ”Zigenargården”.

Den första inflyttningsvågen skedde 1992, strax efter att familjen Åhman i Linköping övertog fastigheten. Inom några månader samma år överläts fastigheten till bröderna Pavlic, som företrädde Handelsbolaget Styrmannen 8. De hade sitt kontor i Göteborg, och fastighetsskötseln överläts i ett inledande skede åt Finestigo AB, ett företag som hade sitt högsäte i Landskrona. Vid årsskiftet 1991/92 fanns tio tomma lägenheter men när Handelsbolaget Styrmannen tog över fastigheten (1:a juni 1992) hade antalet tomma lägenheter ökat till 24. Handelsbolaget koncentrerade sig på att snabbt hyra ut de lediga lägenheterna och vid årsskiftet 92/93 var praktiskt taget alla lägenheterna uthyrda, endast 2 lägenheter saknade hyresgäster.

Socialtjänstens representanter hade kontakt med flertalet av de hyresgäster som bodde i fastigheten och kunde konstatera, att lägenheterna uppvisade sådana brister, att de borde varit outhyrda i avvaktan på renovering. Socialtjänstens aktörer reagerade också över vad som i samband med en exceptionellt dålig boendemiljö uppfattades vara en oseriös uthyrningspolicy, vars konsekvens blev en geografisk koncentration av bidragsberoende hushåll.

Under våren 1993 inträffade ett flertal bränder och påtryckningar från brandmyndigheter, skola och socialtjänst fick till konsekvens, att Herrgården i allmänhet och den numera skandalomsusade fastigheten i synnerhet exponerades i massmedia. Det var en fokusering av Herrgården och därmed också av Rosengård, som ledde till en politisk åtgärdsiver och den nybildade Rosengårdsgruppen² profilerade sig i ett inledande skede genom att presentera en åtgärdslista³ för att försöka göra Rosengård till ett bättre, lugnare och mer trivsamt område. De politiska viljeinriktningarna tog sig även andra uttryck. Socialtjänsten mottog mer eller mindre seriöst menade förslag som hade till syfte att förhindra vidare exploatering av området. Ett förslag var,

2 Kommunalpolitisk representation med syfte att få till stånd positiva förändringar för området, som skulle bygga på Rosengårdsbornas eget engagemang.

3 Som exempel på föreslagna åtgärder kan bl. a. nämnas att Rocent fritidsgård åter skulle öppna för ungdomar – fritidsgården hade tidigare haft öppet för ungdomar, men av besparingsskäl hade den kommunala ungdomsverksamheten i Rocent upphört – detaljplanen för området skulle ändras, så att affärer och företag kunde starta ute i området och att det i byggnaden Herrgården, som gett namn åt området, skulle utvecklas kulturverksamhet för hela området.

att socialtjänstens klienter med hänvisning till deras adress skulle vägras socialbidrag till hyra. Ett annat förslag var, att socialtjänsten skulle vägra klienterna utbetalning av hyresdel och deponera motsvarande summor direkt till Länsstyrelsen⁴. Uppslagen var många och engagemanget från kommunens tjänstemän, politiker och inte minst massmedia gav det konkreta resultatet, att kommunen och Hyresgästföreningen sommaren 1993 framställde en gemensam ansökan till Hyresnämnden om tvångsförvaltning av fastigheten.

Formator AB utsågs i september 1993 till tvångsförvaltare. Strax därefter försattes Handelsbolaget Styrmannen 8 i konkurs och fastigheten annonserades till försäljning genom exekutiv auktion. HSB (Hyresgästernas Sparkasse och Bostadsförening) lämnade ett bud på 9.1 miljoner kr och lämnade därmed ett högre bud än Islamic Center, som var konkurrerande budgivare. Under 1994 inträder HSB som ny ägare. Därmed började Formator AB avveckla det uppdrag de hade innehaft under drygt ett år.

HSB ägde redan den intill liggande fastigheten⁵ och Byrådirektören 4. Dessutom har HSB ca. 2.100 bostadsrätter på Apelgården fördelade mellan de tre föreningarna Ida, Hilda och Arvid, för övrigt döpta efter barnen till den siste godsägaren på Rosengårds Herrgård. Under sista kvartalet 1996 sålde HSB fastighetsbeståndet i Landsfiskalen 1 och 2 vidare till Nor Sve AB, som är ett svenskregistrerat bolag och är helägt av Ingress Ejendom AB, ett norskt fastighetsföretag, som anlidade Berndtson & Berggren i Helsingborg som förvaltare. Försäljningssumman för det sammanslagna fastighetsbeståndet uppgick till 53,5 miljoner svenska kronor.

Vid HSB:s tillträde, september 1994, hade antalet outhyrda lägenheter ökat till 52 och mer än hälften av de uthyrda lägenheterna beboddes av zigeniska hushåll. Jämförelse med HSB:s intill liggande fastighetsbestånd visade, att den tidigare hyres-sättningen varit oacceptabelt hög, bl. a. kunde hyresgästerna p. g. a. brandskador inte utnyttja garaget. Förråd saknades och kontroll av hissarna hade inte skett enligt det tidsschema som säkerhetsföreskrifterna angav. Fastigheten saknade attraktionskraft och HSB:s konkreta uppgift var att vända utvecklingen. En av HSB:s första åtgärder var att i en del av fastighetsbeståndet sänka hyrorna.

Vid HSB:s tillträde var således ca. 1/3 av lägenheterna outhyrda och under 1994 utgjorde de zigeniska hyresgästerna mer än hälften av fastighetens totala population (57 hushåll⁶ eller 157 registrerade personer, vid mätillfället 1994). Zigenare med utomnordisk bakgrund har som minsta gemensamma nämnare, att de av sig själva och andra betraktas vara en etniskt urskiljbar grupp. Denna utgångspunkt var början till de likheter och skillnader som folkgrupperna kan uppvisa. Invandringen hade visserligen skett från olika länder som Polen, f. d. Tjeckoslovakien, Ungern och f. d. Jugoslavien men det gemensamma språket, romanés⁷ kunde fungera som en sammanhåll-

4 I tvist mellan hyresgäst och hyresvärd har hyresgästen möjlighet, att till dess tvisten är avgjord i Hyresnämnden, göra avdrag på hyran och deponera motsvarande summa hos Länsstyrelsen.

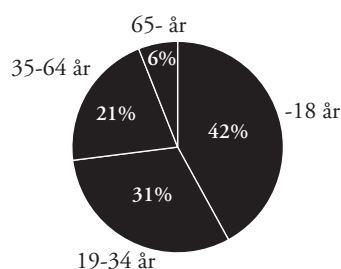
5 Fastighetsbeteckning: Landsfiskalen 1 i Malmö.

6 Flera individer kan var för sig eller tillsammans med en kärnfamilj ingå i ett hushåll. Beräkningen har utgått från individernas registrerade samhörighet i förhållande till de enskilda lägenheterna.

7 Romanés är zigenarnas gemensamma språk som utmynnat i ett flertal dialekter. En samlande beteckning är Romani Chib (Romska tungomål) och enligt forskningens rön härstammar romanés, i

lande faktor. Av den zigeniska populationen utgjorde den polsk/zigeniska andelen ca 45%, zigenare med tjeckiskt/slovakiskt ursprung ca 30%, ungerska zigenare ca 15% och den jugoslaviskt/zigeniska andelen utgjorde ca 10%. Den största andelen zigeniska hyresgäster var således invandrade från Polen. Bilden blir ytterligare komplicerad genom att de zigeniska familjerna förutom nationella förtecken tillhörde olika etniskt zigeniska grupperingar, de största grupperna var Rumungri och Lovara.⁸

En i numerärt hänseende minoritet var etniskt definierbara svenskar (6 ensamstående personer, vid mättillfället 1994). Med etniskt definierbara svenskar menas svenska medborgare, som både av sig själv och sin omgivning uppfattas vara svenskar⁹. Övriga hyresgäster, som kom från Libanon¹⁰ (11 hushåll, 1994), övriga nordiska länder, f. d. Jugoslavien, Ungern, Chile och Vietnam, tillhörde skilda språkgrupper men hade som minsta gemensamma nämnare, att de var utlandsfödda eller hade föräldrar som var födda i utlandet. Ca. 30% av den vuxna populationen var naturaliserade svenskar. Bortsett från medborgarskapet definierades de varken av sig själv eller omgivningen som svenskar. De hade varit fast bosatta i Sverige sedan slutet av sjuttio-talet eller början av åttio-talet och haft svårigheter att erhålla lägenheter på den öppna bostadsmarknaden. Hyresgästerna som till nästan 100% var etniskt urskiljbara i förhållande till majoritetsbefolkningen kan både ses som vinnare och förlorare. De var vinnare genom att de inte längre tillhörde de bostadslösa skara. De hade genom kontraktskrivningen erhållit egna lägenheter, men de kunde samtidigt ses som förlorare genom att de tvingats godta en standard långt under de krav som en större andel av majoritetsbefolkningen förmodligen skulle ställt. De hade dessutom under lång tid betalat dyrt för något som knappast skulle kunna betecknas vara prisvärda boendeförhållande.

Figur 5:1 Åldersgruppering i Romano Platso 1994

likhet med de språk som talas i Rajasthan och Punjab, från sanskrit. Det är också genom språket som lingvisterna kunnat bidra till en ökad kunskap om zigenarnas ursprung, som enligt nuvarande kunskap betraktas ha utvandrat från de norra delarna av Indien under ca. 1000-talet.

- 8 Grupperingarna går över nationsgränserna och *stambegreppet* verkar i det här sammanhanget vara den mest adekvata beteckningen för att förklara förhållandet mellan nationalitet och etnisk gruppering.
- 9 Jfr. Reza Banakars (1994) kritik av den officiella avgränsningen av begreppet invandrare genom att det innefattar ett icke-uttalat raskriterium som särskiljer olika människor från varandra. Vad tjänar denna officiella distinktion till om inte att skilja mellan äkta och oäkta svenskar, frågar han.
- 10 Under 1995 ökade inflyttningen av de palestinska hushållen från Libanon.

Tabell 5:1 *Andel av Romano Platsos population 1994 med referens till språkgrupper angivet i procent*

Språkgrupper	Andel personer
Romanés	66
Arabiska	14
Övriga	17
Svenska	3
Procent	100
N=	237

Tabell 5:2 *Andel av representerade nationaliteter bland Romano Platsos romanéstalande population 1994 angivet i procent*

Romanés	Andel personer
Polen	45
Tjeckien/Slovakien	30
Ungern	15
f. d. Jugoslavien	10
Procent	100
N=	157

Antalet människor, som registrerades bo i fastighetens ca. 100 uthyrda lägenheter, vid mättillfället 1994, uppgick till 237 personer med fördelningen 156 vuxna och 81 barn/ungdomar under 18 år. 42 av hushållen hade barn under 18 år. Det var en ung befolkning och endast 6 % var 65 år eller äldre. Arbetslösheten var utbredd och 34% av befolkningen mellan 18-64 år registrerades någon gång under 1994 som arbetslösa. Under året 1993 saknade 72% helt beskattningsbara inkomster¹¹. 11,5% (18-64 år) hade förtidspension eller sjukbidrag. 73% av hushållen uppbar bostadsbidrag och av gruppen kvinnor med barn under 16 år uppbar 67% (28 personer) bidragsförskott. Dessa bidrag tillsammans med socialbidrag och barnbidrag utgjorde en betydande andel av populationens inkomster. För de barnrika familjerna kunde en kombination av barnbidrag, bostadsbidrag och bidragsförskott tidvis innebära egen försörjning och ett oberoende av socialbidrag. Utbildningsnivån var låg¹² och röstdeltagandet i kommunalvalet 1994¹³ var 20.6%.

I generella drag kan populationen beskrivas med att bidragsberoendet genom socialförsäkringssystemet var högt och förvärvsfrekvensen låg. Likaledes var utbildningsnivån låg och analfabetismen utbredd. Till dessa faktorer kan kopplas att brottsbelastningen var utbredd. Enligt Östra socialförvaltningens rapportering från

11 Beräkningen grundas på individer ur populationen >18 år.

12 Vid mättillfället hade ca 80% av den totala populationen en utbildningsnivå som motsvarade 9-årig grundskola eller lägre. Inom kategorin lägre än 9-årig grundskola ingick en större grupp analfabeter som inte kunde identifieras med hjälp av någon tillförlitlig registrering. Bortfallet var 16% och inom denna grupp kan såväl låg- som högutbildade dölja sig.

13 Kontroll har skett med hjälp av Valnämndens röstlängder. Det bör pekas att valdeltagandet endast har beräknats ur den röstberättigade populationen.

ett projekt för zigenare (930501-941231) hade 60 personer av projektets målgrupp¹⁴ varit dömda för någon form av brott under perioden 1989-1994. Hyresgästernas socioekonomiska situation var likartad och inflyttningen på såväl makro- som mikro-nivå följde ett urskiljbart mönster. Den av Daun noterade familism, han tycker sig kunna se i det svenska samhället har inte gjort sig påmind bland det större antalet hushåll i den aktuella fastigheten. Ett flertal kärnhushåll ingick i en större familjestruktur där alla var känslomässigt och rumsligt relaterade till varandra.

Under en period fanns det två samlingslokaler i kvarteret, som hyresgästerna hade tillgång till. En av lokalerna tillhörde den lokala Hyresgästföreningen, som främst erhallit arabiska besökare och den andra lokalen uppläts genom kommunens försorg för fritidsverksamheter i området. Främst barnen och en del av de vuxna zigeniska männen sökte sig hit. Lokalen användes också för större familjesammankomster som dop, bröllop eller begravningar. Andra arrangemang som ägt rum i lokalen har varit de zigeniska pingstvännernas religiösa sammankomster. Gården har initialt blivit vad som skulle kunna liknas vid ett zigeniskt centrum. En av hyresgästerna har bl. a. förslagit *Romano Platso* som en lämplig titel för den här studien, därav rubriken på detta kapitel och titeln på denna avhandling. Som en parentes kan nämnas, att majoriteten av de zigeniska hushållen blickat mot den filmatiserade gangstervärlden när de har betraktat "Chicago" utgöra ett mera passande epitet. Det sistnämnda uttrycket har praktiskt taget fått lika stor genomslagskraft hos den zigeniska populationen som "Zigenargården" fått bland myndigheter och svensk press. Hyresgästernas släktingar och vänner, som bor inom andra stadsdelar har sökt sig till gården för att träffa vänner och bekanta. De boende har i regel saknat lönearbete och tillbringat en stor del av sin vakna tid i bostadsområdet. Detta gäller framför allt kvinnorna, som i regel inte har körkort och därför inte är lika rörliga som männen.

Den i vardagen bristande rörligheten har kompenserats genom att det funnits släktingar och vänner inom gångavstånd. Under de klimatmässigt gynnsamma dagarna har människorna träffats utomhus, de har suttit på trä- och betongavsatser, som avdelar rabatterna från den i övrigt asfalterade gården. Gården, lokalerna och parkeringsplatsen där framför allt männen samlats är de naturliga mötesplatserna, där ett större antal hyresgäster och andra besökare kunnat träffas. Det är här nyheterna förmedlats och vardagens problematik analyserats. Det stora flertalet av familjerna bor eller har nyligen bott i närheten av far- och morföräldrar eller andra släktingar. Flertalet hyresgäster flyttade under en kort tid in till en geografiskt avgränsad yta i Herrgården och kan med en del av de attribut, som följer deras levnadsmönster betraktas utgöra grunden för ett mindre lokalsamhälle, ett Community.

14 Projektets målgrupp bestod av de på gården boende zigeniska hushållen.

5:2 Frågeställningar och utgångspunkter

Arbetet har på ett lokalt plan tagit sin utgångspunkt i etnisk segregation och utvecklingsprocesser som fenomen. Studien behandlar sociala strukturer och utvecklingsprocesser i en specifik fastighet i ett avgränsat delområde av Rosengård i Malmö. Sociala strukturer förklaras här vara den sociala ordning som byggs upp med hjälp av relationer, som utgår från ett nätverk av familj, släkt, vänner och andra former av formella eller informella institutioner i det omgivande samhället. Vidare definieras utvecklingsprocesser vara de negativa eller positiva förändringar som har betydelse för de boendes motivation och engagemang att erhålla ett boendeflytande i bostadsområdet. Med boendeflytande menas en konkret möjlighet för de boende att påverka sina levnadsförhållande. Denna påverkan kan innebära en förbättring av den egna bostadsmässiga standarden. Det kan också innebära en reell möjlighet att bestämma ordningsregler eller andra gemensamma angelägenheter, som har betydelse för det sociala livet i en fastighet.

Arbetet behandlas ur flera perspektiv på en mikronivå som tillsammans skall försöka belysa den lokala segregationens form och utveckling i det sociala rummet. En aspekt fokuserar myndigheternas inställning och strategier för att vända vad som uppfattas vara en negativ utveckling av den fysiska och sociala boendemiljön. Myndigheternas strategier kan i viss mån betraktas utgöra de politiska viljeinriktningarna som finns i samhället. Det finns visserligen skillnader mellan beslut som fattats inom myndigheternas eller de politiska nivåernas aktionsradier, men inte desto mindre styrs myndigheternas arbete av samhällets politiska viljeinriktningar. Massmedias bevakning av stadsområdet Rosengård och stadsdelen Herrgården är ytterligare aspekter, som utgör delar i en större helhetsbild. En annan och minst lika viktig aspekt utgår från hyresgästerna och deras uppfattning om de levnadsvillkor, som är deras egna. Ytterligare en aspekt belyses genom hyresvärdarnas praktiskt betonade verklighetsbilder, som är essentiell för att uppnå kunskap om uppkomsten eller förstärkningen av den segregation och befolkningsammansättning som områdena uppvisar.

De frågeställningar som fokuseras är utgångspunkter för att skapa en ökad kunskap om en komplex bild, som uppstår mot bakgrund av bostadsföretagens, myndigheternas och hyresgästernas egen inställning till den fysiska och sociala boendemiljön. För att erhålla ökad kunskap om de faktorer som styr eller vidmakthåller segregationen är samtliga aspekter viktiga och inte någon av dessa aspekter ges prioritet framför den andra.

Familje- och Släktskaprelationer

Hos den yrkesverksamma delen av befolkningen finns begränsningar i den kvantifierbara tid, som kan ägnas åt familj, släkt, vänner och bekanta. Flertalet hyresgäster i Landsfiskalen saknar lönearbete. Vilken betydelse har detta för upprätthållandet av familj och släktskapsrelationer inom eller utanför området? En följdfråga, som tan-

gerar det relativa tidsutrymmet, som kan noteras i Landsfiskalen, är hur veckohelger-
na upplevs i förhållande till vardagarna? Finns det överhuvudtaget någon skillnad på
helg och vardag?

De bosättningsmönster, som innebär, att enskilda individer och familjer är bosat-
ta i närheten av släkt, vänner och bekanta, betraktas vanligtvis som en förutsättning
för fungerande nätverk. Kan det vara så, att det trots en problemorienterad bild av se-
gregationen som fenomen även finns positiva aspekter av en befolkningsmässigt
koncentrerad bosättning? Med risk för att verka provokativ bör därför diskussionen
om den etniska koncentrationen och den följande segregationen öppnas. Flera fa-
miljer i Landsfiskalen med släktskapsmässigt nära relationer bor i närheten av varan-
dra. Är detta förhållande enbart ett resultat av utestängning från bostadsmarknaden
inom andra stadsområden eller bygger dessa bosättningsmönster på hyresgästernas
egna önskingar och medvetna val? Det egna språket och den egna kulturen, i en vid
betydelse av levnadssätt, normer och värderingar, kan vara en känslomässigt baserad
trygghetsfaktor för människor, som inte känner samhörighet med det omgivande
majoritetsbetonade samhället. Om familjerna medvetet valt att bo i närheten av va-
randra kan detta bl. a. bero på att interaktionen mellan de enskilda individerna fun-
gerar som trygghetsskapande faktorer, vilket i sin tur kan medföra att banden till den
egna kulturen stärks.

Grannskapsrelationer

En förstärkt sammanhållning inom de egna befolkningsgrupperna kan, men behö-
ver inte innebära ett motstånd mot majoritetssamhället. Om majoritets- och minori-
tetsförhållandet ses som en kamp mellan likvärdiga och nästan jämnstarka grupper
kan fullföljandet av denna tankegång, åtminstone för majoritetssamhället, verka
skrämmande. Majoritetsbefolkningen skulle inte längre vara i besittning av en själv-
klar normalitetsvägledande status. Det är inte heller självklart att befolkningsgrup-
perna skulle kunna leva i harmoni med varandra. Ett försiktigt antagande är, att en
skarp geografisk, arbetsmarknadsmässig och social åtskillnad mellan olika befolk-
ningsgrupper knappast kan innebära en smärtfri integrationsprocess. En intressant
frågeställning som studien tangerar och Marianne Liedholm tar upp i sin bok
”BOinflytande och deltagande som fenomen och process” är hur integration kan
komma till stånd om det inte finns något att integreras till? (Liedholm, 1991 s 121).

Hyresgästerna i Landsfiskalen bor inom ett geografiskt delområde som av myn-
digheter och massmedia behäftats med allmänt negativa omdömen som slum, ghet-
to etc. Denna syn bör speglas mot hyresgästernas egen syn på sin närmiljö och den
segregation, som är en praktisk verklighet för dem. Är hyresgästerna p. g. a. den
massmediala bevakningen av ”Zigenargården” mer stigmatiserade av sitt geografiska
närområde än de boende inom övriga Herrgården? Om det förhåller sig på det sättet,
att hyresgästerna upplever sig utpekade i förhållande till sin omgivning, vilken bety-
delse har då den kulturella bakgrunden för sammanhållningen mellan grannar som
tillhör samma eller olika befolkningsgrupper? Sammanhållning mellan grannarna el-

ler avsaknaden på densamma kan enligt tidigare känd kunskap relateras till ett gemensamt språk, gemensamma värderingar eller andra attribut, som kan upplevas tillföra de boende en värdegemenskap, men finns det utrymme för ett större eller mindre mått av solidaritet mellan olika befolkningsgrupper?

Tidigare erfarenheter från socialförvaltningarnas fältarbete har visat, att förekomsten av ett aktivt och socialt utbyte mellan grannarna inom ett bostadsområde kräver ett utökat engagemang från åtminstone en eller flera hyresgäster. En undran är om det i den aktuella fastigheten krävs ett utökat engagemang från någon eller några s. k. eldsjälur för att åstadkomma ett aktivt och socialt liv bland de boende. En följdfråga är om det bland hyresgästerna kan urskiljas formella eller informella ledarskap samt i vilken omfattning dessa i så fall kommer att verka gemensamt alternativt samla sig i separata etniska eller skilda intressegrupperingar? Det är här inte bara intressant att jämföra minoritetsgruppernas förhållande till majoritetsbefolkningen utan också minoritetsgruppernas förhållande till varandra.

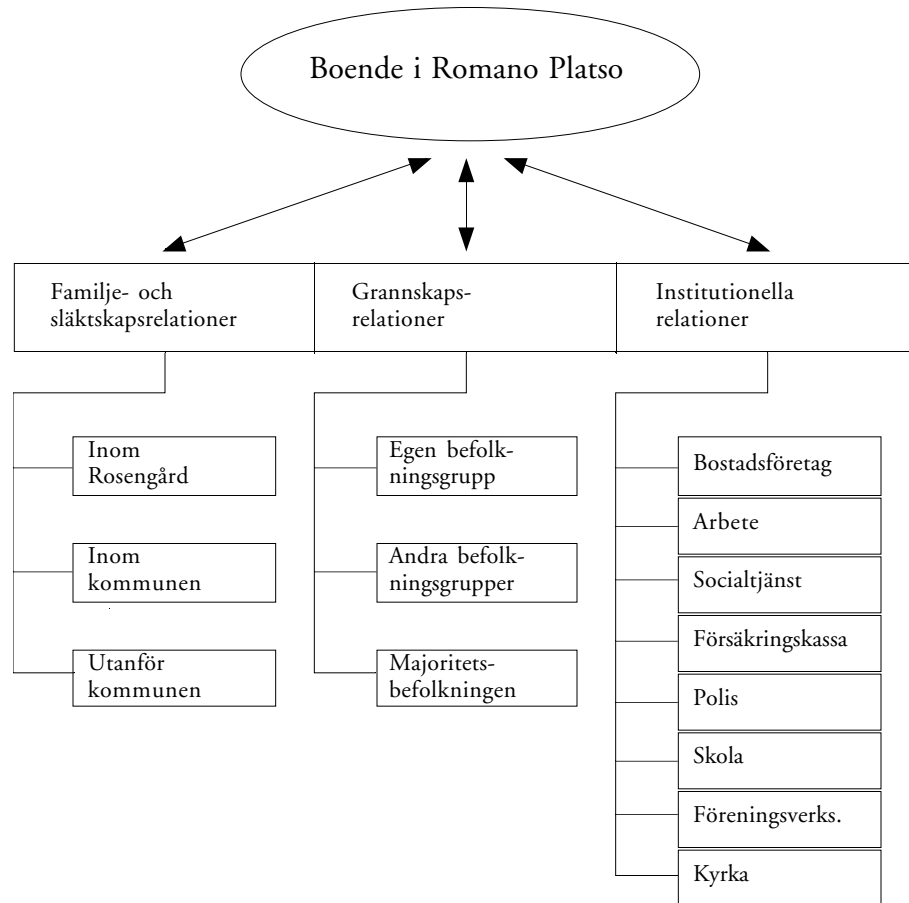
Institutionella relationer

De boendes förhållande till såväl myndigheter, bostadsföretag och religiösa samfund åskådliggöres i modellen under den samlande beteckningen institutionella relationer. Beteckningen är ett försök att med en heltäckande benämning schematisera de boendes förhållande till det offentliga livet. Bostadsföretagen och de religiösa samfunden kan ses som varandras motpoler. De religiösa sammanslutningarna ägnar sig åt det inre livets uppbyggnad och bostadsföretagen har specialiserat sig på lekamlig välfärd. De har dock gemensamt, att de kan identifieras vara organisationer som har omgivningens erkännande. De betraktas därför i det här sammanhanget tillhöra de yttre sociala strukturer som kan anses vara institutionellt präglade.

Socialtjänsten var en av de myndigheter, som var tongivande när ägarskiftet av fastigheten och de nya hyresgästernas inflyttning uppmärksammades. Socialtjänsten fick genom inflyttningen en ökad tillströmning av klienter, som inte ansågs vara i besittning av "vanligt folkvett". De kom oanmälda till socialbyrån och var högljudda. Trots att de kom oanmälda vägrade de acceptera väntetider och tumultartade uppträden blev frekventa inslag vid socialbyråns reception och väntrum. Förutom de rent praktiska problemen, som socialbyråns personal upplevde, befarades att en uppdriven inflyttning med en koncentration av zigeniska hushåll från olika grupperingar skulle innebära ökade konflikter inom bostadsområdet. En utgångspunkt har varit att försöka utröna huruvida dessa farhågor skulle besannas eller om tiden kunde utvisa förekomsten av andra utvecklingstendenser?

Ett flertal kommunala insatser t. ex. socialarbetare, gårdslokal och fältarbetare lokaliserades till det aktuella fastighetsbeståndet. I vilken utsträckning skulle dessa externa insatser påverka utvecklingen av vad som uppfattas vara området problem? Det är här viktigt att definiera vad som av olika aktörer betraktas vara problem. Den synligt religiösa verksamheten har tagit ett avsevärt utrymme i de boendes liv och vardag. Vilken betydelse för området utveckling har denna verksamhet? De olika

aktörerna som bor eller på annat sätt har anknytning till det geografiska området kan men behöver inte ha en gemensam bild av vad som betraktas vara en negativ eller positiv utveckling av området. Om det finns ett avstånd mellan de olika aktörernas uppfattningar är detta en intressant utgångspunkt för att finna beröringspunkter, där de skulle kunna närma sig varandra.

Figur 5:2 Modell av sociala strukturer i Romano Platso

De aspekter som fokuserar relationer mellan de boende, den egna familjen, släkt och grannar inom eller utom området tillhör en individrelaterad bestämning. Myndigheterna, bostadsföretag eller andra institutionella aktörer har genom sina funktioner olika relationer till de boende. Detta spektrum av infallsvinklar kan ses som delar av en större frågeställning, vilket innefattar de faktorer som styr segregationens uppkomst och vidmakthållande. En grundläggande fråga är, om den etniska segregationen är ett problem och i så fall vad, som betraktas vara problem och vem eller vilka är den etniska koncentrationen ett problem för?

Den etniska segregationen är kopplad till en socioekonomisk segregation, som gör det svårt att diskutera etnisk segregation som en isolerad företeelse. Invandrarna, åt-

minstone flertalet av de nyligen invandrade, har begränsade ekonomiska möjligheter och är överrepresenterade i s. k. låginkomstområden. Genom de siffror som statistiska data kan åskådliggöra visas de olika befolkningsgruppernas socioekonomiska förutsättningar. De skilda befolkningsgruppernas olika förutsättningar återspeglar en inom samhället rådande ojämlikhet. Denna bild av ojämlikheten framträder tydligare genom att socialt och ekonomiskt resurslika hushåll bosätter sig i närheten av varandra.

Som nyanländ invandrare kanske det känns tryggt att möta landsmän, som talar samma språk och kan informera om det nya landet, men under hur lång tid har invandrarna detta behov? Segregationsförespråkarna, eller snarare homogenitetsivrarna, överbetonar kanske det stöd, som utsatta individer genom att de befinner sig i likartade omständigheter kan ge varandra. Den etniska segregationen som fenomen är kanske av underordnad betydelse. I jämförelse med övriga kommuninvånare är det möjligt att det är ojämlikheten i hushållens inkomst, socialbidragsberoende etc. som är föremål för spridningsförespråkarnas önskan till förändring.

En ståndpunkt som representeras av förespråkarna för en spridning av befolkningsgrupperna baseras på bostadsområdenas funktionssätt. De hävdar att ett bostadsområde med en allt för stor koncentration av socialt och ekonomiskt resurssvaga hushåll innebär en växande slum, minskad interaktion mellan olika befolkningsgrupper och ökande skillnader mellan socioekonomiska grupper. Segregationen innebär m. a. o. en uppdelning av kommunen i områden med låg resp. hög tolerans mot de syndrom, som är utmärkande för begränsade ekonomiska resurser och socialt marginaliserade grupper i samhället.

Bland integrationsförespråkarna kan nämnas Harald Swedner, som har framfört uppfattningen, att en socialt heterogen bostadsmiljö är en viktig grundförutsättning för att ett samhälle skall fungera optimalt. Harald Swedner går till och med så långt, att han hävdar att ett hårt segregerat samhälle fungerar dåligt (Swedner; Turner 1980 s 116). Är det den geografiska segregationen i sig, som är avgörande för de enskilda individernas utbildningsnivå, arbetstillfällen, ekonomiska villkor och möjlighet att utveckla egna inneboende resurser? Den geografiskt baserade segregationen kanske förstärker en rådande ojämlikhet, men är det verkligen segregationen som är orsaksbestämmande för rådande förhållanden? Det bör uppmärksammas att det finns en distinkt skillnad mellan orsak och verkan. Olika nyckelfaktorer kan växelvis betraktas vara orsak eller resultat av ett visst förhållande. Växlingarna mellan de olika orsaksbestämmande faktorerna innebär ett paradigmbyte. Genom att betrakta effekterna som orsaksbestämmande finns risk att förenkla den problematik som ligger till grund för uppkomsten av slum, kriminalitet, fattigdom eller bidragsberoende.

Orsakerna till de enskildas levnadsvillkor skulle t. ex. kunna finnas inom utbildningsväsendet och arbetslivet. Inte minst viktig i det här sammanhanget är storleken av den lön, som är en ersättning för utfört arbete. Låg utbildning, brist på formella meriter eller andra av arbetsgivarna förmodade eller verkligt belastande egenskaper kan i de enskilda fallen innebära total utestängning från arbetsmarknaden. Skulle en geografisk spridning av de hushåll som i dag står utanför arbetsmarknaden med nödvändighet innebära, för de arbetslösa, förbättrade socioekonomiska villkor? Så sent

som 1993 gick Inge Garstedt, politiker (m) i Malmö ut i debatten och föreslog, att husen i Rosengård skulle halveras på höjden. Detta var enligt Garstedt en åtgärd, som skulle hejda segregationen och öka den sociala gemenskapen. Per Markku Ristilampi påpekar i sin analys av Rosengård, att en halvering av husens höjd i Rosengård inte skulle innebära att människorna förbättrade sina levnadsvillkor. Om människorna tvingades flytta skulle de ta problem som arbetslöshet och utanförskap med sig dit de tvingades flytta (Ristilampi, 1994). Det är inte särskilt troligt, att de ekonomiskt fattigare hushållen utan ytterligare åtgärder på sikt skulle kunna förändra sin sociala och ekonomiska position. Begränsade ekonomiska resurser skulle sannolikt, även i ett integrerat bostadsområde, innebära hinder för en ökad interaktion med socialt och ekonomiskt bättre rustade hushåll.

Enligt det här sättet att resonera så är inte den geografiska segregationen i sig orsak till den ojämlikhet som finns i samhället. Segregationen skulle istället kunna ses som ett yttre tecken på den ekonomiska och sociala ojämlikhet som är en faktisk realitet. Enligt denna modell skulle inte ojämlikheten mellan olika befolkningsgrupper avskaffas genom att familjer med olika ekonomisk bärkraft valde att bo sida vid sida. Deras socioekonomiska villkor skulle däremot förrädiskt kunna uppfattas vara jämlika. Integrationen skulle fungera som ett filter och otydliggöra skillnaderna mellan olika gruppers levnadsvillkor. Spridningsförespråkarnas omtanke om ett bostadsområdes optimala funktion behöver således inte vara detsamma, som omtanke om de segregerade hushållens reella valmöjligheter.

Begreppen integration och segregation ger tillsammans och var för sig spännande infallsvinklar. Begreppen skulle kunna ses som en dikotomi, men modellens begränsningar leder till frågeställningar som inte ryms inom de fixerade enheterna var för sig. Samhällen som har anledning att konfronteras med denna typ av problematik måste förmodligen använda sig av flera överlappande lösningar. Funktionsdugligheten av den teoretiska modellen skulle vid konfrontation med samhällets verklighetsanpassade minoritetspolitiska strategier därför visa sig vara begränsad.

Utgångspunkten är inte att försöka finna enkla lösningar till teoretiska eller praktiska frågeställningar. Frågeställningarna skall istället ses som hjälpmedel att med olika infallsvinklar belysa ett kontroversiellt ämne, som i samhällsdebatten ofta framställs i fixerande och strängt uteslutande termer. Det skall slutligen nämnas, att samtliga frågeställningar har väckts av den nyfikenhet och önskan till förklaringsmodeller, som uppstått av såväl ytliga som intensiva kontakter med representanter, som valet av perspektiv anger. Dessa frågeställningar bygger också på den större huvudfråga om segregationens berättigande eller icke berättigande, vilket löper som en röd tråd genom de resonemang en segregerad verklighet visar prov på.

KAPITEL 6

Metod

Fältarbetet inriktas på ett geografiskt avgränsat område med flera målgrupper såsom hyresgäster, representanter för fastighetsägare, förvaltare och myndigheter. Arbetet fokuseras således till en bestämd plats, specifika målgrupper och därtill en bestämd tidsepok, som sträcker sig mellan åren 1994-1996. Studien är genom sin uppläggning en tidsföljdsundersökning med infallsvinklar, som försöker belysa synpunkter från såväl de boende som de myndigheter, fastighetsägare och förvaltare, som hyresgästerna kommer i kontakt med. Andra viktiga infallsvinklar erhålles genom den uppmärksamhet politiker och massmedia visat i samband med enskilda händelser och principiella frågeställningar, som berör fastigheten. I den mån övriga delar av Herrgården och Rosengård behandlas, sker detta enbart med anledning av det samre som kan härledas till de boende i det aktuella fastighetsbeståndet. Denna avgränsning har också varit vägledande vid fokuseringen av de fastighetsägare, förvaltare, myndigheter och serviceorgan, som kommit i kontakt med målgruppen. Genom att studien planerats som en tidsföljdsundersökning har det funnits utrymme att växla mellan intervju, deltagande observation, insamlande av kvantitativa data och analys. Denna metodmässiga växelverkan har lett till, att det under arbetets gång uppstått nya infallsvinklar och frågeställningar, som varit adekvata för helhetsbilden av området.

6:1 Metodologiska aspekter

Det har inte funnits bara en metod, utan ett antal arbetssätt har använts för att erhålla kunskap om de sociala strukturer och förändringsprocesser, som området kan uppvisa. Ett flertal arbetssätt har bildat grunden för det kvalitativa arbetet och kombinationen av de olika kunskapsbildande aspekterna har sin grund i de problemformuleringar som redovisats. Även om det praktiskt betonade arbetet huvudsakligen har utförts med hjälp av en kvalitativ metod har detta inte inneburit, att kvantitativa data negligerats. Insamlingen av data kan således hänföras till såväl kvantitativa som kvalitativa metoder. De olika formerna för kunskapsinhämtande bildar grunden för

en helhetsbild av de sociala strukturer och förändringsprocesser som kan uppvisas i det geografiskt avgränsade område, som fastighetsbeståndet utgör.

Kvantitativ metod

Undersökningen har krävt kvantitativa data i form av information om hyresgästernas inkomst, arbetslöshet, utbildningsnivå etc. som inhämtats för att för att skapa en bakgrundsbild av populationens ekonomiska och sociala förhållanden. Sådan information har varit väsentlig för den totala kunskapsbilden och en del information har kunnat erhållas genom Malmö Kommuns Statistik och Planeringsavdelning. De data, som kunnat erhållas genom kommunens försorg har emellertid begränsats till större områden eller delområden t. ex. Malmö, Rosengård, Herrgården etc. Det har varit svårare att erhålla nedbrytbara data i mindre geografiska enheter. Sådana data som i nedbrytbar form betraktats vara relevant information har varit nationalitet, medborgarskap, inkomst, utbildningsnivå, valdeltagande etc. För att kunna erhålla sådan information i förhållande till den specifika fastighet det här var frågan om krävdes ett större manuellt arbete.

För att bryta ner delområdet i minsta möjliga enhet har uppgifter från såväl fastighetsförvaltningens hyresgästlistor, som kommunens folkbokföring använts. Målgrupperna för de kvantifierbara data, som producerats har utgjorts av de personer, som vid mättilfällena, en specifik månad under 1994, 1995 och 1996 har varit hyresgäster eller registrerats vara boende i fastigheten. Det är inte alltid kommunens folkbokföringsuppgifter stämt överens med de uppgifter som kunnat erhållas genom fastighetsförvaltningens försorg och listorna har då fått komplettera varandra. Dessa uppgifter har varit grundläggande för de specifika målgrupper, som kunnat identifieras utgöra grunden för mätbara data.

Av etiska skäl och efter moraliska överväganden har inte kvantitativa uppgifter inhämtats, som finns i ett allt för nära tidsperspektiv och som därför skulle kunna innebära en stigmatisering av fastighetens hyresgäster. De nyckelfaktorer som åskådliggörs med hjälp av kvantitativa data (1994) bildar utgångspunkten för ett skeende i fastighetens historia. Delar av uppgifterna kan således inte appliceras till dagens förhållande. Däremot används data för samtliga år mellan 1994-1996 för att åskådliggöra den åldersmässiga sammansättningen och etniskt förändrade balansen inom området, som inte betraktas utgöra uppgifter med samma känslighetsgrad. Den uppdrivna omflyttningstakten har förändrat den etniska balansen i området och alla uppgifterna är ett försök att fånga ett skeende i flykten, vilket innebär att vad som gäller i dag inte nödvändigtvis behöver gälla i morgon. Samtliga direkt mätbara data som går att hänföra till fastigheten har bearbetats manuellt, vilket inneburit ett tidskrävande men för en totalbild nödvändigt arbete. Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan har också varit behjälpliga med att bearbeta de delar, som är att hänföra till deras ansvarsområden. De har överlämnat avidentifierade uppgifter på andelar av populationen som ingår i ett större bearbetat material. Mätbara faktorer som har fo-

kuserats är andelen sjukbidrag och förtidspensioner, arbetslöshet, utbildningsnivåer etc. likaså har vallistorna vid Malmö valnämnd bearbetats manuellt.

Det bör uppmärksammas, att de kvantifierbara data, som redovisas inte utgöres av det totala antalet personer, som någon gång under åren 1994-1996 bott i fastigheten. Mätningar har skett vid specifika kontrolltillfällen, vilket innebär att alla hushåll som någon gång under den aktuella tidpunkten bott i fastigheten således inte ingår i resultatet av mätningarna. Begränsningarna har helt enkelt haft sin bakgrund i de avvägningar varje undersökning har att brottas med. Charles Wright Mills som kritiserade vad han kallade "abstracted empirism" d.v.s. ett ihärdigt insamlande av data, som inte tillför undersökningar ytterligare kunskap påpekar, att inte någon metod bör användas så att problemen som behandlas begränsas.

We should be accurate as we are able to in our work upon the problems that concern us. But no method, as such, should be used to delimit the problems we take up, if not for other reason than that the most interesting and difficult issues of method usually begin where established techniques do not apply (Mills, 1975 s 83).

Slutligen skall sägas att de kvantifierbara data som producerats, är *en del* av en undersökning, som även lutar sig mot andra arbetsätt eller metoder. Om valet istället hade blivit, att göra en totalundersökning av samtliga registrerade och under de aktuella tidsperioderna någon gång boende hushållen, hade risken varit att som Mills varnade för, drunkna i uppgifter som inte hade haft adekvat värde och därför inte heller fört undersökningen framåt.

Kvalitativ metod

Deltagande observation: Detta är en metod som har kompletterat de samtal och intervjuer som har ägt rum¹. Det förtjänar att nämnas, att jag är intervjuare, observatör och deltagande observatör i en och samma person. Anledningen till att observationen använts som metod är, att med hjälp av ytterligare en aspekt försöka förstå de händelser, som faktiskt utspelat sig i och runt om fastigheten. Ställningstagandet för denna form av metod togs på ett tidigt stadium, faktiskt innan fältarbetet var en färdig tanke. Det var så tidigt som hösten 1992 när ett besök i fastigheten manade till eftertanke. Samtal med dåvarande vaktmästaren visade, att problematiken var begränsad, enligt honom fanns det faktiskt inte några problem alls. Utövande socialarbetare har som specialité att identifiera sociala problem. Lite spetsfundigt skulle det kunna uttryckas som att socialarbetare *letar* problem. Även så i detta fall. Som parentes bör det kanske förklaras, att problem i denna bemärkelse inte betraktas som något negativt, det är snarare fråga om funderingar inför olika förhållanden. Vid detta tillfälle undrade undertecknad, då i egenskap av socialarbetare, vad det var för färg

1 Se bilaga.

på väggen. En stor del av väggen i entrén var nämligen mörkt röd. ”Jasså det”, svarade vaktmästaren, ”det var lite slagsmål i helgen...men annars e det inte så farligt.” Vad som förmedlades genom orden var inte samma upplevelse av det, som faktiskt kunde noteras. För att få en så bred kunskap som möjligt behövdes både information och observation.

Problemet är att som observatör försvinna ur bilden, att verka osynlig. Den deltagande observationen har därför varit en mer adekvat lösning. Genom att som i fallet med vaktmästaren diskutera, fråga och ibland ifrågasätta, var deltagande i situationen ett faktum. Risker med deltagande observation är att tillägna sig informanternas perspektiv och seende. I den här studien har det funnits informanter, som representerar olika intressegrupperingar och som därför antagit olika perspektiv. Detta har minimerat riskerna av att, som John Hughes påpekar hamna i den fälla, som en total identifiering av den studerade gruppen skulle innebära.

Becoming involved, learning and sharing the meanings used in others' worlds, creates problems for the participant observer in that one of his tasks is to make his knowledge part of the sociological tradition, and yet, by becoming involved, he runs the risk of adopting the perspective of those he is studying. The observer may find him self no longer observing, but simply taking the 'view', the values and attitudes of those he has set out to study – a process succinctly called 'going native' (Hughes, 1976 s 118).

Trots att observationerna inneburit ett deltagande i situationen, har detta inte fått inverka på dokumentationen. Detta har därför också inneburit en ständig påminnelse om observationens uppgift. Vid samtal med fastighetsskötare, myndighetspersoner eller andra deltagare, som kunnat hänföras till gruppen medlemmar ur majoritetssamhället, har anteckningar eller andra hjälpmedel för memorering inte inneburit något större problem. I vardagskontakterna med hyresgästerna har synliga anteckningar, skrivblock eller andra hjälpmedel varit tabubelagda. Däremot har observationerna följts av dagboksanteckningar. Anteckningarna har därför fungerat som ett hjälpmedel att följa de händelser och förändringar, som förknippas med det dagliga livet i eller runt om fastigheten.

Dagbok: Genom att i text formulera och strukturera frågeställningar som har haft betydelse för det fortsatta arbetet har skrivandet intagit en så väsentlig del av projektets arbete, att det förtjänar ett speciellt omnämnande. Det initialt teoretiska arbetet har inneburit, att i skriven text strukturera och formulera praktiska upplevelser och funderingar, som följt av privata och yrkesmässigt upplevda erfarenheter. Dagboksanteckningar och summering av längre tidsperioder har inneburit, att mot bakgrund av objektiva händelser formulera dels skeenden men också de tankar och känslor som följt av observationerna eller deltagandet i de olika situationer som uppstått. Genom att med hjälp av de skrivna orden klargöra olika aktörers roller och deras betydelse för händelsernas fortsatta utveckling har texten ständigt tvingat till eftertanke, som haft betydelse för att tidigare frågeställningar klargjorts och nya problemformuleringar uppstått.

Intervjuer: Det har varit en stor omflyttning av hushåll inom fastighetsbeståndet och genom det bortfall, som ständigt uppstått har det varit omöjligt att göra en totalundersökning. Intervjuer har istället skett med företrädare från olika hushållsammansättningar, åldersgrupper och etnisk/nationell tillhörighet. Det skall dock uppmärksammas att zigenska kvinnor och män i viss mån är överrepresenterade. Skälen som ligger till grund för denna obalans står dels att finna i deras tidigare inflyttning, vilket innebär att de zigenska hushållen faktiskt har bott i fastigheten under en tidsmässigt längre period än t. ex. de arabiska familjerna och dels att jag, vid de zigenska hyresgästernas inflyttning, redan hade etablerade relationer med flera av de inflyttande familjerna. Ambitionen har dock hela tiden varit att få med så många röster som möjligt från hyresgästernas led. För att få en allsidig belysning av hyresgästernas situation inom bostadsområdet har kontakt även sökts med sekundära målgrupper i form av släkt, vänner och bekanta till hyresgästerna, som får anses ha anknytning till området. Förutom den uppmärksamhet, som riktats mot hyresgästerna har intervjuer även genomförts med nyckelpersoner inom fastighetsförvaltningen, föreningsverksamheter, skolverksamheten och religiösa samfund.

Intervjuerna har varit öppna och tagit form av ostrukturerade samtal. De på förhand bestämda frågeställningar som behandlats, har funnits med i samtalen i form av en intervjuguide. Intervjuguiden eller checklistan har inte fått dominera utan har endast fungerat i form av riktmärken för att fokusera de områden, som behandlades. Förståelsen av den kunskap som förmedlades av de intervjuade, utgjorde grunden för samtalen och i intervjusituationen var samtalet det viktiga. Vissa frågor behandlades därför mer ingående än andra. Den önskan, som har funnits att få svar på specifika frågeställningar har inte inverkat på de intervjuades rätt att uppehålla sig vid de frågeställningar, som av de intervjuade uppfattades vara av större vikt. Hänsyn har lämnats till de intervjuades egna prioriteringar av frågeställningar och deras önskemål om samtalens inriktning har dominerat. Detta har inte inneburit, att för forskningens essentiella frågeställningar lämnats åt sidan. Tvärtom, men det har ibland tagit längre tid att få svar på dessa frågeställningar, som ansetts vara viktiga än att få ta del av annan information, som av informanterna upplevs vara mera angelägna. Samtalen har ibland haft karaktären av ”småprat” och/eller ”diskussioner”. Vid dessa tillfällen har frågeställningar som skulle kunna ha betydelse för förståelsen av området och de sociala strukturerna tangerats och en heltäckande benämning är därför kvalitativa ostrukturerade intervjuer.

Intervjuerna har genomförts både med och utan bandspelare. Naturligtvis hade det varit önskvärt, att samtliga intervjuer skulle kunnat spelas in på band men av praktiska skäl har detta inte varit möjligt. I förhållande till fastighetsförvaltningens personal, skolans personal och i förhållande till andra myndighetspersoner har närvaron av bandspelaren sällan inneburit något problem. I förhållande till hyresgäster och andra sekundära målgrupper har närvaron av en bandspelare däremot upplevts som en belastning. Vid någon av de provintervjuer, som genomfördes med folkhögskoleelever² vid projektets början, uppfattas endast intervjuarens röst som i olika ton-

2 Folkhögskolan refererar till den 10 veckors folkhögskolekurs för zigenska ungdomar mellan 18-30 år, som genomfördes i projektform under första halvåret 1994. Folkhögskolekursen genomfördes i

läge försöker få svar på de frågeställningar, som fokuseras. Den intervjuades röst hörs endast enstavigt som ja och nej. Några dagar senare upprepades intervjun, nu utan bandspelare. Inte heller denna intervju gav något större utbyte av information men nu svarade åtminstone eleven med hela meningar. En försiktig tolkning är, att närvaron eller avsaknaden av bandspelare i de olika intervjusituationerna var en återspeglning av det förtroende eller brist på förtroende, som fanns mellan mig som intervjuare och de intervjuade.

Det finns kanske inte anledning att överbetona bandspelarens betydelse. En bandspelare är ett hjälpmedel för minnet, men kan inte ersätta förmågan att förstå olika sammanhang, att tolka det som sägs på ett sätt som görs begripligt för omgivningen. Den forskare som slaviskt skriver ut sina intervjuer och klipper in ordagranna samtal i sin text kommer snart att upptäcka att det framställs en obegriplig soppa som följs av hm, aha och harklingar samt av omsägningar som knyter an till ett tidigare resonemang. Under arbetets gång har jag återkommande använt bandspelare som hjälpmedel, men ändock tvingats redigera uttalanden för att texten skall framstå som begriplig och någorlunda lättläst. Det finns alltid en risk i detta förfarande, men korrigeringarna är endast utförda i språkligt korrigeringsyfte, det finns inte några underliggande intentioner att förvanska, misstolka eller ändra enskilda intervjupersoners uttalanden. Enskilda uppgifter som namn på personer, platser eller andra känsliga uppgifter har däremot av sekretesskäl bytts ut. Dessa justeringar har emellertid inte någon betydelse för de sammanhang som presenteras. Det skall också påpekas att material och utdrag från tidigare presenterade och i andra sammanhang gjorda intervjuer har använts för att ge en fylligare bild av hyresgästernas tidigare levnadsöden. I dessa fall sker en tydlig hänvisning till det ursprungliga materialet. Det tidigare intervjumaterialet sammanfaller med informanternas in- och utflyttning i fastigheten och det omedelbara närområdet. Tidigare informanter har genom bosättningsmönstren blivit nya informanter vilket får betraktas som en följd av tillfälligheternas spratt.

Dokumentation: För att vidga kunskapsfältet har material som erhållits genom skola, socialtjänst etc. använts. Projektets placering på socialbyrån har inneburit en ständig tillgång till den materialflora, som härrör från t. ex. arbetsförmedling, skola, Invandrarförvaltning etc. Dessutom har såväl officiell som inofficiell rapportering från olika verksamheter inom socialtjänsten inneburit en direkt källa till kunskapsinhämtande. Fastighetförvaltningens skriftliga dokumentation avseende fastighetsägarnas och hyresgästernas totala skuldbild, uthyrningsfrekvens och fastighetens ekonomiska situation har inneburit en kunskap, som har haft betydelse för speglingen av hyresgästernas situation i de avseenden som berörts.

En annan form av dokumentation som använts är den lokala och regionala massmediala bevakning som området i allmänhet, och den aktuella fastigheten i synnerhet, varit utsatt för. Ett konsekvent insamlande av material, som direkt berör eller har anknytning till det geografiska delområde som studeras, har bidragit till ytterligare

lokaler belägna i fastigheten. Flera elever var antingen boende i området eller hade släktskapsanknytning till hyresgäster som bodde i området.

aspekter, som kompletterat den helhetsbild av områdets utveckling som eftersträvas. Materialet har inte primärt framställts men dock insamlats i forskningssyfte och har legat som grund för sekundäranalyser.

6:2 Min roll som forskare med ett förflutet som socialarbetare

Denna studie, precis som varje annan studie, är förknippad med metodologiska problem. De metodologiska svårigheter, som initialt upplevdes vara mest problematiska, hade sitt ursprung i den yrkesidentitet, som jag under flera år skapat mig. Under åttiotalet har jag tjänstgjort som socialarbetare inom det kommunala flyktingmottagandet i Malmö och Lund. Under nittiotalet har jag arbetat inom den socialbyrå som geografiskt är placerad på Rosengård i Malmö. Detta innebar att jag i min socialarbetarroll hade haft kontakt med ett flertal individer och familjer, som ingick i målgruppen vilket i sin tur medfört, att jag redan vid projektstarten hade en visserligen myndighetsbaserad men dock kunskap och kännedom om flera familjers levnadsförhållanden. Genom mitt arbete hade jag också erhållit en övergripande kunskap om områdets geografiska och sociala struktur. En del av projektets grundläggande kartläggningsarbete underlättades således av den bakomliggande information som redan fanns. Samtidigt som det inneburit en direkt tillgång att vara i besittning av bakomliggande information har det, som Verner Denvall uttrycker sig, inneburit ”en påtaglig risk för hemmablindhet. I en yrkesroll tillägnar man sig seende, perspektiv och verklighetsuppfattningar som kan skymma ifrågasättande” (Denvall, 1994 s 166). Medvetenheten om denna belastning i sig innebär emellertid en hälsosam motkraft, som kan underlätta det filtreringsarbete som det innebär att ställa sig vid sidan av sig själv och försöka se sin omgivning med nya ögon.

Socialförvaltningen har varit huvudman för finansieringen av det initiala arbetet, vilket har inneburit att jag kunnat ta del av såväl formellt som informellt informationsflöde som annars inte skulle vara tillgängligt. Framför allt det informella informationsflödet har inneburit fördelar som inte skulle kunna uppnås på annat sätt. Samtidigt har jag, åtminstone initialt, belastats av de hinder som kunde uppstå av att hyresgästerna naturligt nog identifierade mig som utövande tjänsteman, en myndighetsperson. För att motverka denna identifikation hade jag under en förberedelseperiod (hösten 1993) minskat engagemanget i socialbyråns individuella ärendehandläggning³ vilket är den del av arbetet, som av klienterna kunde förknippas med myndighetsutövning.

Försök till avidentifikation av mig som tjänsteman skedde också i förhållande till berörd personal vid fastighetsförvaltningen. Detta lät sig emellertid inte göras genom

3 Ett ärende är ett vid socialbyrån registrerat hushåll som är/har varit föremål för utredning.

ett minskat engagemang i de angelägenheter som berörde fastigheten och de strukturella förhållanden, som utvecklades i området. Under 1994 och 1995 arbetade jag fortfarande deltid på socialförvaltningen och deltog i min tjänsteutövning, i de resomang som berörde områdets bostadssociala utveckling. I min tjänsteutövning representerade jag också socialtjänsten, vilket var ett praktiskt dilemma. Mina dubbla roller omtalades för *alla* berörda som jag kom i kontakt med och inte någon enskild, myndighets- eller företagsrepresentant undanhölls denna information. Genom detta förhållningssätt hade jag en förhoppning, att hyresgästernas och fastighetsförvaltningens identifikation av mig som myndighetsperson skulle minska för att så småningom helt försvinna. Under 1996 var jag endast knuten till universitetet och kunde därför helt frigöra mig från en, ibland belastande, roll som socialarbetare.

Mina ställningstaganden byggde på ett behov att frigöra mig från en yrkesroll och befästa min identitet som forskare. I en annan situation skulle förhållandet naturligtvis kunna vara det omvända. Erving Goffman är en av de förebilder som i sina undersökningar om livet inom institutionsvärlden behövde en yrkesroll, visserligen lånad men ändå yrkesroll, som gav honom tillträde till livet på det sjukhus i Washington, där han studerade de intagnas levnadsvillkor (Goffman, 1983). Det fanns hos Goffman en medveten tanke med att av patienterna låta sig identifieras som personal. I mitt arbete fanns samma medvetenhet, men jag fick istället anstränga mig för att avskärma mig från det dagliga klientarbetet. Goffman försökte ge sken av en yrkesroll, jag försökte bli av med min, vilket gav en ständig påminnelse att varje undersökning och val av metoder är unik.

Ytterligare ett dilemma, som är att förknippa med den belastande myndighetsrollen, har varit det problem jag först negligerade för att så småningom inse vidden av. Dilemmat berörde den roll av myndighetsperson jag i projektets inledningsskede hade i förhållande till kolleger och andra utövande tjänstemän. Vid ett av dessa tillfällen, då jag hade kontakt med en socialarbetare på fältet, upptäckte jag till min förvåning att jag av fältarbetarna i större utsträckning än dem själva betraktades vara myndighetsanknuten inom den kommunala förvaltningen.

En fältarbetare och jag hade utbytt tankar om cirkulerande rykten i samband med uthyrningar av en samlingslokal. Ryktena gjorde gällande att lokaluthyrningen gav ekonomiska vinster, som fördelades bland hyresgästerna. Fältarbetaren hade haft kunskap om dessa rykten under ca. tre veckors tid och jag undrade om saken hade diskuterats med berörda. Svaret var nekande, anledningen uppgavs vara den känslighet som krävdes för att hantera situationen. Några dagar efter denna händelse kom jag genom en utpekad person till insikt, att fältarbetaren efter vårt samtal diskuterat saken, men nu i termer av att denna kunskap erhållits genom mig! Fältarbetarens förklaring till detta, enligt min bedömning ohederliga beteende, var en önskan att skydda den egentliga källan till uppgifterna. Jag ansågs i detta avseende var en mer neutral person att peka ut, en myndighetsperson. Denna händelse gav mig förutom den irritation det väckte, även en annan och betydligt viktigare insikt. Jag, som minskat mitt myndighetsbaserade engagemang, ansågs representera en myndighet! Samtidigt som de kommunalt anställda fältarbetarna, som arbetade i denna specifika verksamhet, rumsligt avskild från social- och invandrarbyrå, ansåg sig stå utanför en myndighets-

baserad utövning. De var fristående i förhållande till den myndighet, de var anställda av och deras lojalitet stod närmare de hyresgäster de arbetade nära.

Det var knappast oproblematiskt att vara en agerande observatör, med ett förflutet i en myndighetsbaserad roll. Det har varit den del av arbetet som gett upphov till mest funderingar, avvägningar och egna lösningar. Personal inom socialbyrån, som under flera år varit mina kolleger har tålmodigt funnit sig i att plötsligt avkrävas förklaringar till sitt agerande. Detta har varit underlag för givande och åtminstone för mig berikande samtal. Problematiken har infunnit sig när jag ansträngt mig för att inte förmedla något ställningstagande och att inte påverka eller styra en situation i någon bestämd riktning. Vid projektstarten var irritationen från ett flertal medarbetare vid socialbyrån uppenbar. Från att ständigt spotta ur mig bestämda uppfattningar om allt mellan himmel och skokräm, förvandlade jag mig själv till en mussla, som inte hade någon bestämd uppfattning om någonting. Dessutom gavs jag genom ett ökat tidsutrymme och projektarbetets inriktning intressanta frågeställningar som av omgivningen uppfattades vara praktiskt betonade vardagsupplevelser och inte i första hand föremål för akademiska spörsmål. Dilemmat har hela tiden varit att inhämta kunskap om händelser, skeenden och fenomen och värdera informationen i så allsidig belysning som möjligt.

Arbetet tog således en början, där jag hade föresatt mig, men hade svårigheter att byta ut socialarbetarrollen mot en visserligen agerande men framför allt en studerande forskarroll. Det var svårt att övertyga kolleger och andra tjänstemän om min nya roll och det var givetvis inte lättare att övertyga hyresgästerna om min nya icke myndighetsutövande funktion. För de enskilda individer, som kände mig i den socialarbetarroll jag under flera år antagit, benämndes jag antingen med det efternamn som onekligen var mitt eget eller så var jag helt enkelt "social". Mina svårigheter att byta identitet var ett dilemma, till den dag då jag upptäckte att det även kunde vara en styrka att vara "social".

En av dessa varma vårdagar, då människorna satt utanför sina portar och lapade sol, promenerade jag genom området på väg till centret. När jag kom till gården, hörde jag ett tisslande och tasslande bakom min rygg. Även om jag inte förstod språket, visste jag intuitivt, att den lilla grupp kvinnor jag just passerat faktiskt pratade om min lekamliga uppenbarelse. Sedan uppfattade jag en kvinna, som stod lite avsidet men ändå befann sig inom höravstånd, som ropade till den tisslande gruppen att det var "social". Ett förklarande sus hördes från kvinnorna, som verkade få ordning på sin världsbild. Jag lärde mig två saker, dels att jag inte var osynlig, men också att jag p. g. a. min synlighet måste ha ett ärende, ett slags berättigande att närvara. Den socialarbetarroll jag gjorde allt för att bli av med, var den nyckel som gav mig ett berättigande att vara närvarande. Även om socialarbetarrollen berättigade närvaro vid gården, innebar denna roll trots allt ett hinder för en i alla avseenden öppen kommunikation mellan hyresgästerna och mig. Detta innebar en balansgång i det dagliga arbetet, som det inte fanns färdiga lösningar till och som jag fick hantera med den känslighet jag själv kunde uppbringa.

För att erhålla tillträde till den livssfär bland de målgrupper som utgjordes av hyresgästerna, deras släkt, vänner och bekanta behövde jag kontakter. Jag hade läst skil-

dringar från London och Chicago och hade genom litteraturen kommit i kontakt med och tagit intryck av William Foote Whyte⁴ som under trettioalet studerade det sociala samspelet i Cornerville, ett italienskt immigrantområde i Boston. Whyte hade genom sin nyckelperson och informant, assistenten "Doc", följt och deltagit i de italienska ungdomsgängens förehavanden och kunde således som initierad, visserligen i marginalen, men dock som gruppmedlem skildra deras levnadsvillkor. Jag insåg på ett tidigt stadium, att jag inte kunde delta i hyresgästernas villkor enligt den arbetsmodell, som hade gällt för Whyte. Jag lever på en annan plats, i en annan tid och jag tillhör ett annat kön och en annan generation än Whyte och hans gatugång. Min ålder, mitt kön och tillhörigheten i en etablerad majoritetskultur tillät mig naturligt nog inte att delta som en av gängmedlemmarna bland områdets yngre generation. En mer adekvat förebild för mig var den roll som Arne Trankell intagit när han studerade ett bostadsområde som han kallade "kvarteret Flisan". Trankells tillhörighet i majoritetskulturen innebar för honom, att han kunde fungera i en medlande roll. Den medlande rollen i sig var inte något jag eftersträvade, men jag insåg på ett tidigt stadium att även jag måste ha ett berättigande, en "biljett", för att vara närvarande.

De nyckelpersoner som för mig innebar tillträde till hyresgästerna, var framför allt de medelålders zigeniska kvinnor som jag har funnit nöje att utbyta erfarenheter med. Vi har träffats i centret på våra inköpsturer med varuvagnarna fyllda med förnödenheter. Jag har tagit för vana att göra större inköp i centret och förlägger mina ärenden till det serviceutbud som finns inom området. Med kvinnorna har jag diskuterat extrapriser, sänkt matmoms och kvalitén på bröd, kött och andra varor. Genom dessa kvinnor har jag också kommit i kontakt med deras män, barn och ungdomar, kort sagt deras familjer. Det är ett umgänge som har tagit plats i öppna utrymmen som gårdarna, centret eller andra offentliga utrymmen utgör, men också inom föreningslokaler eller andra platser som omgärdas av väggar och därför utgör ett hinder för öppen insyn. Jag har i det här avseendet varit påtagligt utanför en zigenisk gruppgemenskap och bedömts efter andra mått än de som gäller inom befolkningsgrupperna. Jag har därför kunnat vistas inom delar av både de kvinnliga och manliga världarna. Vid erfarenheterna av dessa samlade kontakter insåg jag snart, att de metoder jag i min yrkesutövning som socialarbetare använt för att uppnå ett för klienterna från socialtjänsten oavhängigt liv, inte längre var gångbart i min nya funktion som forskare.

Som socialarbetare har jag bestämt avvisat klienters försök att förvandla mig till "fixare". Jag hade undvikit funktionen av ombud för klienterna i sådana fall, där de genom egna kontakter med andra myndigheter eller hyresvärdar själva skulle kunna lösa sin situation. Det var en metod som var funktionsduglig i min roll som offentligt anställd tjänsteman. Nu var situationen en annan. Jag behövde tillträde till den geografiska ytans sociala fält som var uppbyggda av såväl individuella som grupporienterade relationer. För att erhålla goda relationer var jag tvungen att "förtjäna" det. Jag löste det genom att försöka vara nyttig, vara behjälplig på något sätt. När hyresgästerna hade problem med den form av myndighetskontakter, som skedde per korrespondens gjorde jag mig behjälplig att läsa deras brev och förklara vad innehållet

4 Whyte, sociolog tillhörande Chicagoskolan.

betydde. Eftersom jag vid dessa improviserade tillfällen inte hade den tolkservice, som en myndighet skulle använt sig av var jag hänvisad till de hjälpsökandes goda vänner eller andra personer som de sökte hjälp av. Detta innebar ytterligare ett sätt för mig att skapa kontakter. Jag tillät mig aldrig att förvandlas till en ”fixare”, men jag tog mig väldigt mycket tid att förklara hyresgästernas rättigheter, förklara vart de skulle vända sig med olika frågor och att hjälpa till med den myndighetsbaserade korrespondensen. Jag blev helt enkelt en vandrande informationsbyrå. Paradoxalt nog upplevde jag i min nya roll en personifikation av det jag en gång trodde socialarbetaryrket innebar. Det fanns ett tidsutrymme som jag i min yrkesverksamhet aldrig tilläts ge de klienter, som med anledning av språksvårigheter och analfabetism inte kunde orientera sig i myndigheters, fastighetsägares och andra offentliga organisationers uppbyggda regelsystem.

En kväll när jag besökte en familj, som tillhörde den krets av informanter jag tillbringade mycket tid tillsammans med insåg jag, att de såg på min informationsroll som en personlig service, specifikt avdelad för deras vidkommande. Ett större antal människor hade samlats i lägenheten och en del av besökarna var för mig okända. De för mig okända gästerna presenterade inte sig själva men frågade mig väldigt direkt, vem jag var. Jag svarade med mitt namn men de frågade då istället *var* jag kom ifrån. Innan jag själv hann att svara, replikerade någon av de yngre medlemmarna med ”social”. Detta väckte genast intresse från en av gästerna, som hade problem både med pengar, bostad och lite av varje. Det äldre värdparet blev uppenbarligen irriterade över ynglingens tilltag och korrigerade omedelbart informationen genom att presentera mig som sjuksköterska. I ett ögonblick av samförstånd insåg jag, att jag i första hand betraktades som gäst och inte hade skyldigheter att informera alla och en var på andra premisser, än de jag själv ställt upp. Jag hade därför ett större berättigande att närvara, än om jag besökt familjen i min funktion av socialarbetare.

Ett område som innebar uppenbara problem, var de språksvårigheter, som blev en ovillkorlig följd av att jag varken pratar romanés, arabiska eller något av de språk från östländerna, som var gångbart inom området. Jag kunde således inte få någon nytta av att försöka tjuvlyssna som metod. Jag fick nöja mig med att vid glädje och sorg närvara, delta som en passiv åskådare. Genom kontakter med de personer jag lärt känna och som kunde meddela sig med mig på svenska, engelska eller tyska, erhöll jag översättningar till fragment av de samtal och sammankomster som tog plats på gården.

Vid ett flertal tillfällen deltog jag i Filadelfiakyrkans zigeniska möten som ägde rum i gårdslokalen. Jag hälsades alltid välkommen och genom att översätta delar av gudstjänsten visade predikanterna alltid omtanke och respekt för min närvaro. Vid ett av dessa tillfällen översattes hela gudstjänsten från romanés till svenska. Eftersom gudstjänsten varade ca. tre timmar inklusive psalmsång, som även den översattes, var detta ett så styvt arbete att översättarna växlade och den sista halvtimmen växlade predikanterna mellan romanés och svenska. Trots att jag kände ett öppet och varmt välkomnande från församlingens medlemmar, var det ett irritationsmoment att jag inte kunde förstå allt, och definitivt inte utan hjälp. Jag kom allt mer att inse språkets betydelse för den direkta kommunikation jag hade behov av.

Vid längre sammankomster blev det också svårt att minnas allt, som hade passerat. Öppna anteckningar fördes vid de möten som skedde i fastighetsägarens, Hyregästföreningens eller myndigheternas regi. Vid vardagskontakter med hyresgästerna fördes dock inte någon form av anteckningar. Anteckningarna skedde i efterhand och en färsk minnesbild fick ersätta hjälpmedel som bandspelare eller anteckningsblock. Öppna anteckningar fördes inte eftersom jag var övertygad om, att detta skulle kunna innebära slutet på ett fältarbete som aldrig skulle få tillåtelse att avslutas. Detta innebar inte att jag hemlighöll mitt uppdrag. Tvärtom, jag informerade alla jag kom i kontakt med om uppdraget, dess syfte och mitt uppsåt. Jag ville däremot inte utsätta mig för att uppfattas som en ”snokare”, som socialarbetare var jag redan belastad som det var och jag tyckte det kunde räcka därvid.

Trots att jag informerade om min status som doktorand med anknytning till universitetet fick denna information inte full genomslagskraft. Generellt ingav studier inte någon större respekt. En större andel av den zigeniska befolkningen hade inte någon referenspunkt till universitet, akademi eller högre läroanstalt och min förändrade yrkesroll möttes med ett beklagande. Det betraktades som ett öde värre än döden att behöva vara fastlåst vid en samling böcker och annat pappersarbete som studier förknippades med. Det uppfattades som ett straff och jag fick flera gånger bekräftelse på att min status som socialarbetare var den mest framträdande bilden. Jag uppmuntrades också gång på gång med omdömet, att jag visat mig vara minst lika duglig som andra socialarbetare. Förmodligen skulle jag med lite ansträngning kunna få tillbaka mina gamla sysslor, nog skulle jag kunna sköta ett riktigt arbete!

Efterhand som fältarbetet fortgick och jag fick en vänskaplig kontakt med allt fler av hyresgästerna, trädde socialarbetarrollen tillbaka och jag fick i förhållande till de boende allt mer ett berättigande genom att bara vara mig själv, en udda personlighet, som ständigt uppehöll mig runt gården och inte verkade veta min plats. En av den yngre generationens medlemmar betecknade mitt agerande som ”folkligt” och jag såg denna anmärkning som ett tecken på, att jag sakta men säkert tvättade bort min ”socialarbetarstämpel”. Ytterligare ett dilemma infann sig, när jag insåg att jag kanske tvättat bort för mycket av min identitet som utomstående. Den dagen infann sig när jag första gången blev vittne till en häleriaffär, som gjordes upp mitt framför näsan på mig. Det hade aldrig tidigare hänt, att dessa för mig kända personer i min närvaro öppet gjorde upp, vad som otvivelaktigt var att beteckna som skumma affärer. Min närvaro verkade inte bekymra denna lilla klunga män, som var inbegripna i ett samtal om varans kvalité. Eftersom jag försökte lägga band på mina egna moralregler och försökte se så där lagom intresserad ut, uppfattades detta något missvisande. Jag tillfrågades om jag trodde det var värt pengarna? Denna händelse gav mig anledning att fundera över var gränsen för min egen moral går och hur långt jag kunde sträcka mig för att erhålla för forskningen adekvat information.

Funderingarna ledde till en, för mig, väldigt praktisk hållning. Eftersom jag varken är kriminolog eller involverad i kriminella verksamheter behövde inte konfrontationen med min egen moral vara något större problem. Detta innebar att jag visserligen lyssnade på vardagsskvaller som ibland fokuserades runt mer eller mindre kända ogärningar, men jag tillät aldrig dessa diskussioner utmytna i någon ingående

kunskap som skulle kunna ställa mig i någon form av moraliskt dilemma. Denna restriktiva hållning var resultatet av en medvetenhet om min egen utsatthet. Det var också en medvetenhet om att brott strider mot samhällets uppställda regelsystem. Det ligger därför i sakens natur att detta är handlingar som ligger utanför samhällets direkta insyn. För att med hjälp av intervjuer, samtal eller deltagande observationer erhålla en kvalitativ kunskap om kriminalitet skulle det förmodligen krävas av mig att jag på ett eller annat sätt skulle tvingas "blunda" för handlingar som skulle strida mot mina egna föreställningar om vad som är rätt eller fel. Att jag på ett teoretiskt plan skulle kunna riskera ändra på inarbetade föreställningar har inte varit det största bekymret. Däremot skulle jag anse det vara ytterst besvärande om jag, för att hålla skenet uppe, tvingades delta i stölder, häleriaffärer, misshandel eller värre ogärningar. Enligt min alldeles bestämda uppfattning finns det gränser för vad människor i forskningens namn kan tillåta sig.

Om jag dagligen hade stött på moraliskt förkastliga gärningar och en uppenbar kriminalitet i min direkta närvaro hade detta onekligen inneburit ett forskningsbaseerat dilemma. Mina eventuella farhågor har emellertid kommit på skam. En orsak kan vara att kriminalitet knappast kan reduceras till skilda geografiska utrymmen. Kriminalitet finns där människor begår brottsdefinierade handlingar. Jag har inte ansträngt mig för att leta efter kriminella handlingar, kriminellt belastade personer eller andra brottsdefinierande faktorer och faktum är att jag inte har tvingats göra avkall på min, i mitt eget tycke, tillräckligt högt stående moral.

Det var således inte min moral, eller brist på moral, som innebar något större problem. Om jag hade problem brukade de vara av praktisk natur. För den som någon gång har kört en gammal skrotbil kan *problem* svetsas in i den sönderlappade metallen. En av höstens varmare kvällar var denna praktiska problembild mitt eget högst påtagliga bekymmer. Jag hade, i enlighet med den ursprungliga planeringen för området, parkerat på centret för att göra en del mindre inköp. Ärendena utfördes och livet var problemfritt intill det ögonblick jag insåg att bilen inte skulle flytta sig med mindre än åkallan av högre makter. De högre makterna personifierades i en zigenisk man, som jag har en lång och vänskaplig relation till. Han var räddaren i nöden. Med hjälp av bogserlina lyckades han hjälpa mig att dra bilen till Gården, för att i första hand parkera den på en säkrare plats än vad centret innebar. Väl framme öppnades motorhuv, innanmätet kontrollerades och ett flertal tekniskt intresserade män lyckades få ordning på teknikens under. Eftersom det var min bil försökte jag intresserat följa deras förehavanden, vilket resulterade i en del kvinnors något förvånade blickar över mina nya uppgifter. Inte förrän efteråt kunde jag sätta mig in i deras situation. Inte nog med att jag var lite underlig, lite udda som varken ville vara "social" eller något annat begripligt. Nu stod jag till och med på kvällstimmar och rotade i bilar med de andra karlarna. När jag sent omsider begav mig hemåt till ljudet av ett smällande avgasrör och en rykande bakdel insåg jag till fullo vidden av trygghetens paradoxer.

På ett medvetet eller omedvetet plan delar de flesta upp geografins ytor i säkra, okända eller farliga platser. Genom de senaste årens händelser har Gården kommit att förknippas med de attribut som kännetecknar en farofylld plats, men graden av

farlighet skall ställas i relation till de enskildas kännedom om platsen. En större kännedom om en plats, omgivningarna och människorna som befolkar den geografiska ytan innebär otvetydigt en avdramatisering av det farofyllda, som i relation till det okända kan upplevas vara en trygghet i en annars otrygg värld. Jag var orolig för att lämna min, visserligen ålderstigna, men dock bil på en plats där jag riskerade att förlora mitt tidvis fungerande transportmedel. Parkeringen hade av flertalet boende utpekats vara en stöldb belastad plats, men trots detta föredrog jag att ställa bilen där. Min egendom befann sig på en välkänd plats och var omgärdad med människor som skulle kunna hålla ett vakande öga på mina tillhörigheter.

Genom ett deltagande i situationen, kommunikation med målgrupperna och kanske genom min blotta närvaro är det möjligt, att jag bidragit till en förändrad utgång av enskilda händelser. Objektiviteten är naturligtvis eftersträvansvärt men eftersom jag i så hög grad varit beroende av mig själv som instrument, har detta naturligtvis haft en viss inverkan på de resultat, som den deltagande observationen som metod kunnat ge. Det har varit en praktisk omöjlighet att uppnå den absolut objektiva sanning, som naturvetenskaperna kan omge sig med och jag har dessutom ansträngt mig för att inte inge en förment falsk objektivitet. Ibland hemfaller forskare, utredare eller rapportörer, som beskriver eller utvärderar olika samhällsfenomen, till objektivt betonade beskrivningar i termer av att *man* kan se, *man* tycker eller *man* förväntar sig. Margareta Rolfson beskriver i sin avhandling om unga i Rosengård sin upplevelse av Tottes fritidsgård.

Något av det första man reagerar på när man kommer in på Tottes förening är den avspända atmosfären, som utomstående är man inte beredd på att finna den miljön i Rosengård. Stämningen är inte bara avspänd utan också vänligt välkomnande. Präglad av massmedias beskrivning av Rosengård som Malmös mest kriminellt belastade område tar man avstånd från området. Det tar tid att förmå sig acceptera den trivsamma atmosfären på Tottes förening (Rolfson, 1994 s 127).

För att veta vad *man som utomstående* i det har fallet förväntar sig och tar avstånd från, måste kunskap finnas om författarens individrelaterade referensramar. Beskrivningen av Tottes förening bygger på subjektiva värderingar, och ingen kritik mot detta förhållande i sig. Det kunde knappast vara på något annat sätt men genom allmänt hållna formuleringar antyder språket en allomfattande objektivitet, som inte äger adekvat giltighet. Med denna kritik vill jag därför klargöra, att denna undersökning bygger på de erfarenheter och ställningstagande, jag, i egenskap av kunskapsökande, men ändock mänsklig och subjektiv varelse har gjort.

Det bör påpekas, att namnen på samtliga informanter och intervjupersoner är fingerade. Likaså är namnen på platser, som refererar till tidigare boendekarriär utbytta. Trots dessa försiktighetsåtgärder har det p. g. a. det begränsade antal personer, som ingår i målgrupperna funnits svårigheter, att avidentifiera enskilda individer, framför allt om dessa personer har intagit en bland hyresgästerna framträdande roll. Omflyttningen bland hyresgästerna har emellertid varit hög och denna omständig-

het har underlättat möjligheten att dölja enskilda individers identitet. Parallellt med hyresgästernas omflyttning har också ägare- och förvaltningssituationen för fastigheten förändrats, vilket också bidragit till möjligheten att avidentifiera enskilda individer som ingått i fastighetens förvaltningspersonal.

Slutligen kan det konstateras att de metoder som jag valt, har utgått från den specifika situation jag befunnit mig med de fördelar och belastningar, som min etniska tillhörighet, ålder, kön och inte minst min yrkesidentitet tillåtit. Den sista svårighet som läsaren bör uppmärksamma, är den begränsade generaliserbarhet en fallstudie av den här typen tillåter. Det är emellertid en förhoppning att det genomförda arbetet har adekvata erfarenheter att förmedla som skulle kunna ha betydelse för lokaliseringen av samhällets riktade insatser och befolkningsgruppers framtida bosättningsmönster.

6:3 Vänskapsband som synkroniserande faktor

Det krävs en mängd infallsvinklar för att bildligt talat träda ut i verkligheten och genom direkt närvaro tillägna sig kunskaper om en levnadsmiljö som är olik den egna. Närvaron som inte grundas på experiment eller studier i laboratorium kräver sin egen arsenal av problemlösningar. Detta gör varje fältarbete unikt. Delaktigheten grundas på närvaro i mänskliga miljöer utan tillrättalägganden som är ägnade forskningssituationen, forskaren måste på något sätt smälta in i de studerade omgivningarna. Gruppmedlemmarnas tolerans av den person som försöker skapa sig en bild av deras levnadsförhållanden är en nödvändig förutsättning för att skapa förståelse av det som annars kan förbli obegripligt. Förståelse är en nödvändighet, inte i betydelsen av empati, men i betydelsen av förmåga att förnimma, registrera och tolka det som sker på ett sätt som ökar kunskapen om olika levnadsvillkor, förhållanden eller situationer som studeras. Verkliga miljöer kräver ett deltagande i de situationer som uppstår mellan mänskliga varelser och närvaron kräver medverkan i de processer av mänsklig interaktion som inte regisserats. Forskaren kan visserligen anstränga sig för att enbart observera, men svar på tilltal och oskyldiga frågor för att skapa klarhet är också interaktion. Närvaron som är en förutsättning för kunskap är därmed också ett hinder för en allsidig belysning.

Ett fältarbete som grundar sig på forskarens närvaro i främmande miljöer innebär en mängd svårigheter. Viljan att förstå följs av ett parallellt krav på någon form av kommunikation med andra mänskliga varelser. Gladlynt, flexibilitet eller andra mänskliga karaktärsdrag som underlättar kommunikation med andra människor räcker inte alltid. Ibland krävs dessutom envishet och uthållighet från någon av parterna för att en kommunikation överhuvudtaget skall kunna etableras och upprätthållas. Närheten till en grupp kan innebära krav på fjärmande från andra grupper, som befinner sig i ett distanserat eller rentav antagonistiskt förhållande till den

grupp, som gett acceptans åt deltagarens närvaro. Även om fältarbetet utgår från ett behov av objektivitet, eller åtminstone en så allsidig belysning som möjligt, är en invändning given. Forskaren är nämligen också människa och kan inte stå över de psykologiska tillstånd som är att förknippa med mänskligt beteende. Alla aktörer, även forskare, utgår från den synvinkel som motsvarar den egna positionen och människan i skepnad av forskare, tjänsteman eller medmänniska är därmed delaktig i de processer som utgår från mänskligt beteende.

Kajsa Ekholm Friedman har i sitt fältarbete från Kongo som presenteras i "Den magiska världsbilden" (1994) reflekterat över betydelsen av vänskapsförhållanden för att närma sig andra kulturer. Kajsa Ekholm Friedman formulerar ett försiktigt antagande, där hon inte tror att det går att komma en annan kultur nära utan vänskapsförhållanden. Endast vänskapen och kärleken gör det möjligt för en människa att nå in eller fram till en annan människa (Ekholm Friedman 1994, s 12). Dessa tänkvärda reflektioner leder resonemanget vidare.

Vid ett fältarbete som baseras på delaktighet och ett frekvent umgänge kan vänskaps- och lojalitetsband inte negligeras. Vänskap med individer från en annan kulturell bakgrund kan fungera som ett redskap i tolkningssituationen, men de osynliga banden av solidaritet som delvis bygger på gemensamma värderingar kan också innebära ett hinder för bedömning av sociala och kulturella fenomen. Oavsett om vänskapsbanden knyts mellan individer från olika kulturer eller mellan individer som har samma kulturella tillhörighet finns det en socialpsykologisk implikation förknippad med vänskapsförhållanden. Vänner är benägna att tolka varandras åsikter i en synkroniserande riktning. Detta kan vara av betydelse för vilket perspektiv som användes när sociala fenomen skall beskrivas. Det egna perspektivet kan vara filtrerat av vännernas syn. Denna filtrerande effekt kan vara av ännu större betydelse när företrädare för olika kulturella sammansättningar möts. Även om forskaren är inriktad på att söka förståelse för andra människors levnadsomständigheter finns den egna kulturen med som en socialt förankrad ryggsäck. Försöken att förstå andra utgår från egna erfarenheter. Oavsett de enskilda individernas kulturella vidsynthet så bygger en vänskapligt baserad förståelse på en spiritualiserad kulturell armbrytning. Någon av vänskapens kontrahenter kommer att närma sig den andres synsätt och tolkningen av kulturella fenomen kommer att baseras utifrån dessa synkroniserade förhållanden. Därmed kan de likhetsbaserade bedömningarna ställa delar av den egna eller andras kultur åt sidan. Det finns därför en risk att den kulturella förståelsens slutprodukt i första hand baseras på vänskapsrelaterade uppfattningar och inte i tillräcklig omfattning baseras på forskarens egna varseblivningar, iakttagelser och intellektuella resonemang.

Colin Turnbull (1974) som studerade ikernas⁵ (bergsfolkets) levnadsvillkor hade inte hjälp av vänner eller andra känslomässigt baserade informatörer. Detta hade förmodligen en större betydelse för fältarbetets utgångspunkt än vad han först föreställde sig. Han accepterades inte bland befolkningen, som ägnade en större del av sin tid till att göra narr av honom och på alla sätt försökte göra tiden tillsammans med dem

5 Ikerna lever i bergstrakterna som bildar gräns mellan Uganda, Sudan och Kenya.

så outhärdlig som möjligt. Turnbulls sammanfattande bild av ikerna utgjordes av girighet, egoism och total känslökyla. Generositet, omtanke och gästfrihet föreföll vara lyxbetonade upplevelser som de sällan eller aldrig kostade på sig. Turnbull gav paralleller till den egoism som även uppvisas i västvärlden. Denna egoism sågs däremot inte som total, det var snarare fråga om oroväckande tendenser. Ikernas egoism hade enligt Turnbull nått den yttersta slutstationens förfall, som inte motsvarade förväntningar på mänsklig gemenskap, godhet eller omtanke. Det var en total egoism som inte ens hade sin motsvarighet i armadets och förtryckets fasor från 2:a världskrigets koncentrationsläger. Det har rapporterats att fångarna i många grupper alltid delade den mat de kom över. Om någon handlade i strid mot denna gemenskap, utgjorde det ett tecken på att individens motståndskraft höll på att brytas (Bratt, 1979). Det är svårt att bedöma om Turnbulls bild av ikerna motsvarade verkliga förhållanden eller var ett resultat av den motvilja han tycktes hysa för delar av deras beteenden, men hans bild av ikerna motsvarade förmodligen inte ikernas bild av ikerna. Däremot gav det redovisade fältarbetet en bild av ikernas inställning till honom själv i egenskap av oönskad främling. Det fanns inte några starka vänskapsband och detta var inte en armbrytning mellan olika kulturer, det var ett avståndstagande där det saknades förståelse mellan de kulturbärande aktörerna.

Det kulturella avståndet bygger på grupprelaterade olikheter. Dessa medvetna eller omedvetna olikheter kan öka den forskningsbetonade skärpan. Forskaren behöver inte besitta en värderingsmässig närhet till de individer eller grupper som studeras. De värderingsmässiga skillnaderna kan underlätta en teoretisk konstruktion av den verklighet som studeras, men för att förstå och förmedla andra befolkningsgruppers sätt att resonera och se på sin omvärld krävs en tolkning som utgår från både egna och andras värderingar. Om klyftan mellan forskaren och medlemmarna av det observerade fältet blir allt för stor finns det risk för att kontrahenterna blir totalt isolerade från varandra. Det saknas en arena som ger utrymme för både egna och andras tolkningar. Vetenskapens representanter kommer att vara inneslutna i sig själva och känslomässigt förblir de främlingar i den värld de försöker beskriva. I förlängningen kan vetenskapen inte bidra till att öka kunskap om förhållanden utanför den egna intellektualiserade sfären. Det här resonemanget leder till att varken vänskapsförhållanden eller avsaknaden av känslomässigt baserade relationer tycks vara en säkerställd garanti för att erhålla kunskap eller större förståelse för det, som upplevs vara främmande kulturfenomen.

Oavsett om människor känner sympati eller antipati mot andra grupper utanför den egna kulturella tillhörigheten kan ett möte mellan olika befolkningsgruppers företrädare bygga på en synbar respekt. Den grundinställning som utgår från att alla människor har ett lika värde betraktas – åtminstone här och nu – i de flesta sammanhang utgöra en hedervärd inställning. Att på en teoretisk och övergripande nivå bekänna sig till en tes som utgår från alla människors lika värde är därför inte svårt. En ideologisk föreställning om människors likaberättigande är emellertid inte en tillräcklig bas för solidaritets- och lojalitetsskapande band. Även om kulturella olikheter förklaras i termer som deklarerar ett lika värde, så betraktas olikheterna med en positiv eller negativ värdering, som har sin utgångspunkt i den egna kulturella tillhörig-

heten. Enskilda individers exponering av värderingar som innefattar alla människors jämlikhet kan grundas på en genuin solidaritet, men lojaliteten kan också vara reducerad till en ideologisk överbyggnad som inte tillåter ett ömsesidigt utbyte, det är en lojalitetsbaserad föreställning om människors likaberättigande som bygger på ett medvetet eller omedvetet avståndstagande.

I det här fältarbetet har min ständiga närvaro varit en förutsättning, men också inneburit ett hinder. En ständig närvaro har i förlängningen inneburit en exponering av en upplevd solidaritet med flera befolkningsgrupper. Detta har betraktats med en viss skepsis. Det har visats en omtanke om min person och jag har varnats av företrädare för olika befolkningsgrupper, att komma allt för nära människor som på grund av sitt kulturella ursprung betraktats vara avlägsna den egna kulturella tillhörigheten. I dessa situationer har den kulturella distansen antagit differentierade nyanser. Varningarna för andra befolkningsgrupper har byggt på en *vi*-känsla och den upplevda närheten eller avståndet i den kulturella tillhörigheten har varit avgörande för den tolerans och de lojalitetsband som kunnat uppbringas. Om *vi*-känslan baserats på den kulturella samhörigheten eller fiktionen av den kulturella tillhörigheten är däremot en frågeställning som är svår att besvara. En människa är visserligen en produkt av det omgivande samhället, men varje individ är också en alldeles unik varelse. Med sin personliga kombination av egenskaper, erfarenheter eller andra kvalifikationer skiljer individerna sig från varandra oberoende av kulturell tillhörighet. Detta förhållande gör vänskap möjligt. Individerna fokuseras medan den kulturella tillhörigheten träder i bakgrunden och upplevs som mindre betydelsefull i förhållande till relationens uppbyggnad.

Under ett fältarbete som utförs under tidsmässigt längre perioder är det svårt, för att inte säga omöjligt, att inte känna mer eller mindre sympati till olika individer. Sympatin för enskilda individer är inte en medveten handling som kategoriseras under klassmässiga, kulturella eller etniska förtecken. Den verbala kommunikationens budskap är grunden för de enskilda individernas sympati eller antipati för varandra. Ett ömsesidigt socialt utbyte bygger på de enskilda individernas positivt riktade känslor för varandra. Även om individernas klasstillhörighet, utbildningsnivå, nationella eller religiösa bakgrund inte är dogmatiskt bestämmande för det sociala utbyttets arena så kan inte dessa faktorer negligeras. Ju större samstämmighet det finns mellan kontrahenternas uppfattningar, desto större möjlighet finns det att skapa utrymme för en upplevd sympati. Min roll som forskare har inte inneburit ett avsteg från detta allmänmänskliga fenomen.

Kontakter har knutits med ett flertal individer, men de mest intensiva relationerna har knutits med ett fåtal som befunnit sig i Sverige en längre tid. Dessa kontakter har främst utgjorts av zigenska kvinnor, men också zigenska män som jag har spenderat en avsevärd tid tillsammans med. Det är ett umgänge som i större utsträckning ägnats åt de zigenska hyresgästerna och i mindre utsträckning ägnats åt de arabiska och övriga befolkningsgruppernas medlemmar. Detta förhållande bottenar inte i något medvetet val. Däremot har de skilda umgängesfrekvenserna sin förklaring i den längre tid som jag har haft på mig för att lära känna de zigenska familjerna. Flera av hyresgästerna har jag lärt känna redan under åttiotalet vilket har haft betydelse för

den obalans som uppstått i umgänget med de skilda befolkningskategorierna. Det skall inte heller förnekas att jag har haft ett stort utbyte, som inte enbart kan hänföras till forskningsuppdraget, med de kvinnor och män som jag har kunnat utbyta vardagens erfarenheter med. Språket har onekligen haft betydelse. Svenska språket har utgjort en kommunikationslänk och en gemensam nämnare. Därtill har delvis likartade värderingar avseende bl. a. hem, barn, arbete och utbildning kunnat exponeras. Ett gemensamt intresse för delar av den allmänna samhällsdebatten har också varit grund för många, långa och intressanta diskussioner.

Förutom den forskningsinriktade informationen har samtalen med dessa enskilda individer varit utgångspunkt för ett ömsesidigt socialt utbyte. Likheter har upplevts som en gemensamhetskapande bas och därmed har det välkända riskerat att undgå exponering. De har rötterna i andra ursprungsländer, men integrationsbalanserade faktorer som språk och värderingar i förhållande till aktuella händelser, som varit föremål för debatt har haft betydelse för upplevelsen av en i flera avseenden kulturell likhet. De är bärare av integrationsprocessen och upplevelsen av de individuellt baserade likheterna har troligen förstärkts genom deras partiellt transformerade kulturella tillhörighet. Dessa relationer har förmodligen haft inverkan på den förståelse som arbetet har medfört. Solidariteten, vänskapsbanden och den kulturella tillhörigheten är endast exempel på hur några av våra bakomliggande föreställningar bestämmer forskningens utgångspunkter och styr utformningen av det fortsatta arbetet. Det är detta objektivitetsfenomen, eller brist på objektivitet, som samhällsvetenskapen har att brottas med.

KAPITEL 7

Den negativa diskursens ordning

Den under nittioalet etniskt dominerade inflyttningen till fastigheten benämnd "Zigenargården", "Romano Platso" eller "Chicago" har skett under två urskiljbara perioder. Den första inflyttningsvågen skedde under 1992 och 1993. Det var i huvudsak zigeniska hyresgäster som erhöll egna kontrakt. På kort tid kom de att i numerärt hänseende dominera hyresgästbilden.

Den andra inflyttningsvågen skedde under senare delen av 1994 och första halvåret 1995. De nya etniskt urskiljbara grupper som kunde noteras erhålla kontrakt var de arabisktalande grupperna från Libanon. Den förändrade befolkningssammansättningen under såväl inflyttningen 92/93 och sedan inflyttningen 94/95 kunde noteras i samband med en förändrad fastighetsägarbild. Den första inflyttningsvågen skedde i fokus av offentlighetens intresse. Den andra större inflyttningen skedde i diskretionens tecken. Offentligheten i form av skola och socialtjänst hade inte längre synpunkter och den massmediala reaktionen uteblev. Även om inflyttningarna delvis överlappar varandra finns det dock anledning att notera hur dessa inflyttningsmönster var etniskt urskiljbara. Den första inflyttningsvågen har varit föremål för TV och tidningars tillfälligt uppflammande intresse för att sedan försvinna och ge plats åt nya och spektakulära händelser på nyheternas löpsedlar. Hushållen, familjerna och de enskilda individerna bakom rubrikerna lever emellertid kvar i det geografiska rummet och möter varje dag en del av den verklighet som utgör deras partiellt förändrade levnadsvillkor.

7:1 Inflyttningen

Inflyttningen under 1992 till fastigheten skedde i samband med ett fastighetsägarskifte (våren 1992). Den nya fastighetsägaren var Handelsbolaget Styrmannen 8 – som ägdes av Ambrosia AB som var dotterbolag till Realen AB, som i sin tur familjen

Åhman i Linköping stod bakom – lämnade över förvaltningen till Finestigo AB i Landskrona, som i sin tur anlidade en fastighetsskötare i Malmö för det praktiska fastighetsunderhållet.

Familjen Åhman i Linköping bedömdes som seriösa. Familjen ägde privat eller i bolagsform ett större antal fastigheter, huvudsakligen i Linköping. Det faktum att familjen betraktades vara frikyrkliga tillmättes, åtminstone i efterhand, en viss betydelse. De fick utan problem förvärvstillstånd av Malmö Kommun och i ansökan till kommunen ansåg de nya köparna att en omfattande renovering av husen var nödvändig. Fastighetsägaren hade vid tiden för ägarbytet 10 (tio) outhyrda lägenheter som erbjöds socialtjänsten, eller de av socialtjänstens klienter som hade en kristen livssyn. Socialtjänsten såg det inte som sin uppgift att fungera som reguljär bostadsförmedling och förmedlade inte heller några lägenheter. Redan efter några månader sålde emellertid Realen AB sina aktier i Ambrosia AB till bröderna Stefan och Boris Pavlic i Göteborg.

Antalet outhyrda lägenheter hade vid hösten 1992 ökat och en ”kristen livssyn” ansågs inte längre vara ett adekvat kriterium för att erhålla kontrakt hos fastighetsägaren. Så småningom gick Carmont Service AB in som delägare till Ambrosias dotterbolag HB Styrmannen 8 och förvaltningsbolaget Ametisten, också med adress i Göteborg övertog den administrativa förvaltningen. En vaktmästare med placering i Malmö anställdes för att utföra delar av administrationen i form av kontraktskrivning, utdelning av hyresinbetalningar och andra praktiska göromål samt reparationer och underhåll.

Denna turbulens i ägarförhållanden och avsaknad av fastighetsförvaltning i Malmö, den stad där fastigheten var belägen, kan förmodas varit betydelsefull för den migrationsväg som under kort tid kunde uppvisas. Den nya fastighetsägaren hade, i egenskap av kapitalförvaltare, ett huvudsakligt intresse av att få till stånd en maximal uthyrning av den totala lägenhetsstocken. En större andel av de nyinflyttade hyresgästerna var utomnordiska zigenare. Trots att fastighetsägaren uppgav sig inte använda några etniskt diskriminerande urvalsmekanismer i sin uthyrningspolicy drog hyresgästernas etniska tillhörighet till sig såväl offentlighetens som massmedias intresse. Tidningen Arbetet skriver den 17:e maj 1992:

Det gäller tre hus i Herrgården, 155 lägenheter, som på mindre än ett år har blivit en zigenarkoloni. Mer än hälften av lägenheterna bebos av zigenare från Polen, Tjeckoslovakien och det forna Jugoslavien. Svenska hyresgäster går att räkna på ena handens fingrar /.../ Lars Florbäcker på Finestigo säger att han tog kreditupplysningar i början. – Men det var inte lönt, de hade betalningsanmärkningar allihopa... (Arbetet 920517).

Fastigheten utpekades således mot bakgrund av en inflyttning av zigeniska hushåll. Men också bristande betalningsmoral förknippades nu med fastigheten ifråga. Fastigheten hade fått en identitet, som vidarebefordrades genom massmedias försorg. Gården omtalades som ett ghetto, ”Zigenarkoloni” och ”Zigenargården”, dessa uttryck förvandlades under en tid till en gemensam beteckning, ”Zigenarghetto”.

Under våren 1993 inträffade ett flertal bränder som bl. a. ledde till en ung kvinnas tragiska och allt för tidiga död. Brandkåren noterade under första halvåret 1993 att 10% av Malmös bränder tilldrog sig i HB Styrmannens fastighet. Det fanns således även fortsättningsvis anledning att rapportera från fastigheten och det massmediala intresset höll i sig under hela 1993. Tidvis var rapporteringen dock att betrakta som en något ensidig myndighetsorienterad problembeskrivning. Trots att det kanske funnits informationsvärde i en granskning av fastighetsägarna, fastighetsförvaltningarna och de ekonomiska transaktioner dem emellan valde massmedia att fokusera intresset till hyresgästerna. Tidningen Arbetet rapporterar den 31:a augusti 1993:

När Styrmannen tog över stod 24 lägenheter tomma. De hyrdes ut omgående. Ingen som helst kontroll gjordes, enda kravet var att hyresgästen kunde prestera ett intyg på att socialen stod för hyran. Det fick till följd att ett stort antal familjer som haft svårt att få eget kontrakt tidigare drogs till husen. Många av dem var zigenare. Så har det fortsatt sedan dess. Minst en tredjedel, kanske hälften av hyresgästerna är idag zigenare (Arbetet 930831).

En mindre andel av de utomnordiska zigeniska grupperna hade under lång tid varit uteslutna från bostadsmarknaden. De hade antingen blivit vräkta från tidigare bostäder eller aldrig tillhört hyresgästernas skara på den öppna bostadsmarknaden. De hyresgäster som med anledning av betalningsanmärkningar och/eller av andra skäl varit uteslutna från bostadsmarknaden fick här en möjlighet att teckna egna kontrakt. Förutom att en större andel av de nya hyresgästerna definierades tillhöra en gemensam etnisk gruppering utmärktes hyresgästerna också av att de var beroende av socialförsäkringssystemet för sin försörjning. Detta var myndigheternas stötesten. Den koncentrerade inflyttningen av de zigeniska hushållen sågs med oro av myndigheterna och socialförvaltningen skriver vintern 1993 bl. a. så här:

att en så stor grupp med denna typ av problem, under en så kort tidsrymd, flyttar till ett så begränsat geografiskt område som det här är frågan om, innebär problem för socialtjänsten som skall hantera återverkningarna av den förtjänst-inriktade inställning till socialförsäkringssystemet som många zigenare omfattar, vilket skapar motsättningar mellan dem och de myndigheter som har till ansvar att besluta i sådana frågor (Östra socialförvaltningens ansökan till socialbidragsprojekt 930114).

Det finns anledning att göra en historisk jämförelse. Sven B. Ek har i sin bok "Nöden i Lund" hämtat följande referat från Folkets tidning den 2 nov. 1875.

En judekoloni tyckes ha uppstått i Lund, i det en hel svärm av judar bosatt sig i flera nya hus eller arbetarbostäder som uppstått i södra delen av staden. Dessa judar äro sådana att man med bedrövelse måste se dem inflytta, ty en värre osnyggghet än den som råder hos detta "utvalda folk" för att begagna en teologie fänriks utlåtande om judar, lärer icke på annat ställe kunna uppsökas. Där-

till kommer att alla judar skola vara krämare eller schakrare, ty det hederliga fasta arbetet förakta de. Att Lund med tiden får svärmen av fattighjon från denna judekoloni betydligt ökad, bör ej betvivlas (Ek, 1982 s 156).

Socialtjänsten ansåg sig nödsakade att begära speciella resurser för att möta den ökade tillströmningen av klienter. Enligt socialtjänsten hade tidigare erfarenheter av socialt arbete bland utomnordiska zigeniska grupper visat, att de i förhållande till majoritetssamhället levde i en konfliktfylld tillvaro. Detta kunde innebära att de i större utsträckning än andra riskerade vräkning eller hot om avhysning från sina lägenheter. Mot bakgrund av dessa erfarenheter anställdes i maj 1993 två socialsekreterare för att speciellt möta de zigeniska hushållens behov av extra stödresurser i boendet. Socialtjänsten angav i ansökan för socialbidragsprojekt (vintern 1992/93), att verksamheten hade till syfte, att hjälpa hyresgästerna att följa gängse boendenormer. Gängse boendenormer var att förstå som de uttalade regler och outtalade normer som existerar i bostadsområden med värderingar som är förankrade hos en majoritet av befolkningen. Socialtjänsten försökte samtidigt att påverka fastighetsägaren att leva upp till de normer och underhållsmässiga krav som kunde förväntas gälla på svensk bostadsmarknad. De nyinflyttade hushållen vände sig i första hand till hyresvärderna för att få hjälp med reparationer och underhåll av lägenheterna. Dessa försök till åtgärder misslyckades nästan undantagslöst och socialtjänsten var en av de myndigheter som hyresgästerna kontaktade i syfte att få hjälp i en påfrestande situation.

När jag kom hit var det mörkt i trapphuset. Och när jag flyttade in var det kackerlackor och vägglus. Jag samlade dom i en burk som blev helt full. Jag hittade dom i ugnen, på kylskåpet, ja överallt. Jag vet inte hur många jag jagade på kvällstid. Och jag tvättade väggarna här, men det var lite bättre här (pekar på väggen i vardagsrummet), och i hallen också. Tapeterna skadades lite grand när jag tvättade dom, men det blev renare och luktade lite bättre. Parketten var också blöt och luktade lite konstigt (intervju med hyresgäst inflyttad 1993).

De missnöjda hyresgästerna uppgav för socialtjänsten att hyresvärderna i första hand hänvisat hyresgästerna till egna insatser, i andra hand hänvisades hyresgästerna till socialtjänsten som antogs skulle kunna bekosta nödvändiga reparationer. Socialtjänsten konfronterade hyresvärdens representant med dessa uppgifter, som i sin tur hänvisade till hyresgästernas vanskötsel av såväl lägenheterna som den yttre miljön. Förvaltningsbolaget utlovade inte några förbättringar, men önskade däremot hjälp från socialtjänsten att välja ut ”bättre” hyresgäster. Fastighetsföretagen passerade revy, men varken kontakterna mellan kommunen, Finestigo AB eller HB Styrmannen 8 ledde till någon form av samförstånd. Stefan Pavlic försvarade missförhållandena i tidningen Sydsvenska Dagbladet den 20:e augusti 1993 med att hänvisa till hyresgästerna.

Visst ser där fruktansvärt ut men skyll inte på oss. Skriv istället om människorna som bor där /.../ Vi har just renoverat fem lägenheter och alla ingångarna för

800 000 kronor men allt är redan förstört /.../ Jag kan inte hjälpa om hyresgästerna använder korridorerna som latriner eller sätter eld på källarna. Det måste väl vara kommunens sak att lära flyktingarna att leva i möblerade lägenheter och polisens sak att hålla efter kriminaliteten (SDS 930820).

De fastlåsta positionerna förbättrades inte av att det ständigt tillkom nya hyresgäster som initialt accepterade fastighetsägarens villkor. När socialtjänstens kontakter med fastighetsägaren inte gav, vad socialtjänsten uppfattade vara positivt resultat, vände socialtjänstens aktörer sig under våren 1993 till Hyresgästföreningen som ställde sig mycket frågande till uppgifterna, att fastighetsägaren inte skött sina åligganden. Under våren och sommaren 1993 fanns 42 registrerade hushåll på de aktuella adresserna som var medlemmar hos Hyresgästföreningen¹. Samtliga medlemmar hade erhållit en utskickad enkät från Hyresgästföreningen som hade till syfte att fungera som underlag vid årets hyresförhandlingar. Endast två av hushållen svarade på enkäten och endast ett svar hade returnerats med anmärkningar som kunde tydas vara ett missnöje med fastighetens skötsel.

Efter socialtjänstens kontakter med Hyresgästföreningen kompletterades den ursprungliga bilden av fastighetens skötsel. Under sommaren 1993 krävde Hyresgästföreningen och kommunen i en gemensam ansökan till Hyresnämnden att fastigheten skulle bli föremål för tvångsförvaltning. Fastighetsförvaltningen gavs då av Hyresnämnden möjlighet att korrigera kritiserade missförhållanden. Inte förrän den 16:e september 1993, när fastighetsägarna inte längre kunde betala sina räkningar till Energiverket, beslutade Hyresnämnden att Förvaltningsaktiebolaget Formator skulle utses till tvångsförvaltare för fastigheten. Tvångsförvaltningen var offentlighetens markering mot de brott av regler och normer som ställts upp för innehav av och förvaltning av fastigheter. De språkliga bilder som framställdes av de förhållanden som ledde fram till tvångsförvaltningen bygger på ett eller flera perspektiv.

Tor Hultman som behandlar språket, skolan och makten konstaterar att språkets ord är bärare av såväl sakinnehåll som värderingar. Språkets möjligheter att informera är endast ett användningsområde. Andra funktioner kan vara desinformation eller eufemism (förskönande omskrivning). Språket är medlet för att dölja sanningen och det beror på betraktarens position i förhållande till makten i vilken riktning budskapet kommer att förmedlas. Verkligheten är ett system där vissa tankar är självklara för alla utan att detta uppfattas vara ett uttryck för makt (Hultman: Bergh/Teleman, 1990 s 53).

Göran Djurfeldt exemplifierar detta fenomen genom begreppet ”Modern” som från början är ett vetenskapligt begrepp. I vardagsspråket är emellertid begreppet ”modern” inget analytiskt begrepp. Det är precis som begreppet ”primitiv” eller ”segregation” laddat med normativa och känslomässiga betydelser. ”När det blivit vardagligt har begreppet förvandlats och smugit sig in i vardagsspråket, som styr vårt sätt att uppfatta världen utan att vi nödvändigtvis är medvetna om det” (Djurfeldt,

1 Uppgift från Hyresgästföreningen.

1995 s 20). Varje språklig förändring innebär en justerad verklighetsbild och vardagsspråket har en avgörande betydelse för hur verkligheten abstraheras.

”Zigenare” och ”Gården” är var för sig fristående objekt som kan uppfattas vara neutrala eller värdeladdade begrepp. Genom begreppens språkliga montering i kombination med rapporteringen av slum, kriminalitet och förfall har en perspektivförskjutning skett. Gården har antropomorferats och den i numerärt hänseende mest framträdande befolkningsgruppen har genom de rapporterade missförhållanden kategoriserats som ”inkapabla hyresgäster”. Synkroniseringen av begreppen har inneburit en språklig symbolisk växelverkan mellan zigenare, vanskötsel och det geografiskt avgränsade området. Avståndstagande, eller åtminstone en viss försiktighet, till zigenare har genom historiens gång förankrats hos en stor del av majoritetsbefolkningen och kan betraktas vara djupt rotat i vardagsmedvetandet. Ett antagande är att det i grunden av den negativa diskursen² finns ett avståndstagande till den etniska grupp som de inflyttade zigenarna utgjorde.

7:2 Tidigare levnadsvillkor

Hyresgästernas nationalitet, språk, erfarenheter och tidigare bostadsförhållanden varierar. Deras gemensamma nämnare är att de har haft svårigheter att erhålla lägenheter på den öppna bostadsmarknaden. Dessa svårigheter har bestått även under 1992 och 1993 när det i övrigt fanns relativt god tillgång på lägenheter.³ Skälen till detta varierar från individ till individ och från hushåll till hushåll. En del hyresgäster har haft lägenhet med eget kontrakt, men blivit vräkta. Andra har aldrig lyckats komma in på den öppna bostadsmarknaden och har således aldrig kunnat identifierats vara varken störande eller ha dålig betalningsmoral med avseende på hyresinbetalningar. Trots detta har de haft svårigheter att erhålla lägenhet med eget kontrakt. Deras historia från hemländerna är olika och inte mycket förenar. Varje individ och varje familj har sin egen levnadshistoria att berätta. De äldre har upplevelser från andra världskriget och den förintelse som de yngre generationerna varit förskonade från. Dessa upplevelser har dock varit så emotionellt starka att deras berättelser hålls levande och förs vidare till efterföljande generationer. Sofia invandrade i mitten av åttiotalet och hennes ungdomsupplevelser har tidigare berättats för mig.

2 Diskurs används som beteckning för den bild av verkligheten som produceras med hjälp av språkets möjligheter och människors associationsförmåga i förhållande till de olika tankeled, som utgör den diskursiva praktikens utgångspunkter. Diskursen betraktas därmed som den form en kedja av utsagor eller yttranden har. För vidare definition av diskurs, diskursiva praktiker och diskursiva objekt se t. ex. Brante & Fasth (1982), Thompson (1996) eller Nordström: Chaib (1996).

3 Enligt MKB:s (Malmö Kommunala Bostads AB) redovisning i Malmö Statistiska Årsbok 1994 hade antalet lediga lägenheter under åren 1990 till 1993 ökat med ca 600 lägenheter. Detta är inte någon komplett bild av antalet lediga lägenheter under den aktuella perioden, men uppgifterna ger dock en fingervisning om läget på bostadsmarknaden.

Jag är född i Polen. Den platsen där jag föddes tillhör Ryssland idag. Man kan säga att gränsen gick över mig och inte tvärtom. Jag föddes i början av trettio-talet. Jag var åtta år 1939 då tyskarna kom. Då gömde vi oss i skogarna hela tiden. Ibland så gömde polackerna oss i jordkällarna. Polackerna hjälpte oss för de visste att både judar och zigenare skulle gå först⁴. På vintern var vi tvungna att springa i snö och regn med fötterna inlindade i gamla trasor. I början gjorde vi upp eld, sedan aktade vi oss för att elda, tyskarna kunde ju upptäcka oss. Men ibland var vi ändå tvungna att göra upp eld för att värma oss. En gång minns jag att vi stötte på partisaner. Först hotade de oss, men sen såg de att vi var polska zigenare och då började de gråta. Vi fick stanna hos dem en tid. De gömde oss, men de var ju också rädda att bli upptäckta av tyskarna. Under sex år gömde vi oss i skogarna, de som tyskarna fick tag på blev skjutna. Vi var rädda för falska zigenare. Det fanns tyskar som åkte runt med vagnar precis som zigenare brukar göra. När de hittade zigenare skickade de soldaterna på dem. När tyskarna kom flydde zigenarna och de som blev tagna blev skjutna. Mina farbröder dog på det sättet. Det började skymma när mina farbröder blev fast på vägen, jag var liten och gömde mig i rågfälten. Tyskarna tog med sig mina farbröder och fem andra zigenare. De tog dem ut till folket som jobbade på fältet. De tog spadarna från arbetarna och gav dem till zigenarna. Sedan fick mina farbröder och de andra zigenarna gräva hål åt sig själva. Sedan sköt tyskarna ihjäl dem. När det hände flydde min far och jag fick växa upp hos min farmor. Jag minns att jag var hemskt hungrig och smutsig. Jag hade löss. Det var likadant för mina syskon. Det var som om kroppen ruttnade, man hade ingenstans att tvätta sig eller att tvätta kläder. Det fanns ingen mat. För att vi skulle få något att äta gick vår farmor till byarna och tiggde. Vi kunde få några potatisar eller någon höna. Ibland grävde vi själva upp potatis ute på åkrarna. Det var farligt. En gång blev femton unga människor ihjälskjutna på en gång. De gick där och plockade upp potatis för att de höll på att dö av hunger. Strax före krigsslutet blev jag tagen. Jag blev fast på gatan för att jag gick och tiggde. Jag tiggde med några andra zigeniska flickor. Vi blev fast allihop, de sade att det var för att vi tiggde. Vi kom till ett sådant där uppsorteringsläger. De skulle ha skickat iväg oss till ett koncentrationsläger, men det kunde de inte för kriget var nästan slut. Efter kriget hade jag åkt med min man till Tjeckoslovakien. Vi bodde bland andra zigenare i vagnar, men nu hade vi inte hästar längre. Det var kallt på vintern och svårt med renligheten. I Tjeckoslovakien var det mycket jobbigt för zigenare. Min man jobbade med vägbygge och så spelade han alltid fin musik. Han var en stor musiker och så hade han en vacker röst. Det hade han efter sin far, han var också duktig på fiolen. Min svärfar åkte till Amerika, han spelade för folk som ville lyssna. Han var duktig. Men vi stannade kvar i Tjeckoslovakien, min man och jag. Åtta barn fick vi, både söner och döttrar. Det var i

⁴ Enligt Ian Hancocks argumentation har inte judarna ensamrätt på att de har varit utsatta för utrotningsförsök som byggt på såväl kulturell som genetisk grund. Enligt Hancock är zigenarna, liksom judarna, en grupp som under andra världskriget utsattes för folk mord. Hancocks argumentation mynnar ut i en förhoppning att detta förhållande slutligen skall erkännas (Hancock, 1996).

alla fall bra när han levde. Sedan blev han sjuk i hjärtat och dog. Jag grät som ett barn för jag visste inte vad jag skulle ge mina barn att äta. Det var hemskt. Det var ungefär som under tyskarnas tid fast kriget var slut (Popoola, 1989).

Ovanstående berättelse är endast urklipp från en fullständig berättelse. Trots att det endast är ett mindre antal av hyresgästerna som tillhör den äldre generation som Sofia representerar har ett fylligt utdrag av hennes förmedlade upplevelser presenterats. De oförrätter som riktats mot henne har inte endast drabbat enskilda individer. Orättfärdigheten har även riktats mot kommande släkten som har blivit fråntagna rätten att lära känna sina äldre anförvanter. Dessa muntligt överförda erfarenheter som passerar från generation till generation har förutom sitt historiska värde en stark emotionell betydelse för yngre generationer, som har varit lyckligt förskonade från sådana erfarenheter som 2:a världskrigets fasor gav upphov till. De har andra erfarenheter som präglat deras liv.

Kryztyna, som bodde en kort tid i den fastighet som av henne själv benämns "Chicago", har berättat om sina boendeförhållande i f. d. Tjeckoslovakien: "1978 kom jag till Sverige. Jag kom själv tillsammans med min släkt. Det var en grupp zigenare. Vi bodde i lägenhet. Vi bodde jättedåligt i Tjeckoslovakien, som en fattig människa. Vi bodde i tre rum, hela familjen. Vi hade mycket bra kontakt med alla grannarna" (Popoola, 1992). Kryztyna har en zigenersk identitet, men har aldrig tillhört något vandrande resandesällskap. Hon har i hela sitt liv varit bofast och bott tillsammans med sin likaledes bofasta familj. De har bott i närheten av sina släktingar, men hon uppfattar sig inte varit segregerad från majoritetsbefolkningen. Tvärtom påpekar hon att hon haft mycket bra kontakt med sina grannar. Anledningen till flyttningen från Tjeckoslovakien var de ekonomiska villkor som även haft betydelse för de bostadsförhållanden hon och hennes familj tvingades leva under. Standarden var låg och det var svårt med renligheten, förklarar hon. Därtill var trångboddheten ett konstant gissel. I Sverige har Kryztyna, precis som många andra invandrade flyktingar, bott på hotell och hos släktingar som tillfälligt inneboende. Under flera år har hon därefter bott hos MKB på ett annat område i Rosengård. Flyttningen från MKB skedde när hon, utan att förstå vad hon gjorde, gick med på MKB:s krav att skriva under en uppsägning av det egna kontraktet. Idag har familjen flyttat från "Chicago" och hon säger skrattande att hon är glad att hon inte längre lever bland "Indianerna", vars epitet bäst beskriver de känslor hon har inför fastigheten.

Roman är en annan zigenersk informant som jag under ett decennium haft kontakt med. Under största delen av sin tid i Sverige har han bott i socialförvaltningens lägenheter och fristående villor som hyrts av kommunen. Genom HB Styrmannen har hans familj efter alla år äntligen fått en lägenhet med eget kontrakt. Han har tidigare berättat för mig om sina vandringar – som upphörde i slutet av sextiotalet – och sin tid som bofast i Polen:

När jag var sexton år gifte jag mig. Hon var fjorton (hustrun). När vi slutade vandra och flyttade in i lägenhet bodde vi först på en plats, sedan flyttade vi till en annan stad. Vi hade gäss på gården och jag odlade egna grönsaker. I Polen

bodde jag i en lägenhet som den här (3-rumslägenhet) fast mycket större. Det var inte modernt. Vi hade bara kallt vatten och så hade vi en spis i köket. Toaletten hade vi i trappan. Vi delade med andra grannar. Grannarna var vanliga polacker, de var inte zigenare. Det var inte så bekvämt (modernt) som här, men lägenheten var större. Där hade vi ett stort rum som vi kunde samlas i allihopa /... / I Polen reste jag runt med häst och vagn tills jag var sjutton år. Vi åkte runt i skogarna och vi fick pengar genom att förtenna och laga kittlar till folk. Vi gjorde upp eld så här (demonstration). Det är en konst att göra upp riktig eld. Vi lagade mat över elden. Det var fritt. Nu har många zigenare glömt hur man gör upp riktig eld. När vi slutade att vandra flyttade vi in i lägenhet. Jag fortsatte att laga kittlar till folk och så dansade jag. Jag har alltid dansat, jag vill lära mina pojkar, men de vill inte. Vi hade så vi klarade oss, men det var fattigt... (Popoola, 1989 s 23, 25).

Heimlandet villkor hade visserligen sina umbäranden, men förknippas också med egen försörjning och möjlighet att samlas i större sällskap. Livet har präglats av fattigdom och ställningen som minoritet. Minoritetens materiella villkor har emellertid delats med hushåll som tillhör heimlandet majoritetsbefolkning. Den palestinska befolkningen från Libanon har, i likhet med de zigeniska grupperna, levt i en minoritetsställning vars yttre omständigheter delats med de som drabbats av det kaos som krigstillstånd innebär. Said berättar varför han och hans familj ansåg sig tvingade att söka sig till Europa.

Han som jag jobbade för dog och det fanns inte mer jobb. Huset var bombarderat och det fanns inte någon hjälp som finns här. Vad skall man göra när det inte finns något att göra? När det inte finns mat, ingen elektricitet, inget vatten. Ingenting!

Janusz har inte Sofias, Kryztynas, Romans eller Saida upplevelser av att ha tillhört en minoritet i ett omgivande majoritetssamhälle. Han har inte minnen av krig, förföljelser eller trångboddhet. Han har inte heller bott på landet eller i städernas periferi. Janusz som har bott i Sverige mer än ett decennium minns sitt liv från förr.

I mitt heimland bodde jag i ett sju-åttavåningshus. Det var ungefär likadant som här. Och jag jobbade, jag hade fast jobb och jag hade inte några ekonomiska problem. Jag hade bil, trädgård, lägenhet och jag jobbade hela dan. Jag tänkte inte på hur jag skulle leva nästa dag. Jag tänkte på 'nuet', men nu tänker jag på hur jag ska leva efter den 25:e eller 26:e t. ex. När jag kom till Sverige bodde jag först på hotell Baltzar som ligger i centrum. Jag flyttade varje månad (skratt). När jag fick uppehållstillstånd sökte jag lägenhet själv. Jag bodde i åtta år på ett område. Det var mycket svårt. Vintertid var det mycket kyligt, det var kallt. Jag bodde i olika lägenheter. Det var gamla lägenheter, renoveringslägenheter. Den sista lägenheten jag fick som var renoverad var dåligt renoverad. Det var fusk. Vid målningen kom en stor spricka i väggen och ventilationssystemet fungerade inte.

De har alla olika erfarenheter från hemländerna, men de har också skilda erfarenheter från sin tid i Sverige. Majoriteten (i numerär betydelse) har dock erfarenheter av såväl återkommande flyttningar som hotellvistelser. Hotellvistelserna är en del av socialtjänstens svar på individers bostadslöshet och utestängning från bostadsmarknaden. För hushåll som under 80-talet återopade flyktingskäl för sin vistelse i Sverige har hotellvistelserna varit en upplevelse, som framför allt refererar till den första tiden i Sverige.

De zigeniska hushållen har uppgett besvärliga förhållanden från sina hemländer och deras berättelser om sin första tid i Sverige visar att gränsbytet i sig inte innebar en omedelbar förändring av tidigare upplevda svårigheter. Zigeniska familjer har långa och återkommande erfarenheter av hotellvistelser. Familjer med minderåriga barn har under hotellvistelserna haft svårigheter att ombesörja såväl tvätt som matlagning. Tvätten har ofta skötts genom hjälp av släkt och vänner som ännu haft egna kontrakt och därmed tillgång till tvättstugor. Likaledes har matlagningen tidvis skett kollektivt tillsammans med lägenhetsinnehavande släktingar och vänner. Trots hjälp av släkt och vänner har hotellvistelser, framför allt för barnfamiljerna, inneburit praktiska problem. Den ökade belastningen på de lägenhetsinnehavare som har haft möjlighet att hjälpa sina hotellboende anförvanter har inte sällan inneburit ytterligare vräkningar med störningar som grund. På så sätt har ett flertal familjer med inbördes släktrationer tidvis befunnit sig i bostadslöshet och har samtidigt haft uppenbara svårigheter att erhålla och/eller behålla kontrakt på hyresmarknaden.

Generellt kan sägas att de inflyttade hyresgästernas bakgrund varit fyllda av praktiska problem. Deras problem har tidvis varit så omfattande att problemen i sig gett upphov till det som brukar benämnas "Den självuppfyllande profetian". Störningarna som uppkommit genom trångboddhet har gett upphov till vräkningar som i sin tur ökat hushållens trångboddhet med efterföljande störningar som följd. Att zigenare är störningsbenägna har därmed blivit ett axiom. Tillfälliga bostäder, vräkningshot, uppbrott, bostadslöshet och trångboddhet har varit en realitet för den nyinflyttade bosättningsens hyresgäster.

7:3 Det egna valets bakgrundsfaktorer

Under åttiotalet hade flertalet utomnordiska zigeniska hushåll svårigheter att erhålla lägenheter på den öppna bostadsmarknaden. En urskiljbar grupp var ett sextiotal personer som efter vräkning från sina bostäder hänvisades till socialtjänstens insatser. Dessa insatser bestod främst i anvisningar till hotell, främst belägna inom Gamla Väster⁵ i Malmö. Andra, mer eller mindre tillfälliga, lösningar kunde vara lägenhetsanvisningar i socialtjänstens regi. En form av lägenhetsanvisningar bestod i att kommunen tecknade s. k. "rivningskontrakt" i nedslitna fastigheter, som skulle renoveras. I väntan på renovering uppläts lägenheterna åt bostadslösa familjer som inte

5 Äldre stadsdel i centrala Malmö.

hade bättre alternativ. Det var tillfälliga lösningar som knappast var av kortvarig karaktär. Rivningskontrakten kunde avlösa varandra och hotellvistelserna kunde knappast jämföras med kortare visiter, som tillfälliga stadsbesökare ibland kan tvingas till. Det var inrättningar som hade till funktion att ge tillfälliga gäster husrum, men som också var effektiva uppsamlingsplatser för samhällets avvikare. Hotellen tillsammans med socialtjänstens lägenheter fungerade därmed som 20:e århundradets "NarrenschiFFs"⁶. Liknelsen kan tyckas vara grov, vulgär eller rent av osmaklig. Det är visserligen en något förenklad verklighetsbild men det grova, det vulgära eller det osmakliga skall i första hand betraktas vara verklighetens trauma. Ramen för de avvikande har förändrats under ett halvt årtusende, men överlevnadens villkor är desamma.

Kommunens långsiktiga lösning för de bostadslösa zigenska hushållen var att på en industritomt iordningställa ett hus med åtta lägenheter. Fastigheten färdigställdes 1989 och planeringen var att bostadslösa zigenska kärnfamiljer med en utvidgad familjesammanhållning skulle kunna bo tillsammans. Så skedde också. Men den 18:e februari 1994 rapporterade tidningen iDAG att villan sedan sommaren 1993 stod tom och att kommunen "slängde ut" miljonbelopp. Ungefär samtidigt rapporterade samma tidning att kommunen låtit en annan villa förfalla. Villan hade enligt uppgift renoverats för ca 1 miljon svenska kronor, men såldes för ca 550.000 kronor. Anledningen till den ekonomiska förlusten redovisades i fastighetsnämnden med att "villan var i dåligt skick p. g. a. tidigare boendes förvållande" (iDAG 940217). Uppgifterna tillbakavisades av mig i min dåvarande funktion som bostadssekreterare vid Östra socialförvaltningen. Det var för mig obegripligt hur sådana summor skulle kunnat faktureras för en renovering som inte för blotta ögat kunde påvisas. Enligt kommunens avtal skulle fastighetskontoret ansvara för yttre underhåll och som jag torrt konstaterade i tidningen Sydsvenska Dagbladet den 18:e februari "så regnar det ju rimligtvis utifrån och in och inte tvärtom" (SDS 940218). Villorna var belägen i kommunens perifera område med endast ett fåtal grannar i den närmaste omgivningen. Detta var de mest spektakulära exemplen på boendalternativ som vid hyresgästernas ökade möjligheter, att inträda på den öppna bostadsmarknaden inte längre fyllde den funktion som ursprungligen planerats.

Ytterligare villor hade hyrts av kommunen för att lösa hemlösa människors bostadsproblem. Flertalet fastigheter var dock inte så isolerat belägna som exemplen ovan visade prov på. En del villor var som tidigare redovisats belägna i villakvarter. Vid utsikten av egna lägenheter på Herrgården föreföll dock inte bostaden och den sociala kontexten i villakvarteren ha ett större attraktionsvärde i sig. En del av hushållen hade således en boendekarriär bakom sig med socialförvaltningens upplåtelsevillkor som enda meriter⁷. Andra hushåll har haft tillfälliga kontrakt, rivningskontrakt eller andrahandskontrakt. Ytterligare andra hushåll har varit inneboende, bost med sina föräldrar eller delat lägenhet med syskon och/eller andra släktingar. Hus-

6 Se Foucault (1983).

7 Socialtjänsten har utvecklat ett allt större ansvar för vräkta och marginaliserade gruppers bostadsförsörjning (se Sahlin, 1996). Med utgångspunkt från olika infallsvinklar kan socialtjänsten betraktas som både hyresvärd och hyresgäst i en och samma funktion, vilket i praktiken försvårar och förhindrar enskilda individers möjligheter att erhålla en bostad med eget kontrakt (se debatt i Socionomen nr. 1 1997).

hållens bakgrund och skälen till de val som gjorts varierar, men en gemensam faktor är att valen varit begränsade och att HB Styrmannen i denna situation varit en av de få fastighetsägare som erbjudit bostad.

Jag pratar med Leukadia som jag känner sedan flera år tillbaka. Lägenheten är som alltid välstädad med varje sak på sin plats. Barnbarnet lägger dock all sin energi på att förändra det omedelbara intrycket av ordning som de vuxna anstränger sig för att upprätthålla. Vi sätter oss i köket och det varma te som jag serveras med socker och äppleskivor sprider en behaglig värme i kroppen. Atmosfären är avslappnad och Leukadia berättar med sin dotters hjälp om anledningen till att hon flyttade just hit.

Kontraktet på min förra lägenhet gick ut och jag måste flytta. Mina barn var yngre och grannarna klagade, men det var rent överallt. Jag flyttade hit eftersom det fanns lediga lägenheter. Men här är mycket smutsigt, här är kiss i trapporna och i källaren...

Leukadias dotter Janina har under hela sin barndom i Sverige följt sina föräldrar som växlat bostad mellan tillfälligt upplåtna lägenheter och isolerat belägna hus kontrakterade genom kommunens försorg. Periodvis har hon växt upp på hotell och hon svarar kort och enkelt på frågan varför hon flyttade just hit: ”Detta här är min första lägenhet och jag flyttade hit eftersom här fanns lediga lägenheter.”

Leukadia, Janina, Roman och deras familjer flyttade till Styrmannens fastigheter ungefär samtidigt. De har ett gemensamt ursprung i den mindre stad de ursprungligen utvandrade från och under sin tid i Sverige har deras flyttningsmönster varit likartat. De representerar genom sina levnadsmönster inte endast sig själva, de representerar de levnadsvillkor sjuttio- och åttiotalets zigeniska migration gett upphov till. För en utomstående betraktare är måhända deras levnadsvillkor jämförbara med andra invandrargrupper. Vid närmare konfrontation kan det konstateras att det finns paralleller, men att det för varje invandrad grupp finns omständigheter som både skiljer och förenar.

Sara, en parant kvinna från Libanon, berättar att hon har bott i kommunen under flera år och således inte tillhör den skara nyanlända flyktingar som passerar revy på Herrgården. I hemlandet bodde hon i ett höghus, ungefär som det här, men sen tar likheten slut. Alla vill inte bo så här smutsigt konstaterar hon och slår med en gest utanför fönstret. Hennes lägenhet är ljus, ren och fräsch. Men ytermiljön är hon definitivt missnöjd med. Det är svårt också med trapporna menar hon. Väggarna i trapphusen är nedsmetade och trapporna nedsmutsade hissen, ja allt. Det står cyklar i hallen. Det går inte och ha någonting ute konstaterar hon. Hon berättar medan hon bjuder på arabiskt kaffe med kardemumma. Istället för vetebulle skrattar hon glatt. Hon berättar att hon tidigare har bott i ett område med nästan bara svenskar som grannar. Men lägenheten blev för liten allt eftersom barnen växte upp. Sara har inte erfarenheter av vräkningar och en konstant utestängning från bostadsmarknaden. Det har inte heller hennes gode vän Mustafa som flyttade hit på hennes inrådan när han behövde en större lägenhet. Mustafa, invandrad sedan början av åttiotalet, har bott såväl inom Rosengårds övriga delområden som inom andra delar av kom-

munen. Flyttningarna har skett i syfte att i förhållande till de egna ekonomiska villkoren erhålla en rymligare lägenhet och hans berättelse överensstämmer med andra informanternas erfarenheter.

Det fanns lägenheter här. Jag har stor familj och jag har tidigare bott på ett annat område. Den gången jag flyttade hit så var det för att här fanns större lägenheter. Därtill var hyran på min förra lägenhet dyr...

Även om en del hyresgäster – framför allt de arabisktalande familjerna – har angett att de behövde större lägenhet anges den vanligaste orsaken vara att *här fanns lägenheter*. Ett annat framträdande skäl har varit att nära familjemedlemmar (mödrar/fädrar och/eller bröder/systrar) eller vänner bodde i eller i närheten av fastigheten. Närheten till religiösa samfund, som katolska kyrkan, moskén eller Filadelfiakyrkan har inte kunnat noteras vara av större betydelse för val av bosättning. De praktiska skälen har dominerat. En större andel av de hyresgäster som flyttade in i fastigheten under 1992 och 1993 hade haft uppenbara svårigheter på den öppna bostadsmarknaden. Flertalet hushåll hade dock inte varit med om en omedelbar vräkning i anslutning till inflyttningen. Valen har antagit formen av en utväg för *bättre* boendeförhållanden. Inom ramen för sina möjligheter har de valt att flytta till området. Det må vara att ramarna varit små, för en del hushåll nästan obefintliga, men det är ytterst få som varit i situationen att de bildligt talat saknat tak över huvudet.

Lägenheter var sällan eller aldrig outhyrda i väntan på reovering eller underhåll. Därtill tecknade fastighetsägaren i en del fall kontrakt som löpte retroaktivt d.v.s. hyresvärden krävde hyra även för den tid som hyresgästerna inte haft tillgång till lägenheterna. På så sätt kunde en lägenhet under kortare perioder inbringa dubbla hyror. Hyresgästernas anmärkning att det *fanns lägenheter* förefaller vara en verklighet som delvis hade sin bakgrund i ett komplicerat mönster av ekonomiska realiteter. Fastighetsägarens försök att erhålla ett maximalt inkomstflöde av tillgänglig boendeyta skall ställas i relation till normalhushållets försök att kalkylera de ekonomiska villkoren för att erhålla maximal nytta av möjliga bostadsalternativ. Inte överraskande har hyresgästernas egen ekonomi ställts i relation till den yta och standard som varit möjlig att erhålla.

Reza Banakar, Danuta Biterman, Göran Lindberg och Anna Lisa Lindén m. fl. har påpekat de socioekonomiska faktorernas betydelse för de nyligen invandrade hushållens tendens att bosätta sig i etniskt segregerade områden. De hyresgäster som här diskuteras har bott i Sverige en avsevärd tid. En inte obetydlig andel (ca. 1/3) av hyresgästerna är naturaliserade svenskar. De kan således inte betraktas tillhöra de nyligen invandrades skara. Förklaringen till den koncentrerade bosättningen får därför sökas genom kompletterande modeller. Danuta Biterman har identifierat de frivilliga (Pull) och påtvingade (Push) faktorer som leder till en ökad koncentration av invandrare i vissa områden. De frivilliga faktorerna utgörs av den etniska samhörigheten, möjlighet att kommunicera med andra landsmän samt stöd och hjälp från den egna etniska gruppen. De påtvingande faktorerna utgörs av situationen på bostadsmarknaden samt upplevd eller verklig diskriminering av vissa hyresvärdar. Bitermans

slutsats är att koncentrationen av invandrare till vissa områden beror på en samverkan mellan frivilliga och tvingande faktorer. Denna samverkan gagnar både upprätthållandet och intensifieringen av den etniska segregationen (Biterman: Ehn 1993). En viktig aspekt av de egna valens bakgrundsfaktorer är den socioekonomiska position de etniskt segregerade hyresgästerna befinner sig i. Detta är enligt Bitermans resonemang dock inte tillräckligt för att utgöra en fullständig förklaringsmodell.

Kirsti Kuusela som undersökt den etniska segregationen i Göteborg menar att den existerande valfriheten är starkt förbunden med ekonomiska resurser, tillgången på information, goda kontakter och social status samt det faktum att hyresvärdar helst vill ha "vanliga svenskar" som hyresgäster. Dessa omständigheter hindrar många invandrare att bosätta sig i andra områden än de redan invandrartäta (Kuusela 1991).

De val som de inflyttade hyresgästerna på Gården, Romano Platso eller Chicago har uppgett kan indelas i *emotionella* och *rationella* skäl. De rationella skälen kan baseras på tre olika faktorer. Det första skälet är helt enkelt att hyresvärdar varit ovilliga att upplåta lägenheter till de aktuella hyresgästerna inom andra områden. En direkt följd av detta är, att det i det här fallet skapades utrymme för en hyresvärd som inte diskriminerade de nyinflyttade hyresgästerna på etnisk grund. Ett tredje rationellt skäl är att det fanns brist på lägenheter med rimliga boendekostnader, vilket har varit betydelsefullt då den egna ekonomin inte tillåtit andra och kanske mer attraktiva alternativ. Bland de emotionella skälen har närheten till familj och släkt dominerat. Det har också varit viktigt med närhet till vännerna och möjlighet att kunna utöva sitt språk. Vännerna har ofta omtalats vara ett stöd vilket kan förefalla vara en trivial information, men om då vännerna som tillhör samma etniska grupp befinner sig inom samma geografiska område blir frågeställningarna om segregationens mönster mer komplicerade. Det har främst varit rationella skäl som varit avgörande, men också de emotionellt baserade skälen har kunnat urskiljas vara av betydelse. Skälen överlappar varandra och det är svårt att entydigt ange något eller några skäl som är suveränt bestämmande för valens praktiska utformning. Generellt kan sägas att det finns ett samband mellan de rationella och emotionella skälen även om de rationella skälen tenderar att vara de första skäl som åberopas.

Rationella skäl	Emotionella skäl
<ul style="list-style-type: none"> • Diskriminering (faktisk eller upplevd) från hyresvärdars sida • Hyresvärdars villighet att hyra ut bostäder till invandrare • Situationen på bostadsmarknaden, högre boendekostnader för mer attraktiva alternativ 	<ul style="list-style-type: none"> • Närhet till familj, släkt och vänner • Möjlighet att kommunicera med landsmän • Stöd och hjälp från den egna etniska grupper • Etnisk samhörighet i området

Figur 7:1 De egna valens bakgrundsfaktorer.

7:4 Sammanfattande kommentar: Begränsade val eller egen vilja?

Den etniskt geografiskt betingade segregationen beskrivs i vulgärdebatten vara ett uttryck för majoritesbefolkningens vilja att ”samla” invandrare inom ett och samma område. Majoriteten ges enligt detta resonemang mandat att bestämma såväl invandrarnas som den egna bostadssituationen. Verkligheten är emellertid sällan så enkel som svepande argument kan ge sken av. Ett flertal av de inflyttade⁸ hushållen hade flyttat från andra bostadsalternativ tillhandahållna av kommunen. Kommunens bostadsalternativ hade varit av varierande standard, yta och läge. En del fastigheter hade ett isolerat läge med de problem som avstånd till övrig bebyggelse för med sig. Alla fastigheter hade dock inte ett isolerat läge. Det finns även exempel på familjer som flyttat från villabebyggelse med omgivande egnahemsägare som grannar. Inför utsikterna att få tillgång till Styrmannens bostadsalternativ betraktades dock såväl yta som standard vara mindre betydelsefullt.

I detta snävt begränsade perspektiv kan hushållen genom sitt agerande betraktas gett uttryck för egna val inom ramen för sina möjligheter. Hyresgästerna har gjort sina val utifrån de ekonomiska och praktiska förutsättningar som har funnits att tillgå. Det finns dock inte något som kan tolkas, som att dessa hyresgäster har mindre krav att ställa på en god bostadsmiljö än hyresgäster som har bostäder inom bättre rustade fastigheter. Genom hyresgästernas begränsade möjligheter, dåliga språkkunskaper och avsaknad av juridisk kompetens gavs spelutrymme åt fastighetsägaren att skriva kontrakt som löpte retroaktivt. På detta sätt erhöll fastighetsägaren tidvis dubbla hyror. De ekonomiska realiteterna hade lika stor giltighet för hyresgästerna som för fastighetsägarna. Konsekvenserna av dessa ekonomiska realiteter kan dock för de olika kontrahenterna förmodas ha antagit olika former. Hyresgästerna förväntades att själva bekosta löpande underhåll och omfattande renoveringsarbeten. Hyresgästerna målade, tapetserade och bytte i en del fall ut slitna hall- eller köksgolv. Detta var renoveringsarbeten av de egna lägenheterna som utfördes på hyresgästernas egen bekostnad. Utanför ytterdörrarna fanns dock behovet av renovering kvar. Väggarna i trapphusen var nedsmetade, trapporna nedsmutsade, källarna var belagda med sot och smuts från återkommande bränder och alla utrymmen var belamrade med bråte. Dessa yttre förhållanden uppmärksammades av massmedia som genom sin fokusering av hyresgästerna och deras etniska tillhörighet bidrog till att förknippa invandrare i allmänhet och zigenare i synnerhet med smuts, misär och ett allmänt destruktivt beteende.

I ett historiskt perspektiv ter sig den äldre informantens upplevelser från östlänterna under och efter 2:a världskriget som ett eko av hyresgästsituationen i fastigheten under nittioalet. De har upprepade uppbrott bakom sig. De bor i en koncentrerad bosättning, den mätbara fattigdomen är uppenbar och då som nu är det svårt med renligheten. Bostadsområdet benämndes Zigenargården och betecknades som

8 Inflyttningen refererar till den första inflyttningsvågen 1992 och 1993.

slum, ghetto eller helt enkelt Zigenarghetto. Inte överraskande har hyresgästernas egen beteckning ”Chicago” förblivit okänt för den större andel myndighetspersoner som tillsammans med massmedia gett spridning åt majoritetssamhällets informella fastighetsbeteckning.

Det är intressant att notera att hyresgästernas egen beteckning representerar en plats som är geografiskt avlägsen deras egen bosättning. Deras egen kulturella identitet tycks vara avlägsen den rapportering som finns om smuts, kriminalitet och allmän vandalism. Den problembild som förknippas med beteckningen ”Zigenargården” kan genom att peka ut en etnisk identitet, olik den egna kulturella tillhörigheten, på ett liknande sätt uppfattas vara avlägsen majoritetsbefolkningen. Avståndstagandet finns djupt rotat i vardagsmedvetandet och går längre tillbaka än vad 30- och 40-talets förföljelser gav uttryck för. De parallella hyresgästerna tycker sig kunna se mellan den under början av nittioalet lokalt mest omtalade fastigheten och staden på andra sidan Atlanten anser majoritetsbefolkningen gott och väl representeras av den namngivning, som för dem ligger närmast till hands, nämligen zigenare på Zigenargården. Det är intressant att varken ägarna bakom HB Styrmannen eller själva företaget konkurrerade om den tveksamma äran att ge namn åt de nedslitna huskroppar som representerade deras kapitalinnehav.

I samband med massmedias fokusering av hyresgästernas sammansättning och fastighetens förslumning, gavs även rapporter om ägarna bakom fastighetsföretaget och deras inställning förmedlades genom pressen. Ägarnas utsago att trappuppgångarna renoverats för 800.000:- och att korridorerna användes som latriner förstärkte bilden av de inkompetenta hyresgästerna, som genom den etniska dominansen speciellt pekade ut zigenare i detta avseende.

Hyresgästföreningen var ombud för ca 40% av hyresgästerna, men verkade inte på eget initiativ för sina medlemmars intressen. Lite tillspetsat kan det konstateras att hyresgästerna föll bort i den byråkratiska processen. Hyresgästerna hade varken språk- eller övriga nödvändiga kunskaper för att genom adekvata samhällsinstanser kräva förändringar. Inte förrän kommunens upprop och massmedia genom sin rapportering krävde politikernas nyvaknade intresse för Rosengård uppmärksammade Hyresgästföreningen sina medlemmars behov.

Massmedias roll har således varit väsentlig för den bild som skapats av Herrgården och den omtalade fastigheten ifråga. Med facit i hand förefaller det som om massmedia har haft ett väsentligt inflytande, inte endast över de bilder som skapats utan också över utvecklingens gång. Genom en ständig fokusering av fastigheten har politiker, kommunala tjänstemän och inte minst, Hyresgästföreningen valt att inom ett högst påtagligt område verka för förändringar.

Massmedias genomslagskraft verkar dock på mer än ett håll. Det som ur hyresgästernas synvinkel kan verka vara en progressiv kraft fungerar i ett annat sammanhang som en stigmatisering med minst lika stor kraft, som den ursprungligen progressiva kraften kunde åstadkomma. Fastigheten utpekades mot bakgrund av fastighetens vanskötsel, men inflyttningen av zigeniska hushåll var det återkommande nyhetsvärdet. En återkommande rapportering av området i termer av vandalism och förslum-

ning blev med tiden en befäst bild, som gav allmänheten en föreställning om bostadsområdet och hyresgästerna ifråga.

Alla uppfattningar om verkligheten är förenklingar. I själva verket är förmågan att abstrahera en förutsättning för att kunna hantera de intryck som omgivningen kan ge upphov till. Abstraktioner är beroende av ett perspektivval, som i sin tur är avgörande för den bild som kommer att symbolisera verkligheten. Medvetandets symbolik är uppbyggt av en samling fakta och intryck som baseras på en känslomässig grund. "Gården" som fristående objekt har ingen eller ringa emotionell betydelse. Däremot har "Zigenargården" genom sin identifikation av slum och vanskötsel fått en negativt känsloladdad innebörd. Genom abstraktionen av den geografiska utposten har en perspektivförskjutning skett. Herrgården, som en del av Rosengård, har historiskt representerat sovstaden, arbetarklassen, fattigdomen och invandringen. "Gården" identifierades nu med en befolkning som förknippades med en omtalad slum och i ett flöde av artiklar beskriven misär. Diskursen byggdes upp med hjälp av fastighetsbeståndet och hyresgästerna som relationsberoende objekt. Genom ett repetitivt urval av språkets uttrycksmöjligheter skapades en bild av att hyresgästerna var huvudansvariga för slum, vandalism och en allmän vanskötsel av fastighetsbeståndets fysiska omgivningar. Den skapade och omformade bilden av tingens ordning, begränsade och förhindrade alternativa tolkningar av de uppmärksammade fenomenen. Ett antagande är att det i grunden av den negativa diskursen finns ett avståndstagande till den etniska grupp som de nyinflyttade zigeniska hyresgästerna representerade.

KAPITEL 8

Familje- och släktskapsband

Bortsett från skillnader i det kulturella och geografiska avståndet påminner konsekvenserna av flykten till städerna om den situation befolkningen på Herrgården befinner sig i. Familje- och släktskapsband har brutits. Nya familjeband har bildats. Traditioner har mötts, förstärkts, förkastats eller transformerats. Varje land och varje folk har sina egna familje- och släktskapsbegrepp. Det är nästan enfaldigt att nämna dessa skillnader. Men inom en geografisk yta som omfattar mindre än 1 km² kan divergerade traditioner vara en påtaglighet som påminner om att kulturmöten är mer än möten mellan individer. Det är möten mellan olika synsätt. Klädsel och språk är de yttre tecken som manifesterar den kulturella och religiösa tillhörigheten. De traditioner som familjen bygger på och som följt med från emigrationen är i det nya samhället inte lika tydliga. Det kan långsiktigt förefalla som om majoritetssamhället har övertag i kulturmötet, men den mentala uppfattning som bygger på människors egna föreställningar och som förs med i kulturmötena är mera jämlik. Traditioner som bygger på familje- och släktskapsrelationer skär mellan hushållen inom olika minoritetsgrupper likaväl som mellan majoritet och minoritet. Dessa möten mellan olika synsätt är en del av den vardag som hela befolkningen i Herrgården har att hantera.

8:1 Det institutionaliserade familjebegreppet

Familjebegreppet är som fenomen universellt, men det finns divergerande uppfattningar om utformningen av det allmängiltiga. Familjen kan sägas vara en *reproducerande*, *social* och *ekonomisk* enhet men vem som anses tillhöra familjen eller var gränsen går för nära resp. avlägsen släktskap skiljer sig mellan olika befolkningsgrupper. Familjebegreppet är således generellt och samtidigt unikt. För att förstå familje- och

släktskapsrelationer inom olika samhällen är det en god början, att från kända förhållanden söka en förståelse av hur det egna släktskapssystemet fungerar.

Louise Gaunt (1987) inför begreppet *familjekrets* för att beskriva individens förhållande till de olika släktleden. Med familjekretsen menas två eller flera hushåll ur olika generationer och innefattar såväl släktled av börd som släktled genom giftermål. Varje enskild människa har sin egen familjekrets, som kan innefatta far- och morföräldrar, föräldrar och svärföräldrar, barn och barnbarn. Var och en av medlemmarna i familjekretsen har på motsvarande sätt sin egen familjekrets, som delvis överlappar individens, delvis innehåller andra. Därtill inför Gaunt begreppen *teoretisk* och *praktisk familjekrets*. De familje- och släktmedlemmar som individen (ego) har ett frekvent umgänge tillhör den praktiska familjekretsen medan de blodsbesläktade anhöriga som individen (ego) sällan eller aldrig umgås med tillhör den teoretiska familjekretsen.

Minsta gemensamma nämnare inom varje familjesystem är den klassiska kombinationen av föräldrar och barn. Kombinationen är en av de basala enheterna inom varje släktskapssystem. Barnet tillhör, åtminstone genetiskt, två släktgrenar och Talcott Parsons som med utgångspunkt från USA studerat de västerländska familjerelationerna påpekar att individen (ego) i ett äktenskap är den enda person som tillhör både familjen av börd "Family of Orientation" och den genom giftermål förvärvade familjen "Family of Procreation" (Parsons 1964). Rent logiskt tillhör ju också äktenskapspartnern exakt samma familjer, men med genetisk bas i den motsatta familjen. Individens lojalitet riktas i första hand mot äktenskapspartnern och barnen. Familjens intressen går före de enskilda individernas intressen och medverkar till en solidaritet mellan kärnfamiljens medlemmar. Detta förhållande är inte unikt för det västerländska släktskapssystemet men enligt Parsons får detta, genom familjernas isolering, en särskild betydelse. Den västerländska kärnfamiljen har en hög grad av autonomi och den är relativt fristående från övriga släktingar. Talcott Parsons bild av familjen visar en relativt isolerad enhet. Som teoretisk konstruktion är bilden ett hjälpmedel att förstå kärnfamiljens funktion. Men vid jämförelse med andra studier av sociala relationer tenderar familjebegreppet enligt Parsons modell att vara överdimensionerat emancipatorisk. Med Gaunts begrepp applicerat på Parsons modell skulle den praktiska familjekretsen kunna sägas vara begränsad till kärnfamiljens medlemmar. Det är dock tveksamt om släktskapet har den obetydliga roll som Parsons framhåller.

Peter Wilmott & Michael Youngs studie av släkt- och vänskapsrelationer i femtio-talets Östra London visade att de vuxna barnens relationer till föräldrar, svärföräldrar och andra medlemmar av familjekretsen var viktiga. Flyttningen från Bethnal Green till Greenleigh innebar en stor förlust av den dagliga kontakten med den praktiska familjekretsen. Trots avståndet försökte släkten hålla kontakt och vara delaktiga i varandras liv. Flyttningen innebar visserligen att familjerna blev avskurna från övrig släkt, men det var näppeligen fråga om isolat i dess mest extrema betydelse. En svensk studie som behandlade människors liv i en svensk förort uppvisade likartade förhållanden. Under helger och semestrar ägnade familjen umgänge med släkten (Daun, 1974). Avståndet hade en betydelse, men släkten upprätthöll kontakten ge-

nom äldre släktingar, gemensamma vistelser vid fritidshuset och annan kvalitativ tid där möjlighet till umgänge gavs.

Att avståndet har betydelse för det frekventa umgänget släktingar emellan visar Gaunts slutrapport från projektet "Flergenerationsboende". Undersökningen bestod av enkätbearbetningar från Stockholm och Gävleborgs län. Resultaten pekade på att det fanns ett starkt samband mellan avstånd och umgängesfrekvens, men att täta kontakter mellan anhöriga snarare är regel än undantag. Enligt Gaunt är isoleringen mellan generationerna en av våra mest seglivade myter. Hennes arbete visar tvärt emot myternas bild, att kärnfamiljen ingalunda är en isolerad enhet vars medlemmar sällan eller aldrig har kontakt med övrig släkt.

Anette Rosengrens studie av livet i ett litet svenskt brukssamhälle bekräftar den bild som Gaunt ger. Hon fann att släkten hade en väldigt stor betydelse i människornas vardag. I det mindre samhället dominerade släkten även familjernas umgänge (Rosengren, 1992). Den mest intensiva kontakten skedde mellan mödrar och döttrar och den isolationistiska bild som Parsons beskriver överensstämmer inte med den bild som Rosengren ger. I rättvisans namn skall det poängteras att Parsons har tagit sin utgångspunkt i familjesystemet som det uppfattades i USA på femtioalet, medan däremot Rosengrens beskrivning innebär en förflyttning i både tid och rum. Rosengrens uppgifter är hämtade från Sverige under nittioalet. Det är alltså en annan tid och en annan plats. Denna inte helt oviktiga information till trots finns det även likheter mellan dessa återgivna familjesystem. Det är mannen som står för familjens huvudinkomst. Det är kvinnan som bär ansvaret för omvårdnaden om hemmet. Ansvarsfördelningen mellan familjemedlemmarna innebär att hemmet, framför allt för mannen, är ett centrum för vila och avkoppling samtidigt som samma plats för kvinnan är en källa till omsorg och ständig sysselsättning. Hemmet är den privata sfärens arena som bildar utgångspunkten för deltagandet i den offentliga världen utanför. Hemmet är enligt detta synsätt en plats att utgå från och komma till, en station som uppträder mellan ständiga resmål.

Bilden ovan utgår från kärnfamiljen som en form av familjekonstellation. Det finns dock en mångfald av mer eller mindre organiserade sociala enheter som gör anspråk på familjebegreppet¹. Varje försök att kopiera det egna familjebegreppet till andra kulturella enheter är därför svårt.

The family is an ideological and a social construct. Any attempts to define it, as a bounded institution with characteristics universal across places or time will necessarily fail (Gerstel: Outhwaite 1994 s 223).

Familjekonstellationen inom olika samhällen och inom olika tidsåldrar är unik. Reglerna för familjebildning varierar mellan olika samhällen och olika tidsperioder, men

1 Det finns familjebegrepp som utgår från en gemensam bosättning, där den genetiska samhörigheten är av underordnad betydelse. Andra exempel på familjebegrepp är när homosexuella lever i parrelationer och kämpar för att deras förhållanden skall få ett likaberättigande med andra former av familjebildning. Dessa olika former av familjebegrepp leder emellertid allt för långt bort från ämnet och kommer därför inte att behandlas.

baseras i sin minsta gemensamma nämnare på den enhet mannen och kvinnan utgör. Även om reglerna för äktenskapet² är kulturellt betingade skall det ses som en universell samlevnadsform. Äktenskapet kan bygga på monogami eller medge månggifte, därtill kan äktenskapet vara arrangerat av kontrahenternas familjer eller bygga på individernas eget val. Oavsett formen för familjebildning så har äktenskapet en social och ekonomisk funktion. Äktenskapet som fenomen är därmed både generellt och specifikt. Därför bör såväl form som innehåll betraktas i förhållande till den kulturella kontext som omger den äktenskapliga samlevnadsformen.

Företrädare för olika befolkningsgrupper gör var och en på sitt sätt gällande, att deras regelsystem för äktenskapsbildande är den form som är andra överlägsen. Generation efter generation har anammat regelsystemet och gradvis integrerat det nedärvda perspektivet i nya tidsåldrar. En vanligt förekommande exemplifiering av de två synsätten, speglas med hjälp av den kokande grytan. Det svenska äktenskapsinledningsskede, som bygger på passion och det fria valet, förklaras motsvara bilden av en het spis som innebär att grytan blir glödhet. Efter en tid falnar elden och grytan kan i bästa fall hållas ljummen. Det arrangerade äktenskapet motsvaras däremot av en i början kall spis, som sakta men säkert blir varmare. Slutligen kokar grytan av värmen från den allt hetare spisen. Det arrangerade äktenskapet anses bildligt talat följa naturlagarna där något kallt blir varmare. Föreställningen bygger på att det varma dessutom förvandlas till den lidelsefulla hetta, som det fria valets äktenskap endast får hålla till godo med under en kort period. Det arrangerade äktenskapet bygger på *familjernas förening*. Det är familjerna som arrangerar äktenskapet i enlighet med de kriterier som bäst anses främja de enskilda individernas materiella och känslomässiga behov. Det arrangerade äktenskapet anses främja en känslomässig stabilitet och risken för en kommande skilsmässa minimeras. Det arrangerade äktenskapet utlovar ett varaktigt äktenskap och stabila familjeförhållanden. Det finns inte heller några förluster inbyggt i systemet. Den eftersträlvade passionen, som parterna i det fria valets äktenskap initialt åtnjuter, erhålls i dubbelt mått vid ett senare skede i livet. Det här synsättet visar inte något förakt för kärleken eller passionen som fenomen. Tvärtom, det är eftersträvansvärda tillstånd, men *hållbar kärlek* anses inte kunna uppnås genom passion, romantik eller fria val.

Anthony Giddens påpekar att det i alla samhällen funnits en misstro mot passionen som äktenskapsbaserat fenomen. De flesta civilisationer verkar ha producerat historier och myter med budskapet att de som försöker skapa bestående förhållande på grundval av passionerad kärlek är dömda till undergång (Giddens, 1995 s 42). Passion, trygghet eller ekonomiska hänsyn är partiella faktorer som bildar utgångspunkt för den äktenskapliga samlevnadsformens fundament. Oavsett regelsystem för äktenskapets ingående tenderar olika befolkningsgruppers synsätt att förenas i en strävan, att uppnå den varma relation som befästes i kärleken till en annan människa.

Enligt Giddens (1995) kom äktenskapsbildningen under 1800-talet, för de flesta grupper i det västerländska samhället, att grundas på andra bedömningar än rent

2 Äktenskap definieras här även som de former för sammanboende som antar "äktenskapliga" former.

ekonomiska. Äktenskapsbildningen kom att bygga på föreställningen om den romantiska kärleken, som först fick fäste bland de borgerliga grupperna, men sedan spreds vidare till andra skikt. Det egna valet är förbundet med bilden av den romantiska kärleken som omhuldats i den skönlitterära formen, filmen och genom de allmänt spridda kulturyttringar som vecko- och damtidningar utgör. Förälskelsen och kärleken anses förbundna med vad Giddens betraktar som den *rena relationen*. Den rena relationen i sin mest förädlade form har inte längre ekonomiska eller andra sociala krav förknippade med relationens upprätthållande. Det är enbart viljan att vara tillsammans som bestämmer relationens längd och varaktighet.

Det skulle kunna tillfogas att valet av äktenskapspartner är intimt förknippat med människors klassrelaterade mötesplatser. Människor söker livskamrat bland de befolkningsgrupper som det finns möjlighet att erhålla sociala kontakter med. Även om samhället förändrats och klassbarriärerna inte är totala, så finns det större möjlighet för individer med samma ekonomiska och kulturella bakgrund att mötas på klassrelaterade tillställningar eller genom gemensamma bekantskapskretsar. I detta perspektiv har förändringar, för de stora befolkningslagren, i riktning mot den romantiska kärleken inte varit av någon avgörande betydelse för valet av äktenskapspartner.

Det arrangerade äktenskapet anses förebygga separationer. Trots dessa förebyggande åtgärder, inträffar det undantagsvis skilsmässor även i dessa äktenskap som bygger på familjernas förening. Ett förhållande upphör sällan med hänvisning till kärlekens upphörande eller avstånd i den känslomässiga relationen. Orsaken till en separation kan bygga på uppenbar eller bekräftad otrohet, andra skäl kan vara att någon av parterna inte fullgör sina plikter genom att t. ex. lämna familjen under längre perioder utan information om vistelseort (Zeidler Blomberg, 1986). Även om både män och kvinnor kan vara initiativtagare till en skilsmässa, efterfrågar omgivningen om någon gjort något avsteg från konventionen som anses berättiga den andres krav på skilsmässa. På samma sätt som äktenskapet föregåtts av en förhandling avslutas förhållandet vid en eventuell skilsmässa med familjernas direkta involvering. En skilsmässa är därmed inte att betrakta som en fråga som enbart berör individerna. Det är en fråga om förhandling mellan familjerna och kräver en grundläggande bedömning, som de enskilda individerna inte ensamma anses kunna ansvara för.

De förhållanden eller äktenskap som ingåtts i en tidsålder av det fria valet och med den romantiska kärleken framför ögonen förefaller enligt samhällsdebatten att vara av kortvarig natur. Brott mot utlovade eviga förhållanden har påverkat de ideologiska föreställningarna om äktenskapet som samlevnadsform. Samlevnadsexperter talar numera om seriell monogami och det finns en samhällelig acceptans av uppbrott från den samlevnadsform som äktenskapet innebär. Utvecklingen mot ett ökande antal skilsmässor har skett under en period av flera decennier. Det är, åtminstone i urbana områden, inte längre stigmatiserande att bryta upp från ett äktenskap.

Under 1965 registrerades 10.942 skilsmässor pr. år (SCB 66:39) och under 1995 registrerades 22.885 (SCB 97:45), vilket är mer än en fördubbling under en trettioårsperiod. Skilsmässorna skall ställas i relation till antalet ingångna äktenskap som

har minskat med ca. 40% under perioden 1950-1984 (SCB 86:39). Under 1991 ingicks 37.145 äktenskap medan däremot antalet nybildade sammanboendeförhållanden (1990) uppgick till 74.207 (SCB 96:42). Detta är ett tecken på en förändrad juridisk terminologi och i viss mån en förändrad syn på äktenskapet som institution, men i praktiken har inte några dramatiska omvälvningar kullkastat samlevnadsformen mellan man, kvinna och deras avkomma.

Trots ett ökande antal skilsmässor skall det i nationellt perspektiv beaktas att flertalet barn växer upp med båda sina föräldrar. Enligt Göran Lassbo och Lars Gunnarsson som har studerat barns förankring i olika familjeformer växer ett mindre antal av alla barn upp utan sina biologiska föräldrar (Tham 1994). Deras uppfattning kan jämföras med SCB:s rapportering (92-93) som visar att 72.7% av befolkningen mellan 16-30 år levt med båda sina biologiska föräldrar under hela sin uppväxt. Därtill hade 13% av samma åldersgrupp under en del av sina barn- och ungdomsår växt upp med båda sina biologiska föräldrar (SCB 92-93;89:4.1).

Dagens samhällsdebatt mejslar fram ett förflutet som innebar stabila levnadsförhållanden för de barn som växte upp. Denna bild kompletteras med dagens otrygga tillvaro, där ett ökande antal barn saknar närhet till sina föräldrar. Dessa polariserande bilder bör kompletteras med ett längre historiskt perspektiv som visar att ca. 15% av 1920-talets barn föddes utanför äktenskapet (Widerberg, 1980 s 59). Ensamtående föräldrar är således inte ett senare tillkommet fenomen, men idag bor de oftast i storstädernas förortsområden. Detta kan vara en av förklaringarna till att bilden av ensamföräldern eller de rekombinata³ familjernas dominans har växt fram. Genom den geografiska segregationen framstår koncentrationen av skilsmässor, ensamföräldrar, våld, kriminalitet och social utslagning som en nationellt signifikativ bild av social problematik, där problembildens alla delar förutsätter varandra.

Under en trettioårsperiod har antalet skilsmässor mer än fördubblats. Som ett resultat av det ökande antalet skilsmässor har det växt fram parallella familjeformer. Dels har kärnfamiljen reducerat sina vuxna medlemmar, dels har det växt fram rekombinata familjeformer. Den sociala debatten har ofta ensidigt inriktats på de negativa följderna som frånvarande fäder innebär. Frånvarande föräldrar är förmodligen ett problem för det uppväxande släktet oavsett om föräldrarna är sammanboende eller skilda. Då bör också beaktas att en fysisk närvaro inte är analogt med en mental närvaro. Samtidigt kan, vilken sällan medvetandegörs, skilda föräldrar vara närvarande föräldrar. Barn till skilda föräldrar kan vara avskurna från kontakt med en eller båda föräldrarna, men en skilsmässa kan också innebära ett utökat och på fler händer fördelat föräldransvar.

Nya familjebildningar som kan följa i skilsmässornas spår har gett upphov till ett flertal nya benämningar på familjens medlemmar. Låtsaspappa, extramamma eller bonusföräldrar är uttryck som används av det uppväxande släktet för att ange vilken relation som åsyftas. Den ökande andelen skilsmässor medför enligt Giddens reflektion en mångfald nya släktskapsband. Den praktiska familjekretsens medlemmar

3 Rekombinata familjeformer användes i betydelsen, att familjekretsen efter separation förändras sammansättning med utgångspunkt från avbrutna och nya relationer.

blir således inte färre. Tvärtom så har familjen förändrats till en rekombinat konstruktion och släktskap som förr var en självklar grundval för tillit är nu en fråga om förhandling (Giddens, 1995 s 90). Förhandling har således förflyttats från den offentliga sfären till familjens domäner. Trots det utökade förhandlingsläget som vunnit terräng inom kärnfamiljen bygger solidariteten mellan familjemedlemmar på lojalitet mellan enskilda individer, som står i en speciell relation till varandra.

8:2 Familjetraditioner i omdaning

Den utvidgade familjen som socialt och ekonomiskt baserad enhet består i sina minsta delar av två eller flera kärnfamiljer, som lever i en familjemässig närhet. I romanés anges beteckningen *familia*⁴ vara ett uttryck för en gemensam familjetillhörighet och den äldste mannen eller hans änka uppbär rollen av familjens överhuvud. Inom familjan finns hushåll som ofta omfattar endast två generationer (Kärfve, 1984 s 52). Dessa familjer bygger i sin minsta enhet på äktenskapet som är en överenskommelse mellan bruden och brudgummens familjer⁵. Äktenskapet är därmed en bekräftelse på familjernas lojalitet mot varandra. Ett band har knutits inte endast mellan en man och en kvinna, ett band har knutits mellan de berörda familjerna.

Äktenskap hos de utomnordiska zigenarna sker i allmänhet i unga år. Bland de utomnordiska zigenarna förekommer det att bruden är yngre än femton år vilket enligt svensk lag är en ”sexuell lovlighetsgräns”⁶. Brudgummen är vanligtvis något eller några år äldre än kvinnan. Denna för nutidens svenska förhållanden extremt tidiga äktenskapsbildning⁷ återfinnes framför allt bland de senare invandrade familjerna. Dessa åldersmässigt tidiga äktenskapsbildningar praktiseras dock inte av alla. Dragan är en zigenisk man som invandrade till Sverige under sjuttioalet. Han berättar om sin egen dotter, nu över tjugo år och ännu inte gift. Enligt Dragan finns inte heller någon press från familjen att hon skall ingå äktenskap. Helst skall hon utbilda sig, visserligen är hon kanske giftasvuxen, men hon kan ju både gå i skolan och bilda familj. Det är i alla fall ett val hon själv måste göra anser han. När han berättar om ungdomarna på Herrgården framträder emellertid en annan bild.

4 Ung. extended family.

5 Äktenskapet arrangeras av fadern till brudgummen och fadern till bruden tillsammans med medlemmar av deras resp. ”vitsi” (grupptillhörighet). Det händer att det unga paret inte omedelbart erhåller den äldre generationens välsignelse. Dessa relationer kan sluta med att paret rymmer för att återkomma efter en lämplig tid när föräldrarna accepterat den nya familjekonstellationen. Att gå in på rymningar och bortrövande av unga kvinnor leder emellertid för långt bort från ämnet, se Sutherland (1975).

6 BrB 6:5§

7 Enligt 1734 års svenska lagstiftning kunde en kvinna gifta sig vid 15 års ålder (mannen 21 år). Vid äktenskapets ingående fördes faderns förmyndarskap över till den äkta mannen. Se Widerberg (1980).

Jag vill ge dom motivation så att dom får en vilja att bli bra människor här i Sverige. Inte att dom bara tänker på att skaffa sig pengar eller leva på socialbidrag. Nä dom skulle bli utbildade, både pojkar och flickor. Men vad jag tycker det är en sak. Vad deras föräldrar anser är en annan. När dom ser en flicka är tolv, tretton år så säger dom att dom är rädda för att lämna barnen i skolan. Dom skall inte förälska sig och gifta sig hit och dit. Men deras barn gifter sig i tretton, fjortonårsåldern. Då säger dom att dom är kvinnor! Dom är inte längre barn.

De tidiga äktenskap som arrangeras av föräldrarna förstärker den etniska endogamin som befäster de yngre generationernas lojalitet mot nedärvda traditioner. Lojalitet mellan generationerna manifesteras i familjen, som är den enda godkända basen för individens rörelsefrihet. De tidiga äktenskapen medverkar därmed till att lojaliteten i första hand riktas mot den familjekrets, som förmår att leva enligt de regler som anammats genom generationer. Äktenskapet har en funktion av sexualitetens tygling inom den samlevnadsform som sanktionerats av äldre generationer. Genom tidiga äktenskap minskar risken för födsel av utomäktenskapliga barn och det uppväxande släktet tillförsäkras en legitim plats inom det patrilineära släktträdet. De tidiga äktenskapen kan därför ses som funktionen av försiktighetsåtgärder, som baseras på lojalitet mot hela familjen, även de barn som ännu inte är födda. En av informanterna som är en zigensk man vars dotter gifte sig när hon var i sina tidigaste tonår, svärsonen var jämnårig med sin unga brud, förklarar bakgrunden till det arrangerade äktenskapet. Han berättar att dottern först rymde med en ung man. Varken han själv, hustrun eller andra familjemedlemmar såg detta tilltag med blida ögon. Rymningen avslutades inte heller med en familjernas acceptans av valet av livskamrat. Hon hade slagit sig ihop med en man som inte var bra för henne, men själv ansågs hon inte ansvara för denna handling. Hon var ju dum och förstod inte bättre. Det var bättre för henne att vara riktigt gift med en bra pojke och så förklarar han mågens släktförhållande till en annan familj, som betraktas vara ett bättre parti. Överenskommelsen mellan familjerna utföll efter mycket resonemang till familjernas belåtenhet. Vid ett annat samtal med den unga kvinnan som nu är hustru och mor till egna barn bagatelliserar hon den oro som föräldrarna kände. Hennes försök till frigörelse är ett passerat kapitel och hon är nöjd med sin nuvarande status av att vara kvinnan i den egna sociala enhet, som hennes kärnfamilj utgör. Föräldrarnas arrangemang som bestämde hennes framtid grundade sig på en uppriktig och ur deras synpunkt berättigad oro. Åtgärderna kan måhända uppfattas som drastiska, men motsvarade de lösningar som traditionen och den sociala kontexten angav.

I systemet av arrangerade äktenskap förekommer ofta brudgåvan som en stadfästelse av familjernas överenskommelse. Mannens familj erlägger enligt tradition en brudgåva till kvinnans föräldrar, som på detta sätt erhåller en kompensation för kvinnan som flyttar till mannens familj. De zigeniska befolkningsgrupperna är ingalunda ensamma om att tillämpa dessa traditioner. System som innefattar brudgåvor, hemgift eller andra redistributionsystem återfinnes inom många delar av världen och skall ses mot bakgrund av de samhällssystem och den sociala kontext som omger

konventionen. Arrangemanget återfinnes även inom den arabiskdominerade världen. I en exilsituation har detta betydelse för minoriteternas möten. Minoritetsgrupper som har likartade traditioner kan genom ett förenat synsätt kombinera egna och andras levnadsmönster i en gemensam kulturtradition. Brudgåvan är en sådan tradition, som är en bekräftelse av det arrangerade äktenskapet och ger legitimitet åt individernas förening. Brudgåvan är föremål för förhandling och är i symbolikens tecken ett uttryck för den respekt familjerna hyser för varandra. I materiellt och världsligt hänseende innebär arrangemanget att det sker en värdeväxling mellan brudparets familjer. Det arrangerade äktenskapet har undantagslöst föregåtts av familjernas värdering av varandras anseende, förmögenhet och inflytande. Därmed blir det arrangerade äktenskapet på olika nivåer uttryck för familjernas förening. De unga är genom arrangemanget varandra evigt förbundna, de förenas på en individnivå medan släkternas representantskap innebär kollektivens förening. Ekonomiska hänsyn och familjernas inflytande stadfäster en politiskt relaterad gruppnivå som förbinds genom äktenskapets huvudpersoner.

Under den arabisktalande gruppens inflyttning, som ökade under 1995, poängterades från såväl de zigeniska som de arabiska hyresgästernas håll att de hade likartade traditioner. Männerna påtalade att deras syn avseende hem, kvinnor och barn var gemensam. Zigeniska och arabiska familjetraditioner domineras av patriarkala levnadsmönster. Familjens betydelse gavs stort utrymme och det fanns beröringspunkter i deras syn på kvinnans skyldigheter och rättigheter inom äktenskapets ram. Barnen förväntas ge respekt åt den äldre generationen och de vuxna barnens ekonomiska, moraliska och sociala ansvar begränsas inte till kärnfamiljens medlemmar. Trots dessa familjetraditionella likheter, tillhör de i etniskt hänseende gränsöverskridande äktenskapen undantagen och reproduktionen sker i regel inom den egna gruppen (Svanberg/Runblom, 1990). Även om reproduktionen i regel sker inom den egna gruppen förekommer det ingifte med andra befolkningsgrupper. Undantagsvis händer det att äktenskap mellan zigenare och medlemmar med rötterna i den arabiska kulturen uppträder, som avsteg från den grupprelaterade etniska endogami som dominerar. Dessa äktenskap beseglas genom de överenskommelser som betraktas vara relevanta inom båda kontrahenternas familjetraditioner.

Den ur svenskt perspektiv extremt unga familjen, hos såväl de zigeniska som hos de arabiska familjerna, flyttar oftast in hos kvinnans nyblivna svärföräldrar. Familjen lever vid tiden för första barnets födelse i en patrilokalt baserad utvidgad familje-gemenskap som innefattar tre generationer eller fler. Den nya bosättningen innebär inte att de byter lojalitet, de är fortfarande ambassadörer för den familj som de blivit födda in i, men genom giftermålet befinner de unga kvinnorna sig under sin svärmöders kontroll.

De zigeniska kvinnorna har genom ett tidigt deltagande i omvårdnaden av mindre syskon eller småbarn som tillhör familjekretsen förberetts för de praktiska uppgifter, som är en del av de kvinnliga familjemedlemmarnas ansvar. Fäderna har visserligen ansvar för barnens uppfostran, men deras direkta involvering utvecklas i regel inte förrän småbarnsstadiet passerat. Kunskaperna inom de traditionellt kvinnliga sys-lorna vidarebefordras i de kvinnliga leden från moder till dotter och från svärmöder

till svärdotter. De kvinnliga hushållsuppgifterna följer en åldersbestämning och kunskaper i bakning, matlagning och avancerade sysslor utvecklas under de sista åren före äktenskapets ingående för att förfärdigas under svärmoderns kontroll. Svärmodern är kunskapsnavet i hushållets skötsel, men tillförseln av den yngre kvinnans arbetsinsatser innebär också en avlastning för den äldre kvinnan, som nu med ålderns rätt kan reducera sina praktiska åtaganden.

De unga kvinnornas flit och sparsamhet är en del av familjernas ekonomiska bas. Kvinnorna har egna medel och är huvudansvariga för hushållens dagliga utgifter men det är vanligtvis männen, som med hjälp av sina egna tillgångar och familjens samlade medel investerar i möbler, bilar eller andra inventarier som kräver större kapitalbelopp. Det är investeringar som kan låta sig göras genom familjemedlemmarnas fördelning av resurserna som kan användas på ett sätt som förbättrar den patrilocala enhetens anseende. Genom familjemedlemmarnas förenade krafter och kollektiva sparnit kan nödvändigt kapital och anseendiga avbetalningsplaner upprätthållas. De materiellt synliga effekterna av ansträngningarna kan på detta sätt underhålla bilden av de utkristalliserade familjerna som välbeställda sociala enheter.

Även om både arabiska och zigeniska traditioner utgår från patrilocala bosättningsmönster så kan förhållandena i "Chicago" se något annorlunda ut. Det är inte alltid den unga bruden som flyttar in hos svärföräldrarna. Förhållandet kan likaväl vara det omvända. Sutherland har beskrivit detta fenomen som ett för svärsonen ofördelaktigt bosättningsförhållande.

A son-in-law who agrees at marriage to live in the same household as his parents-in-law is called a 'house rom'. A house rom has few rights and is under the domination of his parents-in-law. Consequently, he loses respect from the other men in the kumpania⁸. No self respecting Rom accept this position unless he can not get a wife in any other way, (e.g. he is mentally retarded) or suffers special unfortunate circumstances (Sutherland, 1986 s 175).

Zigeniska livsmönster är inte *ett* livsmönster, det är ett spektrum av livsmönster som kan utspela sig på olika sätt och finna sina egna former hos mångfaldens zigeniska befolkningsgrupper. Detta blir tydligt när litteraturens erövrade kunskap försöker förmedla en övergripande kunskap om zigenisk kultur, i avseende beteendemönster, seder eller traditioner. De olika beskrivningarna kan mot bakgrund av föregående kunskap verka osanna, motstridiga eller osannolika, men med beaktande av att zigenare är en mångfald av större eller mindre grupperingar med tillhörighet i olika nationer och med skilda förutsättningar framstår de kulturellt betingade skillnaderna i ett förklarande sken. Ivar Lo-Johansson, som under en stor del av sin levnad sökte kontakt med zigenare i både Sverige och i andra delar av Europa, kommenterar de nyblivna familjernas bosättning genom att peka på kvinnornas starka ställning i det zigeniska samhället.

⁸ En zigenisk grupp som reser eller bor tillsammans inom ett område och är socialt och ekonomiskt förenade genom bosättningen.

Trots dyrkan av männen ha kvinnorna bland zigenarna ett verkligt anseende, som i vissa avseenden är större än hos andra folk. Det är inom ett flertal stammar vanligt att mannen efter äktenskapet kommer att tillhöra hustruns familj och till och med antar dennes namn (Lo-Johansson, 1953 s 54).

Traditioner till trots innebär omständigheternas krassa verklighet en för familjerna tvingande nödvändighet. Detta beror framför allt på invandringssituationen. Den i Sverige bofasta familjen kan ha en fast förankring sedan decennier tillbaka, medan den nytillkomne bruden eller brudgummens invandring är av ett betydligt färskare datum. Detta innebär att den unge mannen eller kvinnan får sin första hemvist hos de etablerade svärföräldrarna. Denna period kan sträcka sig över flera år eftersom myndigheterna knappast förväntas bevilja PUT⁹, med anledning av anknytning till landet genom 14- eller 15-åriga äktenskapspartners. Under tiden är den invandrade äktenskapspartnern hänvisad till att vistas i Sverige illegalt och familjen kan således inte söka lägenhet enligt de verkliga behoven.

När de uppnått åldern av 18 år är de myndiga enligt svensk lagstiftning och kan kräva en bostad för sig och sina barn¹⁰. I allmänhet har de under lång tid strävat efter en egen lägenhet så att familjen kan bilda en egen enhet. När tillfälle ges flyttar den nybildade familjen från den lägenhet som de delat med den äldre generationen. Med hjälp av sin nyfunna lägenhet bildar de nu en egen familj i direkt geografisk närhet till sin familia. Under de förhållanden att den unga familjen erhåller en lägenhet, som uppfattas vara för långt bort från den ursprungliga familjen kan flyttningen ske i omvänd riktning. Det är då inte den unga familjen som flyttar i närheten av sina anhöriga, utan de anhöriga som flyttar efter den nybildade familjen. Trots en noterbar strävan mot en uppdelning i separata sociala enheter har den fysiska avgränsning som lägenheternas väggar och tak innebär, inte någon avgörande betydelse för vilka medlemmar som anses representera familjen. Familjen är något mycket mer än de enskilda medlemmarna, som endast genom sin familjetillhörighet kan ange sin status och position i förhållande till det omgivande samhället. Modellen av en individualistiskt baserad kärnfamilj, vars medlemmar i första hand anses representera sig själva och i andra hand den familj de antingen är födda in i eller tillhör genom äktenskapsband, kontrasterar till familjefunktioner som bygger på kollektivets principer. Jean-Pierre Liégois som försökt summera den Zigeniska familjefunktionen skriver så här:

The family is not the sum of individual personalities. It is a whole, made up of members who stand shoulder to shoulder vis-à-vis other families and against the outsider. Conflicts are experienced collectively. Relations between individuals are relations between family groups: the individual acts as a member of

9 Permanent uppehållstillstånd

10 Den senarelagda utflyttning från föräldrahemmet som alltmer uppmärksammas bland ungdomar har inte noterats inom den aktuella bosättningen. Det tillhör inte heller ovanligheterna att socialtjänsten tillhandahåller en lägenhet för kvinnan och barnen innan hon uppnått den magiska 18-årsgränsen.

his family. An act which is appreciated boosts the prestige of the family. Children well brought up until they come to marry, honour their families; after their marriage, if they have changed from one family group to another, they will continue to represent their family of origin within the group receiving them (Liégeois, 1987 s 55).

Gränserna mellan de olika synsätten av familjebegreppet kan ibland tyckas flytande. Flera kärnfamiljer kan tillsammans bilda en utvidgad familjesammanhållning. De utgör enligt Gaunts terminologi en praktisk familjekrets. De kan vara organiserade i för det dagliga behovet separata ekonomiska enheter som bor och äter tillsammans, men de enskilda medlemmarna inom familjekretsen kan äta frukost och huvudmål i ett hushåll, äta kvällsmat i ett annat och spendera ytterligare tid i ett tredje hushåll. Individen betraktar sig därför som delaktig i alla de mindre enheterna som familjekretsens enskilda hushåll utgör. Sammanhållningen innebär också att de släktskapsbaserade kärnfamiljerna vid extraordinära utgifter kan sluta sig samman. Genom reciproka insatser, där inte ett ekvivalent och omedelbart återgåldande förväntas, motverkas de ekonomiskt negativa följder för de enskilda hushållen, som kan uppstå vid akuta krissituationer som inte kunnat förutses. Med denna tolkning av den utvidgade familjesammanhållningen lever såväl en större andel av de zigeniska som de arabiska kärnfamiljer i någon form av löst organiserad *extended family*.

An extended family can be defined as a group of three or more generations living either within the same dwelling or very close to each other. It may include grandparents, brothers and their wives, sisters and their husbands, aunts, uncles, nieces or nephews (Giddens, 1993 s 392).

Inom en utvidgad familj ryms det som i svenskt språkbruk betecknas vara släktskapsband. Med utgångspunkt från medlemmarna i en "extended family" skulle kärnfamiljen som bygger på en socialt och ekonomiskt snävare gemenskap kunna uttryckas vara en "*restricted family*". Denna familjeform, som vunnit terräng inom den industrialiserade världen, har för de arabiska och zigeniska grupper som bosatt sig i Herrgården, åtminstone än så länge, inte haft någon större genomslagskraft.

Det är inte fruktbart att försöka beskriva kärnfamiljerna i Herrgården enligt en avantgardistisk modell som uteslutande formas efter förändrade levnadsvillkor. Det vore lika fel, som att beskriva familjebindningarna som djupt traditionsbundna med en dogmatisk framtoning utan möjlighet till förändring. Förekomsten av den konkret utvidgade familjen, med tre eller flera generationer i samma hushåll, står i direkt relation till de nybildade familjernas ålder för äktenskapets ingående. Ju äldre mannen och kvinnan är vid familjebildandet desto större sannolikhet är det att den unga familjen direkt skall kunna flytta in i en egen lägenhet och bilda en egen enhet. De kvinnor och män som väntar med att bilda familj tills de kan skapa en egen enhet har ofta själv varit delaktiga i valet av äktenskapspartner. De har tillåtits att praktisera det fria valet, men med föräldrarnas godkännande av den tilltänkta livskamrat. Detta är ett levnadsmönster som förespråkas av en del av befolkningen. Detta synsätt över-

ensstämmer också med majoritetsbefolkningens sätt att resonera. Även om flertalet svenska föräldrar idag anser att ungdomarna har suveränitet i den fråga som berör valet av partner, förväntas förmodligen valet att utfalla i enlighet med föräldrarnas acceptans.

Brudparets ålder och det arrangerade äktenskapets praktiserande förefaller vara förknippat med faktorer som utbildning, tidigare bosättning och tiden för invandringen. Inte någon av faktorerna skall ses som ett absolut kriterium för att det arrangerade äktenskapet skall praktiseras, men dessa faktorer spelar onekligen en stor roll för den äktenskapsform som kommer att förordas. Det arrangerade äktenskapet brukas framför allt av traditionsbundna familjer med låg utbildningsnivå, som invandrat under ett senare skede. För andra är det arrangerade äktenskapet en del av en traditionellt baserad kultur som inte längre praktiseras. De har aldrig arrangerat ungdomarnas äktenskap eller tagit del av brudgåvor. De har själva valt sina äktenskapspartners och förväntar sig att de yngre generationerna skall följa deras egna exempel. Det finns också de som under sin tid i Sverige förändrat sin syn på äktenskapets utformning, kvinnans ställning och de yngre generationernas rättighet att själv vara delaktiga i valet av äktenskapspartner. Dessa förändringar i levnadsmönster är beroende av en mängd yttre sociala och ekonomiska faktorer som inte direkt går att hänföra till de traditioner som initialt utmärker enskilda minoritetsgrupper.

8:3 Communitybaserade familje- och släktskapsrelationer

Under åren 1992-1994 var en, i numerärt hänseende, majoritet av invånarna i Rosengårds "Chicago" medlemmar i ett fåtal praktiska familjekretsar. Den numerärt största gruppen, under den aktuella tiden, bestod av zigenare med rötter i Polen. Familjekretsarna var överlappande och giftermål mellan individerna förband familjekretsarna i större sociala enheter. Familjekretsarna bestod av familjer enligt kärnmodellsmönster och de familje- och släktmässigt relaterade hushållen levde i en omedelbar geografisk närhet till varandra. Syskon levde med sina resp. familjer i närheten av varandra och med omedelbar närhet till sina äldre släktingar. Samtidigt var deras system uppbyggt av separata hushåll som angav att de levde i socialt och ekonomiskt avgränsade enheter, men med en geografisk närhet till varandras bostäder.

Hushållens avgränsning gentemot andra hushåll inom den egna släkten var inte absolut. Barnpassning, tvätt, städning, biltvätt eller bilreparationer var aktiviteter som sällan utfördes individuellt. I den dagliga livsföringen kunde måltider tillredas och förtäras gemensamt. Deras inbördes relationer och den geografiska närhet som de befann sig i förhållande till varandra angav deras status av att leva i utvidgad familjegemenskap. Att sammanhållningen mellan familjerna var viktig kunde noteras från bittida till sena kvällstimmar.

Mest iögonfallande var sammanhållningen under våren och sommaren. De zigen-ska hyresgästerna tillbringade då en stor del av den vakna tiden i det yttre rummet som gårdens yta utgjorde. Livet pulserade från de tidiga förmiddagstimmarna som innebar att gården rengjordes, trapphusen städades och den asfalterade gården låg nystänkt av vatten som piskats fram av rengöringstrucken. Sakta vaknade gården till liv. Herold var under den aktuella tiden en morgonpigga herre som sin vana trogen var en av de första som inspekterade omgivningen från sin balkong och rekognoserade dagens väderförhållanden. Om regnet höll sig på avstånd, vilket skedde under majoriteten av årets dagar, så öppnade familjerna sina fönster. Kvinnorna vädrade och hängde ut filter, kuddar, mattor eller andra textilier genom fönster och balkonger. På mindre än några timmar förvandlades en annars grå och dammig gård till ett sprudlande färgspel.

När frukost, bäddning och dagens första uppröjning var avklarad samlades de zigen-ska kvinnorna utanför sina entréer och de mindre barnen fanns inom omedelbart synhåll. Samtalen tog vid där de avstannat vid den sista kaffetåren föregående kväll. Var det någon som hade besked om extrapris på höns eller kycklingar så spreds budskapet snabbt. Kollektivets beställningar administrerades genom någon av de betrodda kvinnorna som hade direktkontakt med de ambulerande försäljare, som bjöd ut sina varor till försäljning. Var det för dagen billigaste inköpsstället beläget på ett större geografisk avstånd krävdes ytterligare planering. Kvinnornas rörelsefrihet var och är begränsad. Kvinnorna har sällan eller aldrig körkort, de är därför mindre mobila än männen. Bil, pengar, bensin och chaufför är en förutsättning för längre transporter och kvinnorna är hänvisade till att komma överens med sina män, bröder eller manliga släktingar för att geografiska avstånd skall kunna tillryggaläggas. Även om kvinnorna har huvudansvar för hushållsbestyr, vardagens inköp och matlagning är det inte ovanligt att männen tar ansvar för större inköp av kött eller andra livsmedel.

Mot bakgrund av de möjligheter som dagen kunde tänkas ge kom familjerna överens om hur dagen skulle tillbringas. Några av kvinnorna hade ett besök som skulle avläggas vid försäkringskassan eller socialbyrån. Socialbidragets storlek och socialbyråns regelsystem var en del av familjernas vardag och gemensamma samtalsämne. Det fanns därför inte några restriktioner mellan kollektivets enskilda medlemmar om försörjningens källa och bidragets storlek. De kunde därför också fungera som en mänsklig budkavle till andra familjemedlemmar som valde att vänta med det egna besöket på samma institution. Konturerna för de närmaste timmarna började avteckna sig och individerna tog enskilt eller tillsammans itu med sina sysslor.

Framåt eftermiddagen började Gården sakta befolkas av ett större antal människor. Några kom från gårdarna runtomkring, men även ansikten som för initierade verkade obekanta dök upp här och var. Det var i huvudsak zigen-ska besökare som satt vid staketen eller samlades i grupper vid avsatserna som avdelar rabatterna från den i övrigt asfalterade gården. Vid närmare samtal visade det sig, att åtminstone en del av de obekanta ansiktena tillhörde nära eller mer avlägsna släktingar som inte bodde i området. De hade sin hemvist utanför Herrgården och kom från andra delar av Rosengård, men också från innerstaden eller andra ytterområden. När vädret till-

ät samlades de utomhus, men vid sämre väderlek skedde mötena hos resp. släktingar. Att det var fråga om släkt och vänner till hyresgästerna som besökte fastigheten intygade en av de yngre männen som själv besökte sina föräldrar och påpekade att det inte enbart var grannar som samlades:

Det är liksom människor som känner varandra. Dom bor inte här, men dom känner varandra. Dom bor ju här, de flesta zigenarna i Malmö. Det är därför dom sitter här och snackar. Om alla zigenare t. ex. blivit spridda hade inte alla behövt samlas här. Då hade familjerna varit någon annanstans. Om vi hade bott på Lindängen, då hade fler familjer sökt sig till Lindängen. Man vill väl vara med familjen, (eftertänksamt) här bor jävligt mycket människor...

Margita är en zigenisk kvinna som själv hade ett eget kontrakt inom en annan del av Rosengård, men hon flyttade efter sina barn som erhöll sina första bostäder på "Gården".

Jag ville flytta hit eftersom min son flyttade hit. Han var nygift, men nu har han flera barn och jag ville vara nära dom. Jag måste se vad som händer dom. Och så har jag fler släktingar som bor här. Det var viktigt att vara nära...

Flyttningsriktningarna har skett i förhållande till familjemedlemmarnas bosättning och besöksfrekvensen har utvecklats i takt med bosättningens tillväxt. Besökande kommer från andra delar av området, men också från andra delar av kommunen. De zigeniska grupperna är inte ensamma om detta sociala mönster. Samtal och besök hos de arabisktalande familjerna har också gett en bild av släktrationer som i stort sträcker sig över hela kommunen. Almgården, Lindängen, Nydala och stadens centrala delar samt mindre kommuner utanför Malmö är de områden som mest frekvent omnämns vara besökarnas hemvist.

Besöken mellan släktingarna sker i riktning till och från Herrgården. För de zigeniska hyresgästernas del innebär det att en större andel släktingar väljer att förlägga sina besök till området. Möjligheten att träffa släktingar sammanstrålar med utsikten att även träffa andra bekanta. De demonstrerar bosättningen och familjernas närvaro blir en påtaglig uppenbarelse för de förbipasserande flanörer som besöker området. De är specifikt utmärkande genom sin yttre visibilitet. Det är framför allt denna visibilitet som skiljer dem från övriga hyresgäster och besökare. Detta kan vara en av anledningarna till att delar av Herrgården periodvis har förvandlats till ett för blotta ögat synligt zigeniskt dominerat centrum.

Närheten till familjemedlemmarna är ett återkommande skäl till varför bosättningen utvecklats till en släktskapsbaserad geografisk enhet. De arabisktalande familjerna uppvisar ett likartat mönster. Familjerna är barnrika och i regel har familjerna mellan fem och sex barn. De mest barnrika familjerna har uppemot tio till tolv barn. En del av ungdomarna har flyttat till egna lägenheter, det är inte ovanligt att de har sökt sig till bostäder som är geografiskt belägna inom gångavstånd till föräldrar, syskon och andra släktingar. Fatima som har bott i området under en längre tid för-

klarar för mig att hon själv *valt* att bo i just det här området. När det blev för turbulent på Gården under åren 1992 och den närmaste tiden därefter valde hon en kort tid att flytta därifrån. Flyttningen följdes senare av en frivillig återflyttning som inte hade sin grund i vräkning eller ekonomiska omständigheter. Förklaringen till det inträffade är lika enkel som komplex. *Det är ju min Gård* säger hon. Rösterna avslöjar en intensitet och känslomässig samhörighet till området. Hon hade växt upp med sina föräldrar och syskon i området, tryggheten förbands nu till den geografiskt avdelade platsen som fastighetsbeståndet utgör. Familjekretsen är överhuvudtaget en viktig aspekt av det dagliga livets väsentligheter.

Mohamed kom från Libanon till Sverige för mer än ett halvt decennium sedan. Han blev kommunplacerad¹¹ på en mindre ort i Sverige, men flyttade till Rosengård eftersom modern hade släkt här.

Det var bättre där jag bodde innan. Där bodde mer blandat av människor, det bodde fler svenskar och alla måste ha utbildning eller göra nåt. Det var inte som här. Här bor för mycket invandrare. Alla pratar arabiska med varandra, men man måste anpassa sig. Jag skulle vilja flytta till en mindre stad, men det går inte eftersom jag har min fru och hela min familj här...

Mohamed bor i en egen lägenhet tillsammans med fru och barn och han har tillsammans med sin familj sökt sig till Rosengård eftersom hans släktingar finns här. Föräldrar, syskon och kusiner bor i närheten och flyttningen har inneburit att det finns större möjlighet än tidigare att upprätthålla familjebanden. Trots att flyttningen till Rosengård var en handling som baserades på ett eget val vill han flytta till en mindre kommun, *men det går inte eftersom hela familjen finns här*. Det är signifikativt att mor, far, moster och kusiner betraktas som *familjen*. De tillhör den praktiska familjekretsen och familjen är således inte reducerad till fru och barn enligt Parsons modell. Lägenhetens avgränsning, som endast rymmer kärnfamiljens medlemmar, är inte avgörande för den mentala uppfattningen om vilka personer som ingår i den sociala enhet som familjen utgör.

En större andel släktingar och vänner till området hyresgäster har varit i Sverige under en längre tid. De befinner sig inte alltid i samma del av integrationsfasen som Herrgårdens hyresgäster. Vid ett av samtalen med en yngre manlig släkting till en arabisk familj inom fastighetsbeståndet visar det sig, att han själv varit hyresgäst under Styrmannens första tid som stapplande fastighetsförvaltare. På vad som mest liknar bred skånska levandegörs hans historia om hur han efter bränderna flyttade. Vid frågan om han inte kunde tänka sig att flytta närmare sina släktingar skakar han avböjande på huvudet: "Nä det räcker med att besöka det här området". Självt bor han i ett, som han påpekar, välrenommerat och stabilt bostadsområde. Eftersom han har

11 Under den tid asylsökande väntar på besked om PUT (Permanent uppehållstillstånd) kan de bo på förläggning. Vid positivt besked på ansökan om uppehållstillstånd erhåller de en plats i den kommun som SIV:s (Statens Invandrarverk) anvisar. Den anvisade kommunen har genom avtal med SIV föbundit sig till att bistå flyktingen/invandraren med integrationsnödvändiga åtgärder såsom bostad, uppehälle, undervisning i svenska etc.

flera släktingar i och runtomkring Herrgården blir besöken täta och långvariga, men besök det räcker slår han fast. Den släktskapsmässiga närheten har en viss betydelse för val av bosättning. Ju närmare släktskap desto större sannolikhet för gemensam lokalisering.

Förhållanden i Herrgården påminner om det faktum att det faktiskt är under 20% av kommunens invånare med utländsk bakgrund som bor i Rosengård. Övriga invånare med utländsk bakgrund är bosatta i andra delar av kommunen. På motsvarande sätt är det endast ca 4% av kommunens invånare med utländsk bakgrund som är bosatta i Herrgården. Dessa statistiska data motsäger på intet sätt förhållandet att det finns en hög koncentration av invandrare i Rosengård. Men det krävs ibland ett perspektivbyte för att kunna skönja det som aldrig annars blir synliggjort. Statistiken ger en bild av de geografiska enheternas dagbefolkning¹². Statistiken kan däremot inte redovisa det flöde av besök – som grundar sig på andra ärenden än arbete – som sker mellan områdena.

Enligt Per Markku Ristilampi (1994) sker det i huvudsak en pendlande rörelse mellan invånarnas bostäder och Rosengårds Centrum. Detta är förmodligen en korrekt iakttagelse, men det har inte tillräckligt uppmärksamats att det även sker rörelseriktningar mellan Rosengårds olika delområden. Erfarenheterna från Herrgården visar att det finns ett flöde av besök mellan Herrgården, Örtagården, Törnrosen, Kryddgården och Apelgården. Besöken har sin bakgrund i såväl släkt- som vänskapsrelationer och Herrgården förbinds på detta sätt med andra delar av Rosengård samt med andra delar av kommunen. Därtill sker besök mellan Herrgården och andra orter utanför kommunen, en del av dessa besök resulterar i släktingar och vänners önskan att flytta till Malmö. Inflyttningen sker i regel till Herrgården som har antagit skepnaden av en första uppehållsort i kommunen.

Den lokalt förankrade debatten, som med jämna mellanrum sätter Rosengård i centrum, behandlar ständigt frågan om hur Rosengård skall göras attraktivt för kommunens övriga befolkning. Frågans aktualitet bygger på föreställningen att Rosengård inte har någon attraktionskraft för kommunens invånare. Det har inte tillräckligt uppmärksamats att den attraktionskraft ett område besitter, inte endast är förknippad med ett utbud av varor, tjänster och service. Attraktionskraften bygger också på den mänskliga resurs som invånarna utgör. Bilden av Herrgården utgörs av att det sociala nätverket sträcker sig utanför stadsdelen och att det sker ett ständigt flöde av besökare både till och från andra områden. Rörelseriktningarna sker främst till och från andra ytterområden, men även centrala delar i kommunen avger och tillförs besökare. Besöken sträcker sig också utanför kommunens gränser. Bilden av den etniskt baserade segregationen förstärks genom de minoritetsbaserade rörelseriktningar som befolkningsgrupperna uppvisar. En i numerärt hänseende majoritet, av såväl invånare som besökare, har ur svenskt perspektiv ett utländskt utseende. Detta är förmodligen en av anledningarna till att myten om Rosengård som ett isolerat område växt fram.

12 Dagbefolkning: Förvärvsarbetande personer med arbetsplats i området.

8:4 familje- och släktskapsrelationer utanför kommunen

I ett historiskt perspektiv har samhället genomgått omvälvande förändringar. De materiella förutsättningarna har förändrats. Kommunikationerna har förbättrats. Bilar, båtar, flygplan, telefoner och telefax har bidragit till att förändra människors livsvillkor. Förändringarna är inte endast av ett materiellt slag. Människors attityder transformeras i förhållande till det samhälle och den tid de lever i. Värderingar förändras i takt med tiden. Förändringar till trots strävar individen efter stabilitet och kontinuitet. Likt en kedja av oupphörliga släktled vävs generationer samman och den äldre generationens kontakt med yngre anförvanter är, i såväl globalt som historiskt perspektiv, en försäkran om traditionernas fortbestånd.

De familjemedlemmar som finns i den geografiska närheten har möjlighet att underhålla den sociala kontakten. Vilja, rutiner, lättja, vardagsbestyr eller andra orsaker som individen kan påverka är hinder eller möjligheter till relationers upprätthållande. Kontakter med närstående bestäms inte endast av viljan till social gemenskap. Yttre omständigheter som tidsbrist, geografiska avstånd samt ekonomiska förutsättningar kan spela en avgörande roll. Den geografiska närheten underlättar de släkt- och familjemässiga bandens upprätthållande. Även om dagliga bestyr skulle innebära att kontakten inte är regelbunden så kan, åtminstone om viljan finns, relationerna upprätthållas. Därmed är inte sagt att den geografiska närheten i sig är tillräcklig för de släktskapsbaserade relationernas sociala fortbestånd. Ett större geografiskt avstånd mellan släkt- och familjemedlemmarna innebär emellertid ett påtagligt hinder för ett kontinuerligt socialt utbyte.

Befolkningen på Herrgården består till största delen av nyanlända immigranter och de har nyligen gjorda uppbrott bakom sig. Den zigeniska populationen, som på Herrgården under 1995 uppgick till ca 450 personer (Bengtsson, 1996), har befunnit sig i landet under tio år eller längre och skiljer sig från de nyinvandrade grupperna i detta avseende. Likaså finns det bland de arabisktalande grupperna som bor på Herrgården, invånare som befunnit sig i Sverige under ett decennium eller längre. De har genom migrationen lämnat anhöriga på ett frivilligt eller ofrivilligt avstånd och de kan inte längre föra en daglig kommunikation med familj, släkt och vänner som stannade kvar i hemländerna. De befinner sig utanför den nya bosättingens pendelavstånd.

Det är de yngre generationerna som lämnade sina hemländer. En del av migranterna hade redan bildat familj vid utvandringstillfället, de befann sig i den fas då ansvaret för det uppväxande släktet tog sin början. Vägen till Sverige har ofta gått via något annat västeuropeiskt land. De tillfälliga och permanenta uppehållsorter som har nämnts är Tyskland, Italien och Österrike. En zigenisk informant berättar att en av hans föräldrar fortfarande befinner sig på en plats mitt i Europa. De har inte haft kontakt sedan han var barn. Det är istället den övriga familjen som uppfostrat honom. En annan zigenisk informant berättar hur hon under tiden i ett europeiskt flyktingläger tvingades lämna sina yngsta barn för att resa vidare. Barnen uppfostrades av

fosterfamiljer som utsågs av landets myndigheter. Som vuxna är de gifta med företrädare för majoritetsbefolkningen i det land som de växte upp. De har förlorat närheten till de biologiska bandens ursprung och kvinnan beklagar att de, enligt hennes uppfattning, har förlorat sina zigeniska identiteter. Enligt hennes synsätt har de förlorat sina traditioner och kan inte vidarebefordra det zigeniska levnadsmönstret till kommande generationer. Med sorg i rösten förklarar hon att de inte längre är romer. Emigrationen från ursprungslandet innebar en förlust av de familjemedlemmar som stannade kvar. Uppehållsorterna på väg till det slutgiltiga resmålet innebar dessutom en utökad förlust av familjeband, som inte kunde förutses vid den ursprungliga utflyttningen.

En informant berättade om sina vedermödor under sin första tid i Sverige. Han hade kontakt med avlägsna släktingar som hjälpte honom och hans familj på den mellanstation som Tyskland utgjorde. Målet var att komma till Sverige där den närmaste familjekretsen fanns. Efter en tid kom även mannens föräldrar till Sverige, men återvände senare till sitt ursprungsland. De hade svårt att anpassa sig till det nya landet. Språksvårigheter, saknaden av släkt och vänner som fanns kvar, besök på socialbyrån och behov av ständig tolkhjälp vid de sjukhusbesök som blev nödvändiga innebar för de äldre nästan oöverstigliga problem. Det förekom också ständiga konflikter mellan hustrun och den äldre svärmodern, som ville förvandla kärnfamiljens levnadsregler enligt den utökade makt hon genom ålderns rätt ansåg sig ha rätt att ställa. Konflikterna kunde röra sig om allt från vilken måltid som skulle tillredas till hur en kastrull skulle diskas på bästa sätt. Utvecklingen av hustruns verbala motstånd hindrades av hennes respekt för den äldre generationen. Svärmodern avgick därför alltid med segern i dessa strider. Både mannen och svärfadern brukade dra sig undan vid dessa tillfällen och hoppades att kritiken mot hustrun skulle försvinna av sig själv. Med en känsla av skuld förklarade han att avskedets saknad blandades med en otillåten lättnad över att ledarskapet över hushållsgöromålen nu begränsades till en chef. Föräldrarnas återvändande innebar ett repetitivt avbrott i de relationer som familjekretsens medlemmar försökte upprätthålla. Som så många andra i familjens situation valde de att hålla kontakten med sitt gamla hemland.

Barndop, barnens bröllop och andra större helger förläggs till hemlandet. Anledningen har såväl emotionella som praktiska orsaker. Behovet av den känslomässiga närheten till de medlemmar ur familjekretsen som finns kvar är den huvudsakliga orsaken till de återkommande besöken. Andra orsaker som är av rent praktisk natur tillhör den konvertibla monetära sfären. Genom att förlägga större högtider, semestrar och andra viktiga engagemang till hemlandet innebär valutakursen, trots den försvagade kronan, reducerade utgifter. Det är ekonomiska besparingsåtgärder som också kan innebära sekundära vinster. Besöken ger tillfällen att visa upp en bild av välstånd, det är också tillfällen att demonstrera de utflyttades driftighet kombinerat med väl avvägda val. Besöken ger därför möjligheter att visa upp en uppåtgående statusförskjutning som förmedlar bilden av migranternas välgång och lycka. De har förbättrat sina levnadsvillkor och resorna förstärker deras positiva självbilder. De har lämnat den synliga fattigdomen bakom sig och kan därmed ikläda sig roller av de avundsvärda som vågat och tagit språnget ut i det okända. Tankarna går till svensk-

amerikanerna som emigrerade under slutet av 1800- och början av 1900-talet. Amerikaresenärerna förväntades förbättra sina levnadsvillkor och deras eventuella återkomst förknippades med utdelning av presenter och en spridning av välståndet, åtminstone till de närmaste familjemedlemmarna eller släktingarna.

Avståndet till hemlandet och den tid som förflutit sedan invandringstillfället har betydelse för de familjemässiga relationernas upprätthållande. En man som bor i närheten av Herrgården och besöker sin ursprungsfamilj berättar, att han för första gången sedan barndomen besökt sitt hemland. Han är upprörd över smutsen och fattigdomen och han berättar med inlevelse om vad som, även för honom själv, förefaller vara en reseberättelse. Detta var inte längre hans hemland. Trots att han fortfarande har avlägsna släktingar kvar i det gamla hemlandet har han inte någon önskan att återvända till ett land, som han inte längre känner. Han har som så många andra antagit ett fantasifullt, men svenskt klingande efternamn och hoppas genom denna åtgärd undgå det stigma som han förklarar följer den zigeniska identiteten. Trots att han praktiskt taget har bott i Sverige i hela sitt liv så avslöjar språket att han inte har sina rötter i det land, som han numera betraktar vara sitt hemland. Orden räcker inte alltid till och den språkliga hanteringen ger det grammatiska regelverket nya former. Besök hos fastighetsägare, myndigheter eller andra officiella inrättningar sker sällan eller aldrig individuellt. Besöken sker tillsammans med andra familjemedlemmar och svenska tolkas då till romanés för att alla familjemedlemmar skall kunna delta i en eventuell beslutsprocess. Dessa avvikelser från majoritetens referensramar innebär att svenskheten upplevs som partiell. Namnbytet har inneburit ett föga framgångsrikt försök att passera från en etnisk identitet till en annan. Han lever med en överlappande identitet som utgörs av stoltheten över att vara zigenare samt nödvändigheten av att för offentligheten, i form av fastighetsägare och arbetsgivare, dölja sitt zigeniska ursprung. Från individens synpunkt har de kulturella rötterna från hemlandet allt mer förlorat i betydelse och delar av integrationsfasens kännetecken har gjort sitt intåg. Han anser sig vara invandrad från sina föräldrars hemland. Samtidigt betraktas Sverige som det egna hemlandet och alla personer som tillhör den praktiska familjekretsen är numera bofasta i närheten av varandra. Han gjorde sina föräldrar till viljes och följde med på ett besök till det gamla hemlandet, men det finns inte längre någon tvingande orsak för honom att resa tillbaka.

Andra kan känna avståndet till utflyttningsorten som betungande. Särskilt om familjemedlemmar, som fortfarande befinner sig i hemlandet, råkar ut för sjukdom eller andra svårigheter. En större andel av populationen är analfabeter vilket försvårar den kontakt som skulle kunna upprätthållas genom det skrivna ordet. Telefonen är ett alternativ som återstår och som användes flitigt. Allt fler använder sig av mobiltelefoner. Det är oftast männen som bär dessa portabla kommunikationsmedel på sig. Gärna synligt fästa i livremmen eller nonchalant nedstuckna i en ficka som inte döljer för mycket av det kommunikativa hjälpmedlet. Det förefaller viktigt att denna artikel syns och telefonen har därför en dubbel funktion. Förutom att vara ett kommunikationsredskap är mobiltelefonen ett statusförhöjande attribut vars sekundära effekt i första hand riktas till den omgivning, som förmår att uppskatta det symboliska värdet.

Dorota är en ung kvinna som har invandrat för ett decennium sedan. Hennes närmaste familj befinner sig i Sverige, men fortfarande finns delar av den äldre generationen kvar i hemlandet. Den äldre generationens krämpor innebär dyrbara kostnader för den medicin de behöver, men som de själva inte har råd att betala. Det ställs inte några formella krav på hennes assistans, men hon känner själv en av situationen tvingande nödvändighet, att bistå med den hjälp som behövs. Med jämna mellanrum tvingas hon ringa långa och dyra telefonsamtal, till den platsen som fortfarande betraktas som hem, för att försäkra sig om att allt står rätt till. Ibland blir telefonen avstängd eftersom hon inte längre har råd att betala räkningarna. Detta är besvärliga perioder och det tar mycket tid, hjälp från familjen och andra vedermodor för att ekonomin skall restaureras. Oavsett de besvärligheter det innebär, att med jämna mellanrum få telefonen avstängd, anser hon, att det är nödvändiga åtgärder. Hennes ängslan tvingar henne till dyra telefonsamtal, besvärliga resor och andra kostsamma utgifter för medicin eller andra livsuppehållande medel till familjemedlemmar som finns kvar på den ort som fortfarande betraktas vara det emotionellt baserade hemmet. Detta är åtgärder som anses vara nödvändiga för att mildra den ömsesidiga saknaden och motverka den materiella nöd de anhöriga befinner sig i. Resor till hemlandet ger kortvarig lindring och återkomsten till Sverige är början på en ny tid av oro för de närmast anhöriga, som befinner sig utom den omedelbara räckvidden.

En av informanterna som har bott i Sverige under mer än ett decennium hade redan bildat familj före utflyttningen från sitt ursprungsland. Han har dessutom bott i både Tyskland och Italien innan familjeskäl tvingade honom resa till Sverige. Han var i en nödsituation tvingad att ikläda sig rollen av familjens moraliska stöd. Den äldre generationen och yngre syskon följde efter. Fortfarande har han samvetsqual för den syster som fortfarande befinner sig i ursprungslandet. Hans önskan är att hon tillsammans med sin familj skall kunna återförenas med honom och den närmaste familjen.

Hon är kvar. Jag tänkte ta hit henne förra året. Jag bekymrar mig för både henne och hennes barn. Jag ville på nåt sätt att hennes barn skulle komma hit och jobba. Ta hit dom på nåt sätt. Hennes barn är utbildade. Ett barn har en medicinsk utbildning och den andra har gått på högskola. Det är den enda i vår släkt som har så hög utbildning. De skall söka jobb. Jag tror de kommer till Norge först eftersom de har den närmaste slakten där och sen kommer de hit. Vi skall se hur det går...

Det geografiska avståndet innebär en likvärdig sträcka från hemlandet till Sverige tur och retur. Besök i hemländerna förefaller dock vara mer vanligt förekommande än det omvända förhållandet. Bland den zigeniska populationen är det framför allt de senast anlända familjerna som upprätthåller banden till sitt östeuropeiska ursprung. Familjerna har anlänt under åttiotalet och det sociala utbytet sker på såväl individ- som grupprelaterad nivå vilket innebär att familjemedlemmarna genom regelbundna besök till hemlandet underhåller kontakten med de släktingar och familjemedlemmar som stannat kvar. Resorna till emigrationens utgångspunkt förläggs i regel

till de vinterfria årstiderna. Samtidigt är avståndet och den ekonomiska investering, som resorna innebär, ett effektivt hinder för endagsturer eller helgbesök. Besöken bygger på en önskan att upprätthålla banden till de familjemedlemmar, släkt och vänner som befinner sig på den plats, som fortfarande uppfattas vara en värdefull del av det känslomässigt baserade hemmet. Relationen får därmed en speciell innebörd som bygger på återseendets glädje över återknutna kontakter med familj, släkt och vänner.

Det är mer sällan familjekretsens medlemmarna gör de långsträckta resor, som det innebär att färdas för att avlägga besök hos sina utflyttade familjemedlemmar. Ju längre sträcka desto omständligare resa. Familjerna från Mellersta Östern har längre resväg än invandrarna från Östeuropa. Det ökade avståndet begränsar möjligheterna att underhålla kontakten med de anhöriga som blivit kvar i ursprungsländerna. Men svårt är inte omöjligt. Det fåtal släktingar från hyresgästernas ursprungsländer, som är på tillfälligt besök har uttryckt att de drivits av en längtan att besöka sina familjemedlemmar, som flyttat från deras omedelbara närhetsradie. De besökande uttryckte inte en omedelbar önskan av att eventuellt invandra till Sverige. Besök i ordets bemärkelse tycks vara det huvudsakliga syftet. Mot bakgrund av massmedias rapportering av flyktinginvandring ger detta en tankeställare. Under perioder ges föreställningen av såväl TV, radio och tidningar samt av politiska motståndare till invandringen som företeelse, att samtliga av invandrarnas anhöriga kommer att söka uppehållstillstånd i Sverige. Den dominerande bilden av invandringens mönster stämmer inte alltid och det finns anledning att revidera de föreställningar som enbart bygger på den offentliga debatten. Detta utesluter inte att det också finns former av besök som bygger på en önskan att permanent förena sig med familj, släkt eller vänner.

Äktenskap ingås mellan ungdomar från den nya bosättningen och föräldrarnas ursprungsländer. Det förekommer att arrangerade äktenskap ingås med hjälp av den familjekrets som befinner sig utanför den nya bosättningens gränser. Bruden eller brudgummen sammanförs med den tilltänkta partnern i syfte att de skall fatta tycke och bilda familj. Detta är i vid bemärkelse också en form av anknytning. Den tidigare invandrade familjen blir nu familj genom giftermål (Family of Procreation) och i förlängningen kan den nyinvandrade äktenskapspartnern drivas av en längtan att föra sin ursprungsfamilj (Family of Orientation) närmare sin nya bosättning (jfr. Parsons, 1964). Emigrationen från hemlandet betyder bildligt talat ett avbrott i de sociala relationer som berör alla familjens medlemmar. De sociala handlingsmönster som följer i migrationens spår är ett resultat av det känslomässiga restaureringsarbete, som den infödda befolkningen är förskonade från. De substitut som uppbyggs av återkommande besök och tillfälliga telefonsamtal, kan inte uppväga de sociala relationer som ursprungsfamiljerna vilade på. Den sociala gemenskap som bröts sönder vid uppbrottet från hemlandet lämnar därmed utrymme för nya relationer, som inte alltid behöver baseras på familjemässiga band. Vännerna kan få ökad betydelse. Avlägsna släktingar kan betraktas med större omsorg och få en större betydelse än de kanske annars skulle fått. Detta är en platsförskjutning i det sociala nätverkets delar som består av både familj, släkt och vänner. Under förändringsprocessen kämpar de avbrutna banden ett eget liv för att inte förvisas till en värld av permanent amputation, men

på sikt kommer förmodligen den generationsmässiga successionsordningen att fungera som en självläkande process. De yngre generationerna kommer att förflyttas i den åldersmässiga hierarkin. Under förutsättning att de idag yngre generationerna och de kommande släktleden stannar kvar i det nya hemlandet kommer släkträdets grenar att regenereras. Det är däremot inte troligt att traditioner och levnadsmönster som omgav de ursprungliga familje- och släktskapsbanden kan återskapas enligt den ursprungliga matrisens form. Det förefaller istället sannolikt att den sociala gemenskapens ramar och innehåll kommer att förändras enligt de livsvillkor den nya bosättningen medger.

8:5 Sammanfattande kommentar: Regenererade familjeband

Emigration och immigration är uttryck för rörelseriktningens olika delar och migrationsprocessen har oftast skett i intervall, där bosättningen på uppehållsorterna varit av mer eller mindre tillfällig natur. Ankomsten till Sverige har inneburit ytterligare migrationsmönster. Rörelseriktningarna strävar mot tidigare anlända familjemedlemmar, släkt och vänner och en del av familjekretsens medlemmar har återförenats inom Herrgårdens bosättningsområde. Det finns en tendens för nära familjemedlemmar att formera sig i bosättningsmönster där den geografiska närheten är utmärkande, men det finns också exempel på familjebaserade förgreningar som sträcker sig över hela kommunen. Dessa förgreningar utgör en grund för de pendlande rörelseriktningar som uppstår mellan Herrgården och övriga delområden inom Rosengård samt mellan Herrgården, innerstaden och övriga ytterområden inom och utom kommunen. Erfarenheterna från Herrgården visar att Rosengård ingalunda är en isolerad plats. Området både avger och tillförs besökare, men huvuddelen av besökarna har ett synbart utländskt påbrå. Den etniskt baserade visibiliteten är sannolikt en av de bakomliggande faktorer som har befäst bilden av Rosengård, som ett isolerat område utan kontakt med yttervärlden. Den politiskt och massmedialt förankrade debatten har förmodligen också medverkat till att förstärka intrycket av Rosengård som ett i alla avseenden segregerat område. Föreställningen om Rosengårds isolering bygger delvis på det utländskt dominerade bosättningsmönstret, men också på avsaknaden av en större andel besökare och entreprenörer från den svenska majoritetsbefolkningen. I grunden bygger det offentliga samtalet, som framhäver Rosengårds isolering, på föreställningen om de sociala relationernas olika värde. Det individuellt baserade värdet av de sociala relationerna utgår emellertid från individernas lojalitet till vänner, släktingar och familjekretsens medlemmar.

Lojalitet till föräldrar, syskon och andra medlemmar som anses tillhöra den praktiska familjekretsen är lika självklar som att andas. Detta är inte något utmärkande fenomen som uteslutande kan tillskrivas enskilda befolkningsgrupper. Denna familj-

och släktmässiga omsorg har redovisats i studier från såväl England som Sverige. Men det finns en avgörande skillnad mellan levnadsmönstren i de studier som berörts och de familjemönster som uppvisas på Herrgården. Bland en större andel av familjerna på Herrgården ingår många barn och de vuxna familjemedlemmarna har oftast själva växt upp med flera syskon. Detta innebär i förlängningen en numerärt större praktisk familjekrets än vad som är utmärkande för den svenska befolkningen. Grunden för omsorgen om de nära och kära är emellertid densamma oavsett om uppväxtvillkoren formats i Mellersta Östern, Väst- eller Östeuropa.

Inflyttningen har föregåtts av en praktisk handling som migrationen ger ett uttryck för, men med ett utökat kommunikationsnät kan migrationen inte längre ses som en enkelriktad rörelse från emigrationsorten till resans slutmål. De sociala band som bygger på familje- och släktrationer har en stark förankring hos familjernas enskilda medlemmar. Migrationens praktiska handling skall därför inte uppfattas som ett uttryck för avsägande av tidigare lojaliteter. Även om dessa förhållanden kan förefalla lika enkla som självklara finns det anledning att rikta uppmärksamheten på de lojalitetskonflikter som invandringssituationen innebär. De familjer som tagit aktiv del i en migrationsprocess har upplevt saknaden av anhöriga. Ständig oro för de kvarvarande familjemedlemmarna kombinerat med ett behov att visa upp sin egen välgång har tvingat fram besök både till och från emigrationens utgångspunkt. Detta är uttryck för en känslomässig turbulens den infödda befolkningen i regel varit förskonad från.

Den avgörande skillnaden i behovet av kontakt med ursprungslandet skär mellan de individer som huvudsakligen växt upp i Sverige och de individer som i vuxen ålder påbörjat migrationsprocessen. De som växt upp i ett annat land har fortfarande en känslomässig och ansvarstagande relation till anhöriga, som av olika anledningar inte följt med eller kommit efter till den nya bosättningsorten. Deras upplevelser kan bildligt jämföras med de fantomsmärtor som människor beskriver när de amputerat någon förut vital kroppsdel. Den nya bosättningsortens geografiska avstånd till ursprungslandet innebär, trots återkommande besök, brott i relationer som den familje- och släktskapsmässiga grunden vilade på. Besök i ursprungslandet eller familjemedlemmars besök i det nya hemlandet är restaurerande åtgärder som följs av nya perioders isolering från de anhöriga. Förutom att upprätthålla kontakten med anhöriga kan resorna till hemlandet uppfattas vara ett försök till försvar för den egna kulturella tillhörigheten. Besöken upprätthåller den kulturellt betingade identiteten och fungerar som en gränsbevarande mekanism. Vistelserna i ursprungslandet sker under tidsmässigt sammanhållna perioder och det uppväxande släktet kan därmed utveckla dubbla lojaliteter. De lär känna den äldre generationen och andra familjemedlemmar eller släktingar, som genom den repetitiva närheten inte tillåts att reduceras till föräldrarnas historiskt baserade relationer.

I ett långsiktigt perspektiv är det dock tveksamt om relationerna till ursprungsländerna kan upprätthållas och vidarebefordras till kommande generationer. Ett skäl mot denna utveckling är de erfarenheter, som vilar på tidigare anlända familjers relationer till de ursprungliga emigrationsorterna. Behovet av kontakt med ursprungsländerna minskar i takt med familjernas förening i immigrationslandet. Tiden är

också en aspekt som inte får negligeras. Generationernas successionsordning kommer i förlängningen att innebära de yngre familjemedlemmarnas förflyttning i den åldersmässiga hierarkin. Under förutsättning att de yngre generationerna och de kommande släktleden stannar kvar i det nya hemlandet kommer familjebanden att regenereras. Att familjebanden regenereras och att den grundläggande identiteten inte längre vilar på ursprungslandet innebär inte att den etniska identiteten upphör. Den etniska identiteten är komplex och bygger på ett mönster av faktorer. Språk, klädsel, utseende, religion, seder och traditioner eller andra faktorer som skiljer minoriteter från majoriteten kan istället förstärkas inom det nya hemlandets nationella ram.

Med de sociala bandens underhåll följer de traditioner och levnadsmönster som relationernas stabilitet bygger. En av de för värdlandet mest kontroversiella levnadsmönster som förekommer bygger på de grundvalar som finns för äktenskapets ingående. Ungdomar som genom föräldrarnas arrangemang erhåller status av gifta kvinnor och män bryter mot föreställningen om individens grundläggande frihet. Denna form för äktenskapets ingående har trots värdlandets protester överlevt, men det finns även exempel på familjer som försöker förena egna traditioner med ett majoritetsbaserat synsätt. Ungdomarna anses kunna få välja fritt under förutsättning att föräldrarna slutligen ger sin acceptans åt äktenskapet. Denna uppfattning sammanfaller här med majoritetsbefolkningens synsätt, på den avgörande punkt, som anses vara grundläggande för individens frihet.

De befolkningsgrupper som förenas i en gemensam syn på vad som uppfattas vara individens grundläggande rättigheter ser ibland andra levnadsmönster som en artskillnad. Denna artskillnad kan visserligen uppfattas som en skiljelinje mellan majoritet och olika minoritetsgrupper, men denna skiljelinje skär också mellan olika hushåll inom minoriteterna. En del hushåll bär genom sina handlingar upp de traditioner som andra har förkastat. Förhandlingsformen för äktenskapets ingående är ett grundläggande fundament som uppfattas vara vägvalets skiljeledare. Sällan uppfattas förhandlingsformen som en av vägvalets gemensamhetsfaktorer. Trots de olikheter som bygger på en prioritering av individens eller familjens roll vid äktenskapets bildande, kan i viss mån förhandlingsformen betraktas vara fundamental. Förhandlingsformen används av såväl de familjer som arrangerar ungdomarnas äktenskap, som de familjer där samlevnad enligt fria val har fått full genomslagskraft. Hos majoritetsbefolkningen sker förhandlingen mellan äktenskapets enskilda individer medan det arrangerade äktenskapets förhandling sker genom äktenskapsparternas familjer. Uppfattningen om tidpunkten, när förhandlingsformen anses vara en nödvändig åtgärd, skiljer sig också åt. De förhandlingar som i huvudsak föregår det arrangerade äktenskapet praktiseras hos majoritetsbefolkningen framför allt vid ett äktenskaps upplösning. De förhandlingar som ligger till grund för äktenskapens bildande eller upplösning uppvisar således både likheter och olikheter. Formen och tidpunkten för förhandlingen uppfattas emellertid, av företrädarna för de olika konstruktionerna, vara ett uttryck för en grundläggande skiljaktighet vars utformning befäster individernas mentala uppfattning om varandra.

Traditioner omfattar även kvinnans och mannens rättigheter och skyldigheter inom familjens sfär. I Herrgården är det framför allt kvinnorna som ansvarar för omvårdnaden av familjen och hemmets skötsel. Familjerna är i regel barnrika och omvårdnaden om det uppväxande släktet är ett krävande arbete. Kvinnornas bundenhet till de traditionella sysslorna betraktas ibland av majoritetsbefolkningen med en viss skepsis och ses som ett tecken på kvinnors ofrihet. Ofriheten ställs då i relation till de egna levnadsmönstren som betraktas ur ett motsatt perspektiv. Denna bild skall ställas i relation till den positiva innebörd de zigeniska och arabiska männen gav åt samma fenomen. De hade en gemensam syn på kvinnor, barn, hem och familjetraditioner. Representanterna för både de zigeniska och arabiskdominerade traditionerna kontrasterade enligt sig själva till majoritetsbefolkningen i dessa avseenden. Föreställningen bygger på att det finns en djup klyfta i de olika synsätten som bygger upp familjens funktioner. Det är intressant att olikheterna betraktas vara viktigare än likheterna. Dessutom bygger individernas uppfattningar på mentala bilder av andra befolkningsgruppers förmodade brister. Sällan uppskattas de traditioner som de facto bygger upp de sociala banden inom andra kulturer än den egna.

I en majoritet av de svenska hemmen är det troligtvis fortfarande kvinnan som utför en större del av det som betraktas vara traditionellt kvinnliga sysslor. Enligt Rosengrens studie var det mannen som stod för huvudinkomsten och kvinnan som ansvarade för hemmets skötsel. Hemmet var för kvinnan en källa till ständig sysselsättning. Även Gaunts studier pekar på att omvårdnaden framför allt tillhör den kvinnliga sfären. De svenska hushållen är i regel inte så barnrika som de zigeniska och arabiska hushållen, detta är med avseende på sysslornas mängd en avgörande skillnad mellan majoritetens och minoritetsgruppernas kvinnliga kontrahenter. Detta är en kvantitativ skillnad. Det är dock tveksamt om det verkligen är en kvalitativ skillnad som legitimerar ett kulturellt avståndstagande mellan befolkningsgrupperna som i grunden uppbär såväl likheter som olikheter i den kulturella identiteten.

KAPITEL 9

Sociala band

Den egna identiteten och identifikationen av andra utgör grunden för de relationer som kan upprätthållas mellan människor, såväl inom som utanför den egna befolkningsgruppen. Relationerna kan utgöras av förbindelser till omgivningens representanter i skilda roller som familjemedlemmar, släktingar, vänner eller bekanta. En släkting kan upprätthålla rollen av både familjemedlem, granne och vän. Rollerna kan vara uteslutande men de kan också vara delar av en och samma funktion. De kan gripa in i varandra och utgöra det stöd som alla människor är i behov av. Det sociala stödet är en bekräftelse på den grupporienterade identiteten vars uppbyggnad utgår från en syntes av gruppmedlemmarnas gemensamma värderingar och omvärldens reaktioner. Samtidigt är de känslomässiga relationer som uppstår mellan individer i egenskap av mänskliga varelser *sociala band*, som organiserar enskilda och grupper i komplicerade nätverk av lojalitets- och solidaritetsbaserade allianser. Allianserna kan betraktas utgöra nätverkens bindemedel som skapar en lojalitetsbaserad sammanhållning mellan enskilda individer.

Dessa allianser som är frukten av individernas sammanhållning bildar fraktioner inom samhällets ram. Den etniska identiteten är en av en mångfald faktorer som kan utgöra fraktionernas kännetecken. Fraktioner som bygger på etnisk grund ingår som beståndsdelar i vad som med dagens modeord betraktas vara *mångkultur*, vilket inom vardagsspråket antagits som synonym för ett spektrum av etniska identiteter. Ett etniskt pluralistiskt samhälle kan, men behöver inte, vara mångkulturellt. För att upprätthålla en kultur krävs att ett antal personer, genom en grupp känsla, kan bygga upp och bevara en kulturell identitet. Det är inte tillräckligt att ett större antal människor uppvisar klassificerande kännetecken som likartad hudfärg, hårtyp eller andra kroppsliga karaktäristika. Kultur är ett mer extensivt begrepp som innefattar ett komplext mönster av olika faktorer. Inom varje samhälle finns det grupper som beroende på tillgång till ekonomiskt eller kulturellt kapital kommer att bilda nätverk, som söker en gemenskap i förhållande till sin klass- och utbildningsmässiga bakgrund. Sociala band i form av vänskapsrelationer behöver inte nödvändigtvis bygga på en gemensam etnisk tillhörighet. Faktorer som social bakgrund, utbildning och andra relevanta erfarenheter kan vara av minst lika stor betydelse för de sociala relationernas uppbyggnad och varaktighet.

Pierre Bourdieu (1991) beskriver olika delar av samhällets områden, som avgränsade *fält*, där individernas deltagande sker i direkt relation till deras sociala kompe-

tens. Den flerdimensionella bild som framträder delas upp i autonoma och konkurrerande fält som utmärks av en inre dynamik. Fälten befolkas av aktörer som bildar olika fraktioner, vars kännetecken utkristalliseras genom objektiva kriterier eller subjektiva upplevelser av att vara distingerade i förhållande till omgivningen. Dessa fraktioner har olika möjligheter att hävda sig i det konkurrerande rummet beroende på tillgången till *symboliskt, kulturellt, socialt och ekonomiskt kapital*. Inom de konkurrerande sociala fälten utvecklas *habitus* som både betecknar och förklarar individens handlingsmönster som utvecklas i olika sociala miljöer (Carle: Månsson, 1995 s 385). Det sociala nätverkets möjligheter att operera i det offentliga rummet har betydelse för individens möjligheter att dominera i konkurrenssituationen och nå framgång inom fälten. Samhället antar på detta sätt flerfaldiga dimensioner, som skär genom det etniskt pluralistiska samhället.

Invandrarna kan betraktas som en homogen grupp med gemensamma förtecken. De har alla emigrationens erfarenheter bakom sig och vid någon tidpunkt invandrat till Sverige, men där tar homogeniteten slut. De senare anlända invandrarna är överrepresenterade i socialbidragsberoende och andelen utestängda från arbetsmarknaden är onekligen högre bland invandrare än bland etniskt definierbara svenskar¹. Dessa objektiva kriterier är uttryck för strukturer inom samhället, men dessa faktorer ger inte upplysning om invandrarnas bakgrund, utbildning och tidigare sociala position. Med undantag av invandrarskapets gemensamhetsfaktor, har en invandrad turkisk bonde kanske inte så mycket mer gemensamt med en palestinsk akademiker än vad en svensk student har med historiens peripatetiska gruppmedlemmar². De finns alla representerade i den samhälleliga konkurrenssituationen, men förutom de objektiva positioner som tilldelats dem har de olika bakgrund och skilda intresseområden, som har betydelse för de sociala bandens uppbyggnad och för deras strävan mot olika sektorer inom samhällets organisation.

På Herrgården, precis som på andra platser, upprätthåller individerna sociala band till dem som befinner sig inom de egna fältens dynamiska sfär. Vid en första anblick kan de etniska grupperingarna förefalla vara ensartade, men vid närmare konfrontation avslöjas de sociala strukturer som finns inom och mellan varje etnisk gruppering och som utmärker samhället i övrigt. De palestinska och zigeniska hushållen förefaller vid en ytlig betraktelse utgöras av större homogena grupperingar. Vid närmare betraktelse framträder ett divergerat mönster som inte nödvändigtvis låter sig tyglas inom etnicitetens synbara gränser. De palestinska hushållen som under lång tid varit flyktingar i Libanon har ett gemensamt ursprung, men deras klass- och utbildningsmässiga bakgrund är representerad på en vertikal karta som anger individernas fixerade positioner i den statusmässiga hierarkin. Denna status kan vara förknippad med vad som skulle kunna betecknas vara semi-kulturell bakgrund. Den palestinska identiteten kan ha föregåtts av förfädernas tidigare invandring från andra geografiska platser. På detta sätt kan en palestinsk identitet leva parallellt med ett kurdiskt, irakiskt eller turkiskt ursprung. Den sociala positionens utgångspunkt kan

1 SOU 1996:55

2 Se Birgitta Svenssons (1993) paralleller mellan "tattarnas" och de intellektuella strävan mot levnadsvillkor som präglas av en personlig frihet.

vara bestämd genom en generationsmässig minoritetsstatus, som kan vara av betydelse för graden av integration inom storsamhällets ram. Den nedärvda minoritetspositionen kan därmed vara en splittrande eller förenande faktor, mellan individerna samt inom och mellan olika befolkningsgrupper.

De zigenska grupperna bildar fraktioner beroende på den nationella tillhörighet som kan uppvisas. Därtill är den zigenska identiteten uppbyggd av de historiskt betingade försörjningsmöjligheterna. Lovarigruppernas historiska huvudsysselsättningar har varit olika former av handel och hästskötsel. Andra grupper, som t. ex. Kalderashgrupperna har huvudsakligen ägnat sig åt kopparslageri, förtäning och andra metallarbeten. Dessa grupperingar överlappar de nationella ursprung respektive grupp känner sig delaktiga av. Inom och mellan dessa etniska grupperingar har de enskilda individerna sina fixerade positioner i den statusmässiga hierarkin, som är beroende av den ekonomiska och materiella standarden, familjetillhörighet och en mängd faktorer som ger omvärldens erkännande. Detta är grunden för de mellanmännsliga relationernas uppbyggnad. Dessa kan, men behöver inte, låta sig begränsas till det etniska eller nationella ursprunget och i förlängningen kan relationerna leda till sociala band mellan olika etniska gruppstillhörigheter.

9:1 Etnicitetens grupporienterade identitetsuppbyggnad

Ordet "identitet" kommer från latinets *idem* som betyder "densamme" ("jag är jag")³. Individens identitet utgörs av en självbild som relateras till den egna gruppen och andra som står utanför den egna gruppstillhörigheten. En klassificering av människor enligt objektiva eller synliga kriterier är inte tillräcklig grund för en gruppbe-teckning, det krävs någon form av interaktion mellan människor för att gruppbe-teckningen skall vara relevant. Gruppbe-teckningen är i socialpsykologisk betydelse en enhet av en viss varaktighet, det är en samling människor mellan vilka det föreligger vissa dynamiska relationer (Sjölund, 1970). Relationerna utgör bildligt de socia-la band som knyter samman människor i någon form av känslomässig gemenskap till varandra.

Varje grupp ställer krav på medlemmarnas beteende och det finns regler, rutiner och sedvänjor som har betydelse för varje grupps handlingsmönster. Enskilda individers relationer med varandra utgår från dessa socialt grupporienterade normer som handlingarna vilar på. Dessa normer kan vara centrala inom olika grupperingar. Trots detta kan den grupporienterade identiteten byggas upp av att individen, i förhållande till andra grupper känner sig speciell i negativ eller positiv bemärkelse.

³ Inom samhällsvetenskapen kom inte ordet "identitet" i bruk förrän socialpsykologen Erik H. Eriksson, 1950 använde sig av det (se Hylland Eriksen, 1996 s 52).

Denna känsla av exklusivitet kan underhållas av individer från olika grupperingar. Bilden av att vara unik bygger på en reflexiv självbild som erhåller näring från omgivningens omdömen. Dessa omdömen kan vara polariserade bilder med en positiv eller negativ framtoning, som framhäver egna och andras särart. Ett slående exempel på denna polarisering uppvisas genom det samarbete som skett mellan SIV (Statens Invandrarverk) och Nordiska Zigenarrådet⁴. Företrädare för de statliga myndigheterna och de zigeniska föreningarnas paraplyorganisation har gemensamt utarbetat en situationsbeskrivning för zigenarnas situation i Sverige 1996. Organisationerna kan i generella termer betraktas företräda både majoritetsbefolkningen och en del av minoritetsgrupperna i dagens Sverige. De har bl. a. samlats omkring de fakta som utgjort varandras reflexiva självbilder och skriver: "Romer har behållit en sluten familje- och släktorienterad kultur, alltmedan omvärlden gått mot en ökad öppenhet och individualisering" (SIV & Nordiska Zigenarrådet, 1996). Enligt det här sättet att betrakta världen är zigenare familje- och släktorienterade. Detta påstående är knappast kontroversiellt, men denna släktorientering skall ses i relation till majoritetsbefolkningens öppenhet och individualisering. Majoritetsbefolkningen är enligt det här resonemanget knappast familje- och släktorienterade, däremot har de andra positiva egenskaper som kan uppväga avsaknaden av dessa sociala och känslomässiga band. De är i takt med tiden och har genom modernitetens tecken skakat av sig den slutenhet som en familje- och släktorienterad kultur uppfattas ge upphov till. Båda uttalandena representerar förmodligen de samarbetande individernas självbilder. Beroende på den genomslagskraft den myndighetsbaserade rapporteringen faktiskt utgör befestes därmed bilderna av de polariserade gruppidentiteterna. Denna föreställning om befolkningsgruppernas sär egenhet kan vara av socialpsykologisk betydelse för upplevelsen av egna och andras levnadsvillkor inom storsamhällets ram.

Det är omöjligt att växla genetik med sina medmänniskor. Enskilda individer bygger därför upp föreställningar om andra människors levnadsvillkor, som ställs i relation till de egna förutsättningarna. Om ett genetikbyte kunde vara möjligt, skulle medlemmarna av majoritetssamhället kanske bli förvånade av att upptäcka minoritetsställningens villkor. Dessa levnadsvillkor liknar förmodligen inte de förutsättningar som tidigare erfarenheter vilar på. Diskriminering kunde få en praktisk innebörd och motgångar skulle kanske få en annan betydelse än tidigare erfarenheter medgett. På samma sätt kunde minoritetsmedlemmarna dela erfarenheten, att tillhörighet till den dominerande befolkningen inte automatiskt behöver leda till eftersträvsvärda framgångar.

En minoritetsställning kan innebära en känsla av utanförskap som är intimt förknippad med den egna identiteten. Utanförskapet blir en psykologiskt förankrad del av den egna personligheten, som paradoxalt nog kan inge trygghet i upplevelsen av den egna identiteten. Thomas Böhm beskriver den känsla av förvirring som kan uppstå när judar besöker Israel och upptäcker att alla är "likadana" som de själva. Ef-

4 Nordiska Zigenarrådet är en paraplyorganisation för en del av de zigeniska organisationerna i Norden.

tersom utanförskapet har blivit en central del i den egna identiteten är det svårt att överge den ens när de vistas bland "sina egna" (Böhm: Jakubowski, 1993).

Identitetens utgångspunkter kan baseras på ett spektrum av verkliga eller fiktiva upplevelser av "de andra" som ställs i relation till det egna jaget eller den egna grupp-tillhörigheten. Det som brukar menas med identitet är upplevelsen av en själv som en unik sammanhängande enhet, som är kontinuerlig i tiden och förblir densamma trots inre psykiska och yttre miljömässiga förändringar. Verklighetens föränderlighet innebär emellertid att identiteten ständigt måste omformuleras och omdefinieras, den måste ständigt bekräftas och återerövas för att inte förlora sin innebörd.

Minoritetsgruppernas dilemma pendlar mellan universalism eller partikularism. Enbart universalism leder oundvikligen till total assimilation, medan ensidig partikularism medför självvald isolering (Jakubowski, 1994). Varje grupp i minoritetsställning har förmodligen drag av både universalism och partikularism. De är medlemmar inom storsamhällets ram, men försöker bevara delar av den egna kulturen som upplevs vara specifik i förhållande till andra befolkningsgrupper. De enskilda medlemmarna kan trots en etniskt definierbar tillhörighet och upplevelsen av en grupporienterad identitet välja ett spektrum av handlingsmönster, som utgör bastionens överlevnadsstrategi.

Lars Lindgren, ordförande i Resandefolket⁵, uppgav vid ett föredrag i FN-tältet under Malmöfestivalen den 12:e augusti 1995, att ca 5.000 av de under 90-talet till Sverige anlända bosnierna var etniskt att definiera som zigenare. Enligt Lars Lindgren förnekades dessa uppgifter av de statliga myndigheterna, som endast medgav att ett mindre antal av de bosniska flyktingarna var av zigeniskt ursprung. Som en parentes kan nämnas att SIV och Nordiska Zigenarrådet i situationsbeskrivningen för zigenare i Sverige (1996) uppgav att ca 10% av invandrarna, som kommit till Sverige i samband med kriget i forna Jugoslavien⁶ kan vara zigenare.

Myndigheternas officiella indelningsgrunder, som presenterar invandringen och i landet boende utländska medborgare eller personer med invandrarbakgrund, utgår specifikt från nationalitetsbestämning. Det finns inte indelningsgrunder som utgår från en judisk, zigenisk eller någon annan minoritetsbaserad tillhörighet utanför nationalitetsbegreppet. Detta är bakgrunden till de olika uppgifter som florerar avseende etniska gruppers antal. Myndigheterna, liksom de etniskt organiserade föreningarna, är hänvisade till skattningar som baseras på mer eller mindre godtagbara uppgifter. Kommunförbundet uppskattade t. ex. 1984 antalet zigenare i Sverige till 6.000, SIV och Nordiska zigenarrådet uppskattade (1996) antalet till 20-25.000 inklusive de resande. Uppgifterna är skattade, de kan vara överdrivna och de kan vara behäftade med ett stort mörkertal. Det finns inte någon som med säkerhet kan avgö-

5 De resandes härstamning är mycket omdiskuterad. Fram till slutet av andra världskriget särbehandlades de genom stämplingen som "tattare". Enligt Birgitta Svensson (1993), som beskrivit tattarna i relation till samhället har de som hävdar en positiv resandeidentitet inte klart formulerat vad som skiljer denna från tattaridentiteten. Gunborg Lindhom (1996) beskriver genom sina kontakter med resandefolk och deras ättlingar, att de som använder sig av tattarebegreppet tillhör den grupp som fjärrat sig från resandekulturen och assimilerats i majoritetssamhället. Se också Heymowski (1969).

6 Enligt uppgift från Informationsavdelningen vid SIV (Statens Invandrarverk) har under åren 1991-1995 ca. 81.000 personer från forna Jugoslavien erhållit PUT (permanent uppehållstillstånd).

ra den verkliga storleksordningen av de etniska grupper, som inte utgår från nationsbestämning och de zigeniska befolkningsgrupperna är ingalunda ensamma om dessa etniskt överlappande och av myndigheterna delvis negligerade tillstånd. Det finns en mängd invandrargrupper som lever i en liknande situation. Förutom judar och palestinier anser t. ex. kurderna sig vara en avgränsad grupp, men de registreras som iraker, turkar och iranier. Afrikanska grupper registreras enligt nationalitetsbestämning och det finns inte formellt registrerade uppgifter, som anger deras folkgruppsbaserade identitet som t. ex. Mandinka, Tiv, Wolof eller andra befolkningsmässiga benämningar.

Lars Lindgren argumenterade vid sitt föredrag i Malmö för att zigenare skulle erkännas minoritetsstatus. Det är i det här sammanhanget på sin plats att klargöra zigenarnas status inom den svenska integrationspolitiken. De omfattas av samhällets allmänna mål för invandrare och språkliga minoriteter. De har inte som t. ex. i Österrike och Finland erhållit en nationell minoritetsstatus (SIV, 1996). I Österrike erhöll zigenarna så sent som 1993 status som nationell minoritet, som kan betraktas vara ett officiellt ställningstagande till det minoritetsförhållande som faktiskt råder. Det skall uppmärksammas att det endast är de autokrona zigenarna som erhållit minoritetsstatus. Den större andel zigenare som invandrat från östländerna under senare år erkännes således inte vara i samma behov av språkligt, kulturellt och ekonomiskt stöd som minoritetsställningen ger rättighet till⁷. Detta är ett problem, eftersom både inhemska och invandrade zigenare har de gemensamma svårigheter som en minoritetsställning innebär. Det har passerat relativt kort tid sedan zigenarna har erhållit en officiell minoritetsstatus i Österrike. Det är därför svårt att i nuvarande läge bedöma om den nationellt baserade minoritetsställningen har medfört någon praktisk förändring för de enskilda individer som berörs.

Även om Sverige skulle välja att, enligt Finlands och Österrikes modell, erkänna zigenare och andra etniska grupper som nationella minoriteter, skulle detta knappast innebära en garanti för myndigheternas stöd till de under senare år invandrade grupperna. I Malmö finns ca 1000 personer av zigeniskt/utomnordiskt ursprung⁸, flertalet av dessa personer skulle inte kunna hänföras till begreppet inhemska minoriteter. De har invandrat under den senaste tjugoårsperioden. De kan visserligen ha svenskt medborgarskap, men tillhör inte de zigeniska grupper som funnits i landet under så lång tid, att de både av sig själva och andra betraktas vara innehavare av en svensk nationalitet. Trots detta har de den zigeniska identitetens paraply som gemensam identitetsskapande faktor. Ett olösligt problem är också att de individer som döljer sin etniska identitet inte med hänvisning till sin ställning, som etnisk minoritet, kan åberopa minoritetsstatus.

7 Uppgifter från Romano Centro i Wien och Oberwart våren 1996.

8 Uppgifterna har under den senaste tioårsperioden varierat mellan 1000-2000 personer. Enligt Rosengårds stadsdelsförvaltning (1996) fanns det ca 500 zigeniska personer boende inom Rosengårds stadsdelsområde. En skattning är att ca hälften av den zigeniska befolkningen är boende på Rosengård, detta innebär att ca 1000 zigeniska personer är boende i Malmö. Både zigenare och myndigheter anser emellertid att det finns ett stort mörkertal, som innebär att gruppen är betydligt större än vad beräkningarna ger uttryck för.

På Herrgården finns exempel på de individer som Lars Lindgren refererade till, de har passerat i gestalt av en bosnisk identitet och den zigeniska identiteten har i förhållande till myndigheter och fastighetsägare varit av underordnad betydelse. De zigeniska bosnierna har valt att presentera den etniska tillhörigheten, med en för värdlandet begränsad men tillräcklig identitetsbestämning. Enligt Goffmans terminologi befinner de sig i den process av ”passing” som innebär att de lyckas dölja sin etniska tillhörighet utåt, men behåller sin ursprungliga identitet och kan glida ut och in ur sina roller (Goffman, 1972).

För att myndigheterna skall kunna uppskatta antalet personer som tillhör olika etniska minoriteter är individernas språktillhörighet en utgångspunkt. Enbart språkbestämningen är dock ett otillräckligt kriterium för etnicitetsbestämning. I en rapport avseende den zigeniska befolkningens situation i Rosengård, Malmö visades att endast 28% av de zigeniska eleverna (16-22 år) uppgett romanés som hemspråk. Ytterligare 27% av eleverna, som utredningen identifierat som zigenare, uppgav det språk som talades i det land som de invandrat från och 45% av de zigeniska eleverna uppgav inte något alternativt hemspråk (Bengtsson, 1996). Uppgifterna tyder på att eleverna har en överlappande identitet som i skolsituationen dominerades av den nationella tillhörigheten. Uppgifterna tyder också på att den enskilda faktor som språket utgör är otillräcklig, som etniskt grupporienterad identitetsbestämning.

De zigeniska grupperna har skilda religioner och en del av deras identitetsbestämning utgår oftast, men inte alltid, från ett gemensamt språk. Det förekommer att det gemensamma språket romanés förlorats till förmån för värdländernas språk. Även om delar av bibeln översatts till romanés är inte språket en isolerad identitetsbärande länk till religionen. De zigeniska befolkningsgrupperna har tagit intryck av de platser som utgjort deras bosättning och religionen har oftast upptagits i det land där de vistats. Det finns exempel på zigeniska grupper med kristen katolsk tro, frikyrkliga grupper och utövande muslimer. Den zigeniska samhörigheten utgår från ett gemensamt ursprung, men identitetens bärare har inte en nation eller en geografiskt avgränsad plats, som befolkas av människor med ett medborgarskap som utgår från den zigeniska identiteten. Trots detta bär de upp en gemensam identitet som skiljer den zigeniska befolkningen från alla andra befolkningsgrupper. Den nationella tillhörigheten är en faktor som tillhör den etniskt baserade grupporienterade identiteten, den utgår från ett gemensamt ursprung, ett land eller en geografiskt preciserad plats, en gemensam religion eller andra faktorer som kan utgöra en värdegemenskap.

Ur minoritetsaspekter finns det flera paralleller mellan de arabisktalande och romanéstalande invandrarna i Sverige. Förutom deras gemensamma position som minoritet finns det andra beröringspunkter. I likhet med den zigeniska populationen utgör invandrarna från Libanon en heterogen grupp. Inbördeskriget och den israeliska invasionen har inneburit att många libaneser och palestinier har lämnat Libanon. De har olika etnisk tillhörighet, men utgör bl. a. genom språkbestämningen en, i förhållande till omgivningen, enhetlig gruppering. Under 1970-talet kom relativt stora grupper av palestinier till Sverige och under 1985 uppskattade SIV antalet palestinier i Sverige till ca. 2.000 personer. De palestinska flyktingarna är i huvudsak en välutbildad grupp, det finns dock bland de äldre, särskilt kvinnorna, en del lågutbilda-

de (Zeidler Blomberg, 1986). Antalet palestinier måste i likhet med de zigeniska grupperna uppskattas. Tillgänglig statistik ger visserligen upplysning om medborgarskap samt födelseort och nationalitet, men de som benämner sig själv som palestinier har ibland registrerats som statslösa och ibland betecknats vara av libanesiskt eller annat lands ursprung. I likhet med den zigeniska identiteten krävs det en särskild grupporienterad identitetsbestämning, som utgår från ett spektrum av faktorer som i olika grad är förankrade i varje individ.

Med en vidgad tolkning av territorialbegreppet kan palestinerna i likhet med de zigeniska befolkningsgrupperna betraktas vara ett territorielöst folk. De har i likhet med de zigeniska grupperna en plats som utgör deras kulturella ursprung, men de har under seklets senare halva funnits spridda på Västbanken och i Gaza, Jordanien, Israel, Libanon, Syrien, Arabiska halvön och Israel. USA och Europa är andra platser dit de sökt sig (Zeidler Blomberg, 1986). De har skingrats för vinden och har inte haft ett land vars medborgarskap och beskydd de kunnat hänvisa till. De bygger upp en grupporienterad identitet genom ett gemensamt språk, religionstillhörighet och likartade värderingar avseende barn, hem och familj. Den dominerande religionen utgörs av islam, men det finns också individer som är förankrade i den kristna läran. Det arabiska språket har fått en särskild betydelse genom att koranen nedtecknats på detta språk. Språket har därmed blivit mer än ett medel för kommunikation⁹. Språket är inte endast en länk till kommunikation med medmänniskorna, det är också en länk till religionen som är en av identitetens bärande funktioner. Med en utvidgad betydelse av språket som religiös kommunikationslänk har språket en global förankring som bygger upp den grupporienterade identiteten.

Den arabiska språkgruppen representeras av människor från ett flertal platser. Enligt folkbokföringens uppgifter finns det inom Herrgården olika grupperingar som bygger upp den arabiska identiteten. Enligt kommunens statistikuppgifter (1996) finns det i Herrgården 521 personer med libanesisk bakgrund¹⁰, en större andel har svenskt medborgarskap. Därtill skall de statslösa palestinerna noteras. Dessa individer finns dock inte separat redovisade, de presenteras under rubriceringen "övriga", som innehåller individer med skilda ursprung. Inom det snävt avgränsade område, som det här arbetet fokuserar, definieras libaneser och palestinier i förhållande till den svenska befolkningen och andra grupper i minoritetsställning, som "araber"¹¹. Under 1995 och 1996 skedde en ökad inflyttning av representanter för den arabiska språkgruppen, vilket ledde till en förändring av den etniska balansen inom området. Den arabiska och zigeniska språkgruppens företrädare blev under en kort tid numerrätt jämnstora grupper, balansen mellan dessa båda grupper motsvarade deras etniska representation inom Herrgården. "Zigenargården" fick genom den ökande arabiska inflyttningen ge plats åt den partiella bosättning som i folkmun betecknades vara

9 Jan Hjärpe (1994) redogör för språket som förbindelselänk och klassmarkör. Koranens skriftspråk är en förbindelselänk genom religionen, samtidigt som den dialektala uttrycksformen som koranen är nedtecknat på, innebär en klyfta mellan de som i varierande grad behärskar språkformen.

10 I Malmö finns (1996) 3.071 personer med libanesisk bakgrund, 94% är svenska medborgare. Ungefär hälften (1.556 personer) är boende på Örtagården (95% sv. medb.), Törnrosen (85% sv. medb.) och Herrgården (80% sv. medb.).

11 Vem är arab? Se Hjärpe (1994).

”*Arabernas Hus*”. Det är intressant att notera hur begreppets användningsområde endast spreds mellan de som *inte* tillhörde de arabiska hyresgästerna. I likhet med ”Zigenargården” var det omgivningens epitet på den bosättning som befolkades av de andra, de som inte tillhörde den egna befolkningen.

Det finns paralleller mellan de zigeniska och arabiska folkgrupperna, men det finns också uppenbara skillnader. De arabiska individernas utbildningsnivå är mer heterogent sammansatt än hos de zigeniska grupperingarna. Det finns exempel på enskilda individer som är analfabeter, semi-analfabeter och högskoleutbildade. Tankarna far osökt till Near North Side i Chicago under 1920-talet där H. W. Zorbaugh visade att den etniska segregationen ledde till att människor med olika bakgrund tenderade att lokaliseras i enlighet med den etniska tillhörigheten (Madge, 1962). Herrgården är en annan tid och en annan plats, men det är intressant att notera hur historiskt gjorda erfarenheter upprepas inom en annan världsdels miniatyrsamhälle, som Malmös östra delområde i jämförelsen kan betraktas utgöra.

Den arabiska gruppen består huvudsakligen av palestinier, en del har bott i städernas utkanter och andra har bott i flyktingläger. En större andel av de arabiska grupperingarna inom Herrgården är i någon form utövande muslimer, men det finns också exempel på företrädare för kristna trosuppfattningar. Det skall också påpekas att religionen, för de enskilda individerna, har olika innebörd. De arabiska individerna är en heterogent sammansatt grupp, men den kulturellt heterogena sammansättningen samlas upp i en gemensam beteckning, som i förhållande till majoritetsbefolkningen och andra minoritetsgrupper utanför den arabiska världen, utgår från specifika och enhetliga drag. På detta sätt transformeras de arabiskt heterogena befolkningsgrupperna – i likhet med de zigeniska befolkningsgrupperna – till av omvärlden, homogeniserade individer med en gemensam kulturell tillhörighet.

9:2 Sociala band till den egna befolkningsgruppen

Inom Herrgårdens snävt avgränsade område finns det av omvärlden homogeniserade zigeniska och arabiska befolkningsgrupper, som representerar ett flertal grupporienterade identitetsbestämningar. De zigeniska grupperna är representerade inom ett flertal nationsbestämningar. Inom området finns t. ex. polska, slovakiska och serbiska Lovara som alla betraktar den zigeniska identiteten vara en del av den grupporienterade samstämmigheten. Polska Roma och Bergitka Roma har en gemensam nationell förankring, som dessutom möts i banden till den övergripande zigeniska identiteten. Libaneser, iraker, palestinier med kurdiskt ursprung och de etniskt avgränsade palestinerna utgör på ett liknande sätt den arabiska språkgruppens företrädare. Genom det sociala nätverket upprätthåller de banden, både till den egna partikulariserade befolkningsgruppen och till den arabiska identitetens homogeniserade gruppidentitet.

Under åren mellan 1992 och 1994 utgjordes Gårdens befolkning av en större andel zigeniska hyresgäster. Under i stort sett hela denna tid betonade de separata zigeniska grupperingarna en långt gående partikularism i förhållande till varandra. I den mån de zigeniska gemensamhetsfaktorerna åberopades skedde detta i förhållande till den särprägel, som ansågs vara utmärkande för den egna befolkningsgruppen. Varje zigenisk fraktion betraktade den zigeniska identiteten som överordnad, men den zigeniska identiteten utgjordes också av en negativ bild som inte betraktades utgöra en del av den självupplevda identiteten. Enskilda zigeniska individer påpekade t. ex. att zigenarna bar sig åt "hur som helst", dessa zigenare som generellt inte ansågs kunna "sköta sig" tillhörde naturligtvis inte den egna gruppstillhörigheten, de betraktades vara såväl kulturellt som socialt avlägsna den egna befolkningsgruppens hemvist. Under en period tog dessa partikulariserande strävanden sig bl. a. uttryck i att varje grupp upprätthöll vardagens relationer inom skilda delar av den geografiska ytan som Gården utgjorde.

De polsk/zigeniska grupperingarna samlades huvudsakligen vid Gårdens södra del, de zigeniska grupperingarna med ursprung från Slovakien samlades på motsvarande sätt inom den yta som granngården utgjordes av. Socialarbetarna rörde sig mellan dessa områden och fick i varierande grad tillåtelse att närvara vid dessa grupporienterade sammankomsters sfärer. De sociala banden mellan de enskilda individerna motsvarade påtagligt de grupporienterade identiteter som konkurrerade om det geografiska rummet. Den yta som inte annekterats utgjorde bildligt ett "ingenmansland", det var neutralitetens domäner som utgjorde kommande besittningars potentiella landområde.

Under den besiktning som Hyresnämnden utförde tillsammans med kommunens och Hyresgästföreningens representanter september 1993 var hyresgästernas områdesbestämda annektering iögonfallande. Hyresgästerna var medvetna om att det fanns en omfattande juridiskt betonad involvering i fastighetsbeståndet. Det pågick möten mellan kommunens, Hyresgästföreningens och fastighetsägarnas representanter. Att det vid det gemensamma besiktningstillfället också kallats till ett formellt möte mellan Hyresnämnden och ovanstående representanter var genom ryktets spridning välkänt, men syftet med detta och alla andra möten var oklart. Hyresnämndens formella möte hade sin informella motsvarighet i hyresgästernas diskussioner på gårdsplanen. Det geografiska rummet var befolkat av löst knutna grupperingar med hemvist i skilda nationsbestämmande identiteter, som diskuterade om mötets syfte var att *kasta ut* de som bodde i fastighetsbeståndet.

Under de kommande åren var de etniska fraktionernas mötesplatser inte lika tydligt befästa. Samlingarna vid de polariserade mötesplatserna övergavs för att i huvudsak tilldra sig utanför de egna entréerna. Även om de centraliserade mötesplatserna inte längre utgjorde för blotta ögat polariserande domäner framträdde de polsk/zigeniska hyresgästerna så småningom vid "låghusens" soliga långväggar medan de slovakisk/zigeniska hyresgästerna även fortsättningsvis sökte sig till de omgivande gårdarnas invånare, som upprätthöll en gemensam partikulariserad zigenisk identitet. Under de dagar som vädret tillät samlades också hyresgästerna, deras vänner och bekanta till gemensamma måltider i gröngräset. Interaktionen mellan gruppmedlem-

marna tilldrog sig runt grillen, som genom samlingens utflyktsbetonade prägel förvandlade vardagen till en fest. Samvaron var emellertid reserverad för medlemmarna inom den informella gruppstruktur som kristalliserats inom områdets domäner. Trots dessa partikulariserande strävanden fanns det tillfällen när individerna sökte en bekräftelse på de sociala banden utanför den i vardagen snävt organiserade gruppstillhörigheten.

Under sommaren 1994 drabbades området av en sorg som bildligt förlamade hela det zigeniska samhället. Det var ett känslomässigt tillstånd som berörde fler än familjekretsens medlemmar, det var en händelse som krävde omgivningens stöd och bekräftelse på kollektivets postament. Sorgen hade föregåtts av en efterlysning. En man hade försvunnit. Familjen oroades över hans plötsliga försvinnande och vände sig i desperation till massmedia som massproducerade hans bild och namn till både kända och okända, som kunde lämna upplysningar som kunde leda fram till gåtans lösning. Kort därefter följdes efterlysningen av uppgiften att William Aszalayov var död, han hade återfunnits mördad i Bokskogen. Motivet till mordet uppgavs, enligt pressen (SDS 940929) och programmet "Efterlyst" i TV 3 torsdagen den 29 september 1994, förmodligen vara ouppklarade narkotikaaffärer. Brynolf Wendt, f. d. åklagare och kommentator i TV-programmet som försökte rekonstruera händelserna som föregått mordet, kommenterade att zigenarna skulle vara i besittning av information som inte överlämnades till polisen. Wendt gick så långt att han drog paralleller mellan zigenare och maffian.

Uppgiften om mordet spreds som en löpeld och både kända och okända från när och fjärran slöt upp i den likvaka som följde. Likvakan är en upplevelse som blandar känslor av familjemedlemmarnas och vännernas djupaste sorg med avlägsna bekantas medlidande. De sörjande sluter upp i ett försök att följa den döde på ett sådant sätt att han inte tillåts gå in i en annan dimension med sorgens tårar i ansiktet. De närmaste familjemedlemmarna är under hela sorgetiden klädda i svart och männen tillåts inte att raka sig, de får inte komma i kontakt med lödder. Den inre förlamande sorgen manifesteras på detta sätt i de yttre tecken, som anger det mänskliga lidande som döden innebär. Uppslutningen vid likvakan, som vanligtvis pågår tre dagar, är viktig för alla som har haft en relation till den döde eller till den avlidnes familj. Närvaron vid sjukdom, bröllop och begravningar är en manifestation av de existerande sociala banden. Deltagandet är en essentiell angelägenhet för att visa familjen, vänner och bekanta en solidaritetsbaserad respekt som i förlängningen bygger upp den grupporienterade lojaliteten.

Likvakan efter William Aszalayov innebar att området under några dagar besöktes av ca. 400 – 500 personer från när och fjärran. Folksamlingens storlek innebar att polisen övervakade begravningen, uppsikten skedde bl. a. genom helikopterbevakning. Mordet var därmed en större händelse som inte reducerades till de närmast sörjande. Likvakan besöktes också av journalister från de större lokaltidningarna. De var ivriga att erhålla någon form av information och försökte få en konversation till stånd. Journalisternas frågor möttes av motvilliga svar i enstavighetens tecken. Avståndet till besökarna var påtagligt och konkretiserades genom de undvikande, i vissa fall felaktiga, svar som lämnades. På frågan om det pågick en likvaka i området

svarade t. ex. någon av de sörjande nekande. Det presenterades istället en tillrättalagd version som skulle förklara den ökade samlingen människor. Anledningen uppgavs vara zigenarnas önskan att träffas, sitta och småprata, helt enkelt ett upprätthållande av ett allmänt gemyt i området. Vid ett senare tillfälle uppgavs förklaringen till det hemlighetsfulla beteendet vara att de sörjande var rädda för maffian. Mordet var ju inte precis uttryck för en naturlig död. Även om inte någon av de sörjande hade kontakter med maffian var tanken, mot bakgrund av händelsernas utgång, inte särskilt långsökt. De var rädda att journalisterna var någon annan än de som de utgav sig för att vara. Mot bakgrund av Brynolf Wendts spekulationer blir reaktionen närmast tragikomisk. De zigeniska individerna som tillhörde olika grupperingar slöt sig samman i en gemensam zigenisk solidaritet. De var enade mot omvärldens försök att genom en journalistisk förklädning begå nya maffiabetonade brott eller att saluföra deras sorg, som en spektakulär händelse i den massmediala omkretsens lösnummerförsäljning.

Narkotikahandlingen och de aktuella konsekvenserna, som genom mordet var en påtaglighet, förvisades inte till journalisters och brottskommentatorernas värld. Narkotikahandlingen tilldrog sig även intresse i de återkommande samtalen mellan de zigeniska hyresgästerna, deras familjemedlemmar, vänner och bekanta. Samtalen grundades på spekulationer om bakgrunden till mordet och andra detaljer som mer eller mindre initierade personer kunde förmedla. Ryktena var i omlopp och under likvakans senare del hade händelserna rekonstruerats på ett sådant sätt att den döde mannens sista ord uppgavs i skilda versioner. Oavsett ryktenas utformning var den zigeniska befolkningens vuxna medlemmar överens om att handlingen av narkotika måste upphöra. Det var ett gift som kunde förgöra mänsklig kapacitet och skulle kunna utplåna kommande generationer om inte något gjordes. Mordet som ett uttryck för mänsklighetens obarmhärtiga handlingar medförde också en enande kraft, som gick utanför den familje- och släktorienterade kulturen. Motståndet mot narkotikan förankrades hos representanterna för ett spektrum av familjetillhörigheter och skilda zigeniska grupporienterade identiteter. Sorgen var gemensam och narkotikan hade genom mordet blivit det större kollektivets metaforiska fiende.

Tiden är som universell faktor en försäkran om att sorg ersätts med glädje. Döden växlar med nya medlemmars inträde i världen och de känslomässiga yttringarna pendlar mellan dessa ytterligheter som födelse och död innebär. Med fokuseringen till en geografisk plats följs livets växlingar i glädje och sorg. Den ovälkomna dramatikerna, som skilde sig från vardagens slentrianbetonade tilldragelser, skingrades med tidens läkningsprocess från de fokuserade händelsernas centrum. Vardagsdramatiken ersatte de större händelsernas känslomässiga polarisering och inflyttningen av de arabiska hushållen blev så småningom den faktor, som ytterligare stärkte den zigeniska sammanhållningen.

De arabiska hushållen har objektivt sett vissa gemensamma karaktäristiska, men dessa kännetecken är främst ett selektivt galleri av klassificerande beteenden, traditioner och gemensamma föreställningar. Det måste också finnas någon form av interaktion mellan människor för att en grupp känsla skall kunna uppstå. Gruppmedvetandet uppstår genom dynamiska relationer mellan människor, som står i någon

form av förhållande till varandra. I detta avseende kan de arabiska familjerna betraktas utgöra flera löst knutna sociala grupperingar.

Inflyttningen av de arabiska hushållen skedde under en relativt kort tid. Flera av hushållen var relaterade till varandra genom familjemässiga band. De nyinflyttade familjerna hade också vänskapsförbindelser i det omedelbara närområdet, vilket kunde vara en av de grundläggande orsaker som hade styrt inflyttningen till området. Inflyttningen hade sin grund i ekonomiska faktorer och behovet av större lägenheter, men inflyttningen utmärktes också av en önskan att upprätthålla och stärka banden till hemlandets värderingar. Flyttningsriktningen var ett uttryck för ett behov av att förankra arabiska traditioner i de kommande generationerna. Herrgården var för dessa människor inte en nödvändig bosättning i brist på andra alternativ, det var en reträttplats för de sociala normernas upprätthållande. Aisha berättar om sina anförvantes uppbrott från ett område som hade en svensk prägel.

Det är konstigt, hennes barn kan nästan ingen arabiska. Det var därför deras mamma ville flytta hit så att barnen kunde få mer kontakt med arabiska familjer och kompisar. De svenska traditionerna är inte som de arabiska. Arabiska traditioner är att barnen skall komma hem lite tidigare för att dom skall äta, men svenskar vad gör dom? Ah vi går ut till Mc Donald's och äter där istället. Det är som svenskar gör. Ah vi går ut och köper nåt och vi ringer upp dom istället (föräldrarna). Men arabiska familjer gör inte så. Dom har mer gemensamt. Innan när dom bodde i det andra området kom dom (barnen) nästan inte hem. Dom var mest med kompisar, men här gör dom inte det. För här finns fler familjer med arabiska traditioner än vad det fanns där.

De partikulariserade enheterna, som de irakiska, kurdiskt/palestinska och palestinska familjerna från Libanon utgör möts i en gemensam identitet, som är ett uttryck för en väsentlig del av individernas självuppfattning. Denna religiösa samhörighet är inte begränsad till medlemmarna av de arabiska befolkningsgrupperna. Samhörigheten är inte heller begränsad till det geografiska rummet. Samhörigheten når de individer som omfattas av samma trosföreställning och delar gemensamma värderingar. Värderingarna behöver inte vara reducerade till religionens utövare, men värderingarna kan genom den religiösa tillhörigheten betraktas vara manifest knutna till den egna religiösa identiteten. Denna upplevda diskrepans mellan den egna identiteten och omgivningens förmodade beteenden kan vara grunden för de sociala bandens upprätthållande mellan individerna från flera partikulariserade grupper. De partikulariserade grupperna samlas på detta sätt upp i en homogeniserad kulturell tillhörighet.

Under möten mellan hyresgästerna, Hyresgästföreningen och hyresvärderna (HSB) under vintern 1995/96 framförde de arabiska hyresgästerna önskemål om en samlingslokal för barn- och ungdomsverksamhet. Lokalen skulle utnyttjas av områdets hyresgäster, som var organiserade inom Islamiska Kulturföreningens ram. De arabiska hyresgästerna betonade den kulturella skillnaden mellan de muslimska hyresgästerna och fastighetsbeståndets övriga hyresgäster. De ansåg sig därför inte kunna ut-

nyttja den redan befintliga lokal som kommunen ställt till förfogande. De muslimska hyresgästerna vände sig mot bruket av tobak, spritförtäring, spel och dobbel. En samorganisering med övriga hyresgäster skulle, enligt den framförda uppfattningen, innebära en stor risk för kontakt med såväl sprit som tobak och spel. Det var inte den arabiska identiteten som uppfattades vara central, det var en identitet som manifesterades i islam¹². Religionen var på detta sätt en faktor som både strävade mot universalism och partikularism. Religionen förenade människor av olika geografiskt och kulturellt ursprung, samtidigt betraktades religionen vara den avgörande faktor som krävde ett avstånd i förhållande till övriga hyresgäster.

De partikulariserade gruppernas representation skedde genom informella ombud. De var representanter för sig själva, sina familjer och de som omfattade samma värderingar som de själva. Dessa representanter gjorde sig till talesmän för den muslimska trosuppfattningen i gestaltning av en omfattande livsstil, som dock inte omfattades av alla som gjorde anspråk på den muslimska identiteten. På detta sätt grupperar sig människor i informella formationer som har olika grad av förankring i den dominerande representationen. Med tillräcklig uppmärksamhet riktad mot individerna som ingår i en grupporienterad identitet framträder sociala band, som utgör fraktionernas hemvist där alla står i någon form av relation till varandra.

9:3 Relationer till andra befolkningsgrupper

Solidaritet kan precis som andra känslor byggas upp eller undermineras. Solidaritet mellan människor bygger på upplevelsen av någon form av samhörighet, som kan utlösa lojalitetsbaserade handlingar. Det är en känsla av gemenskap som Richard Rorty anser kan nå en högre grad av utveckling. Rortys argumentation bygger på att en italiensk jude under 2:a världskriget kunde få hjälp av sina landsmän att ”gå under jorden”. Hjälpen erbjöds för att ”vi-känslan” tog över. Solidariteten byggde på att de ju ändå var från samma ort eller att de tillhörde samma fackförening etc. En vidareutveckling av denna solidaritet skulle kunna ske med hjälp av film, skönlitteratur och andra massproducerade kulturella upplevelser som utgör en grund för solidaritetsskapande band. Det är möjligt att med identifikation med filmens och böckernas hjältar känna smärta, sorg och lidande. På detta sätt kan solidariteten byggas upp till att även omfatta de som uppfattas vara olika en själv (Rorty, 1992).

Det är nog sant, att böcker filmer och andra medier kan bygga upp solidariteten, men dessa fora kan också kan tjäna andra syften. Föraktet för andra befolkningsgrupper kan byggas upp med filmens och böckernas värld. Den som med ett vakert intellekt tagit del av filmerna om Tarzan, djungelns konung, förundras över lokalbefolkningens bristfälliga ordförråd. De skriker obegripligheter och förefaller ständigt vara på jakt efter villebråd för mänskliga köttgrytor. Tarzans ”Me Tarzan, You Jane”

12 Se vidare kap. 10:1.2.

är en spirituell upplevelse i jämförelse med de obegripliga läten, som de bastkjolsförsedda aktörerna lyckas frambringa. Om syftet är att skapa förakt för invånarna som befolkar en annan kontinent är tekniken lika enkel som genial. Hjältens språkhantering översätts medan de i förhållanden till västvärlden, främmande befolkningsgruppernas meddelanden saknar textremsa. Med teknikens sofistikerade metoders hjälp frammanas bilden av lägre stående varelser, som är så betydelselösa att deras budskap inte ens kräver översättning (Popoola, 1997). Den avgränsade kontinentens aktörer symboliserar mänsklighetens degraderade varelser som inte ingår i den egna solidaritetsbaserade sfärens medlemmar. På detta sätt symboliserar Tarzanimerna de folk, som befinner sig på ett betryggande geografiskt avstånd och därför inte kommer att kräva några uttryck för en praktisk upplevd solidaritet.

Detta kan förklara den klivna inställning, en del mörkhyade invandrare från USA med ursprung i Afrika anser sig ha mött i Sverige. Omgivningen beklagar de diskriminerande förhållanden som de tvingats leva under i USA, men möts av uppbragdhet över uttalanden om diskrimineringens paralleller med Sverige och de nordiska grannländerna. Det är en paradox att solidaritet kan förstärkas genom avstånd, eftersom lojaliteten då inte har ett pris. Det krävs inte några personliga uppoffringar för att framstå som solidarisk med dem som befinner sig utanför den egna hemvisten och inte förväntas ställa krav på lojalitet inom de egna handlingarnas sfär.

Enskilda individers föreställningar om levnadsvillkor som andra befolkningsgrupper lever under, bygger inte alltid på egna erfarenheter eller kunskap förvärvat genom förstahandsinformation från de grupper som omtalas. Nyhetssändningar i radio och TV kan utgöra en grund för uppfattningen om de andra, dem som tillhör andra befolkningsgrupper än den egna. En påtaglig verklighet kan förvandlas till ett stycke bildband i ett av vardagsrummets möblemang. Händelserna befinner sig på ett geografiskt avstånd från den lokala verkligheten som omger de massmediala konsumenterna. På detta sätt kan kriget i Mellersta Östern med TV:s hjälp skapa sina egna hjältar och skurkar. Palestinierna kan i egenskap av "araber" utses till de schabloniserade förövarna, men de kan också betraktas vara den förfördelande parten som kräver sympati. Berättelserna, historiernas återgivande och delar av den presenterade verkligheten kan bygga upp dessa bilder och motbilder av de främmande, som är olika de egna gruppmedlemmarna.

Dessa bilder och motbilder ligger till grund för människors vilja att skapa relationer med sin omgivning. Relationerna som uppstår mellan enskilda individer, liksom mellan större eller mindre grupper av människor utgår från ett spektrum av känslor som individerna hyser för varandra. De emotionella utgångspunkterna kan baseras på individernas positiva eller negativa uppfattningar om sig själva och andra. Känslorna kan vara neutrala, men också baseras på respekt, värme och en allmänt positiv inställning till föremålen för känslouttryckningarna.

Under sommaren 1994 arrangerades en gårdsfest inom området. Festen hade tillkommit på de zigeniska kvinnornas förslag. Ursprungligen var festen planerad som en mindre avgränsad tilldragelse för fastighetens hyresgäster. Under planeringen, där zigeniska och arabiska hyresgäster samt representanter för fastighetens tvångsförvaltare (Formator AB) och myndighetspersoner deltog, utökades emellertid arrange-

manget till att även omfatta släktingar, vänner, myndighetspersoner och massmedia. De ekonomiska resurser, som krävdes för arrangemangets genomförande, sponsrades av kommunala förvaltningar, bostadsföretag och näringsidkare i området, men det var hyresgästerna som bidrog med det essentiella kulturella kapitalet, som utgjordes av sång, musik- och dansuppvisningar. Musiken skedde till såväl arabiska som zigen-ska tongångar och dansen som bar gemenskapens prägel hade deltagare från alla större etniska och nationella grupperingar inom fastighetsbeståndet. De etniska grupperingarnas gränspositioner kunde endast skönjas genom matståndens placering. De halalslaktade¹³ kycklingarna grillades vid gårdens norra del medan spädgrisen grillades vid en annan del av det geografiska rummet, men det var ett praktiskt arrangemang, som byggde på en ömsesidig kulturell respekt och saknade konkurrensens prägel.

Under den tid (1992-1994) som de zigen-ska hyresgästerna utgjorde en större andel av fastighetens befolkning, fann de arabiska och zigen-ska hyresgästerna en gemenskap i synen på barn, hem och familj. Deras bilder utgick från en positiv inställning till varandra, men allt eftersom den arabiska inflyttningen under 1995 och 1996 ökade, förändrades relationerna mellan befolkningsgrupperna. Den snabba inflyttningen av zigen-ska hushåll under 1992 och 1993 hade förändrat de etniska proportionerna i området och inflyttningen av arabiska hushåll under 1995 och 1996 skedde enligt samma mönster. Inflyttningen skedde i en uppdriven takt och den etniska balansen förändrades under en kort tid.

De gemensamma beröringspunkter som familjerna ursprungligen gett uttryck för gavs så småningom mindre utrymme. Det var istället skillnaderna som betraktades utgöra hyresgästernas kännetecken. I dessa sammanhang beaktades inte svenskar eller gruppen övriga hyresgäster d.v.s. de individer som invandrat från f. d. Jugoslavien, Ungern eller Turkiet utgöra någon referens. Skillnaderna uppträdde som skarpast mellan de arabiska och zigen-ska grupperna, som i förhållande till sina paraplyorganiserade tillhörigheter under en kort tid också var numerärt jämnstarka. Det fanns, hos en del arabiska hyresgäster, också en förhoppning att den egna etniska befolkningsgruppens inflyttning skulle följas av en zigen-sk utflyttning. En av de arabisktalande informanterna berättade om skälet till sin egen inflyttning.

HSB köpte den här fastigheten och jag var på deras möte. Dom sa att dom skulle reparera hela huset och att alla zigenare skulle flytta ut eftersom dom inte betalar hyran. Och dom skulle reparera hela området...

Förhoppningen om en zigen-sk utflyttning skedde också mot bakgrund av ökade konflikter.

Det är ett problem att zigenare har traditioner som inte liknar arabernas. Problemet är att zigenare dricker och har roligt här på gården och dom skriker. Vill

13 Halal är en form av rituell slakt.

ni leta efter bråk så är det bara för detta. Dom håller på och dricker och skriker. Mellan araber och zigenare är det detta som det bråkas om...

Denna uppfattning speglar de arabiska hyresgästernas inställning till de zigeniska hyresgästerna, som inte överraskande hade sin egen motbild av tingens ordning. Mot bakgrund av de konflikter som den arabiska inflyttningen medförde framställde en zigenisk hyresgäst den, numera historiska parentesen, av den zigeniska bosättningen i ett nostalgiskt sken.

Från början var det bra. Det bodde ju zigenare och det var aldrig några problem. Problemen kom när araberna flyttade in. Och så finns det så många turkar¹⁴, men araberna är värst. De säger inte till sina barn, de får göra precis som de vill. Förr var det lugnt och fint, det var bra när här bara bodde zigenare. Då skötte alla sig.

Bosättningen, som uttryck för ett etniskt revir, upplevdes av de som inte ingick i den zigeniska gemenskapen med blandade känslor. En informant redogjorde, under tiden för den zigeniska dominansen, för sin syn på områdets revirbetonade prägel.

Det är deras gård, det är deras område. Och dom vill inte att främmande flyttar in i deras område. Det tycker dom inte om. Det är zigenarnas område. Det är deras privilegium. Dom åker inte nästan utan dom sitter kvar. Hela dan sitter dom där vid staketet... Dom är inte svarta, men folket säger att dom är svarta, men en neger är bättre än folket här.

Informanten upplevde sig inte som delaktig i gemenskapen. Tvärtom lämnades det geografiska rummet åt de zigeniska hyresgästerna. Mot bakgrund av den bristande interaktionen mellan fastighetens samtliga hyresgäster är det knappast förvånande, att ansvarighetsgraden för vad som upplevdes vara områdets förslumning, delegerades till andra som stod utanför det egna hushållets medlemmar. Inom det fastighetsbestånd som Gården utgör har den bristande ordningen oavbrutet ventilerats. Smuts har ständigt varit föremål för diskussion, men det har funnits oenighet om vem och vad som förorsakar nedskräpning. I takt med en förändrad etnisk balans i området har den bristande hygien, av flera zigeniska hyresgäster, betraktats utgöra en specifikt arabisk företeelse.

När de arabiska familjerna flyttade hit visade det sig att det blev lite sämre eftersom deras barn också kom i bilden. De zigeniska barnen städade och de arabiska barnen smutsade. Jag pratade med de flesta och de sa att ”du är inte chef. Du är inte polisen. Här finns städare som städar”. Tills idag är det de arabiska barnen som smutsar här på gården. Det är inte de zigeniska barnen. Aldrig du

14 De hyresgäster, som inte tillhörde den zigeniska, arabiska eller svenska befolkningsgruppen betecknades med ett samlingsnamn för ”turkar”.

kan se att de zigeniska barnen kastar papper på gården. Du kan bara se att de arabiska barnen kastar potatisar, lökar, påsar med vatten och sånt från balkongen. Det är dom som smutsar ner på den här gården.

Några år tidigare hade den presenterade bilden varit en annan. De zigeniska hyresgästerna pekade ut varandra som oordningens marodörer.

Det är för många zigenare som bor tillsammans och det är för många som inte kan sköta sig. I den där trappan (pekar på en av fastighetens uppgångar) så bor det bara zigenare. Man bryr sig inte så mycket eftersom det bara är zigenare som bor där. Dom vet att det är zigenare och dom inte säger emot.

Etniskt definierbara svenskar är sparsamt representerade inom området. Ett fåtal svenskar bor inom fastighetsbeståndets lägenheter som benämnts *Svenskhyllan* alternativt *Svensklägret*. Benämningarna antyder den bostadsmässiga koncentrationen, av det fåtal individer som tillhör den svenska befolkningen. På en direkt fråga om det hade varit bättre om det hade flyttat in fler svenskar i området, har det övervägande intrycket varit att nationellt ursprung uppfattas vara av mindre betydelse. Budskapet har varit att människor skall *sköta sig*. Hyresgästernas etniska tillhörighet har emellertid en indirekt betydelse för hur hyresgästerna uppfattas kunna sköta sig. Det finns större möjlighet att uppfattas tillhöra de skötsammas skara, om den som faller omdömet tillhör den egna etniska befolkningsgruppen. Med utgångspunkt från hushållen har det egna hushållet störst benägenhet att se sig själva som ordningens upprätthållare. Ju större det kulturella avståndet upplevs mellan det egna hushållet och de andra hyresgästerna, desto större risk för stämplingen av varandra som oordningens iscensättare.

Undantagsvis har det funnits en uttalad önskan om en inflyttning av svenskar till området, men då endast i termer av de boendemässiga normernas upprätthållare. En svensk inflyttning har i detta avseende ansetts garantera ett större mått av skötsamhet inom området. Det är en strävan mot ett skötsamhetsideal som inte alltid betraktats kunna uppnås genom hyresgästernas egna insatser. En av de zigeniska hyresgästerna beklagar oordningens närvaro och säger om sina grannar:

Dom skiter i det! Om det hade varit en svensk som hade bott där hade dom plockat upp. För dom vet att man inte skall göra så. Och dom vet att man säger till.

Enligt förväntningarna skulle svenskarna kunna fungera som en form av "socialpolis", de skulle se till att ordningen upprätthölls på ett sätt som hyresgästerna hade erfarenhet av från andra områden. De strängare reglerna skulle vara till gagn för det egna hushållet och till förfång för de andra, de som inte ingick i det egna hushållets skara av medlemmar. Upplevelsen av total anarki födde en längtan efter någon form av rättsnöre som alla skulle kunna leva efter. En av de yngre männen som har bott i

ett egnahemsområde kommenterar, mot bakgrund av sina tidigare erfarenheter, dilemmat mellan kaos och ordning så här:

Där jag bodde innan. Där hade jag hårda regler. Det passade mig inte alls, det var för mycket. Det är inte bra med såna hårda regler, men här finns inga regler alls. Var och en gör som den vill. Det tycker jag inte alls om, för man måste ha regler. Man vet aldrig vad man ska ha.

Upplevelsen av levnadsförhållandena i området pendlar mellan kaos och ordning. Smutsens objektiva förhållanden tillmäts, enligt en generell beskrivning, hyresgästerna olika ansvarighetsgrad. Den egna etniska gruppens medlemmar betraktar sig själva vara utsatta för omgivningens oförrätter. De beskylls för en oreda som skapats av andra. En reserverad hållning, till både sin egen och andras befolkningsgruppers delaktighet i det kaos som uppstår, går att finna hos de företrädare, som intar en diplomatisk hållning i förhållande till de konfliktområden som noterats. Dessa enskilda individer, både kvinnor och män, koncentrerar sin energi på fastighetsägare, Hyresgästföreningen och myndigheter för att uppnå förändringar inom sitt område. De är också mer benägna att se problemen som gemensamma utan att skuldbelägga enskilda befolkningsgrupper. Vid ett samtal om de störningar som förekommer i bostadsområdet under kvällstid säger Khalid:

De kissar och smutsar ner i källaren. Det är inte barn som gör så här, det är vuxna. Speciellt på lördagskvällarna och söndagarna. Dom kräker på väggarna, men det är inte någon som bor här som gör det.

Fatima fortsätter:

Nä, det är inte någon som bor här. Jag känner alla zigenare som bor här och det var inte vi och det är inte dom... (HGF möte 1996).

Utmärkande för diplomatins företrädare är att de behärskar majoritetens språk. Den språkliga kompetensen betraktas som en förutsättning för att ta del av både den svenska och den nedärvda kulturella identitetens utbud. De försöker föra fram sina egna synpunkter som är förankrade i den egna etniska grupptillhörigheten, men tillåter inte att dessa synpunkter sker på bekostnad av misskreditering av egna eller andra befolkningsgruppers medlemmar. Dessa ambassadörer som upprätthåller de etniska fraktionernas diplomatiska befattningar utgöres av både kvinnor och män. Dessa företrädare kan fungera som fraktionernas språkrör och deras uppgift definieras då av de etniska gruppernas samverkande viljeinriktningar.

De etniska gruppernas fältposterande företrädare skiljer sig från diplomatins ambassadörer. De förstnämnda har till uppgift att föra fram sina befolkningsgruppers behov och unika sammansättning gentemot omvärlden. I likhet med diplomatins ambassadörer fungerar de som kontaktlänkar till omvärlden. Kontakten sker mellan företrädarna för den egna befolkningsgruppen och andra minoritetsgrupper, men

kontakterna upprätthålles också med majoritetens företrädare i form av fastighetsägare, myndigheter och andra kontrahenter som de enskilda individerna vid olika tillfällen behöver komma i kontakt med. Dessa mer eller mindre formaliserade poster som etnicitetens entreprenörer kan upprätthållas av både kvinnor och män, dock tenderar männen att dominera det etniska entreprenörskapets befattningar. De är sina befolkningsgruppers fältposter och i likhet med diplomatins ambassadörer är deras vapen de intellektuellas vapen. Mot bakgrund av den dubbla kulturkompetensen sker uppkomna strider med orden. Retoriken följs av ett sökande efter det regelverk, som fungerar inom samhällets delområden. De söker efter framkomliga vägar för att utveckla och befästa sina etniska fraktioners positioner. Deras retoriska förmåga och möjligheter att agera inom majoritetssamhällets organisatoriska ramar medger inte heller att de deltar i de handgemäng, som undantagsvis har utspelats inom fastighetens geografiska yta.

Konflikterna mellan de zigeniska och arabiska grupperna ökade under 1995 och 1996, men även tidigare hade synbara meningsskiljaktigheter utlöst större konflikt-härdar. Det var främst barnens lek eller hårdhänta behandling av varandra som var de utlösande faktorerna. Under 1994 demonstrerades konflikternas uttryck när ett synbart kvinnligt dominerat handgemäng ägde rum. Även om enstaka män fanns med som deltagare uppfattade omgivningen det som ett kvinnligt slagsmål, där kvinnorna rev och slet i varandra. Konflikten hade börjat med att en större arabisk pojke hade slagit ett mindre zigeniskt barn. Innan någon riktigt visste hur det gick till var slagsmålet i full gång. De båda mödrarna till de stridande barnen hade rivit varandra i håret och slitit i varandras armar och ben. Några arabiska män hade sökt sig till bråket, men då hade de zigeniska kvinnorna skyndat till undsättning. Enligt kvinnornas egen utsago var deras syfte, att skilja de konflikt-drabbade åt, men de arabiska männen hade deltagit som stridande. ”De bar sig åt som kvinnor”.

Intermezzot som vid det aktuella tillfället fått blodet att svalla gav upphov till framtida diskussioner och de zigeniska kvinnornas generösa skrattsalvor, inte minst över de omanliga araberna, som inte uppförde sig på ett sätt som anstår riktiga män. Den bristande solidariteten byggde på föreställningen att olikheterna var oöverstigliga. Männens försvar av sina gruppmedlemmar byggde på en, medveten eller omedveten, uppfattning att orden inte längre räckte till. Männens beteende gav därmed ytterligare näring åt de klyftor som upplevdes från den zigeniska frontlinjen. De ”avkönades” och förlorade respekt från det omgivande zigeniska samhället. Händelsen skulle kunna sägas vara en av livets demonstrationer av Georg Simmels resonemang om strider som uppstår ur intima relationer. Simmel utgick från att:

respekt för fienden brukar saknas, då fiendskapen uppstår ur en tidigare samhörighet. Då nu ändå så mycket likhet finns kvar, att sammanblandning och oklara gränser är möjliga, så måste skiljelinjerna framhåvas med en skärpa, som ofta inte alls är rättfärdigad av saken själv utan bara av denna fara” (Simmel, 1970 s 47).

I striden mellan de zigeniska och arabiska hyresgästerna sträckte omsorgen sig till de egna medlemmarna men det fanns, i det enskilda fallet, inte någon solidaritet som gick utanför den egna gruppstillhörigheten. Händelsen hade engagerat de lojalitetsbaserade banden mellan de egna och var ett levande bevis för Rortys solidaritetsbegrepp, som endast omfattade de som på något sätt uppfattades vara lika en själv och den egna gruppstillhörigheten. Det geografiska rummet utmärktes inte av passivitet. Alla som ansåg att de kunde förhindra ytterligare bråk eller förändra utgången av de pågående striderna deltog på sina fränders sida. Händelsen visar därför prov på den totala ignoransens motsats.

Johan Asplund berättar om ett socialpsykologiskt fenomen som tilldrog sig i USA på sextioalet. Sent en natt blev en ung kvinna vid namn Catherine Genovese mördad i New York City. Mordet ägde rum i ett respektabelt bostadsområde. Knivmördaren avlägsnade sig från platsen tre gånger men återkom varje gång för att fullfölja sin påbörjade handling. Medan kvinnan attackerades ropade hon hela tiden på hjälp. Efteråt framgick att minst 38 personer hade stått i sina fönster för att bevittna mordet. Inte någon kom sig ens för att ringa polisen (Asplund, 1991 s 123). Denna händelse har följts av andra exempel på betydligt närmare håll.

Under 1994 inträffade en misshandel på Gården. Misshandeln hade riktat sig mot en kvinnlig socialarbetare. Flera hyresgäster hade sett misshandeln äga rum utan att ingripa. Inte någon av de arabiska eller zigeniska familjerna var inblandad, men flera av fastighetens hyresgäster av skilda nationaliteter och med olika etniska tillhörigheter hade uppfattat händelsen. Ingen hade försökt stoppa misshandeln eller ringa till polisen. En kvinna medgav att hon i likhet med flera andra hyresgäster sett händelsen, men att hon hade sina egna barn och deras säkerhet att tänka på. Förresten trodde hon att det var en uppgörelse dem emellan, som de kunde reda ut själva. Vad kunde hon göra? Hon var ju inte inblandad.

Inte någon av informanterna som förklarade händelsens utgång kan betraktas vara känslökall eller uppvisar, i andra sammanhang, tecken på bristande omtanke om sin omgivning. Det är människor som troligen utgör ett känslomässigt tvärsnitt av sin omgivning. Händelsen berörde dem inte, de var inte inblandade! Huvudpersonerna var så långt från dem och deras egen vardag att de lojalitetsskapande banden inte hade utlösts. Trots att de inte saknar förmåga att sätta sig in i både smärta och andra människors lidande hade solidariteten inte aktiverats. De levde i parallella världar och oavsett den geografiska närheten lyckades de undgå de direkta möten, som kunde medföra en omsorg om alla som ingick i närsamhällets ram.

Människor som bevittnar misshandel, mord och andra kriminella handlingar utan att ingripa kan ha en mängd förklaringar. En orsak till att inte ingripa kan helt enkelt vara av rädsla för sitt eget liv. En annan förklaring kan vara att händelsen känns så perifer att den inte berör sina åskådare. En tredje förklaringsmodell skulle kunna vara att åskådarna känner samhörighet med förövaren. Missdåden gör vad de själva skulle vilja göra, men avsaknaden av tid, mod eller kraft hindrar dem för att själva utföra handlingen. En ytterligare och trolig förklaring är att varje åskådare förväntar sig att någon annan skall ingripa, ringa polisen eller stoppa misshandeln. Någon annan skall göra det som behöver göras, men denna någon är inte manad att

framträda eller genom en aktiv handling utmärka sig i en situation som kan riskera leda till följder för den egna säkerheten. Det är en paralyserande handlingsförklaring som innebär att inte någon gör någonting. Samtidigt finns det exempel på hur en enda man eller kvinna, genom aktiva handlingar och en i förhållande till gruppen åskådare eller gärningsmän avvikande hållning, radikalt kan förändra resultatet av händelsernas utgång.

Under 1995 kom en zigensisk man i meningskiljaktigheter med en arabisk man. På en kort stund omringades den zigenske mannen av, vad han uppfattade utgjorde, "områdets alla araber". De var minst 10 eller 15 personer. Stämningen var uppjagad och han trodde sig veta att en arab aldrig är rädd för att ge sitt liv, de kommer från kriget och han förväntade sig vilken utgång som helst. Som genom ett under kom en arabisk man, som han kände sedan tidigare och räddade honom. Om inte han hade kommit, precis i rätt tid, vet ingen hur det skulle gått.

Händelserna ger anledning att reflektera över den diskussion, som utgår från den övergripande frågeställningen om människors lojalitetsbenägenhet är relaterat till det geografiska rummet. Minskar eller ökar solidariteten, i relation till det geografiska avståndet, mellan människor som representerar olika befolkningsgrupper? Frågeställningen anknyter till ett övergripande resonemang som har direkt betydelse för främlingsfientlighetens mekanismer. Medför en ökad interaktion mellan olika befolkningsgrupper en minskad eller ökad antagonism?

Paul Feyerabend menar, att attityden till folk med avvikande etnicitet eller annan kulturell bakgrund ofta beror på förstelnade mentala uppsättningar, som är ett resultat av uppfostran i en viss kultur. Enligt den här förklaringsmodellen är förstelningen ett resultat av att individer lärt sig läsa ansikten på standardiserat sätt och därmed gör standardiserade omdömen. Vid mötet med individer från andra befolkningsgrupper, som har präglats av en annan kultur, leds därför individen in på avvägar (Feyerabend, 1975).

En förlängning av Feyerabends resonemang är, att ett *undvikande av möten* mellan olika kulturella bärare tillåter förstelnade uppsättningar eller fast formade föreställningar att leva vidare. Det finns ju inte någon som kan falsifiera föreställningarna. Feyerabends förklaringsmodell förutsätter emellertid att främlingsfientlighet utvecklas genom en stark kulturbundenhet. En invändning mot detta resonemang är att kulturbundenhet endast visar prov på en förankring i den egna kulturella tillhörigheten, som är ett resultat av uppfostran, traditioner och vanor. Upplevelsen av en kulturell tillhörighet inger trygghet i den egna identiteten, som kan vara en grund för en positiv identifikation av andra. En solid kunskap om den egna kulturen och trygghet i den egna identiteten kan vara den språngbräda, som behövs för modet att konfrontera sig med andra, med de som inte visar en kulturell samstämmighet med den egna identitetsupplevelsen. Möten mellan människor, som har en inneboende styrka genom den kulturella tillhörigheten, kan vara grundstenar för uppbyggnaden av positiva attityder och praktisk utvecklad solidaritet.

Om människor möts och trots detta bygger sin bild på en uppsättning stereotypiserade föreställningar visar omständigheterna på ett mentalt avstånd i mötet som underhåller en begränsad perceptionsförmåga. Det är denna brist på perceptionsförmå-

ga som underhåller aversion eller andra känslor som bygger på förakt. Nu skall i ärlighetens namn påpekas att Feyerabend, med intill gränsande visshet, aldrig hade Rosengård i tankarna när han delgav världen sina tankegångar. Han tänkte förmodligen på historiens samhällen som Sydafrika eller delar av USA där segregationen manifesterats i en öppen lagstiftning mot integrationssträvande tendenser. Det var därför en främlingsfientlighet som betraktades med utgångspunkt av en annan kontext än Herrgårdens befolkning lever i, men oavsett denna något annorlunda kontext har diskussionen inte förlorat aktualitet.

Inställningen till främlingar bygger på föreställningen om gemenskap och skiljaktigheter, men inställningen bygger också på den status, som de främmande har i förhållande till innehav av ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital. Det finns förmodligen en större möjlighet för en utlokaliserad företagsledare från USA, att åtnjuta omgivningens respekt än den ekonomiskt fattigare invandrarbefolkning, som inte är i besittning av en hög social position, ekonomiska förutsättningar eller kan uppvisa de attribut som förknippas med framgång. Framgångens symboler är eftersträvansvärda attribut. Bourdieu beskriver bl. a. hur klämodets exklusivitet ständigt försöker erövrats och förvandlas till allmän egendom. Klassens emblem avtynar när det förlorar sin distinktiva makt. Därmed börjar konkurrensen om igen. Detta är den ständiga och oavslutade klasskampen som Bourdieu kallar för konkurrenskampen. Denna konkurrens, där alla som kämpar är överens om vad de kämpar om, är *integrerande*, det är en förändring som tenderar att säkerställa varaktigheten (Bourdieu, 1991 s 222).

Oavsett kulturella skillnader finns det en mängd attribut, som kan betraktas vara uttryck för en allmän strävan efter likartade materiella värden. En större andel av befolkningen som tillhör svenskar, zigenare, araber, turkar eller andra grupper strävar ständigt efter en materiell tillfredsställelse. De använder alla TV-apparater, radio, stereo och möbler som i förhållande till plånbokens storlek kan inge både skönhetsupplevelser och bekvämlighet. Bilen som transportmedel är också ett eftersträvansvärt objekt. Kampen om materiell standard tillåts däremot att i varierande grad dominera den egna vardagen, men själva strävan efter bättre materiella levnadsvillkor är som fenomen en allmängiltig företeelse. Det synliga innehavet av bilar, TV-apparater, mobiltelefoner eller andra materiella attribut visar att det är en kamp, som sker med en snegling mot omgivningens statusbetonade innehav och erkännes av alla. I detta avseende kämpar alla om samma sak och kampen är mot bakgrund av Bourdieus resonemang integrerande, det är en förändring som tenderar att säkerställa varaktigheten.

Med associationer till Bourdieus utgångspunkt kan denna konkurrenskamp överföras till praktiskt taget varje fält och varje etnisk grupp, vilket får en alldeles särskild betydelse. På Herrgården finns representanter för ett flertal etniska grupperingar. Det är inte enbart de zigeniska och arabiska grupperna som är visibla genom kläddräkten. Som en parentes kan nämnas att männens klädsel oftast överensstämmer med majoritetens val av yttre presentation. De har kostym eller byxor och blazer och utgör en gemensam manlig konformitet. Det är framför allt kvinnornas klädsel som avviker i förhållande till majoritetens och andra minoritetsgruppers klädval. Distink-

tionen i förhållande till storsamhällets dominerade klädmode omfattas av ett flertal befolkningsgrupper. De deltar inte i det klädmode som majoritetsbefolkningen eller andra minoritetsgrupper konkurrerar om. Detta är ett synligt tecken på att delar av majoritetsbefolkningens och andra minoriteters symboliska kulturyttringar inte betraktas vara eftersträvansvärda. Att det som betraktas vara eftersträvansvärt för den enskilde individen förkastas av andra, kan upplevas vara ett tecken på refuserande av den egna kulturen. Det är en känslomässig upplevelse av att tillhöra de som förkastas. En zigenisk man förklarar fenomenet så här:

Om en svensk visar något vill alla ha likadant, men om zigenare visar något så säger man 'Oh va snyggt', men han kan behålla det för sig själv.

Ett deltagande eller avståndstagande i förhållande till skilda kulturers klädedräkt är individens symboliska markering av suveränitet i förhållande till andra befolkningsgrupper. Den större andelen av majoritetsbefolkningen som besöker fastigheten och dess omedelbara närområde är representanter för hyresvärderna, kyrkosamfund, socialarbetare, polisen eller andra myndigheter. Klädsel, utseende och besökens syfte anger deras position av att vara avvikande i förhållande till den övriga befolkningen. Med en generell beskrivning deltar de inte i de kulturella symboler som dominerar inom områdets gränser. De markerar sin egen kulturella suveränitet och symboliserar de svenska bosättare som inte finns närvarande. Avsaknaden av bofasta svenskar inom området gör att det finns utrymme för att majoritetens och minoritetsgruppernas utvecklade bilder av varandra inte baseras på möten.

En uppfattning, som ibland uttrycks i pressens insändarsidor, är att de muslimska kvinnorna är förtryckta. Huvudduken anses vara den manliga dominansen och förtryckets manifestation. Samtidigt kan det kvinnliga fotsida ytterplagget, under årets varmare dagar, ge lättklädda svenskar associationer till en begränsad rörelsefrihet. På samma sätt väcker den traditionellt kvinnliga zigeniska klädedräkten majoritetens lustfyllda kommentarer om att de har "tagit på sig förklädet", vilket i klartext betyder en föreställning om snatterier som döljs i de stora fickor som finns under plagget.

Föreställningar om andras beteenden och befästa könsroller bildar på detta sätt bilder och motbilder, som trängs inom den arena där förutfattade meningar byggs upp av den bristande interaktionen. En yngre man som inte själv har några vänner eller bekanta bland svenskarna delger, trots avsaknaden av egna erfarenheter bland befolkningen han nämner, sin syn på skillnaden mellan zigeniska och svenska kvinnor.

En zigenisk kvinna måste sköta *allt*, medan den svenska kvinnan inte gör *någonting*. Ingenting gör dom. Det enda dom behöver göra är att tjäna pengar, allt annat gör killarna. Hos oss tvättar hon, hon städar, hon handlar. Hon gör allt, passar barn, ja ALLT!

Bilden av den svenska kvinnan har huvudsakligen förmedlats genom de kvinnodominerade yrkesgrupper han mött. Kvinnliga socialarbetare och lärare bildar referens-

ramen för de föreställningar som byggts upp om familjernas arbetsfördelning. Med tanke på att kvinnorna spenderar en så stor del av den mätbara tid på sina arbetsplatser, förefaller honom tanken på ytterligare arbetsuppgifter som otänkbar. Han bygger sina antaganden på erfarenheter från sin egen familjesituation. Kvinnorna är upptagna med omvårdnaden om yngre och äldre generationer samt hemmets skötsel. En logisk tanke, som bygger upp föreställningen om de svenska familjernas situation, är att männen gör *alla* de arbetsuppgifter som hans egen familjs kvinnor gör och som svenska kvinnor skulle gjort, om de inte var upptagna på annat håll. De svenska männen betraktas därför som förtryckta och beklagansvärda. Bilden av de kulturella skillnaderna kompletteras av en svensk man som beskriver en motbild av de zigeniska könsrollernas uppbyggnad.

Du ser nästan inte en zigenarman som bär på sitt barn, utan det är kvinnan som kommer asandes på vars en arm och sliter. Han går där och vaggar i sin fina kostym, det är hon som sliter.

Föreställningarna kan betona de likheter som upplevs vara väsentliga, men uppfattningarna kan också bygga på de olikheter, som otvivelaktigt existerar. Mot bakgrund av de zigeniska kvinnornas bild av de arabiska männen, de svenska och zigeniska männens uppfattning om varandras arbetsinsatser i hemmet och majoritetens föreställningar om förtrycket i de muslimska kvinnornas vardag, byggs en del av föreställningarna om andra befolkningsgrupper upp. Dessa föreställningar betonar de kulturella skillnaderna och inställningen till människor, som företräder dessa befolkningsgrupper baseras på de negativa eller positiva känslor som följer i divergensens spår. De universella faktorerna är gemensamhetsskapande och de partikulariserande är specifika för varje kulturell grupp som särskiljes i förhållande till andra. De enskilda individernas segregations- eller integrationsbaserade strävan är beroende av vilka universella eller kulturellt partikulariserande faktorer som prioriteras. Synliga attribut som TV-apparater, musikanläggningar, bärbara telefoner och bilar är tecken på samhällets globalisering och en strävan efter dessa attribut är i sig, en integrerande process. Paradoxalt nog står denna strävan inte i direkt relation till ett ökat kulturellt utbyte i vardagen. De materiella objekten kan istället vara redskapen som förstärker den egna kulturella självbilden. Musik eller skådespel kan nå sin publik genom etermedia. Bilen och telefonen är kommunikationsredskap, men kommunikationen sker inte nödvändigtvis med andra befolkningsgrupper utanför den egna tillhörigheten. Lite tillspetsat kan det konstateras, att alla i materiellt hänseende vill ha vad andra har, men ingen vill dela andras kulturella villkor, eftersom alla föreställer sig att de själva har vad ingen annan vill ha.

9:4 Sammanfattande kommentar: Sociala band som integrations- och segregationssträvande faktorer

Inom och mellan olika grupper finns dynamiska spänningar av integrations- och segregationssträvanden, som bygger upp bilder och motbilder av likheter och olikheter i förhållande till de andra som står utanför den egna grupptillhörigheten. Den grupporienterade identiteten bärs upp av gränsdragningen till andra, till de som inte ingår i den egna gemenskapen. En känsla av grupptillhörighet kan, men behöver inte baseras på etniska eller nationella förtecken. Grupptillhörigheten kan också byggas upp av gemensamma intressen, ekonomiska grunder eller andra samhörighetsbaserande faktorer. På samma sätt kan trosuppfattning och den riktning religionen tillåts vandra vara en faktor, som skiljer eller förenar.

Känslan av gemenskap och främlingskap är de faktorer som förenar eller splittrar människor på olika sidor om barriaderna. Erfarenheterna från Herrgården visar att det trots olikheter, i såväl nationellt som etniskt ursprung, finns möjligheter att bygga upp positiva känslor mellan medlemmar från olika befolkningsgrupper. Gårdsfesten som ägde rum 1994 visade prov på en anda som inte präglades av konkurrens. Den utsatta dagen och den tid som föregått arrangemanget, där de zigenka och arabiska hyresgästerna möttes med ett gemensamt mål framför ögonen, gav upphov till positiva känslor som i ett senare skede negligerades till förmån för de konfliktområden som kunde noteras¹⁵.

Gemenskap och mentala avstånd till andra människor, byggs inte endast upp inom det geografiska närområdets ram. Gemenskap kan också byggas upp mot bakgrund av utbildningsnivå och ett intresse inom "finkulturen". De intellektuella är rika på kulturellt kapital, men kan vara fattiga i ekonomiska termer. Val av litteratur, musik, teater, bildkonst eller komplementära yttringar som ger känslomässiga upplevelser eller näring åt intellektuella diskussioner, fixerar positionerna inom den sociala hierarkin. Inom Herrgården finns ett rikt kapital inom det kulturella området, som baseras på sång, dans och musik. Kapitalinnehavarna i detta avseende är sina befolkningsgruppers ambassadörer. De arbetar i likhet med sina informella språkrör i diplomatins tjänst, för en förståelse mellan människor över de etniska och nationella barriärernas gränser. Sång, dans och musik är också den form av upplevelser där människor kan mötas i det offentliga rummet utan att känna sig hotade i sin egen livsstil.

I lägen då människor är utsatta för omgivningens hot, finns det tendenser att sluta sig samman i en förenande kamp mot omvärlden. Mordet och den efterföljande sorgen inom området var ett sådant hot. Ett annat hot som ledde till en ökad sluten-

15 Under åren 1994 till 1996 har det skett en utflyttning av zigenka hushåll. Samtidigt har det skett en inflyttning av arabiska hushåll. Trots denna ut- och inflyttning fanns det vid slutet av 1996 fortfarande kvarboende familjer från båda befolkningsgrupperna, som ursprungligen visat varandra positiva omdömen, men som i takt med tidens tand förändrade sina attityder i förhållande till varandra.

het inom det zigeniska samhället, var den snabbt ökande inflyttningen av arabiska hushåll under 1995 och 1996. Gemenskapen mellan befolkningsgrupperna vilade på en bräcklig grund och de arabiska nybyggarna uppfattades av de zigeniska hyresgästerna, vara företrädare för andra normer och värderingar än de som rådde inom området. De zigeniska familjerna utsattes för en situation som liknade den känsla av ”överfall”, som tidigare hyresgäster gett uttryck för vid deras egen inflyttning och meningskiljaktigheterna lät inte vänta på sig. De förut så positiva känslor som kunnat skönjas förpassades till historiens kammare. De solidaritetsbaserade mekanismerna till de egna partikulariserade grupperna förstärktes, samtidigt som klyftorna mellan de paraplyorganiserade gruppidentiteterna framträdde, som den gränsbevarande bastionens utbyggnad.

Trots omgivningens förakt och ökande konflikter mellan olika befolkningsgrupper, söker samhörigheten på det individuella planet sina egna vägar. De mer eller mindre befästa uppfattningar, som det större antalet individer av befolkningsgrupperna har om varandra negligeras då till förmån för de individuella egenskaper, som betraktas utgöra en större grund för värdegemenskap. De sociala banden som knyts i denna motvärnets anda är solidaritetens manifestation, som ger näring åt en utvidgad lojalitetsbaserad respekt mellan de enskilda individer som tillhör befolkningsgrupper med olika etniska och kulturella förtecken. De är uttryck för segregationens motvärn. De söker efter gemenskap och letar efter det universella, som är bindemedlet i det sociala nätverkets uppbyggnad. Det är detta motvärn som gör det möjligt för enskilda att gå i opposition mot ett större antal människor av sin egen befolkningsgrupp, för att förhindra en spridning av antagonistiska känslor som skulle kunna leda till ökade klyftor.

Samtidigt är avsaknaden av sociala band i det geografiska rummet en jordmån för selektiv likgiltighet, som har betydelse för lojalitetens riktade hämningar. Det finns inte någon anledning att försöka avbryta ett fysiskt våld som inte har någon influens i den egna vardagen. Dessa händelser inom fastighetsbeståndets geografiska yta är mikroplanets motsvarighet till de större världshändelser, som genom militära aktioner utlöser hungersnöd, lemlästar och förvisar människor från sina förfäders nedärvda jord. Inom Herrgården är den palestinska befolkningens närvaro ett resultat av sådana större världspolitiska händelser, som gett upphov till människors migrationsrörelser och ett brott i de sociala bandens underhåll. Det är också dessa erfarenheter från ett krigsdrabbat land, som bygger upp omgivningens bild av att ”araber inte är rädda för att dö”. En förstärkning av denna bild underminerar människors känsla att vara rädda om varandra. De blir istället rädda för varandra!

De sociala bandens underhåll kan bygga på en tillhörighet i en grupp, som upplevs vara distinkt i förhållande till sin omgivning. Likheter med andra grupper av befolkningen negligeras då till förmån för de olikheter som kan uppvisas. Det är dessa olikheter som ger näring åt etnicitetens entreprenörer, som i egenskap av befolkningsgruppernas fältposteringar har en mer eller mindre formaliserad status som de etniska fraktionernas talesmän. Genom sina officiellt betonade mandat placeras dessa entreprenörer i en vertikal position i det symboliska rummet. De framför sina gruppmedlemmars specifika behov som bygger på ett särskiljande i förhållande till

majoriteten och andra minoritetsgrupper. I likhet med en småföretagare eller en enkel varuproducent levererar etnicitetens entreprenörer bilden av homogena kulturer, som främst kan identifieras genom etnicitetens särskiljande varumärke. Etnicitetens entreprenörer kan i likhet med de horisontella fältens aktörer, som består av diplomatins tjänare och musikens lokala estradörer, fungera i rollen som befolkningarnas ambassadörer. Dessa befattningar griper in i varandra och de etniska gruppernas funktionärer kan upprätthålla en eller flera roller i ett gemensamt värv. Etnicitetens entreprenad skiljer sig emellertid på en avgörande punkt från de roller som utgår från diplomatins arena. Diplomaterna letar efter det som kan skapa samhörighet mellan människor, de söker efter integrationssträvande faktorer och betonar de likheter som står att finna. Etnicitetens entreprenörer betonar det som skiljer och fäster sällan uppmärksamhet på det som förenar. De exponerar och saluför kulturernas särskiljande drag. På detta sätt fördelar sig kulturens brobyggare i horisontella och vertikala fält, som av omgivningen tilldelas olika positioner i den gemenskapsfrämjande symbolikens sfär.

Om olikheterna upplevs vara av allt för essentiell art kommer detta att få betydelse, för relationerna till de som befinner sig utanför den egna gemenskapen. Det är en paradox att de gränsbevarande emblem, som stärker gemenskapen till den egna gruppstillhörigheten, är de faktorer som utesluter de andra som inte ingår i gemenskapen. De betonade olikheterna fungerar då som en virvelvind i segregationens kölvatten. Olikheterna blåser upp strömningar, som letar fram nya fåror av skiljaktigheter till förfång för de integrationssträvanden som finns inom varje samhälle av större eller mindre format.

KAPITEL IO

Institutionella relationer

En individ kan vara delaktig i flera olika, av omgivningen accepterade institutioner. Tillhörigheten kan utgå från en religiös församling, arbetsstyrkan på en arbetsplats eller hyresgäströrelsen inom ett grannskap. På detta sätt kan institutionerna betraktas vara en kontaktyta mellan samhällets individ- och grupprelaterade nivåer och de yttre strukturer, som manifesteras i det sociala livets etablerade organisationer. De religiösa församlingarna inriktas på det inre livets uppbyggnad och hyresgäströrelsen utgår vanligtvis från en mer världsligt betonad verksamhet, men båda kan identifieras vara organisationer som har omgivningens erkännande och därför tillhör det sociala livets yttre strukturer. I det här sammanhanget har *institutionella relationer* antagits som en samlande beteckning för dessa alldeles speciella former av relationer, som utgör de enskilda individernas grundläggande kommunikationsled till samhällets officiellt präglade organisationer. Det är en kommunikation mellan samhällets aktörer inom offentlighetens arena, som i bildlig betydelse kan betraktas vara en kulturernas sambandscentral. Där sker möten mellan samhällets officiella representant-skap och olika kategorier av befolkningen, som tillhör skilda sociala klasser och skikt med förankring i såväl majoritetens som minoriteternas formationer.

Myndigheter, statliga verk, religiösa samfund och föreningar med samhällsfinansierade bidrag har samhällets acceptans och verksamheternas aktörer tillhör därför de grupper, som i varierande grad har möjlighet att påverka samhällets kulturbärande normer. I sin förlängning har de alla, genom sina mer eller mindre offentliga positioner, möjlighet att utgöra aktiva delar av samhällets normbildande funktioner. De konkurrerar om utrymmet inom samhällets sanktionerade verksamheter trots att de, i olika utsträckning, kan representera konkurrerande värdebegrepp som omfattas av minoritetskulturernas medlemmar, som annars har begränsade eller obefintliga möjligheter att påverka föreställningarna inom den dominerande majoritetsbefolkningen.

Inom den allmänna debatten förekommer beteckningen *etniska minoriteter* synonymt med *invandrare*, vilket i grunden är en förväxling av de båda begreppens innebörd. Etniska minoriteters kulturbärare kan, men behöver inte vara invandrare. Etnicitetens kulturbärare kan vara födda inom landets gränser och vara geografiskt förankrade sedan årtionden, eller århundraden tillbaka. De etniska minoriteterna rymmer, precis som majoriteten, aktörer tillhöriga i samhällets olika levande delkulturer. Det finns skilda och olika kulturer som kan uttryckas i begrepp som landsbygdskul-

tur, *stadskultur*, *ungdomskultur*, männens och kvinnornas skilda världar inom yrkes- eller privatlivet, som i sin minsta gemensamma nämnare är uttryck för olika *kulturer* (Ehn/Löfgren 1982). Minoriteternas kulturbärare är inte en homogen grupp människor med samma utbildningsbakgrund, ekonomiska eller sociala kapital. De har skilda förutsättningar som har betydelse för deras positioner, som skär mellan alla de horisontella och vertikala fält som utgör ett samhälles befolkningsmässiga och sociala kulturformationer¹. De numerärt större eller mindre andelar av minoriteternas aktörer inom samhällets skilda fält, kan sägas personifiera enskilda individers sociala positioner eller etniskt klassbundna formationer. De utgör delar av städernas eller landsbygdens befolkning, kvinnor, män, barn, ungdomar eller andra fraktioner som ingår i ett större sammanhang.

De på etnisk grund baserade minoriteterna omnämnes ofta som *subkulturer* vilket enligt sociologins verktygslåda är en del av en mer omfattande kultur². Subkulturer utgår från etniska eller sociala skillnader i en större grupp samtidigt som begreppet används för att beskriva andra former av avvikelser från majoritetens normgivande levnadsmönster. Till de grupper som kategoriseras under subkulturer ingår också kriminella eller andra delar av befolkningen som är marginaliserade eller ställer sig utanför samhället. Befolkningsgrupper som urskiljes genom etnicitetens kännetecken och befinner sig i en minoritetsposition representerar visserligen underställda kulturer, men de skall inte förväxlas med de attribut som i första hand kännetecknar ett utanförskap på annan grund än den tillhörighet etnicitetens identitetsupplevelser kan ge upphov till.

Enskilda individer eller mindre fraktioner inom såväl majoritets- som minoritets-samhället kan ingå i olika subkulturers formationer, som förenas genom andra band än vad etniciteten kan ge upphov till. Dessa band kan grundas på kriminalitet eller andra uttryck för avvikelser i förhållande till de normer som råder inom det omgivande samhället. Komplexiteten i subkultureernas avvikelseggrunder och djupet av skiljelinjerna i förhållande till den dominerande kulturen innebär därför att begreppet kan vara ett trubbigt instrument för att beskriva etniska minoriteters förhållande till majoritetssamhället.

De etniska minoriteterna är mer eller mindre samhälleligt förankrade och kan, men behöver inte vara marginaliserade i förhållande till den omgivande befolkningen. De är snarare att betrakta som divergerande befolkningsgrupper med aktörer inom olika delar av samhällets klassbundna formationer. Det finns ett flöde av sociala och kulturella föreställningar som tar avstamp i varje kommunikation som sker mellan representanterna för dessa grupper med sina inbördes positioner inom samhällets olika delar. De enskilda individerna kan använda sin etnicitet för att hävda sina intressen och för att förbättra sina ställningar inom den samhälleliga hierarkin. Förutom kön, ålder, social klass och utbildning är etnicitet ett av elementen för självhävdelse (Necef: Hemer 1994, s 57). Det är viktigt att vara medveten om att minoriteternas aktörer inte lever på lika villkor. De konkurrerar om utrymmet med majori-

1 Resonemanget utgår från Bourdieu (1991).

2 Se Brante & Fasth (1982).

tetens och rivaliserande kulturers värderingar och de är inordnade i en samhällshierarki där de dominerande kulturernas betraktelsesätt och beteendemönster fungerar som normgivare medan de underordnade kulturernas livsåskådning och handlingsberedskap kan ställas inför omvärldens ifrågasättande.

Inom alla kulturer finns det religiösa föreställningar, normer och beteendemönster som väcker ett batteri av känslor hos de enskilda individerna och som utgör en grund för deras handlingsberedskap. De religiösa föreställningarna tillhör den sfär av människors ideologiskt betingade övertygelser, som är förankrade genom individernas underkastelse eller förtröstan till högre makter. Föreställningarna om de högre makternas viljeinriktningar eller förmåga att förändra mänsklighetens villkor kan därför utgöra en del av människans egen handlingsberedskap och inom samhällets ram kan de kulturbärande medlemmarna välja att utföra handlingar eller avstå från att agera. De kan följa en religiös övertygelse eller följa ett samhälles sekulariserade normer. De kan strida för sina uppfattningar och riskera att hamna på kollisionkurs med samhällets dominerande föreställningar, som manifesteras i en mängd av de officiellt präglade organisationerna. En religiöst förankrad övertygelse hos den enskilde kan t. ex. innebära att sjukvården, enligt patientens egen önskan, vägras att utföra den behandling som betraktas vara nödvändig för att rädda patientens liv. Däremot överlämnas de underårigas rätt till en livsavgörande behandling knappast till föräldrarnas religiösa övertygelse. Vid en uppenbar konflikt mellan föräldrarnas religiöst färgade viljeinriktningar och sjukvårdens ambitioner att rädda liv, kommer samhällets övriga beslutande och verkställande organ förmodligen att ingripa, i syfte att tillförsäkra barnet en behandling enligt den medicinska expertisens rekommendationer. Utan att komplettera bilden med några normativt vägledande kommentarer, kan de skilda resultaten av de korsande viljetrytningarnas ambitioner fungera som illustration över att alla människor inte har samma spännvidd för sina handlingar.

Tillhörigheten i en kultur som befinner sig i minoritetsposition innebär ett begränsat handlingsutrymme, som kan leda till olika former av reaktioner. Paradoxalt nog kan reaktionerna, som är uttryck för ett begränsat handlingsutrymme, manifesteras i olika handlingar mot majoritetssamhället eller andra minoritetskulturer. Handlingarna kan vara uttryck för civil olydnad, formaliserade protester eller manipulativa åtgärder mellan enskilda individer inom eller utom kulturernas demarkationslinjer som kan ingå i ett samhälles struktur. Det är tveksamt om en enda människas handlingar är av någon större betydelse för ett samhälles utveckling, men flera människors agerande påverkar med all sannolikhet den sociala struktur enskilda individer är underställda. Visserligen är det lätt att med historiens facit i hand peka ut enstaka personer som har haft större betydelse för ett samhälles utveckling än andra, men det är omgivningens reaktioner som fört handlingarnas bakomliggande idéer framåt eller kvävt dem i sin linda.

I de flesta informationsskrifter om kampen mot den etniska segregationen i USA refereras berättelsen om Rosa Parks, som under 50-talet i Montgomery gav upphov till ett organiserat motstånd mot de svartas begränsade rättigheter. Hon är ett exempel på hur en enda kvinnas motstånd kunde utmana ett helt samhälles sociala ordning, som byggde på den vita befolkningens överlägsenhet. Hennes protest bestod i

att hon, som svart kvinna, helt enkelt vägrade att överlämna sin sittplats till en annan vit bussresenär. Hon var inte den första som hade protesterat mot de vitas behandling av svarta, men hon var den som satte punkt för en officiellt godkänd och förnedrande behandling (King, 1959). Hon antog rollen av en jämlike och vägrade att utföra den handling som förväntades av dem som hade tilldelats en underordnad position. Bestraffningen av henne, för den olydnad hon visat det rådande systemet, var den tändande gnistan som ledde till de svartas bojkott av de allmänna kommunikationerna. Genom att mobilisera de solidaritetsbärande banden inom det svarta samhället och avstå från att använda sig av det allmänna kommunikationsnätet, lyckades de svarta få genomslagskraft för sina krav på segregationens avskaffande inom ett specifikt område. De förde en etniskt baserad kamp för att uppnå integration inom delar av samhällets infrastruktur. Kampen ledde till att bussarna förändrade sin policy och upphörde med att reservera särskilda platser för vita resenärer. Genom det organiserade motståndet mot samhällets rådande idéer utvecklades en kamp om rätten att definiera verkligheten. I förlängningen var det en strid om inflytande över sina egna liv. Genom de svartas motstånd förändrades en del av det sociala livets premisser. Därmed förändrade aktörerna en del av den struktur som samhället vilade på.

Enligt Anthony Giddens struktureringsteori är aktör och struktur med nödvändighet samspelta med varandra. I princip är det två sidor av samma sak eftersom aktören alltid är en del av den strukturella reflexiviteten. Enligt Giddens betraktelsesätt produceras den sociala strukturen genom mänskliga handlingar samtidigt som den utgör villkoren för mänskligt handlande. Jagets reflexivitet är således en del av den institutionella reflexiviteten och ökad geografisk rörlighet, massmedia och en mängd andra faktorer bidrar till den institutionella reflexivitetens tillväxt (Giddens, 1995). Med detta synsätt är alla, på ett eller annat sätt, delaktiga av de strukturer som utmärker och begränsar det sociala livets villkor. Även om aktörerna kan påverka, producera och förändra ett samhälles sociala strukturer är de, som Giddens påpekar, beroende av de villkor som det sociala livets premisser stipulerar, eller uttryckt på ett annat sätt; det finns gränser för möjligheternas ramar. Med utgångspunkt från arbetslöshetens utbredning pekade C. Wright Mills på de begränsningar som en *möjlighetsstruktur* kan ge upphov till.

When, in a city of 100.000, only one man is unemployed, that is his personal trouble, and for its relief we properly look to the character of the man, his skills, and his immediate opportunities. But when in a nation of 50 million employees, 15 million men are unemployed, that is an issue, and we may not hope to find its solution within the range of opportunities open to any one individual. The very structure of opportunities has collapsed (Mills, 1975 s 15).

De enskildas möjlighet till inflytande över sina egna liv är beroende av det spelutrymme som samhällsstrukturen ger upphov till. Samtidigt finns det grupper som genom sina ekonomiska tillgångar, politiska möjligheter eller sociala status erhåller tolkningsföreträde av den rådande verkligheten. Ställt i relation till sin omgivning får

de därför, oftare än andra, gehör för de åtgärds paket som de själva bedömer vara nödvändiga.

Erich Goode och Nachman Ben Yehuda har intresserat sig för hur olika företeelser eller avvikelser i samhället tilldrar sig ett oproportionerligt stort intresse och utlöser vad som betecknas som moralisk panik. De pekar på att olika grupper i samhället har mer eller mindre möjligheter att påverka massmedia, politiker och beslutsfattare att definiera sin verklighet som objektiv och politiskt korrekt.

The more power a group or a social category has, the greater the likelihood it will be successful in influencing legislation which is consistent with the views, sentiments, and interests of its members, which its members support (Goode & Ben-Yehuda, 1994 s 82).

Goode och Ben Yehudas reflektion skulle också kunna betraktas med hjälp av Max Webers definition av *makt* som betraktar begreppet vara uttryck för "sannolikheten att en individ i en social relation får sin vilja igenom trots motstånd från andra individers sida och oberoende av denna sannolikhet" (Asplund, 1972 s 51).

De officiellt erkända institutionerna har samhällets acceptans och aktörerna inom organisationernas ramar har, genom den tyngd detta innebär, en större möjlighet än enskilda aktörer att utöva inflytande genom att skapa en bild av objektivitet med utgångspunkt från sina definitioner av verkligheten. Socialtjänsten är exempel på en offentlig organisation, där de hjälpsökandes sociala situation definieras med utgångspunkt från ett regelverk. Kontakten med de hjälpsökande kan ske vid socialbyråerna eller på andra platser utanför myndighetens geografiska placering. Besöken i de enskildas hem eller krav på kompletterande uppgifter från andra myndigheter kan av organisationens aktörer uppfattas vara nödvändiga referensramar, som ligger i de hjälpsökandes eget intresse. Trots de ädla motiv, som kan styra organisationens aktörer finns det anledning att reflektera över den goda maktens dubbla innehåll. Även om socialtjänstens aktörer har till syfte att vara en god och enande kraft, för de individer som anses vara i behov av institutionernas vård och hjälpande hand, kan insynen i de enskildas liv och kontrollen över samhällets resurser uppfattas vara en begränsning av individernas *egenmakt*, att själva utöva inflytande över sitt liv. Begränsningar av människans egenmakt kan, men behöver inte, ge upphov till ett känsloläge som kan betecknas som *vanmakt*. Vad en part uppfattar som god makt kan för en annan upplevas som disciplinering, kontroll eller ren okunnighet som därför medför motstånd och *motmakt*³ (Denvall, 1994 s 42). Enligt Thomas Mathiesen innebär motmakten, att "komma ut ur" vanmakten och över till bildandet av makt och möjligheter till att förändra sin situation och motsätta sig den vilja som utövas gentemot en själv. Kollektivt handlande är medlet som ger möjlighet att motsätta sig viljeutövningen. Enkelt uttryckt: *Sammanhållning ger styrka*⁴ (Mathiesen, 1982 s 87).

3 Egen kursivering

4 Egen kursivering

Birgitta Svensson (1993) har i sin avhandling om resandesällskapen visat hur grupper av människor, genom att driva gäck med rättvisan bevarade en egen kulturell identitet. De vägrade att låta sig inordnas i det omgivande samhället på majoritetens villkor. Genom olika strategier strävade de efter att bevara en kulturell autonomi. Det var ett latent motstånd, som byggde på minoritetens överlevnadsvillkor och de begränsade kontaktytorna fungerade de facto som en gränsbevarande mekanism mot samhällets värdesystem.

Gunborg Lindholm (1995) har senare invänt att Birgitta Svensson överbetonat resandefolkens kriminalitet. Lindholms egen framställning visar emellertid, precis som den tidigare författarens, att de resande genom ett eget språk och kulturella koder, mer eller mindre medvetet, strävar efter att bevara en kulturell autonomi. I dag definierar sig en grupp av de resande som en zigenisk undergrupp⁵ och arbetar för en nationell minoritetsstatus. Genom zigenarna söker de en identitet och legitimering för sin bakgrund. Enligt Lindholm beundrar de zigenarnas kultur och tar samtidigt avstånd från storsamhället som de inte vill tillhöra. Detta är en del av deras egen diskurs, vilket kan betraktas vara en gränsbevarande strävan och ett medvetet motstånd mot en kulturell upplösning. Denna vägran att låta sig assimileras i storsamhället på majoritetens villkor kan också betraktas i termer av motmakt och egenmakt i betydelsen, ett kulturellt baserat motstånd med syfte att förbehålla sig rätten att definiera det sociala livets värden och därigenom själva få utöva inflytande över sina egna liv.

10:1 Religion och kultur

Religionen är, som exempel på samhällets officiella representantskap, en institution som finns i det sociala rummet oberoende av generationers växlingar. I ett sekulariserat samhälle riskerar religionen visserligen att få allt mindre plats och i Sverige har kyrkorna under de senaste decennierna fått ett minskat antal besökare. Den andliga gemenskapen i kyrkorummet kommer numera främst till uttryck vid dop, bröllop eller begravningar, men trots denna utveckling finns en flora av religiösa idéer som omfattar mänsklighetens kollektiva tänkande. Levnadsregler dirigerade genom den andliga makten har bildat stommen i sådana kollektiva idéer som stöld, mord, trohet inom äktenskapet eller falskt vittnesbörd. Oavsett minskad delaktighet i kyrkans re-

5 Thomas Acton (1974) för ett resonemang om bilden av de äkta zigenarna (true Gypsies), som enligt hans mening i huvudsak har till uppgift att förstärka "syndabockssyndromet". Även om Actons perspektiv utgår från zigenare och travellers i England, finns det en allmängiltighet i hans resonemang som kan appliceras på Tyskland och Österrike med uppdelningen mellan romer och sinti, eller i Sverige mellan zigenare och resande (tattare). I Sverige har debatten framför allt fokuserats till en övergripande frågeställning om tatterna är att betrakta som en etnisk grupp eller social kategori. Med utgångspunkt från en parallell diskussion, som försöker bestämma om zigenarna härstammar från Indiens hög- eller lågkastiga grupper, ger Isabel Fonseca sitt bidrag genom ett jordnära konstaterande: *There is something useful about ambiguous origins, after all; you can be whoever you want to be* (Fonseca, 1995 s 100).

ligiösa utövning har det goda och önskvärda separerats från det onda. Denna reflektion över moralens föränderlighet och ständiga närvaro är ingalunda unik. Många diskussioner har tagit sin utgångspunkt i att försöka avgöra om religionen har sitt ursprung i moralen eller tvärtom.

Emile Durkheim är representant för den ståndpunkt som menar att religionen har sitt ursprung i samhällets moral. Han definierar religion som "ett enhetligt system av attityder och handlingar i förhållande till heliga ting" och menar därmed att källan till religion är samhället självt. Det heliga är det personifierade samhället och religionens sociala funktion består i att skapa, förstärka och vidmakthålla den sociala solidariteten. Trots kriser hos religioner existerar de i någon form så länge social solidaritet existerar. De religiösa begreppen är ingenting annat än symboler för samhällets karaktäristiska drag och formerna kan förändras men religionen består så länge samhället består (Calais: Asplund 1972).

I Sverige har religionen genomgått en privatiseringsprocess som transformerat den form som trosutövningen antagit, men en stor del av människornas nedärvda föreställningsvärld tycks vara förankrad i sin ursprungliga källa. Trots ett synbart avkristnande har en stor del av befolkningen behållit sitt nedärvda gudsbegrepp och vid frågan: *Tror du att det finns en Gud som ingriper i ditt eget liv?* svarade 57% ja eller var osäkra. En parallellfråga löd: *Tror Du att det finns en Gud som styr världen?* 52% svarade ja eller var osäkra (Lindgren, 1995: 365, 366). Svaren anger att det är en anmärkningsvärt stor andel av befolkningen, mot bakgrund av samhällets sekularisering, som fortfarande använder sig av ett religiöst betraktelsesätt. Trots svenska kyrkans minskade betydelse i samhällslivet bildar således religionen fortfarande en referensram för en stor del av människornas föreställningsvärld. Enligt Anthony Giddens skulle detta fenomen vara ett uttryck för samhällets reflexivitet. Även i det moderna samhället betraktar människorna, i skenet av tidigare erfarenheter, de föreställningar som förbinds med religionen som pålitliga. Även vid en långt gående sekularisering lever därför något av det religiösa tänkandet och verksamheten kvar (Giddens, 1996). Billy Ehn och Orvar Löfgren påpekar att vardagslivets tolkningar ofta är underförstådda. De styr handlandet och varseblivningen utan att verbaliseras (Ehn/Löfgren, 1982 s 12). Det är en del av människornas kollektiva tänkande som är internaliserat i gruppens enskilda individer. Trots en ökad sekularisering och gudstjänstlivets minskade betydelse kan därför inte samhället förstås som en företeelse utan samröre med religionen som fenomen.

Genom att studera andra kulturers politiska, religiösa, ekonomiska och sociala relationer förvandlas dessa till objekt och relationerna måste översättas till ett begrippligt mönster av inre ordning. I kontakten mellan olika kulturer kan dessa försök till förståelse vara en ständig källa till självreflektion, som även ställer krav på en kategorisering och historiska förklaringsmodeller till de egna traditionerna. Av en utomstående krävs ett intellektuellt närmande till den kultur, som inte är internaliserad i den egna identiteten. Därför krävs ett större mått av förklaringar och logiska ansatser än de aktuella kulturbärarna i kontakten med varandra behöver visa prov på. Katarina Sjöberg som har undersökt levnadsvillkoren för Ainu-folket (1986) har delgivit ett

tänkvärt resonemang, som även kan appliceras på andra tids- och rumsupplevelser än de som ursprungligen åsyftades.

When you enter a chise, (an Ainu-style house), you find sacred things, placed where you expect them to be placed. Everything is familiar to you, because of the information you have received through books or other sources. Now you think you know their story. This makes you think you understand them and the context they are in. This, in turn, makes you very pleased. You found and understood what was expected. True, you understand more than people with no interest in those things, but you understand very little compared with us. Why is that, you ask. I will tell you. You are involved with theory, but you are not emotionally involved or tied to these things and you have no experience of how they work in practice. Therefore you see them as objects. As objects they have nothing living in them and they are what you call dead matter. To us they are both dead and alive. Let me explain. They live lives of their own. They live because they are in their proper surrounding. Only in this surrounding can they live. When new or other objects take place of the former, they are placed in harmony with the former. The objects and their order are one and the same thing to us. There is nothing if they do not come together. Therefore they are both dead and alive at the same time. Alive because they have something to tell us who understand to interpret it properly and dead to those who do not understand what is delivered. The message they hide from you, we can see clearly. Therefore the message they tell you is very different from the message they tell us (Sjöberg, 1995 s 14).

Enligt Anthony Giddens är traditioner ett medel att hantera tid och rum som placeras in varje handling och erfarenhet i kontinuiteten av det förflutna, nutiden och framtiden som i sin tur struktureras av återkommande sociala bruk. Traditioner är inte helt statiska eftersom de måste återskapas av varje ny generation som tar vid efter de föregående generationerna. Traditionerna finns därför i ett sammanhang där det finns få avskilda tids- och rumsmarkörer i termer av vilka förändring kan ha en meningsfull form (Giddens, 1996 s 42). Traditioner kan i det här perspektivet betraktas vara uttryck för en aldrig slutförd renovering. Samtidigt kan traditioner över sättas med vanornas och sedernas institutionalisering som dock inte är statiska fenomen som kan klonas mellan generationernas växlingar. Traditionerna, myterna och sägnerna har avlöst varandra i en historiskt betingad kedja, som för kulturbärarna inte kräver någon förklaring. Vardagens handlingar och årets högtider sker i stor utsträckning utan några teoretiska ansatser till förståelse av handlingarnas ursprung, historiska förlopp eller den religiösa källans anvisningar. Traditioner betraktas i allmänhet vara värdeneutrala händelser, de avbryter vardagens rutiner och fungerar som den kulturella samhörighetens signalement. I kontakten med "främmande" kulturer kan däremot föreställningarna om traditionernas berättigande och signifikans för befolkningsgrupperna förvandlas till ett scenario för kulturbärarnas etnocentriska dragkamper.

Moderna tider och gamla kulturer

Accepterade kulturyttringar kan inte alltid upptäckas genom folks leverne, men de kan framträda genom de enskilda individernas negationer som utgår från allt det, som kultur inte anses vara uttryck för. Genom att följa den del av massmedias rapportering, som är nyhets- och konfliktorienterad avslöjas, förutom andra befolkningsgruppers förmodade kulturbestämning också en del av samhällsaktörernas egna kulturfixerade ideal, som inte alltid låter sig inordnas i en praktisk verklighet. Under senare delen av 1996 och första delen av 1997 uppmärksammade massmedia fyra tragiska och på varandra följande våldsdåd där invandrade kvinnor mördats av män med släkt- eller familjeanknytning till offren. De anförda motiven kunde enligt förövarnas egen utsago sammanfattas i begrepp som islam, heder och skam. Det i kronologisk ordning sista mordet utfördes mot en kvinna bosatt i Rosengård⁶. Hennes frånskilde man uppgav i de inledande förhören att mordet utlösts av att kvinnan levte "oarabiskt" vilket initialt ledde till spekulationer om motivet utgjorts av kulturkonflikter. De tre första dåden betraktades med särskilt intresse eftersom de inte ansågs vara uttryck för "vanliga mord". De var spektakulära händelser eftersom de utfördes av kvinnornas bröder och i fallet "Sara", en femtonårig flicka från Umeå med rötterna i Irak, utfördes mordet av en bror och kusin. De har, genom förövarnas familjeanknytning till offren, benämnts med en sammanfattande benämning som "systemorden".

Jesús Alcalá, jurist och kulturskribent, granskade fallet "Sara" och påtalade polisutredningens bristfälligheter. Utredningen hade enligt skribenten negligerat en långt gående hotbild mot den mördade kvinnan, som utgjorts av de manliga släktingarna. Det bakomliggande motivet för mordet skulle enligt hotbilden utgjorts av kvinnans livsstil, som avvek från männens uppfattning om respektabla levnadsmönster och islams värderingar. Den efterföljande debatten⁷ utmärktes av pendlande uppfattningar mellan de polariserade åsikter som förnekade handlingarna, som uttryck för någon kultur överhuvud taget och de uppfattningar som hänvisade till nedärvda föreställningar, traditionsbundenhet och patriarkaliska mönster i kulturellt tvingande termer. Dåden förklarades med hjälp av kulturbegreppet som uttryck för en kollektiv handlingsberedskap samtidigt som andra debattörer tillbakavisade dessa påståenden med hjälp av individuella förklaringsmodeller. Skillnaderna förklarades också i socioekonomiska termer som inbegriper arbetslöshet, utanförskap och socialbidragsberoende. Debatten var, trots de motstridiga argumenten och olika infallsvinklarna, *inte*

⁶ Under begravningen skedde, på muslimernas initiativ, en manifestation mot våldet (SDS 970301).

⁷ Debatten fördes i bl. a. i DN 970307/10 av Jesús Alcalá, jurist och kulturskribent. SDS 970212 av Anders Wennerström informationssekreterare vid Invandrarförvaltningen i Malmö, Lamis Kadhun, föreningskonsulent, Ali Al-Jawahery, stud. och Jalal Al-Maliki, stud. Invandrare & Minoriteter nr. 1 och nr. 2 1997 av Gunnar Alsmark, etnolog. Annick Sjögren, etnolog, Charles Westin, föreståndare för Ceifo och Annika Rabo, socialantropolog m. fl. I TV fördes debatten genom Lotta Aschbergs program i TV5 970209. Mosaik TV2 970211 samt i nyhetsrapporteringen från TV2 970210/11 där Jesús Alcalá, Nalin Baksi, riksdagsledamot och Alexandra Pascalidou, programledare för Mosaik förde en debatt från skilda utgångspunkter om massmedias roll, invandringen och kulturens premisser.

en demonstration på kontrahenternas skilda värderingar. *Alla* av det offentliga samtalets kontrahenter var överens om det avskyvärda i brottens karaktär, oavsett de faktorer som skulle kunna förklara bakomliggande motiv till att mordet utfördes. Debatten gav således inte uttryck för debattörernas skilda värderingar i sig, men debatten var en demonstration av att det på en symbolisk medvetandenivå finns en grundläggande respekt för mänskliga kulturer. Kulturer skall respekteras!

När då uttryck för kriminaliserade handlingar förklaras med hjälp av kulturella förtecken skakas föreställningarna om alla kulturers lika värde i sina grundvalar. Det finns plötsligt utrymme för tveksamheter till en grundläggande respekt för olika minoritetskulturer. För att förhindra en spridning av föreställningen att det finns kulturer, som underkänner samhällets objektiverade värden i form av frihet och mänskliga rättigheter krävs de oomtvistliga handlingarna på någon form av förklaringar, som slår vakt om rätten till fortsatt respekt för alla kulturers existensberättigande. Försvaret byggs med logisk konsekvens upp av, att de föreställningar som gör allt för stora avsteg från det omgivande samhällets grundläggande värderingar och som kan leda till tabubelagda handlingar och beteenden inte heller förtjänar att identifieras med kultur i betydelsen attityder, vanor, seder och levnadsmönster. I en kontroversiell situation som de rapporterade mordet gav upphov till förklarade skilda röster bland såväl majoritetsbefolkningen som bland olika minoritetsgrupper, att de handlingar som underkändes i den egna samhälleliga kontexten inte är uttryck för någon kultur överhuvud taget⁸. Men vad är då kultur?

Lorenz Lyttkens sammanför begrepp som *kultur* och *civilisation* och sammanfattar att begreppen får sin prägel av de samfund som gör bruk av dem. Orden uttrycker och speglar kollektivens historia, att vara civiliserad är t. ex. ett drag som genomsyrar hela den europeiska identiteten. Det är ett positivt uttryck som använts av koloniserare i förhållande till de koloniserade urinvånarna. Uttrycket har också fått störst genomslagskraft i England och Frankrike medan det tyska kulturbegreppet har samma allmänna funktion som det franska och engelska civilisationsbegreppet, men är samtidigt präglad av samhällets utveckling i Tyskland (Lyttkens, 1985 s 26). Kultur blir, precis som civilisation, något som höjer sig över vardagens verklighetsbilder. Kultur blir en del av en ideologiskt förankrad föreställning om egna eller andras beteendemönster, som kan inordnas i en social ordning av jämlikhet eller skilda positioner inom acceptansens ramar.

Charles Westin skriver i *Invandrare & Minoriteter* att ”skillnaderna mellan Sverige och Mellanöstern beror troligen mindre på kulturella olikheter och mera på olikheter i familjestruktur som har sociala, ekonomiska och demografiska förklaringsgrunder”⁹. Begreppen blir ännu mer invecklade när Westin för in begreppen *modernitet* som får en autonom ställning i förhållande till *kultur*. Ensamstående kvinnor med försörjningsansvar mot sina barn tjänar som exempel på en modern och avkulturerad företeelse. De är resultat av industrialisering, urbanisering, omflyttningar,

8 I en riksdagdebatt strax efter mordet i Stockholm, januari 1997 fälde Leif Blomberg, integrationsminister yttrandet ”Händelserna har överhuvud taget inte med kultur att göra” (Alsmark: *Invandrare & Minoriteter* 1997:1).

9 Westin: *Invandrare & Minoriteter* (1997:1).

sönderslagning av bygemenskaper och andra faktorer. Moderniteten ställs i relation till hur det var i förfluten tid när familjer var barnrika och levde i flergenerationshus-håll. Av resonemanget framgår att de levnadsmönster som är historiskt förankrade och kan uppvisa gamla anor, tillskrivs kulturens varumärke medan aktuella levnadsmönster som har påtagliga orsaksförklaringar knappast förs in under kulturbegreppets signalement.

Med en tillbakablick på ett odefinierbart "förr i tiden" kan det konstateras att alla tider någon gång varit aktuella, fräscha och nya. Alla tider har någon gång varit "nutid". Samtidigt har alla aktuella levnadsmönster sprungit fram ur sin egen historia som bygger på sociala, politiska, ekonomiska, religiösa eller demografiska faktorer, som bildar ett komplext mönster. Alla förändringar, som inte är uttryck för kortare modeväxlingar, har någon gång bildat brytpunkter för nya synsätt, attityder eller föreställningar som förändrat samhällets diskurser. De är en del av ett samhälles historia som tillsammans med nutidens praktiska levnadsvillkor bildar grunden för de attityder, föreställningar, seder, bruk och traditioner som utgör delar av nutidens kulturella kontext. Kultur är inte ett statiskt tillstånd, det är inte oföränderligt och det är inte heller något enkelt och greppbart fenomen som kan fixeras i några få och utvalda sammanfattande faktorer. Det är ett komplext mönster av ideologiska och praktiska förhållanden som spelar roll för det kollektiva tänkande som är förankrat i enskilda individer när de ställs inför de val som utgör grunden för deras handlingsberedskap.

De enskildas val är en del av handlingsrepertoarernas bakgrund som Jan Hjärpe särskilt betonar. Hjärpe, som i likhet med Charles Westin, skiljer på kulturella, sociala och ekonomiska faktorer, pekar på samhällenas globalisering, som i korthet innebär att samhällena under de senaste decennierna närmat sig varandra och att traditionerna därmed förlorat sin självklarhet. Detta innebär att konflikternas frontläger eller de intellektuella allianserna inte längre bygger på de gamla religiösa eller kulturella gränserna, även om dessa kan exploateras och återopas i skepnad av det "egna arvet" för att främja den egna gruppens intressen (Hjärpe, 1994 s 171).

Hjärpes poäng är att den enskilde *alltid har ett val* i förhållande till en religiös, kulturell eller nationell identitet, som kan ställas i relation till andra val som individen är medveten om. Ett val är dock sällan enkelt. De gjorda valen kan uppfattas vara mer eller mindre fria, de kan uppfattas vara tvingande, nödvändiga eller ofrånkomliga. Äldre generationers förväntningar, yngre generationers krav, ändrade sociala förhållanden och en mängd andra faktorer är avgörande för de enskildas grupptillhörigheter, allianser och praktiska val. Tillhörigheten till en grupp utgår från en mängd attribut där ett gemensamt arv kan, men inte behöver, vara en samhörighetsskapande faktor. Nya tider kan bygga på gamla allianser, men kan också skapa nya och för tidigare generationer okända religiösa, sociala eller klassbundna band. Dessa förändringar är snarare uttryck för att det inom varje samhällsformation existerar en inte negligierbar dynamik. I högre eller mindre grad ger denna dynamik upphov till sociala förändringar som bygger på religiösa, politiska eller ekonomiska faktorer, som i sin tur är delar av en kulturell transformation som i sin yttersta konsekvens är bevis för att kulturer inte är statiska. Även inom och mellan kulturer som närmar eller fjärrar sig

från varandra kommer kulturbärarna själva att finna de samhörighetsskapande grunder eller skiljelinjer, som finns mellan olika grupper som agerar inom religionens, ekonomins eller politikens områden och som ligger till grund för växling av olika identitetsbestämningar.

Religion och identitet

De senaste årens invandring av islams trosbekännare har inneburit en ökad medvetenhet om religionens betydelse för människors identitetsbestämning. Medvetenheten har inte endast utgjort grunden för andras tillhörighet. Ibland klassificeras även den egna tillhörigheten bland en del av befolkningen, som är kristna genom arv och statskyrkans bestämning men i övrigt är sekulariserade, som vilande på en kristen grund, kristna traditioner eller kristen kulturell gemenskap. Den kristna kulturella gemenskapen, eller kanske snarare bakgrunden, betraktas skilja sig från islams religiösa och kulturella värden, men vad är då skillnaden mellan specifikt muslimska och kristna trosuppfattningar och andra kulturellt betingade värderingar?

Myndigheternas informativa ansträngningar har inriktats på att försöka urskilja specifikt muslimska trosuppfattningar från andra delar av kulturens yttringar, vilket inte överraskande har visat sig vara lättare sagt än gjort. Kenneth Ritzén skriver i en av SIV:s informationsskrifter om islam att muslimer *gör* sin religion i högre grad än protestantiska kristna, vilka mer *tror* sin religion. I det ena fallet är religionen rätt handlande; att göra Guds vilja. I det andra betonas den rätta tron på Gud (Ritzén: SIV 1987-88). Tro och handlingar framställs som skillnaden mellan teori och praktik. Protestanter betraktas reducera sin religion till en ideologiskt baserad föreställningsvärld medan muslimerna anses leva som de lär. Martin Luther King, pastor i söderns USA under femtio- och sextioalet har beskrivit sin syn på religionen som universellt fenomen och menade att:

en religion trogen sin natur också måste befatta sig med människans sociala villkor. Religionen sysslar med både jord och himmel, både tid och evighet. Religionen har inte bara en vertikal inriktning utan också en horisontell. Den söker inte bara förena människan med Gud utan också människa med människa och hjälpa varje individ att finna en helhet i sin tillvaro (King, 1959 s 32).

Det förefaller som om skiljelinjerna mellan uppfattningarna, om hur stor plats religionen får ta i anspråk av människors vardag, inte står att finna i religionerna som väsensskilda ideologier. De varseblivna skillnaderna består troligen i större utsträckning på graden av sekularisering. Ett sekulariserat livsmönster innebär att religionen privatiserats, men det innebär inte nödvändigtvis att människornas handlingar är oförenliga med de budskap som betraktas vara de religiösa budskapens minsta gemensamma nämnare. Handlingar kan vara religiöst betingade, men de kan också vara resultatet av andra kulturella värden, sociala, psykologiska eller högst personliga motiv, som med retorikens hjälp kan uppvisa en tillrättalagd och ideologiserad för-

klaringsmodell. Lorenz Lyttkens påpekar att utförda handlingar oftast är resultatet av en mängd olika faktorer, men att rationaliteten kräver en förklaring, som i efterhand kan illustrera det motiv som betraktas vara mest socialt acceptabelt (Lyttkens, 1985 s 200).

Genom att hålla fast vid traditioner, riter och gemenskap inom gudstjänstlivets ram kan religionen vara den faktor som är kulturförstärkande, men även privatiseringen av religionen kan anmärkningsvärt nog vara en fungerande strategi som försvarar delar av den kulturella identiteten. I en religiöst betingad privatiseringsprocess erhåller varje individ tolkningsföreträde i enlighet med sina egna referensramar. Genom att bekänna sig till religionens grundtankar och samtidigt privatisera sina tolkningar symboliseras skillnaden mellan individernas nedärvda referensramar och konkurrerande värden i religionens tecken, men privatiseringen medger högst personliga tolkningar av religionens förhållningsregler. Dessa förhållningsregler kan upphöja och befästa en selektion av kulturellt förankrade normer, som blir religiöst sanktionerade och kan spela en avgörande roll för graden av följsamhet till samhällets krav i den omgivande kontexten.

Den del av människors föreställningar som befästes i kollektiva trosföreställningar tillhör de attribut som hör samman med den kulturella identiteten och i straffrättskommitténs betänkande 1944 jämfördes trosbekännelsen med härstamning. Bakom uppfattningen låg förmodligen att trosbekännelsen i flertalet fall är en tillskriven egenskap som individen inte själv valt eller förvärvat (SOU 1985:55). Billy Ehn anmärker att religionen tycks uppfattas som mer ”kulturellt” än något annat. ”Det är ett livsområde som inte är föremål för förhandling eller anpassning” (Ehn, 1986, s 20). Detta kan vara en av de anledningar som ligger till grund för att religionen har ett symbolvärde som kan upplevas vara ett påtagligt underlag för kategorisering av mänsklighetens grupperingar. De olika religionernas utövare ges, genom en inbördes jämförelse av livsstil, en möjlighet att differentiera vad som är specifikt i förhållande till andras sätt att betrakta världen. Jan Hjärpe påpekar i en artikel som ingår i en serie om ”Islam och svenskarna” att ”religionstillhörigheten på nytt fått en markörfunktion. ”Islam” står för ”det främmande”, även när det är frågan om människor som inte alls är troende eller praktiserande. Också när attityden är positiv har religionstillhörigheten passerat varseblivningströskeln. Den tillmäts betydelse” (Hjärpe/SDS 970124).

Med islam¹⁰ och kristendomen i fokus kan det konstateras att de har en gemensam religiös vagga i den betydelsen, att religionerna bygger på samma historiska tradition¹¹. Under de kristna församlingarnas snart 2000-åriga historia har en del tradi-

10 Huston Smith föreslår, att det anbefallda offret av Abrahams son i koranen skildrat med verbet *aslama*, har gett islam dess namn. Ordet är härlett av *salam*, som ursprungligen betyder ”frid” men i överförd mening betyder ”överlämnande”. Islams fullständiga betydelse är ”den fullkomliga frid som kommer vid ett överlämnande av sitt liv helt åt Gud” (Smith, 1958 s 211).

11 Enligt kristendomen, islam och den mosaiska tron skapade Gud världen. Adam, Noa, Sem och Abraham är alla led i den gemensamma traditionen. Här vid berättelsen om Abrahams söner Isak och Ismael uppstår den första olikheten mellan koranen och bibeln. Enligt koranen beger sig Ismael till Mekka som blir anfader till islams anhängare medan Isak, som stannar kvar i Palestina är anfader till det judiska folket (Smith, 1958 s 212).

tioner omprövats, transformerats och betraktats i skenet av nya värderingar. Detta är inte något specifikt för kristendomen, det är inte heller specifikt för västvärldens religiösa tolkningsförmåga. På ett liknande sätt har islam tolkats genom anhängarnas levnadsmönster. Koranen och bibeln har blivit reciterade, analyserade och tolkade i enlighet med mottagarnas kulturella bakgrund som är avhängig den plats och tid som religionerna gjort sitt intåg. I Sverige har kristendomen, i jämförelse med islam, kommit att betraktas som en västerländsk företeelse. Samtidigt har islam kommit att förknippas med en arabisk levnadsstil. Det förtjänar därför att påpekas att åtminstone 90 % av världens muslimer är icke-araber och det finns i den muslimska världen ett inte försumbart mått av antiarabism (Hjärpe, 1994 s 45).

Religionsfrihet och kvinnornas ställning

Inom alla kulturer finns det religiösa föreställningar, normer och beteendemönster som väcker ett batteri av känslor hos de enskilda individerna som utgör en grund för deras handlingsberedskap. Det finns ett flöde av sociala och kulturella föreställningar som tar avstamp i varje kommunikation som sker mellan representanterna för dessa grupper som har religionernas signifikanta kännetecken. De olika matvanorna som bygger på generationers nedärvda traditioner kan med en religiöst uppbyggd eller etnocentrisk oförsonlighet skapa problem för medlemmar, som tillhör olika befolkningsgrupper¹². Alkohol- och tobaksbruk kan också genom religionens vägledning vara en av de skärningspunkter som delar befolkningen i kategorier, som utövar ett mer eller mindre korrekt leverne. Renlevnaden kan översättas i sundhetstermer, som är en pågående diskurs inom det övergripande storsamhällets ram och som gett upphov till många debatter. På detta sätt kan befolkningen, i ett tvärkulturellt perspektiv delas in i mer eller mindre hälso- och miljömedvetna samhällsmedlemmar.

Kvinnans ställning inom islam har också gett upphov till konfliktartade debatter, men vid närmare fokusering på kristendomens och islams budskap tycks de båda religionernas anvisningar vara samstämmigt utformade. En bild av religiöst betonade traditioner gör gällande att en kvinna endast utgör en mans halva värde. Denna inställning har sin grund i en bokstavlig tolkning av koranen¹³, som enligt anvisningarna för vittnesmål anger att det krävs vittnesmål av två kvinnor eller en man vilket, åtminstone enligt en sekulariserad västerländsk tolkning, halverar kvinnans värde i förhållande till mannen. Kvinnans rollfördelning i förhållande till mannen kommer också till uttryck i andra citat från koranen¹⁴, som utan större associationsförmåga kan betraktas ha sin motsvarighet i bibelns anvisningar för hur kvinnor och män bör hand-

12 De matvanor som bygger på föreställningen om grisköttets orenhet förknippas, inom den kristna världens sekulariserade befolkningsgrupper, i allmänhet med islam och den mosaiska trons utövare. Matvanorna betraktas därför som de skilda religionernas särskiljande instrument. Det kan därför vara på sin plats att påpeka att dessa rekommendationer även står att finna i de budskap som kristendomen vilar på; Jfr. 3 Mos. 11:7.

13 Koranen 2:282.

14 Se: t. ex. Koranen 4:38 och 33:59.

skas med sina olika men bestämda roller¹⁵. Att kvinnan enligt bokstavens mening är underordnad mannen framgår med all önskvärd tydlighet även inom andra delar av den kristna traditionen. Helen Friberg Olsson, teolog, har studerat frikyrkornas psalmbok, där de 325 första sångerna av 784 är gemensamma även för Svenska kyrkan och katolikerna i landet. Friberg Olsson räknade alla maskulina ord, men uteslöt Jesus, Gud och Ande. Maskulina benämningar som herrar, fäder, bröder, vännen etc. nämns 4210 gånger medan kvinnliga termer endast förekommer i 123 fall. Bland de fåtaliga feminina orden finns moder, jungfru, synderska och tjänarinna (SDS 961007).

Likheterna mellan bibeln och koranens perspektiv är uppenbara. Även för en i religionen tämligen obehövad person kan likheterna knappast undgå att göra sig bemärkta. Kvinnan är antingen mor, maka eller syster och betraktas knappast som en självständig individ. Kvinnan betraktas i båda religionerna som ett komplement till mannen. Hon skall äras och beskyddas och mannens heder tycks vara avhängig kvinnans beteende. Hon skall svepa in sig så att hon kan skiljas ut från de som riskerar att förorättas och hon skall låta mannen föra hennes talan. Att religionernas levnadsregler i hög grad bygger på manliga värderingar, eller åtminstone tecknats av män och för män, tycks vara uppenbart. Det är manliga diskurser och trots den avsevärda tid som förflutit sedan bibeln och koranen nedtecknades, låter paralleller till de mansdominerade värdena fortfarande sig göras. Oavsett samhällets sekulariseringsgrad tycks det patriarkala samhället överlevt kvinnorörelsernas jämlikhetssträvanden och Michelle Rosaldo har sammanfattat dessa iakttagelser i några få men betydande rader: "Women may be important, powerful and influential, but it seems that, relative to men of their age and social status, women everywhere lack generally recognized and culturally valued authority" (Rosaldo, 1974).

Kvinnorna i Sverige har under decennier ut kämpat strider som kärnfullt uttrycks i slagord, som kräver halva makten och hela lönen. Kampen har sitt ursprung i milstolpar som gett kvinnorna rösträtt, rättighet att själv förfoga över egna ekonomiska medel och jämställdhet i förhållande till sina manliga släktingar i arvshänseende. Dessa krav på ett ur könsperspektiv¹⁶ jämlikt samhälle kan inte hänföras till en gudomlig uppenbarelse, men har genom sin ideologiska förankring väckt samma känslomässiga stormar som vanligtvis förknippas med religiös övertygelse. För över hundra år sedan bildades *Föreningen för gift kvinnas äganderätt* (1873) som var den första kvinnorganisationen i Sverige. Ungefär ett decennium senare bildades *Fredrika Bremerförbundet* (1884) som inriktade sitt arbete på frågor som berörde utbildning och yrkesverksamhet för kvinnor. Dessutom hade FBF ett stort engagemang inom det kulturella området. Den svenska kvinnorörelsen samlade sig så småningom för krav på politiska rättigheter och i början av nittonhundratalet bildades den första föreningen för kvinnornas politiska rösträtt. Det fanns ett stort motstånd mot kvinnornas utökade inflytande i samhället och de som organiserade sig för kvinnornas rätt

15 Se: t. ex. 1 Kor. 11:7-9, Ef. 5:21-24 och Kor. 14:34-35.

16 För diskussion och översikt av kön och genus (sex and gender), se t. ex. Danus: Lindén/Milles (1995), Irigaray III (1994) och Kulick (1987) m. fl.

att rösta i politiska församlingar framhöll kravets allmänmänskliga karaktär, de betonade att rösträtten utgjorde en mänsklig rättighet (Björkenlid, 1982).

Kampen om ekonomiskt och politiskt inflytande är alltid en strid mellan samhällets olika klasser eller fraktioner, men det är också en strid mellan män och kvinnor som åtskilda och motsatta kategorier. Striden kan också åskådliggöras genom de över- och underordnades kamp mot varandra om inflytande i samhället. Kampen mot kvinnornas rösträtt byggde på nedärvda föreställningar som befästes genom religionens uttalade anvisningar. Striden var implicit ett panorama över de värdekonflikter som uppstod genom patriarkatets nedärvda rättigheter ställt i relation till kvinnornas krav på en autonom ställning. Med tanke på de senaste årens debatt, som fokuserats på jämlikhet mellan könen och kvinnors rätt till inflytande över sina egna liv, bör det kanske påpekas att denna kamp ingalunda är begränsad i tid och rum. Det är inte heller en specifikt västerländsk företeelse.

Enligt medias rapportering¹⁷ från Turkiet, som är ett muslimskt dominerat samhälle där kvinnorna haft rösträtt sedan 1920-talet, har kvinnorna demonstrerat mot ett utökat islamiskt styre som de anser kan beskära deras rättigheter. På ett liknande sätt har kvinnorna i Egypten kämpat för kunskap, utbildning och erkännande. Deras aktioner ledde till att kvinnorna (1924) erhöll rättighet att utbilda sig till lärare och barnmorskor (French, 1986 s 277). Det är således inte svårt att se de feministiska rörelsernas paralleller inom i olika delar av världen. Trots att kvinnornas kamp för ökade rättigheter, bättre villkor och jämlika förutsättningar känns som en världsspännande och universell kamp finns det anledning att fundera över den historiska och politiska kontext som omger kvinnornas strävan. Souad Dajani som refererar till de palestinska kvinnornas frigörelsekamp pekar på att de feministiska rörelserna i västvärlden inte är direkt applicerbara till den strid som kvinnorna i tredje världen tvingas möta. Både palestinska män och kvinnor är förvisade till exil, fångenskap, exploatering och förtryck. De palestinska kvinnornas kamp för socioekonomiskt och nationellt självbestämmande och deras kamp för kvinnliga rättigheter är en och samma kamp (Dajani: Tucker, 1993 s 102-109).

Dajani reducerar kvinnokampen till en politisk kamp som berör både män och kvinnor i lika stor utsträckning. Detta är inte någon unik ståndpunkt. Genom att betrakta olika grupper som bärare av en jämn fördelning av ojämlikhet upphävs de under- eller överordnade positioner som skulle kunna identifiera delar av ett samhälles strukturer. De specifika intressen som kategorierna omfattar blir osynliga och utanförskapets gränsdragning framstår som uttryck för en pseudobetonad verklighetsbild. Den fattigare delen av tredje världens kvinnor kämpar, som Dajani påpekar, för sin överlevnad. De möter andra problem än kvinnorna i väst och de möter också andra problem än de kvinnor i tredje världen, som är ekonomiskt välbeställda och inte i första hand arbetar för sitt dagliga bröd. Därför måste varje grupps försök att föra fram sin definition av verkligheten betraktas i förhållande till den kontext som omger deras grundläggande villkor. De feministiska rörelserna i Egypten behöver således inte kämpa för sådana rättigheter, som skulle upplevas vara essentiella i Sverige,

17 Aktuellt TV1 och Rapport TV2 i februari 1997.

Libanon eller på någon annan plats. På det här sättet existerar korsande målprofile-ringar som har sin grund i samhällenas komplexa levnadsmönster. De utbildade kvinnorna i Egypten har fortsatt sina ansträngningar för att förbättra kvinnornas villkor och under åttiotalet samlade de utbildade kvinnorna sig för att sammanställa ett informationspaket om de egyptiska kvinnornas rättigheter (*The legal rights of the Egyptian woman in theory and practice*). Deras ståndpunkt har varit att det är patriarkatet, och inte islam, som håller kvinnorna i ett underläge. Genom att hävda att det finns en klar distinktion mellan patriarkatet och islam vägrar de också att acceptera restriktioner i religionens namn (Badran, 1986 paper ursprungligen presenterat vid ett symposium i Georgetown – redovisat av Tucker, 1993 s 145).

Mot bakgrund av den underordnade ställning som både kristendomen och islam tilldelar kvinnorna, finns det anledning att peka på de konflikter som kan uppstå i religionens kölvatten när kvinnor hävdar att de är jämlika med sina utnämnda förmyndare. Kvinnornas krav på grundläggande fri- och rättigheter kan, beroende på ett manligt tolkningsföreträde, upplevas som en direkt utmaning mot de mänskliga rättigheter som uppnås genom en fri religionsutövning. Religionsfrihet tillhör visserligen en av samhällets mänskliga rättigheter, men därtill finns andra värden som ingår i det sociala livets frihetsideal. Även om den religiösa identiteten transformerats mot en kulturell, social eller politisk identitet så är dessa identitetsbestämningar en del av ett samhälles kulturarv. De möten som sker med andra värdebestämningar kan därför leda till konflikter, oavsett om värdena har sitt ursprung i religiösa eller andra ideologiskt förankrade föreställningar.

10:1.1 Religionen: De sociala rörelsernas uttrycksform

Under den tid som de zigeniska hyresgästerna befunnit sig i numerär majoritet inom fastighetsbeståndet på Herrgården har området dominerats av kristendomens uttolkare, för att i ett senare skede domineras av trosuppfattningar som bygger på islam. Genom pingstvännernas och muslimernas intåg i förorternas sociala liv har den religiösa aktiviteten fått en mer framträdande roll än det sekulariserade samhället vanligtvis ger upphov till. Mot bakgrund av det avkristnade samhällets framväxt är detta en ny samhällsbild, som innebär att religionen genom befolkningsväxlingarna gör ett återtag i det sociala livets uppbyggnad.

När Karl-Olov Arnstberg diskuterar zigenarnas förhållande till religionen ser han de religiösa samfundens struktur vara en parallell till det zigeniska samhället (Arnstberg, 1987 s 96). Hans resonemang bygger på att det inom de zigeniska samhällenas uppbyggnad finns en stark integritetssträvan. Denna strävan efter oberoende skall inte betraktas i termer av gruppmedlemmarnas individuella frihet, det är snarare kollektivens integritet som åsyftas. Inte sällan hörs zigeniska män, med hänvisning till andra grupper, uttrycka sig inför det icke-zigeniska samhället med det för många välkända ”Ingen bestämmer över mig”. Eftersom männen är familjernas företrädare och därmed intar en särställning inom de zigeniska samhällenas uppbyggnad blir resone-

manget endast begripligt om individen smälter samman med sina familjemedlemmar och utgör bilden av en gemenskap byggd på kollektivets grunder.

Inom socialantropologin, kulturgeografin och andra områden som har beskrivit de zigeniska samhällenas uppbyggnad, påpekas nästan regelmässigt att familjerna är hierarkiskt konstruerade med männen i överordnade positioner¹⁸. Den hierarkiska uppbyggnaden ger sig även uttryck i en åldersstruktur där äldre har högre status än yngre. Yngre generationer kommer emellertid, i takt med tidens framåtskridande, att förflytta sina positioner i den ålderstyngda hierarkin. De kommer alla att bli delar av samhällets äldre representantskap. Även äldre kvinnor kan komma i åtnjutande av en avsevärd respekt¹⁹, som innebär ett direkt inflytande över familjernas in- och utåtriktade verksamheter, vilket kan ses som ett tecken på en relativ och anpassad funktionsuppdelning. Visserligen har män och kvinnor olika uppgifter, men detta är inte ojämlikhet i sig. Ojämlikhet inträder först vid en sned fördelning av arbetsinsatserna och en värderingsmässig skillnad av arbetets art, som innebär att män och kvinnor krävs på olika mått av prestanda.

Den av Arnstberg noterade integritetssträvan kan innebära en viss konkurrens eftersom grupsammanhållningen utgår från att de enskilda individerna, i hela gruppens intresse, försöker skapa sig så fördelaktiga villkor som möjligt. Det förekommer att olika familjer och grupperingar, åtminstone inför det icke-zigeniska samhället, hävdar att de har en högre ställning än andra, men det finns inte någon formell hierarki som legitimerar deras över- eller underordnade positioner i förhållande till varandra. Dessa sätt att presentera sig själva är snarast uttryck för en inbördes konkurrens om status mellan de zigeniska grupperingarna. Denna konkurrens mellan grupperna är knappast applicerbar på kollektivets inre liv, även om det kan finnas en strävan hos enskilda medlemmar att uppnå större inflytande än andra. Denna strävan att åtnjuta respekt och inflytande, såväl inom som utom gruppen, baseras på viljan att försvara och höja gruppens anseende. Det är knappast ett uttryck för en individuell karriär eftersom ingen kan bli större än kollektivet självt.

Under större delen av 1994 uppläts kommunens lokal till de zigeniska pingstvännernas²⁰ möten. Lokalen hade ställts i ordning för hyresgästerna och inhyste ett Gårdsprojekt som i samverkan med föreningen Jugo-Lovara²¹ skulle leda verksamheten. Under den tid lokalen användes av de zigeniska pingstvännerna besöktes mötena av 40-50 personer i olika åldrar med tillhörighet i ett nätverk som byggde på familje- och släktsammanhållning, huvudsakligen från den tjeckisk-slovakiska gruppen.

18 Se t. ex. Kärfve (1984), O'Niell (1993) och Taikon (1963).

19 Enligt Isabel Fonseca (1995) är de äldre kvinnornas status relaterad till, att deras menstruationer upphör och att de inte längre kan föda barn. De blir därmed mer lika män och kan förändra sin ställning.

20 Pingströrelsen är en religiös väckelserörelse som uppstod i Los Angeles 1906 och som kom till Sverige 1907. Pingstvännerna består av enskilda församlingar, varav Filadelfia tillhör de största. Den zigeniska gruppen inom Pingstförsamlingen som hade sina gudstjänster på Herrgården var en mindre fraktion av ett växande zigeniskt samfund i södra Sverige. I dag är organisationen uppbyggd runt ca. 300 medlemmar, varav ungefär hälften har sin hemvist i Malmö.

21 Gårdsprojektet och föreningen Jugo-Lovaras (Jugoslavisk/zigenisk förening) arbete behandlas i avsnitt 10:2.

Även om samfundets enskilda medlemmar har mer eller mindre framträdande arbetsuppgifter, så är den organiska sammanhållningen ett av församlingens mest frapperande drag. Det är en gruppssammanhållning, som bygger sin ansvarsfördelning på de enskilda medlemmarnas kön, ålder eller personliga företräden och arbetsuppgifterna utföres med hänvisning till de erfarenheter eller särskilda talanger som var och en av församlingens medlemmar besitter. En av det religiöst zigeniska samfundets medlemmar beskriver den arbetsfördelning som finns inom församlingen: ”Vi har ju olika arbeten så att säga, en sjunger, en spelar och nån passar församlingen. En annan städar och nån håller i ordning. Vi har ju olika aktiviteter, det är ett jobb som bygger på gemenskap”.

Detta grupporienterade förhållningssätt avspeglar sig även i gudstjänstlivet som är ett panorama över det zigeniska samhället, där individen är en del av familjen och därmed en del av kollektivets handlingsutrymme. Barnen finns med, som en naturlig del av familjernas närvaro. Detta innebär inte att den yngre generationen krävs på uppmärksamhet av det religiösa inslaget, de är helt enkelt närvarande med familjetillhörighetens självklara rätt. Den ledande sången växlar mellan deltagarna och plats lämnas för varandra enligt en inbördes ordning. På Herrgården delades musiken med alla, både de som fanns inne i lokalerna och de som befann sig utanför. Högtalarna hjälpte omgivningen, att med eller mot sin vilja, delta i väckelsemötenas utformning. Musiken studsade mellan höghusens väggar och Jaques Werups bild av höghuset som metaforiska gravstenar kändes väldigt avlägsen. Utanför balkongerna trängdes nyfikna, både barn och vuxna, med ett uppenbart intresse för verksamheten inom frikyrkans gemenskap.

Allmänt betraktas 1989, då ett femtiotal kristna trosutövare döpte sig, vara en tidsmarkering för gruppens förändrade livsform. Livet fick ett religiöst innehåll och de tidigare livsformerna betraktades i skenet av nya budskap. En församlingsmedlem uttrycker det så här: ”När man läser bibeln, så förstår man ju vad som menas. Ser man på livet som bibeln vill ha det och det livet som man levt så är det stora skillnader”. Skillnaden mellan förr och nu kan uttryckas i känslomässiga upplevelser av nya och inte tidigare kända värden, men skillnaden kan också vara en mer påtaglig realitet för det praktiska livets utformning: ”Det är stor skillnad. Ja innan så gjorde man ju sina saker. Man var brottslig själv ju. Man handlade på ett sätt så man kunde överleva. Men idag ser man livet på ett annat sätt”. Gudstron och kunskapen om bibelns innehåll nämns allmänt vara avgörande för de nya livsformernas tillkomst. Livet före frälsningen beskrivs som en katalog över ett större syndaregister. Det forna livet kontrasterar mot den nya moralen som uppstått efter varseblivningen av religionens budskap.

Män och kvinnor är delar av samma organisationer men bildar olika nätverk beroende på den tyngdpunkt som faller inom de manliga eller kvinnliga gruppernas ansvarsområde. Inom den zigeniska församlingen är det männen som innehar nyckelpositioner som pastorer, församlingsledare eller väckelsepredikanter. Tillsammans med männen intar kvinnorna de positioner som behövs för att leda sången under gudstjänsten och utföra praktiskt betonade insatser under och efter församlingens möten. Det är kvinnorna som under gudstjänsten delar sin uppmärksamhet mellan

bönen, sången och småbarnens behov av uppmärksamhet. Det är kvinnorna som städar och håller rent efter församlingens möten och det är kvinnorna som, i samarbete med övriga män inom den släktskapsbaserade organisationen, arrangerar och genomför de religiösa mötena inom lokalsamhällets ram.

Nätverksarbetet byggs inom den zigeniska församlingens utåtriktade verksamhet huvudsakligen upp med hjälp av de manliga medlemmarnas engagemang. Det sker ett internationellt samarbete mellan den lokala församlingen och andra zigeniska samfund utanför nationens gränser, som bygger på den kristna gemenskapen. En av de manliga koordinatörerna berättar om det globala samarbetet.

Och så brukar vi köra utomlands också. Det finns stora möten i Belgien, Holland, Frankrike. Ja i hela världen finns det möten. Det är internationellt. Här är inbjudningar från Holland i juni och vi skall åka till Rumänien i slutet på månaden. Eftersom det är ett stort jobb när vi är utomlands, så måste vi vara många. Vi är minst 10 som åker. Då åker vi med 2 bilar eller tar en buss. Den här gången åker vi 6 personer, sist var vi mer än dubbelt så många.

Det är framför allt de zigeniska männen som knyter kontakter och upprätthåller ett religiöst nätverk i Europa, men det är kvinnorna som upprätthåller stabiliteten inom den lokala omkretsens gemenskap. På det här sättet sker det en strukturell uppdelning i en manlig och en kvinnlig värld, där de skilda kontrahenterna innehar bestämda positioner inom den religiösa arenan. Männen i egenskap av de utvidgade familjernas språkrör och sin gemenskap med religionens företrädare innehar positionen av de samlade kärnfamiljernas företrädare. Det är männen som sluter sig samman i föreningar, som har till syfte att bekämpa analfabetism, narkotika och kriminalitet. Det är männen som arbetar förebyggande med ungdomarna. Det är männen som framför de kulturella bastionernas svårigheter till den omgivande befolkningen och det är i huvudsak männens röster som utgör en förbindelselänk till olika former av informationsförmedlande organ. Pastor Puklo som leder gudstjänsterna i Pingstkyrkan uttrycker sin oro över ungdomarna. ”Alla är rädda, knarket har blivit som en epidemi och inget tycks hjälpa. Polis, socialen, pedagoger. Vi har försökt allt, för att få ungdomarna på rätt väg”. Vidare i samma artikel. ”Som kristen finns det bara en väg, en ren väg tillsammans med Gud. Och som kristna kan vi visa att vi vill vara en del av det svenska samhället” (Utdrag ur intervju med pastor Puklo, Pingstförsamlingen; SDS 941030).

En av de yngre pastorerna i församlingen arbetar aktivt med att försöka visa ungdomarna vägen till alternativa sysselsättningar, som skulle kunna konkurrera med ungdomarnas egna val ”att driva på stan och hänga på Triangeln”²². Kampen mot narkotikan är en aktiv del av kyrkans engagemang och arbetet inriktas mot de yngre som identifieras vara i riskzonen.

22 Del av Malmös centrum.

Den yngsta zigenaren som jag känner till är 13 och jag vet en zigenare som är ca. 15 år. Från 13 till 50 år har vi narkotikaproblem bland zigenare. Det är lättare att jobba med ungdomarna. För dom som är vuxna idag och har narkotikaproblem kan man inte styra. Ungdomarna kan man ju hitta på något med, styra dom. Visa dom andra intressen så dom kan koppla bort narkotikan. Man sätter in något annat. Det krävs ekonomiska resurser, för att minska deras brottslighet, så skall man resa mycket med dom och så. Så att man håller igång dom på ett annat sätt. Om man inte vill ha ut dom på stan, för stan är det värsta som finns till att börja med.

Kampen mot narkotikan är en del av kyrkans engagemang, men det är också en strid som sker inom olika delar av de zigeniska grupperingarna. Det är ett socialt engagemang, som sker både inom och utom kyrkans verksamhetsområden. Det är en kamp mot det gift som betraktas kunna förgöra en hel generation och upplevs vara en risk för den zigeniska kulturens överlevnad. Tuba Lakatos, boende på Örtagård i ett av MKB:s områden, gav uttryck för sina farhågor med hänvisning till analfabetism, narkotika och kriminalitet. ”Än i dag är många analfabeter, nästan ingen har ett arbete, många är kriminella. Och knarket sprider sig ner i åldrarna. – 95% av alla zigeniska familjer har en knarkare i familjen” (Utdrag ur intervju med Tuba Lakatos; SDS 941030).

Samlingen i religionens namn är ett upprop för Gud och mot narkotikan. Det är en rörelse för det goda och mot det onda. Det är en kamp mot en del av samhällets avarter som de förr var förskonade från och en av religionens utövare förklarar narkotikabrukets startskott: ”Dom har ju lärt sig det här i Sverige, det här livet. När dom var i Tjeckoslovakien, Jugoslavien, eller Polen, då hade dom inga narkotikaproblem. Där fanns ju ingenting. Dom visste inte vad det var. Dom visste inte vad det var för nånting, men narkotikaproblemen började här i Sverige. Som vi ser det alltså.” Den samling som sker inom religionens samfund är ett försvar mot det omgivande samhällets ondska och en del av en metaforisk strid för den egna kulturella överlevnaden. Det är ett arbete för de kommande generationerna som kräver engagemang och kontakter in i det nätverk av zigeniska familjer, där de unga narkomana och narkotikaförsäljarna finns. Det är ett arbete, som förutom ett religiöst och humanitärt engagemang kräver ett förtroende hos de zigeniska familjer som är berörda, men det krävs också ekonomiska resurser, lokaler och konkreta verksamheter som kan upplevas vara realistiska alternativ till det depraverade livets dragningskraft.

Behovet av samlingslokaler redovisas bland de religiösa grupperna, men behovet kan också noteras bland andra grupper. För grupporienterade möten och verksamheter krävs tillgång till större lokaler än vad familjernas lägenheter kan ge utrymme för. Viola som intervjuas tillsammans med sin man i SDS (961030) ger uttryck för att de unga kvinnorna inte har något att göra på dagarna. ”I en lokal kunde vi lära dem att sy och laga mat. De kunde kanske studera. Idag kan de ingenting”. Vid mer informella samtal med kvinnorna är inte de tilltänkta verksamheterna alltid så välformulerade. Visserligen behövs lokalerna för bibelstudier, men framför allt för den sociala samvarons skull. Kvinnorna betraktar inte sig själva som undersysselsatta, sär-

skilt inte de yngre kvinnorna som har ett icke obetydligt ansvar för de praktiska göromålen som finns i ett hem. Kollektiv matlagning innebär sysselsättning och är en grund för samvaro, men också gemenskap utan orsakskatalogernas pretentiösa framtoning, vilket kan betraktas vara delar av de zigeniska kvinnornas underliggande önskemål. Detta uttrycktes som ”Om vi hade en lokal skulle vi samlas där, prata och laga mat och vara tillsammans.” Vid dessa samtal framkom aldrig att sysselsättning, t. ex. genom sömnad, var ett överhängande önskemål. Det var samvaron och gemenskapen som poängterades medan männens bild i huvudsak utgjordes av verksamhetsinriktade sysselsättningar, där sömnad intog en särställning, som prioriterades på bekostnad av kvinnornas ensartade önskemål om praktiska möjligheter till en utökad social samvaro.

Männens information och försök att skapa förståelse för de zigeniska gruppernas behov av samlingslokaler och ekonomiskt stöd var en manlig diskurs²³, som riktades mot det omgivande samhället. Diskursen gav uttryck för det zigeniska samhällets verksamhetspotential som hämmades genom avsaknaden av samhällets insatser medan kvinnornas önskemål om samling för samvarons skull presenterades i form av verksamhetsinriktade behov, som hade större möjligheter att erhålla samhällets erkännande. Det var en bild som byggdes upp av ett dualistiskt synsätt på de zigeniska gruppernas behov. De betraktades i termer av offer och hjälpare, de var både förövre och räddare, samtidigt som de var okunniga och behövde hjälp av de redan upplysta. De zigeniska grupperna hade positioner inom alla kategorier och en nödvändig förändring krävde enligt den utpekade diskursen samhällets insatser, som enligt de formulerade budskapen bäst distribuerades genom delar av de zigeniska gruppernas religiösa skikt. Det var en väg, som pekade in i samhället och bort från samhället med integration som mål och segregation som metod.

Den religiösa rörelsens arbete som bygger på den zigeniska församlingens upprop mot ondskan i samhället kan konkretiseras i tre faktorer. Det är en kamp mot *analfabetismen*, *kriminaliteten* och *narkotikan* som sker på lokalplanet, men också nationellt och internationellt genom kontakter med zigeniska församlingar i övriga Europa, vilket kan ge impulser och förebilder i den egna verksamheten. Zigeniska pingstvännen upprätthåller kontakten med andra församlingar i Europa, som har en överlappande zigenisk identitet, likartade värderingar och en vilja att föra det religiösa budskapet vidare. De zigeniska proselyterna har en tillhörighet i Pingstvännerna, men de har byggt upp en egen religiös verksamhet som bygger på den zigeniska identiteten. Det religiösa engagemanget har inte brutit upp den grundläggande sociala ordningen inom det zigeniska livet. Tvärtom, den sociala ordningen utvecklas och förstärks med hjälp av religionens band. Det är en verksamhet som utvecklar och befäster männens och kvinnornas fixerade roller, som manifesteras i en utåtriktad verksamhet och en inre sfär som upprätthålls med hjälp av kvinnornas insatser. Uppdelningen mellan en inre och yttre sfär är inte absolut, det är inte heller en given uppdelning. Den yttre och inre sfären griper vid olika tillfällen in i varandra och det kan

23 Diskurs kan enligt SAO användas i en allmän betydelse av ”samtal”. Samtidigt har ”diskurs” blivit ett begrepp som används i en mer specifik betydelse. Här och nedan används diskurs enligt tidigare begreppsanvändning. Se kap. 7:1 och 7:4.

ibland vara svårt att se kvinnornas och männens skilda roller. Kvinnorna kan undantagsvis göra sig till språkrör för gruppen, men det är männen som innehar de status-tyngda posterna, som pastorer och predikanter och de är i egenskap av församlingens formella ledare den religiösa kommunikationens främsta företrädare. Medlemmarna tillhör en grupp som inom ramen för sin familjemässiga och sociala gemenskap utövar en religiös verksamhet. Religionen blir därmed ett medel att ytterligare stärka den kulturella integriteten och fungerar de facto som en gränsbevarande mekanism i förhållande till det omgivande majoritetssamhället.

För de kristna zigenarna fungerar den aktiva religionsutövningen som en gränsdragning mellan kunskap och okunnighet, mellan godhet och ondska eller mellan ärlighet och oärlighet. Att vara zigenare har genom historiens epoker inneburit en etnisk identitet med en stigmatiserande verkan och en socialt underordnad position. Religionen betraktas vara en symbol för de goda krafternas verkan och är därmed ett av det zigeniska samhällets verktyg för att förflytta de samhälleliga positionerna och vinna socialt erkännande. Genom att öppet visa sin ställning för det religiösa livets värden finns det en möjlighet att undvika en negativt betonad stigmatisering. Omvändelsen innebär att de numera är aktivt kristna och zigenare, de är bra zigenare. Den religiösa framtoningen är därmed den etniska identitetens kompletterande värdemarkering. Genom att vara utövande kristen zigenare antar religionen funktionen av etnisk avledare. Genom att männen företräder mer än sig själva skapas en gränspostering mellan omvärlden och de individer eller grupperingar som ingår i representantskapets mandat samtidigt som religionen betraktas vara en gränsbevarande symbol mellan det goda och det onda, mellan rätt och fel, men också mellan goda människor och onda människor eller mellan bra zigenare och dåliga zigenare.

10:1.2 Hyresgästföreningens roll som etnicitetens markör

Islams trosutövare är i likhet med den zigeniska befolkningen en heterogen grupp som formerar sig i enlighet med kulturarvet i betydelsen ursprung, språk, traditioner och värderingar och islam har parallellt med den kristna väckelsen blivit en påtaglig verklighet inom Herrgårdens sociala liv. Under 1996 hade muslimerna, inom en del av Herrgårdens fastighetsbestånd, blivit en numerärt betydande grupp vilket bl. a. visade sig i deras engagemang inom Hyresgästföreningen (HGF). Under första halvåret 1996 bildades en lokal hyresgästförening med förankring i HSB:s fastighetsbestånd. Den lokala föreningen antog det arabiskt klingande namnet *Al Sorag* som på svenska betyder ungefär stort sken. Den lokala föreningen hade, i enlighet med HGF:s mål och riktlinjer, bl. a. till syfte att genom samarbete med andra organisationer ge hyresgästerna tillgång till en innehållsrik och meningsfull kultur- och fritidsverksamhet. Arbetet inom HGF:s ram skulle också verka för förståelse och samverkan mellan de boende för att motverka rasism och främlingskap. *Barn och ungdomar, fritidsverksamhet, samverkan* och bättre *boendemiljö* var ett knippe nyckelord som låg till grund för verksamhetens uppbyggnad.

Under årsskiftet 1995/96 tillhörde ungefär hälften av hyresgästerna den arabiska språkgruppen²⁴. De zigeniska grupperna hade minskat till en andel som motsvarade mellan 30 och 40% av befolkningen och resterande hyresgäster hade andra etniska och nationella förtecken än de båda största grupperna. Den största gruppen agerade genom HGF och den lokala hyresgästföreningen betraktades enligt uppgifter i Vår Bostad (1996:10) som en muslimsk förening, även om det påpekades att det inte fanns något formellt förbud för icke-muslimer att ansluta sig. Tingens ordning tycktes självklar med anledning av befolkningsgruppernas storleksordning. Dåvarande ordförande i El Sorag beräknade de muslimska hyresgästernas antal till ca. 97% av fastighetsbeståndets befolkning. Oavsett beräkningsgrund var detta en överskattning, som därmed förminskade andra befolkningsgruppers antal och betydelse. I själva verket utgjorde de icke-muslimska hyresgästerna, som var anslutna till HGF en betydande grupp. Styrelsen var dock ensidigt representerad genom den arabiska gruppen, med såväl kvinnliga som manliga företrädare²⁵. Som en parentes kan nämnas att det kvinnliga inslaget hade tillkommit på ”uppmaning” av HGF:s kvinnliga ombud som var närvarande vid det initiala arbetet att sammanställa en styrelse. Där emot var inte samtliga av de invalda kvinnorna närvarande vid mötet som förordade deras deltagande. I praktiken fungerade dock männen som föreningens språkrör och den kvinnliga aktiviteten befann sig utanför det omgivande samhällets omedelbara blickfång.

Under HGF:s möte²⁶ våren 1996 som besöktes av både arabiska och zigeniska hyresgäster fanns också representanter för Islamiska Kulturföreningen, som i samarbete med den lokala HGF:s styrelse presenterade sin verksamhet. Deras ungdomsverksamhet förklarades rikta sig till alla barn och ungdomar, även de som inte var muslimer. Detta var ett erbjudande till föräldrar som hade minderåriga barn och ungdomar i området. Det var ett offentligt givet erbjudande som skulle kunnat utlösa de solidaritetsbärande banden mellan de vuxna hyresgästerna oavsett kulturell bakgrund och nationell tillhörighet. Reaktionerna följde dock inte solidaritetens och försoningens väg. Erbjudandet möttes av de zigeniska hyresgästernas kvävda fnissningar, som kunde skönjas i samband med översättningarna från arabiska till svenska och från svenska till ett tredje eller fjärde språk.

De zigeniska hyresgästernas synliga reaktioner på Islamiska Kulturföreningens erbjudande var en följd av de ständiga striderna, som framför allt barnen gav upphov till. Barnens kiv och bråk var föräldrarnas angelägenheter och barnens mellanhavanden utvecklades ofta, ibland nästan vanemässigt, till verbala sammandrabbningar

24 Inom den arabiska språkgruppen tillhörde en numerär majoritet den muslimska identitetsbestämningen, men det fanns också ett mindre antal kristna som splittrade bilden av en religiöst och språkligt homogen grupp.

25 Medlemsbladet BOSTADEN nr. 3 1996.

26 HGF:s möte (960423) som var öppet för alla hyresgäster bevistades, förutom gårdens småbarn, av 8 personer (6 män och 2 kvinnor) som var muslimer tillhöriga i den arabiska språkgruppen och 7 personer (6 kvinnor och 1 man) som enligt tidigare definition tillhörde grupperingen zigenare och 2 personer (1 man och 1 kvinna) ur gruppen övriga hyresgäster. Det faktiska antalet medlemmar i HGF var betydligt fler, men fördelningen mellan de närvarande visar att den muslimska andelen uppgick till ungefär hälften, vilket motsvarade den faktiska hyresgäst sammansättningen.

mellan de vuxna. De zigeniska hyresgästernas kvävda skratt, fnissningar och nickande av samförstånd hade sin grund i att de arabiska barnen knappast betraktades utgöra några föredömen. Hur dessa arabiska män och kvinnor, som inte lyckats uppfostra sina egna barn till omgivningens belåtenhet, skulle kunna vara behjälpliga med andras barn var för de zigeniska hyresgästerna en gåta. Araberna betraktades också som våldsamma, hur skulle de kunna uppfostra sina och andras barn till fredliga och samexisterande varelser? Inte några av dessa synpunkter kom dock fram till en öppen konfrontation, de zigeniska hyresgästerna visade däremot sin inställning genom att helt enkelt avvika från mötet, ägna barnen uppmärksamhet och föra samtal med varandra, som utslöt andra delar av mötets deltagare.

Mumlandet som uppstod till följd av de nödvändiga översättningarna, det underliggande och bubblande skrattet som både inneslöt och utestängde enskilda individer med tillhörighet i de olika befolkningsgrupperna, och slutligen det uppenbara ointresset för mötets fortsatta utformning gav upphov till en synlig uppdelning av hyresgästerna. Hälften av hyresgästerna synliggjordes av en disciplinerad befolkningsgrupp som förstod givna meddelanden och erbjudna verksamheter. Genom sina företrädare hade de talets gåva, medan den andra större gruppen genom sina tilldelade positioner framstod, visserligen som en sammansatt grupp, men med kaos och oreda som kännetecken. Den arabiska styrningen av mötets intresseområden, den arabiskt språkliga dominansen och styrelsens etniskt homogena sammansättning var bidragande orsaker till de zigeniska hyresgästernas upplevelser av att mötet inte var ägnat att behandla deras synpunkter. Styrelsen var arabisk, frågorna som skulle behandlas var styrda med utgångspunkt från de arabiska hyresgästernas önskemål och mötet fördes på arabernas språk. Positionerna var utstakade och zigenarna hade, i skenet av mötets utformning, tilldelats de underställdas roll.

Inom det rumsliga, geografiska utrymmet som hyresgästföreningens lokal utgjorde, uttrycktes den arabiska dominansen bl. a. genom anslagstavloras meddelanden. Meddelanden var skrivna på arabiska och var aldrig (eller sällan) översatta till polska, tjeckiska, ungerska eller svenska. Förhållandet påminde om det visserligen omvända, men dock parallella förhållandet som Contentus²⁷ gav uttryck för genom att på kontoret, bakom skrivbordet där lägenhetssökande mötte personalen, fästa en stor skylt med det skrivna meddelandet "*Här talar vi svenska*". I det skrivna ordet, som objektivt sett var ett neutralt meddelande, uppvisades ett maktspråk som visade vem som var vem och vem som förväntades att rätta sig efter vem. Språket var ett medel att befästa dominansens positioner och uttryckte befolkningsgruppernas subjektivt framförda uppfattningars giltighet. Språket var ett medel i de dominerande gruppernas diskurser.

De zigeniska hyresgästerna hade, i sammanhanget, inte lyckats erövra talets gåva. De tillhörde den grupp som det tolkades *till* medan den arabiska gruppen tidvis hade erövat positionen av att vara huvudspråkets innehavare som det tolkades *från*. Svenskan konkurrerade om utrymmet och var mellanpositionens innehavare, som det både tolkades *till* och *från*. Öststaternas nationella språk tillsammans med romanés

27 Fastighetsföretag, se kap. 10:3.

befann sig däremot i ett ständigt underläge. De zigeniska hyresgästerna befann sig utanför maktens centrum, som vid det här tillfället hade erövrats av de arabiska hyresgästernas inre kärna av företrädare. Deras reaktion var inte att försöka styra mötet i enlighet med deras egna önskemål, de försökte inte heller att erövra sympatier för sina synpunkter bland fastighetsägarens eller HGF:s representanter. Skrattet blev svaret på ett, ur deras synvinkel, urspåret möte.

Det finns många exempel på att skrattet, humorn och förmågan att kunna se komiken i verklighetens upplevda situationer har hjälpt människor att hantera besvärliga och kanske hopplösa situationer. Richard Boland och Raymond Hoffman har i en studie vid en maskinverkstad visat att svåra arbetsförhållanden kunnat uthärdas med hjälp av skrattets förlösande effekter. Arbetsförhållanden var att likna vid ett hasardartat spel, som t. o. m. blev svårare genom en del ”practical jokes” som männen ägnade sig åt. Skrattet, humorn och skämtet hjälpte männen att kontrollera situationen. Skrattet fungerade som ett försvar för deras blottade sårbarhet (Morgan, 1997 s 229). Skrattet kan vara en av självbevarelsedriftens reflexer. Det kan vara en, för det mentala hälsotillståndet, nödvändig och välgörande försvarsreaktion, men det kan också vara ett medel för att nedvärdera andra människor. Istället för att skratta *med* varandra kan skrattet användas till att skratta *åt* varandra. På det här sättet kan skrattet vara både gemensamhetskapande och uteslutande. Skrattet kan därför vara det verktyg som människor i trängda, generande eller besvärande situationer använder för att flytta, bevara eller fly från sina tilldelade positioner i samhällets hierarkiska uppbyggnad.

Med en tillbakablick på de aktiviteter som föregått den lokala hyresgästföreningens bildande är det knappast förvånande att hyresgästerna delades enligt en strikt etnisk och religiös tillhörighet, med en synligt muslimsk identitetsbestämning som dominansens bestämmandeposition. Bildandet av föreningen hade föregåtts av HGF:s engagemang, under hösten 1995 och vintern 1995/96, att samla hyresgästerna till möten genom ”trapphusmöten”²⁸. Av namnet att döma hade trapphusmötena till syfte att samla mindre lokala enheter med tillhörigheter i fastighetens skilda trappuppgångar. En av anledningarna med att samla till mindre möten var av rent praktisk natur, det fanns helt enkelt inte större lokaler inom fastigheten som kunde rymma alla hyresgästerna. En annan orsak var de språkliga barriärer som uppstod i kontakten med människor som hade olika språktillhörighet och begränsade kunskaper i svenska. Tolkningen kunde visserligen ske med hjälp av enskilda hyresgäster och de alu-anställda²⁹ som knöts till verksamheten, men ett allt för brett språkutbud var de facto ett praktiskt hinder. Vid dessa möten slöt i huvudsak de arabiska hyresgästerna upp, medan de zigeniska hyresgästerna begränsade sin närvaro, mätt i både antal personer och tillfällen. Anledningen till de zigeniska hyresgästernas begränsade deltagande betraktades av fastighetsägarens och HGF:s representanter med hjälp av olika förklaringsmodeller. De zigeniska hyresgästerna betraktades inte vara intresserade av sin boendesituation, de hade egna organisationer alternativt att de inte var vana att or-

28 Se kap. 10:4.

29 ALU=Arbetslivsutveckling, sysselsättning för arbetslösa som i regel har högst 6 månaders varaktighet.

ganisera sig. Samtidigt betraktades de zigeniska hyresgästernas lokalbehov vara tillgodosett genom kommunens lokal, som användes till verksamheter för områdets barn och ungdomar.

Önskan att bilda en förening, som hade till syfte att stärka sammanhållningen mellan – de muslimska – hyresgästerna tillkom som ett svar på den zigeniska förankringen i kommunens lokal. Under den första tiden av den arabiska inflyttningstågen (1995) sökte grupperna en samarbetsform i diplomatins tjänst, men i takt med att gruppernas numerära jämvikt förändrades uppstod aktioner i konkurrensens tecken. Flera av de muslimska männen uppgav att de hade behov av att samlas med etniciteten som gemensamhetsskapande grund, de ville arbeta för att kunna ge barnen en meningsfull fritid och de ville kunna erbjuda kvinnorna lokaler för att de skulle kunna sysselsätta sig genom att sy och brodera. Representanterna för den lokala hyresgästföreningen gav tidvis också öppet uttryck för att den lokala HGF:s lokal knappast rymde de zigeniska hyresgästerna, de zigeniska hyresgästerna ansågs också redan vara i besittning av en *egen* lokal, d.v.s. kommunens lokal, vilket legitimerade HGF:s islamiska inriktning.

Den lokala hyresgästföreningen byggde under relativt kort tid upp sitt engagemang genom islam. Arbetet skedde genom att vägleda den yngre generationen i koranen, uppmärksamma islams traditioner i helg som vardag, men också genom att samla ungdomarna i organiserade fritidsverksamheter. En sådan organiserad verksamhet skedde genom ett sommarläger i Göteborg (1996). Islamiska Kulturföreningen, som samarbetade med och finansierade en del av den lokala HGF:s utgifter³⁰, var initiativtagare till att äldre pojkar och unga män från muslimska familjer i Malmö fick möjlighet att delta i lägret, som samlade muslimska ungdomar från olika platser i Skandinavien. Det var de unga männen som möttes i en verksamhet, som förutom rekreation och miljöombyte kunde ge tillfälle till ett organiserat underhåll av den egna kulturella gemenskapen. Genom arrangemanget utarbetades ett större nätverk. Det knöts kontakter mellan muslimer inom det vidsträckta geografiska området, som de skandinaviska länderna representerade och vid hemkomsten uppvisades bildbevisen för sommarlägrets aktiviteter. Det var bilder från sommar, sol och bad. Ungdomarna och de vuxna männen knöts samman över generationsgränserna med hjälp av lägerverksamheten och gemensamma måltider med grillen som matberedare. De äldre männen fungerade som de yngre generationernas förebilder och ledare i en manligt dominerad värld. Den manliga världen dokumenterades med kamerans hjälp och de unga männen poserade, synbarligen stolta, med större och mindre vapen i händerna. Det var det totala bildbeviset för männens värld, som i konsekvensens namn gav uttryck för en gemenskap som byggde på attribut som var viktiga inom den manliga gruppens gemenskapen.

Det internationella samarbetet kan betraktas i skenet av det nätverk, som bildats för att ge ungdomarna en möjlighet till ett ömsesidigt utbyte och samtidigt förstärka ungdomarnas identitet genom islam. Den religiösa identiteten omfattas visserligen av en heterogen grupp människor som har sina rötter i Palestina, Libanon eller Kur-

30 Enl. uppgift från den lokala HGF.

distan, men de betraktar sig tillhöra en övergripande gemenskap som bygger på islam och som skär genom det geografiska lapptäcket. Den religiösa aktiviteten kan vara låg, den kan vara knappt skönjbar. Tillhörigheten i islam kan i huvudsak byggas på en känsla av *att vara muslim*. De sekulariserade muslimerna bygger inte alltid upp sin identitet med hjälp av att i det praktiska livet efterfölja religionens påbud. Deras övergripande gruppstillhörighet bygger på en uppsättning kulturella värden. Genom att erkänna dessa värden sker en gränsdragning mellan den gruppstillhörighet som bygger på islam och de som står utanför. På det här sättet fungerade den muslimska identiteten som en etnisk markör.

De kvinnor som har barn i förskoleåldern är ofta bundna till hemmet på ett sätt som inte medger ett större mått av religiösa aktiviteter i den kollektiva samlingens tecken, vilket i viss mån kan betraktas vara en del av en privatiseringsprocess. Lydia som är bunden av sina småbarn har inte haft möjlighet att besöka moskén under en lång tid. En medlem av den yngre generationen förklarar både sin egen och moderns frånvaro: "Hon har för mycket att göra och jag går inte dit... Jag har inte tid (skratt). Jag har helt enkelt för mycket att göra. Just nu letar jag lägenhet och det tar all tid." Familjens äldre manlige medlem säger sig emellertid besöka moskén, åtminstone på fredagarna, för att delta i bönen gemenskap. Han upprätthåller en gemenskap med islams bekännare även om det finns många muslimer som "inte har den rätta läran". De muslimer som inte betraktas tillhöra den rätta läran gör avsteg från en normgivande tolkning av islam, men de tillhör inte den grupp som endast är *födda muslimer*. Den sistnämnda gruppen har en sekulariserad framtoning och för en oinvid kan familjens ungdomar betraktas tillhöra denna grupp, men det finns alternativa förklaringar.

En muslim som tillhör den rätta läran och har känsla för islams levnadsregler behöver inte uppsöka moskén för att bekräfta sin tro. De behöver inte heller lämna sina barn till någon av de muslimska skolor som finns inom kommunen. Enligt detta synsätt finns inte heller några speciella fördelar med de verksamheter för ungdomar, inom HGF:s eller andra organisationers ramar, som bygger på de religiösa ivrarnas insatser. En god muslim lär ut islams grunder i hemmet. Den som är förankrad i sin religion behöver inte de yttre former som markerar den religiösa tillhörigheten och besöken i moskén anges lite spetsfuntigt göra större nytta för de otrogna än för de redan frälsta. Resonemanget är en demonstration av att det finns utrymme inom de trosföreställningar som bygger på islam, att tolka minsta möjliga krav på efterlevnaden av religionens levnadsregler. En av de muslimska ungdomarna påpekar att det är ju på fredagar och lördagar "man går ut". Målet för den yngre generationens samhörighet riktas till kamratkretsen i det omgivande samhället och fredagen, som är den viktigaste dagen i islam, har även en annan innebörd än den återkommande gudstjänstordningen. Det är en paradox att fredagen både innebär en återkommande tidsmarkering för det religiösa livets uppbyggnad och det profana livets intåg.

Den lokala hyresgästföreningens företrädare arbetade mot delar av samhällets konkurrerande värden och poängterade att verksamheten präglades av religiöst förankrade levnadsregler, som bl. a. innebar en bannlysning av alkohol. Detta skulle kunna tyckas vara en onödig kommentar eftersom det presenterade arbetet huvud-

sakligen ägnades åt barn- och ungdomsverksamhet. Om det omvända förhållandet skulle råda, att föreningen uppvisade en tillåtande attityd till alkohol eller andra droger är det lätt att föreställa sig avståndstagandets reaktioner från övriga aktörer inom den centrala hyregäströrelsen, fastighetsägaren eller andra representanter för majoritetssamhället. Det repetitiva kungörandet av muslimernas rök- och drogfrihet präglas av renlevnadens diskurs som riktas mot det omgivande samhället och kan, trots den utpekade gränsdragningen mot omgivningen, paradoxalt nog betraktas utgöra en del av gruppens strävan att uppnå legitimitet inom majoritetssamhällets ramar. Genom att hävda sina traditioner och värdesystem i en religiös kontext reduceras den kulturella varseblivningen till en demarkationslinje mellan befolkningsgrupperna som bygger på en religiös grund. Religionen blir en etnisk markör och ett kulturellt integritetssträvande verktyg som utgör befolkningsgruppernas segregationsförstärkande band.

Under det år som den muslimska HGF var en praktisk realitet inom bostadsområdet tenderade HGF:s mål och riktlinjer att inta en perifer roll i förhållande till verksamhetens uttryck. Det religiösa inslaget blev tydligare och barnens närvaro tycktes inte lika självklar som vid den ursprungliga styrelsens bildande. Bönestunderna blev en del av vardagen och gavs ökat utrymme på bekostnad av andra verksamheter. Det ökade religiösa inslaget gick inte obemärkt förbi. Det största motståndet mot tingens förändrade ordning kom från muslimer i närområdet som började klaga på att de kände sig störda av föreningens böneutrop och politiska slagord. Lokalen började också att användas för härbärgering av gästande muslimska män och därmed förändrades villkoren för lokalens användningsområde. De förändrade villkoren blev en konkret markering av männens exkluderande och inkluderande positioner. Det var en kamp inom och mellan de muslimska grupperna, som praktiskt taget inte berörde andra delar av områdets befolkning. Det var en inre kamp mellan männen som riktade sin solidaritet till skilda grupporienterade bestämmingar. Kampen presenterades för HGF som meningsskiljaktigheter mellan de aktivt troende och den, i jämförelse, mer sekulariserade delen av hyresgästerna. Religionen som tidigare intagit en central roll för att markera etnicitetens kännetecken fungerade nu i motsatt riktning. Islam var inte längre den självklart sammanhållande faktorn.

Under en kort tid hade hyresgäströrelsen antagit etnicitetens mantel och fungerade som de etniska falangernas stödorganisation. Hyresgäströrelsen hade blivit berövad på sin funktion. HGF:s mål och riktlinjer, som bl. a. uttrycks i att arbetet skall verka för förståelse och samverkan mellan de boende för att motverka rasism och främlingskap, hade förskjutits till periferins randområden. Genom samarbete med andra organisationer skulle hyresgästerna tillförsäkras tillgång till en innehållsrik och meningsfull kultur- och fritidsverksamhet. I praktiken tillförsäkrades endast de arabiska hyresgästerna, som hade förankring i den lokala HGF, en meningsfull fritid. Kvinnorna, de yngre barnens och flickornas närvaro begränsades till en eftermiddag i veckan. Efterhand kom endast delar av de vuxna männen i åtnjutande av den lokala HGF:s institutionella stöd och ekonomiska medel, vilket i praktiken innebar att den lokala HGF:s vardagsbetonade verksamheter fann utrymme för att skapa och fördjupa tidigare noterade motsättningar.

De manliga hyresgäster som tidigare betonat islams värde och en gemensam inställning i förhållande till sprit, tobak och familjernas levnadsregler betonade nu selektivt barnens framtid, utbildning och anpassning till samhällets normer. Svårigheterna för en del av medlemmarna att följa de presenterade islamiska levnadsreglerna hade bl. a. visat sig genom att rökningen inom HGF:s lokaler kommit att bli ett problem. Enskilda medlemmar diskuterade därför behovet av skyltar med rökförbud. Renlevnadens diskurs hade brutits och under en kort tid förvandlades religionen som etnicitetens kännetecken till en symbol, som hade till syfte att skilja aktivt troende muslimer från andra muslimer. Religionens roll som etnicitetens särskiljande verktyg undergrävdes och positionerna försökte istället bibehållas med hjälp av nya demarkationslinjer. De största skiljelinjerna gick inte längre mellan de muslimska och de icke-muslimska hyresgästerna. De nya gränserna tecknades mellan de aktivt utövande muslimerna och resten av befolkningen. Därmed förlorade religionen en del av sin funktion som etnicitetens verktyg. Konflikterna startade nya processer som tvingade fram nya förhållningssätt i förhållande till konkurrerande grupper³¹, vilket ledde till att det uppstod diskursiva förändringar i förhållande till det omgivande samhället som fick ta del av de konkurrerande viljeinriktningarnas utgångspunkter.

10:2 Community Work: Deltagande och professionalism

Samhällsarbete³² är en direkt översättning av engelskans *Community Work*. I sin mest allmänna betydelse är samhällsarbete någon form av mänskliga insatser, som bidrar till ett samhälles uppbyggnad och bestånd. Samhällsinriktade arbetsuppgifter kan innebära en mängd olika saker. Det kan vara ideellt utförda uppgifter eller lönebaserade ansträngningar, som utförs inom såväl statlig som kommunal eller privat regi. Det kan finnas mer eller mindre professionella termer för att beskriva insatsernas specifika mål och inriktning, men essensen i samhällsarbetets kärna är att arbetet svarar mot någon form av behov och att arbetet kommer övriga samhällsmedlemmar till gagn.

Influenser från USA och England under slutet av sextioalet och sjuttioalet innebär att professionella socialarbetare började ägna sig åt *grannskapsarbete* eller *Community Development* som är den svenska översättningens förebild. De försökte frigö-

31 Efter fältarbetets egentliga upphörande december 1996, under 1:a kvartalet 1997 uppstod en stark konkurrens i valet till den lokala HGF:s nya styrelse. De båda rivaliserande arabiska grupperna försökte värva röster med hjälp av alla i fastigheten boende medlemmar, vilket bl. a. ledde till att enskilda – zigenka – medlemmar gav stöd åt båda falangerna samtidigt (uppgifter från HGF, april 1997), vilket kan ses som ett tecken på att de egentligen stod utanför konflikten. Sprickan mellan de arabiska gruppernas viljeyttringar ledde till att den lokala HGF upphörde under 1:a halvåret 1997.

32 Bakgrund och diskussion om modernt samhällsarbete se t. ex. Ashley (1985) och Flemström/Ronnby (1974).

ra sig från socialbyråernas traditionella arbetsuppgifter och sökte efter nya arbetsmetoder. De sökte efter verktyg som skulle leda till sociala förändringar i samhället. Socialarbetarna tog sin utgångspunkt i människornas vardag och hade som målsättning att befolkningen skulle kunna påverka sina egna liv. De stationerades inom bostadsområden som ansågs vara i behov av någon form av social förändring, som därmed utgjorde de sociala fältens arbetsområde. I symbolikens anda användes nya yrkesbeteckningar som *fältarbetare* eller *grannskapsarbetare*.

Community Development beskrivs ofta som *en metod*, men är snarare en paraplybeteckning för ett knippe av olika arbetssätt eller metoder som har en gemensam grundtanke och en bestämd målsättning. Själva tanken bakom olika former av grannskapsarbete är ökad aktivitet och ökat medinflytande för den lokala gruppen. Grundtankarna bygger på att alla människor skall kunna vara delaktiga i sådana beslut och processer som berör deras eget liv och vardag. Delaktigheten skall förhindra marginalisering och utanförskap. Det är ansträngningar som inriktas på att *inkludera* människor i en gemenskap och förhindra *exkludering* av enskilda individer eller olika grupper som riskerar att ställas utanför gemenskapens markerade gränser.

Karin Flemström och Alf Ronnby skriver att "en av grannskapsarbetets grundläggande utgångspunkter måste vara att verksamheten skall baseras på och utvecklas av grannskapets människor" (Flemström/ Ronnby 1974). Detta är en viktig utgångspunkt som tangerar Brian Ashleys definition av det närsociala arbetets målsättning som är att "försöka främja människans utveckling som social individ i samarbete med andra individer i en rad sociala situationer, som familj, arbete, skola, organisationer och föreningar" (Ashley, 1985 s 24).

Det närsociala arbetets målsättning innebär att människorna inom grannskapet skall sättas i fokus. Denna målsättning innebär att socialarbetare som involveras i olika delar av ett grannskapsarbete inte kan, skall eller bör fungera som någon form av experter. Det är människors egna viljor, önskningar och behov som skall vara vägledande för ett grannskapsarbete, som kan vara utgångspunkten för att uppnå ett väl fungerande *grannsamarbete*. Grannskapsarbete skall inte förväxlas med grannsamarbete. Socialt arbete som en professionellt betonad del av ett samhällsarbets uppbyggnad kan aldrig ersätta grannsamarbete, som enligt Torbjörn Andersson och Margareta Rydman innebär att "grannar i ett bostadsområde går samman för att tillsammans söka lösningar på gemensamt upplevda behov som inte myndigheterna uppmärksammat tillräckligt" (Andersson/Rydman, 1975 s 15).

Denna vilja att förändra en situation, som myndigheterna synbarligen inte uppmärksammat tillräckligt var vägledande för Jugo-Lovara, den jugoslavisk-zigenska föreningen som har en förankring i Herrgården. De hade under 1993 uppmärksammat och gett uttryck för, vad som skulle kunna kallas, områdets nedåtgående spiral. De påtalade barnens brist på en meningsfull fritid och uttalade farhågor för ytterligare försämringar. Det var en initierad kunskap och vilja till förändring som aktörerna gav uttryck för, när de uppvaktade kommunen i syfte att erhålla en lokal till olika former av verksamheter. Lokalens användningsområde skulle bygga på barnens och ungdomarnas egen medverkan och det var föreningen i samarbete med kommunen,

HGF, fastighetsägaren eller andra intressenter som skulle styra verksamheternas inriktning.

Inom området fanns det lediga lokaler som inbjöd till verksamheter. Lokalerna hade tidigare inrymt en vårdcentral, men sedan verksamheten flyttat och andra intressenter inte gjort sig påminda stod lokalerna tomma. Samtidigt var kommunen bunden till ett hyreskontrakt som inte upphörde förrän 950930, vilket innebar fasta kostnader för ca. 200 m² yta utan möjlighet att utnyttja de nu lediga utrymmena³³. Jugo-Lovaras argumentation, de förda diskussionerna och de efterföljande förhandlingarna ledde till en lösning som innebar ett samarbete mellan Invandrarförvaltningen, Östra socialförvaltningen och föreningen Jugo-Lovara. Samarbetet innebar att det ställdes lokaler till förfogande, gemensamma projektplaner, med hänsyn tagen till de olika aktörernas viljeinriktningar, skapades och stöptes om efter diskussioner mellan de olika samarbetsparterna. De kommunala förvaltningarna hade ekonomiska medel till insatsernas genomförande, men samarbetsprojektets tillkomst var egentligen ett svar på Jugo-Lovaras önskemål och uppvaltningar hos kommunen.

Den till kommunen ständigt uppvaktande föreningen Jugo-Lovara hade inte egna finansiella resurser till sitt förfogande, men med olika medel försökte de att skapa opinion för olika behov av åtgärder som fanns i området. Ett sätt att skapa förståelse för områdets behov av insatser var att uppvakta kommunens företrädare, ett annat sätt var att föra en dialog med massmedia³⁴. Anders Söderholm skriver i Rosengårdstidningen november 1993 en kort resumé över fastighetens aktuella historia och potentiella möjligheter.

Jag minns att jag chockades när jag första gången fick se hur fastigheterna såg ut. På de flesta ställen kunde man se spår efter bränder. Ingen sanering var gjord, utan allt var mer eller mindre svart och oljigt av sot. Jag minns att jag tänkte ”detta kan inte vara sant? Detta är ju Sverige!” Men mitt i allt detta såg jag också en gemenskap som vida överträffar den som man normalt hittar på en ”vanlig” svensk gård. Alla ville prata och hälsa på mig då man nyfiket undrade vem jag var.

Lite längre fram i artikeln behandlas också Jugo-Lovaras ansträngningar:

33 I min dåvarande roll som bostadssekreterare vid socialbyrån, Östra distriktet i Malmö (1993/94) engagerade jag mig för att kommunen skulle upplåta lokalerna till verksamheter i hyresgästernas regi. Av formella skäl och fastighetsägarens motstånd mot ett minskat hyresjuridiskt ansvar utvecklades den slutliga samarbetsformen med Östra socialförvaltningen och Invandrarförvaltningen, som kontraktstecknare och huvudmän för verksamheten. Mina direkta och påtagliga försök att påverka händelsernas utgång upphörde i samband med att samarbetsprojektets organisatörer och övriga aktörer engagerades i de praktiska verksamheternas utformning.

34 Intervjuer i bl. a. Arbetet 930517, SDS 930820, Rosengårdstidningen nov. 1993 och Skurups Folkhögskolas, i ett nummer utgivna, Rosengårdstidning maj 1993. Folkhögskolans Rosengårdstidning gav upphov till en efterföljande debatt i Arbetet 930603/11 och 930831, där jag för övrigt deltog, som en av de kritiska rösterna till artiklarnas utformning och vad jag tillsammans med övriga som intervjuats ansåg vara slarviga, ibland felaktigt återgivna uttalanden.

Föreningen har under hela sommaren bedrivit en blandning av aktiviteter. Man har bl. a. haft ett fotbollslag som det tydligen har gått ganska bra för. Detta har gett blodad tand så nu skall man satsa än mer och man har anmält ett elva-manna lag till Korpen. Vidare har man haft flera dagsutflykter bl. a. till Tomelilla-sommarland och flera stycken badresor. Detta har kunnat förverkligas tack vare medel som invandrarförvaltningen anslagit till föreningen. Bland alla de boende har denna sommarverksamhet varit ett välkommet avbrott i den annars så grå vardagen (Rosengårdstidningen 9311).

Genom artikelns framtoning av fastighetens förfall med sot och olja som de fysiska huskropparnas signifikanta kännetecken frammanas bilden av en illa dold misär. Samtidigt fanns det, i den annars grå vardagen, hopp. Det fanns gemenskap, öppenhet och en vänligt sinnad nyfikenhet som hade sin bakgrund i att människorna var fyllda med värme och förståelse. Det var en bild av människor som var värda att satsa på och journalisten konstaterar i samma artikel att ”jag tror att om vi bara gav oss möjlighet att jobba utifrån ett lite annorlunda perspektiv än de som övervägande tycks vara de mest gällande och som också bidrar till att sätta normer långt innan vi mött problemen.” Utan att ge någon närmare vägledning om ett förändrat perspektivs normer fanns här otvetydigt möjligheter till förändring. Artikelns pekade entydigt på att människorna, framför allt barnen och ungdomarna, i området hade behov. Samtidigt fanns det människor som var villiga och hade förmåga att förändra en för svenska förhållanden socialt underminerad situation.

Jugo-Lovara var en förening som hade visioner och var beredd att axla ansvaret för nödvändiga förändringar. Föreningens drivande medarbetare berättade om en dröm som han närt från sitt hemland. Drömmen gick tillbaka till de områden där endast zigenare bodde. På kvällarna träffades människorna till tonerna av dans och musik. De som hade råd bjöd. Knytkalas var ett okänt begrepp. De som hade pengar bjöd på mat eller dryck och ibland fanns inget annat än dans och musik. Vid dessa tillfällen var detta tillräckligt. Gemenskapen var huvudsaken och denna samhörighet var något som med rimliga insatser också borde kunna uppstå på Herrgården.

Jag började fundera. Hur skall jag nu börja med barnen? Jag hade några instrument från den gamla föreningen. Jag tog instrumenten. Köpte några bollar. Köpte en massa godis till dom för att umgås med dom. Och så började barnen tycka om mig. Efter två tre dagar började jag säga att vi skulle städa och plocka upp papper och sen hade jag möte med dom äldre, att dom inte skulle bränna i garage eller källare eller nästanstans.

En del av det senare konstruerade samarbetsprojektet, med kommunen och föreningen Jugo-Lovara som samarbetande parter, hade således redan börjat sitt arbete under 1993 utan att vara formellt installerade och utan tillgång till de fysiska lokaliteternas väggar. Jugo-Lovaras samarbete med kommunen innebar tillgång till lokaler, men också ett tillskott av medarbetare som hade en förankring i kommunen. Kommunens aktörer utsåg en projektledare som hade en formell tillhörighet i Invandrar-

förvaltningens organisation. Projektledarens formellt utformade direktiv byggde på den kommunala förvaltningens parallella planer, att skapa ett projekt som riktade sig till de zigeniska grupperna. Invandrarförvaltningens ambitioner var att arbetet skulle inriktas på de zigeniska gruppernas behov, stöd och hjälp i integrationsprocessen. Under en kort tid betraktade därför Invandrarförvaltningens aktörer projektet som ett "Zigenarprojekt", med lokaler som befann sig utanför de administrativa byggnaderna. Det var en form av utlokaliserad verksamhet. Mot bakgrund av att fastighetsbeståndet, under den aktuella tiden för projektets start, till större delen beboddes av zigeniska hushåll fanns det inte någon motsättning mellan dessa projektplaner och Jugo-Lovaras ambitioner att skapa verksamheter för, och i samarbete med, zigeniska barn och ungdomar i området.

Arbetet tog således en början med zigeniska hyresgästers behov framför ögonen. Projektet skapades mot bakgrund av aktuella och uppenbara missförhållanden. Det fanns inte någon långsiktig planering med andra utgångspunkter än de då aktuella situationsbeskrivningarna och det fanns inte några funderingar över hur en förändrad befolkningsbild skulle kunna påverka det kommande projektarbetets innehåll. Till en början delades de fysiska lokalerna upp med utgångspunkt från föreningen och de olika kommunala aktörernas hemvist. De kommunala förvaltningarna och föreningen Jugo-Lovara gavs plats i olika rum. Olika former av aktiviteter gavs skilda utrymmen. Där fanns rum för bordtennis, kaféverksamhet och biljard. De mindre barnen ägnades uppmärksamhet genom ett rum som avdelades för deras specifika behov av hobbyverksamhet, teckning, målning och sagoläsning. Därtill fanns ett kök, som blev en allmän samlingsplats för de som på ett eller annat sätt hade någon anknytning till projektverksamheten eller dess aktörer. De mest statustyngda rummen var Jugo-Lovaras, som erhöll ett eget utrymme och det rum som till en början var projektledarens arbetsrum. Rummen var oftast låsta och det krävdes någon form av tillhörighet för att befinna sig i dessa utrymmen. Efterhand kom projektledarens rum att förvandlas till ett allmänt kontorsutrymme för personal och andra som på ett eller annat sätt accepterades av organisationens nära medarbetare. De två rummens placering med sina ledare gav en vision om symbolikens chefskapande fält.

Arbetet tog sin början med överläggningar mellan kommunens och föreningens aktörer. Ett resultat av diskussionerna innebar att socialtjänstens personal skulle befinna sig i lokalerna en eller två eftermiddagar i veckan. Syftet med socialarbetarnas besök var att bistå med stöd till de hyresgäster, som ville träffa personalen under andra och mer lättillgängliga former än vad besöken på socialbyrån tillät. Socialtjänstens direkta medverkan gav upphov till många och långa diskussioner. Hyresgästernas egen medverkan inom samarbetsprojektets ram var inte självklart förenlig med socialtjänstens ambitioner att utveckla sina professionellt betonade arbetsuppgifter. Socialarbetarnas medverkan skulle därför inte bestå av att utföra någon form av socialbidragshantering. Dessa arbetsuppgifter skulle handläggas vid socialbyrån. Däremot fanns det ett intresse från socialarbetarnas sida att arbeta med andra frågeställningar som bl. a. berörde kvinnornas situation. Detta var knappast ett önskemål som fanns hos den kvinnliga befolkningen. Det var däremot en av flera möjliga arbets-

uppgifter, som planerades efter socialarbetarnas önskan att förändra sina arbetsvillkor³⁵.

Det hyresgästinriktade arbetet tog sin utgångspunkt i att försöka utreda om det fanns utrymme för att skapa ett råd där hyresgästerna skulle kunna representera sig själva och sina familjer. Det var diskussioner som utgick från möjligheten att omedelbart försöka nå samtliga hyresgäster, i syfte att de i sitt eget intresse skulle bilda en styrelse. Alternativet var att erbjuda olika verksamheter för att i ett senare skede utvärdera om det verkligen fanns intresse för ett hyresgästråd. Det var motstridiga tankar och åsikter som styrdes av att försöka inkludera så många som möjligt i olika verksamheter. I väntan på att ett hyresgästråd skulle kunna utvecklas, började projektet med att kartlägga de olika gruppernas behov av sysselsättningar.

Det fanns ett rikt kulturliv i form av dans, sång och musik. Hyresgästerna som ägnade sig åt dessa kulturformer tog aktivt kontakt med fastighetsägarens representanter, för att bana väg för sina egna möjligheter att få tillgång till de lokaler som iordningställdes. Under förvaltningsbolaget Formators tid fanns det ett nära och utvecklat samarbete mellan såväl kommunens representanter i form av projektledare, socialarbetare och föreningsrepresentanter. Besked om olika hyresgästers behov och skilda viljeinriktningar passerade mellan aktörerna i deras skilda positioner. Under perioder kom lokalernas utrymmen, i enlighet med hyresgästernas önskemål, att användas till aktiviteter med kulturens skapande kraft som en av gemenskapens hörnstenar. Det fanns en vitalitet i form av olika musikaliska uttrycksformer som hade förutsättningar att genom sin egen kraft skapa ett zigenst kulturrum. Musiken utövades främst av de yngre generationerna som hade problem att finna rum för sina aktiviteter inom bostädernas väggar. Även vid andra tillfällen kunde lägenheternas begränsade ytor försvåra eller förhindra större sammankomster. Lokalerna användes därför också vid barndop, begravningar och andra tillfällen som krävde större utrymmen.

I vardagen strömmade barnen till. Deras närvaro var spontana uttryck för de behov som Jugo-Lovara redan tidigare påkallat uppmärksamhet för. Tillströmningen av områdets barn innebar att det fanns ett ökat behov av vuxna, som aktivt kunde sysselsätta sig med den yngre generationen. På en kort tid förvandlades behovens storleksordning till en nivå, som föreningens frivilliga medarbetare och den kommunalt anställde projektledaren hade svårigheter att möta. De vuxna hyresgästernas medverkan var begränsad. De vuxna kvinnorna som socialarbetarna till en början haft föreställningar om, att under vardagarna kunna möta i en mot socialbyrån anorlunda miljö, besökte sällan eller aldrig lokalerna. Däremot kom barnen, även mycket små barn som de obetydligt äldre syskonen, förväntades ansvara för.

Det infördes regler. Fritidskort delades ut till barnen, som innebar att det fanns tecknat ett försäkringskydd. För de mindre barnens närvaro krävdes sällskap av någon vuxen. Detta var ett krav, som dock sällan eller aldrig efterlevdes. Den ökade tillströmningen av barn och föräldrarnas strängt begränsade engagemang ansågs på ett tidigt stadium kräva någon form av personella resurser. Redan i *Gårdsprojektets*, det nu namngivna projektets, delrapport (940902) beskrivs behovet av en heltidsan-

35 Se vidare kap. 10:3.

ställd fritidsledare som tillsammans med Jugo-Lovaras frivilliga insatser skulle möta barnens behov av sysselsättning. Ett år efter projektets formella start hade arbetet antagit en form och inriktning som knappast kan betraktas vara i linje med hyresgästernas eget engagemang. I en ansökan om personella resurser beskrivs verksamheten i första hand som en förskola: ”Vi skolar in zigeniska förskolebarn i verksamhet som i det mesta liknar en reguljär förskola. Dessutom ger vi ett stort antal zigeniska skolbarn en meningsfull fritid” (Ansökan om beredskapsarbete 950602).

Arbetets inriktning och behovet av vuxna medverkande krävde någon form av praktisk lösning. I juni 1995 fanns det fem personer anställda genom olika stödformer och arbetsmarknadsåtgärder³⁶. Personalen var anställd med hjälp av såväl kommunen som föreningen Jugo-Lovara och personalen bestod av såväl zigeniska som icke-zigeniska kvinnor och män. Dessa tjänster kunde inte beredas för längre perioder än ett halvt år, vilket innebar en stor personalomsättning. Till de personella resurserna skall beaktas att projektledaren uppfyllde en heltidstjänst, vilket innebar att det vid den aktuella tidpunkten fanns sex personer anställda.

Projektledaren och föreningsledaren förvandlades i praktiken till ett arbetsledarskap i symbiosens tecken. Ett av rummen förvandlades till personalrum. Väggarerna bar tydliga spår av den något förändrade situationen. Det fanns planscher med ord och uttryck för planering, personalmöten, scheman och rutiner. Hyresgästernas medverkan stod inte längre överst på dagordningen. Under en kort tid förvandlades samarbetsprojektets föreställningar om hyresgästernas eget engagemang till en form av förskola- och fritidsverksamhet med anställd personal, som substitut för eldsjälarna bland hyresgästernas led. Samtidigt användes lokalerna av de zigeniska männen för att träffas, spela biljard eller bordtennis med varandra eller med de äldre pojkarna.

En av anledningarna till att kvinnorna inte sökte sig till verksamheterna inom gårdsprojektets ram berodde på att de helt enkelt inte var undersysselsatta. Etnicitetens faktorer var inte heller oviktiga. Det var främst den jugoslavisk-zigeniska gruppens vuxna män som sökte sig till lokalerna. Den större andelen kvinnor i området hade däremot andra etniska och nationella förtecken. Därtill skall en könsbaserad infallsvinkel beaktas. Både kommunens och föreningens aktörer, som hade framträdande positioner var män. Enligt projektets beskrivning fanns det svårigheter att ”få de zigeniska kvinnorna att komma till lokalen och bedriva någon form av organiserad verksamhet. Det visade sig vara omöjligt. Vi möttes av attityden att det inte var riktigt passande för kvinnorna att lämna hemmen för att göra något i lokalen. Under förutsättning att man fick betalt skulle man kunna tänka sig” (projektbeskrivning 950816).

De zigeniska umgängesformerna är uppdelade i kvinno- och mansdominerade världar. Det skulle kunna ge svåra konsekvenser för en kvinna, att utanför den familje- och släktorienterade sfären, söka sig till andra mäns sällskap. Att män och kvinnor träffas på de öppna platser som gårdens yta och intilliggande områden utgör, är ett sätt att umgås i det offentliga rummet. Paradoxalt nog finns det inom ramen för det observerbara, begränsade möjligheter att bli utsatt för omgivningens föreställningar om ett opassande beteende. I ett slutet rum däremot, finns det oanade möjligheter

36 Uppgifter från Ansökan om beredskapsarbetare... (950602).

till spekulationer om det som inte ögat kan se. Anna O’Niell pekar på skvallrets betydelse för att hålla klanen i balans. ”Det skvallras friskt vid alla tillfällen och det är genom skvaller de äldsta får reda på saker och ting, och om situationen kräver ett ingripande” (O’Niell, 1993 s 34). Omgivningens fantasier skadar inte endast den enskilde. Skvallret är hela familjens angelägenhet. Även grundlöst ”skvaller”, kan leda till kollektivets gemensamma skam, vilket är en omständighet som har haft betydelse för kvinnornas begränsade interaktion i de upplåtta lokalerna.

I likhet med utvecklingen inom den lokala HGF, med muslimsk dominans, var det här främst männen som sökte sig till lokalerna och umgicks med varandra och de äldre pojkarna. Även om lokalen ibland besöktes av flera olika etniska grupperingar så var det främst de jugoslavisk-zigenska männen som sökte sig till gemenskapen inom lokalernas väggar. Till skillnad från utvecklingen inom den muslimska HGF fortsatte däremot de yngre barnen att söka sig till projektets lokaler som blev en form av händelsernas centrum. Deras blotta närvaro innebar att de besökande männen antog roller av vägledande vuxna. Det var inte ovanligt att någon av männen avbröt sina förehavanden för att trösta ett snorigt barn, avbryta vilda lekar eller helt enkelt huta åt någon som uppförde sig opassande. Däremot protesterade de vilt när några av kvinnorna vid enstaka tillfällen helt enkelt körde in en barnvagn och gick därifrån i den fasta förvisningen att tilltaget skulle väcka protester, men att barnen skulle bli omhändertagna under den tid som kvinnorna behövde för att uträtta något ärende.

Den arabiska inflyttningen innebar att de arabiska männen inledningsvis sökte sig till de zigenska männens sällskap. Under en kort period praktiserade de yngre arabiska männen dans, i vad som av dem senare kom att uppfattas som ”zigenarnas lokal”. Ungdomarna spelade bordtennis tillsammans och männen diskuterade olika möjligheter att starta fotbollslag med såväl arabiska som zigenska pojkar. De arabiska männen använde lokalerna för sina egna sammankomster och det ursprungliga samarbetet skedde i en anda av samförstånd. Julfirandet (1994) engagerade både kvinnor och barn och det var delvis med hjälp av de arabiska kvinnornas insatser arrangemanget kunde genomföras. Traditionernas ursprung bygger visserligen på religiöst symbolisk grund och skulle kunna vara en oförenlig skiljelinje mellan befolkningarna, men betraktades i det här sammanhanget, inte olikt majoritetssamhället i övrigt, vara en sekundär orsak till social gemenskap. De arabiska kvinnorna försökte genom sina praktiskt betonade insatser överlappa sin egen och andras kultur. Högtiden som gav upphov till den fest, som skulle kunna förena de mänskliga banden mellan områdets hyresgäster riktades till barnen, vars mödrar i praktiken fungerade som familjernas kulturella integrationsredskap.

I takt med den ökade arabiska inflyttningen och den förändrade inställningen mellan grupperna förändrades emellertid deras vilja att samarbeta på olika plan. Ett embryo till de arabiska och zigenska barnens bråk och avståndstagande till varandra, som med tiden gav näring åt föräldrarnas gruppidentifierade känslor, kunde också noteras av personalen inom gårdslokalernas väggar.

En enda gång har jag sett tre arabiska flickor som kom och dom ville sitta och måla. Men dom andra barnen mötte dom lite ovänligt kan man säga. Dom ville inte ha dom här. Dom arabiska flickorna är ju väldigt trevliga, och väldigt tystlåtna också. Dom var väldigt lugna och trevliga och ville ju bara gå in, men dom andra zigenartjejerna som var lite större mötte dom redan i hallen och sa till dom "Ni skall inte vara här. Ni skall inte tro att Ni är några prinsessor". Så fort dom kommer in får dom höra en massa saker. Dom vill inte ha dom här!

Trots att den etniska balansen ändrades i området utgjordes lokalernas besökare av en, ytligt betraktad, homogen befolkningsgrupp. Den större andelen av de vuxna zigeniska männen hade en bakgrund i f. d. Jugoslavien medan de zigeniska barnen och ungdomarna var barn till föräldrar med rötter i länder med olika nationella förtecknen. Med undantag av de zigeniska männens besöksfrekvens och den zigeniska pingstkyrkans användning av lokalerna, förvandlades ambitionerna om hyresgästernas egen medverkan. Det fanns anställd personal för att bedriva verksamheter, göra utflykter och arrangera intressanta studiebesök, som hade någon form av bildningssyfte. Samtidigt var deltagandet baserat på barnen och ungdomarnas fria vilja. Situationen krävde att personalen kunde bära upp en föräldraroll under frivillighetens tecken, vilket var en balansgång som inte skedde utan komplikationer. Utomhusbadet på Rosengård, som besöktes under de varmaste dagarna var ett av de arrangemang som demonstrerade dilemmat personalen befann sig i.

Skall vi underlätta för alla dessa kvinnor som sitter hemma och har många barn och ta deras 4, 5-åringar till badet eller skall vi ta dom andra? Vilka skall vi ta? Och mammorna säger "Varför tar ni inte Dom med er?" Men vi kan alltså inte ta så många barn för det blir farligt för barnet. Det är enorma risker att ungen skall skada sig och vem ska då stå till ansvar? Det är ju alltså vi som har tagit dit dom. I förrgår tog vi alltså elva barn med oss och det var bara ett barn som kom tillbaka. Dom andra hämtades av systrar och kusiner och sen så stannade dom där på badet. Och sen så får vi klagomål att vi inte tagit dom med oss tillbaka. Och vad gör vi i en sådan situation när dom vill stanna med sina kusiner? Vi har ju inte inskrivna barn. Dom är ju här av sin egen fria vilja. Jag kan ju inte avbryta dom när de är med sina släktingar och säga: Nu följer Ni med mig!

Det var en öppen och fri verksamhet, samtidigt var det en verksamhet som krävde ansvar av personalen. Det var ett dilemma för personalen att sätta gränser för den öppna förskolans form och den verksamhet som krävde ansvar i enlighet med förskolornas direktiv. En öppen förskola kräver någon form av medverkan från barnens föräldrar vilket inte fanns inom den verksamhet som utvecklades. Samtidigt var det en verksamhet, som egentligen utvecklades helt på föräldrarnas villkor. Barnen anslöt sig själva till verksamheten, följde med på olika evenemang, men krävdes på odelad hörsamhet till kusiner eller äldre syskons alternativa budskap. Samtidigt hade personalen, enligt sitt sätt att resonera, ett odelat ansvar för de barn som följt med på olika exkursioner i Gårdsprojektets regi. Enligt föräldrarnas sätt att se på saken var

barnen fortfarande under familjens sköte och personalen hade begränsade möjligheter att utöva någon auktoritet, alternativt hade de inget inflytande alls över de barn som följde med på olika utflykter.

Projektets lönebaserade verksamhet, som hade en professionell framtoning och vände sig till barn och ungdomar, var således en verksamhet som behäftades med en svårlöst problematik. (Profession används här och fortsättningsvis i en utvidgad betydelse som kännetecknas av anställningsförhållande, arbetets avgränsning och kompetens.) Det var en verksamhet som baserades på *frivillighet* och *medverkan*. Samtidigt som praktiken för personalens del utkristalliserades i *service* och *ansvar*. Föräldrarnas medverkan och personalens ansvarsområden var en problematik som tydliggjordes i samband med den arabiska inflyttningen. Under den korta tid som de arabiska hyresgästerna sökte sig till gemensamhetslokalerna uppfattades barnen innebära en ökad belastning. Personalens klagomål över en ökad arbetsbelastning och besökarnas irritation ledde till att de arabiska familjerna erhöll dubbla budskap. De arabiska barnen var välkomna, men endast i sällskap med vuxna. Det var ett ställningstagande som krävde någon form av legitimitet. Skälen angavs vara att de zigeniska barnen med föräldrar från Polen, Slovakien eller andra platser genom Jugo-Lovaras insatser ansattes uppfylla kravet på sina egna frivilliga ledares medverkan. De något långsökta resonemangen utmynnade slutligen i etnifieringens absurda retorik.

Mot bakgrund av en tilltagande etnifiering och växande klyftor mellan de arabiska och zigeniska hyresgästerna prioriterades således de zigeniska barnens och ungdomarnas behov. Övriga aktörer inom de kommunala förvaltningarna uppvisade inte längre några profilerande viljeinriktningar och det byggdes upp en organisatorisk modell som levde ett eget liv. Det var en organisation som formellt hade kommunen till moderorganisation, men i övrigt hade en viss distans till såväl Invandrarförvaltningen som Socialförvaltningen. Det var en utlokaliserad verksamhet som förstärkte projektledarens roll som administratör för en kommunal fritidsverksamhet med zigeniska barn som målgrupp, samtidigt som föreningsledaren antog rollen av aktiviteternas verksamhetschef.

Syfte och målsättningar är alla verksamheters utgångspunkter. Det är i ord skraddarsydda formuleringar, som används för att beskriva ansträngningarnas inriktning och eftersträvansvärda slutresultat. Alla verksamheter måste ibland revidera sina föreställningar och möjligheter att uppnå eftersträvansvärda mål. Den på olika former av lönebidrag, anställda personalen arbetade och skötte sina ålagda arbetsuppgifter, men var inte särskilt medveten om projektets historia eller verksamhetens målsättningar. En av medarbetarna funderade över sin arbetssituation:

Jag tror först och främst så skulle det finnas på papper, alltså en utskriven målsättning. Vad är det egentligen vi vill nå, alltså vad är det vi vill göra här? Inte som nu, att hela tiden prata i luften utan att ha det på papper. Så att vi skulle kunnat jobba på det tillsammans, det tycker jag och hjälpas åt. För det måste vara bästa sättet och inte ständigt ta en bit i taget. Det finns inte något samarbete och det finns inte någon gemensam tanke alltså. *Vad är det slutliga målet med vårt arbete?*

Gårdsprojektet var ett samarbete mellan olika aktörer och hade därför korsande viljetrytningar, som ständigt krävde omformuleringar av såväl syften som målsättningar. Under sommaren 1995 sökte kommunens projektledare nya samarbetsformer med HGF, som enligt de nya projektplanerna skulle kunna ingå som en av projektets huvudmän. Gårdsprojektet döptes om till *Projektet Rosen* och ett av förslagen, enligt den nya projektbeskrivningen (950816), var att under hösten 1995 skapa en produktionsgrupp av zigeniska kvinnor. Enligt förslaget skulle kvinnorna bilda stommen i en systuga. Produktionen skulle i första hand inriktas på barnkläder som skulle kunna skickas till behövande zigeniska familjer i Östeuropa. Gruppen ansågs efter en viss inkörnings- och utbildningsperiod kunna nå en betydande produktionskapacitet. Förslaget att kvinnorna skulle ägna sig åt sömnad var knappast nytt, fräscht eller särskilt revolutionerande. En av Gårdsprojektets medarbetare hade tidigare gjort en del försök i den riktning, som projektet utstakat åt verksamheternas kvinnliga inriktning:

(IP) – När dom lånade lokalen för att sjunga tycker jag att dom var jättepositiva. Dom var glada och pigga när dom kom hit till lokalen för att sjunga och dansa.

(I) – Vill dom (kvinnorna) inte använda lokalen för att sy?

(IP) – Jag har försökt en gång. Alltså, hon skulle hjälpa mig med symaskinen, eftersom jag är dålig på det. Så hon skulle hjälpa mig med sytråden och hjälpa mig. Och hon visade ju mig och gick hem med sina trådar och sa att hon skulle komma dagen därpå. Hon kom aldrig sen. Fast jag hade en massa tygbitar och vi skulle ju kunna göra lapptechnik och kanske sy dockor eller nåt sånt, men hon var inte intresserad.

Gårdsprojektet, som nu hade ändrat namn till *Projektet Rosen*, inriktade allt mer av sina ansträngningar på att försöka skapa olika verksamheter med de zigeniska målgrupperna i fokus. Detta var visserligen resultatet av ett val, men det var knappast ett lätt eller smärtfritt ställningstagande. Det faktum, att befolkningens sammansättning nu var annorlunda och att förutsättningarna därmed hade förändrats ledde till en ambivalent hållning, som gavs till uttryck genom projektbeskrivningen (950816) där det uppgavs vara en ambition att "Gårdsprojektet utvecklas till ett kontaktcentrum för zigenisk och arabisk kultur". Samtidigt var de arabiska barnen inte välkomna. I konsekvensens namn tilläts inte heller de arabiska männen att på egen hand låna Gårdsprojektets lokaler. En av Jugo-Lovaras medlemmar förklarar i ett senare skede: "Dom var inte aktiva mot sina barn och därför vill jag inte att dom ska vara i den här lokalen. Vi har jobbat i flera månader med att renovera lokalen och dom förstörde hela lokalen efter en månad. Nu finns det ingen chans."

Oavsett om kommunen formellt var kontraktstecknare, betraktades lokalerna av hyresgästerna och andra zigeniska grupper i området med omnejd, som de jugoslaviska zigenarnas lokal. De jugoslaviska zigenarna tillhörde en av de, numerärt betraktat, minsta etniska grupperingarna i närområdet. Trots detta personifierades lokalerna med föreningsledarens person och i omgivningens ögon var det *hans* lokal. Utan be-

sökare hade emellertid lokalen inget värde. Även om det fanns kvinnliga besökare som tillhörde Jugo-Lovaras familjekrets var utrymmena i första hand männens tillflyktsort. De synbara och praktiskt utformade verksamheterna som riktades till barnen och ungdomarna innebar att de vuxna männen och de yngre generationerna delade på de möjligheter som lokalernas utrymmen medgav. Det fanns anställd personal, men inom ramen för de frivilliga insatserna var det männen som tog hand om barnen och ägnade även de minsta en inte obetydlig omvårdnad.

I bildlig betydelse tillhörde således lokalerna männen och barnen, vilket i praktiken innebar att männen utförde en del av kvinnornas traditionella arbetsuppgifter. Det var en tingens nydanande ordning, som paradoxalt nog byggde på traditionernas uppbyggda könsroller. Kvinnornas frånvaro byggde på traditionernas bevarande och en verklighetsanpassad tillvaro. Kvinnorna var sysselsatta med uppgifter i form av städning, tvätt och matlagning. Den tid som inte ägnades åt nödvändiga sysslor tillbringades med familj, släkt och vänner. I den mån de deltog i större samlingar utanför familjekretsen så skedde detta i öppna utrymmen. Barnen sökte sig däremot till de verksamheter som försiggick inom lokalerna och männen antog, med eller mot sin vilja, omvårdnande roller i förhållande till barnen vilket blev en nydanande ordning som befäste positionernas ställning.

Trots att arbetet inriktades mot en professionell verksamhet, som vände sig till de zigeniska grupperna visades ett pyrande missnöje över, vad som uppfattades vara de jugoslaviska zigenarnas lokal. Missnöjet över den jugoslavisk-zigeniska framtoningen kom inte från de arabiska hyresgästerna. De betraktade lokalen som "Zigenarnas lokal" och riktade därför sitt missnöje mot detta speciella förhållande. Det största missnöjet mot det specifikt jugoslaviska inslaget noterades bland den större andelen av de zigeniska kvinnliga hyresgästerna med bakgrund i andra nationers medborgarskap. De betraktade sig som utslutna. Deras män tillhörde inte de utvalda skara, som hade inflytande över lokalernas användning och de kunde inte med egen kraft utöva något inflytande över lokalernas användningsområden. Visserligen besökte deras barn lokalerna och följde med på olika utflykter. Detta betraktades dock inte som någon form av grundplåt för deras eget engagemang. Aktiviteterna betraktades snarast som en fråga baserad på rättvisa. Det fanns enligt synsättet ett utbud av aktiviteter och möjligheter för barnen att utan större kostnader följa med till utomhusbad eller andra utflyktsmål. Detta var samhällets utbud, som de för övrigt skulle kunna genomföra själva, om de bara hade haft en egen lokal.

Genom Jugo-Lovaras engagemang och kommunens stöd fanns här ett utökat fäste för en grupprelaterad dominans. Oavsett om insatserna, enligt en subjektiv eller objektiv värdemätare, var att betrakta som goda, positiva eller samhällsorienterade så fanns det plötsligt ett ökat handlingsutrymme, som skedde på etnicitetens villkor. Detta handlingsutrymme kan ha bidragit till det kommunala engagemangets bristande flexibilitet inför en förändrad etnisk balans i området. Det skedde en etnifiering som sökte och fann stöd hos skilda aktörer. Verksamheterna reserverades för de zigeniska befolkningsgrupperna och de jugoslavisk-zigeniska männen intog de styrandes självklara positioner. Genom chefskapets manliga dominans befann sig kvinnorna från andra etniska grupper i en underställd position, som inte förändrades av det

faktum att det bland de anställdas skara fanns kvinnor. Redan det faktum att personalen var anställd, gav den en annan position som skilde sig från hyresgästernas belägenhet. Personalen uppfattades som professionella utövare av kommunala tjänster. Denna föreställning gav inte heller synliga tecken på någon form av motivation, som gav näring åt deras egna viljor, önskningsar och behov inom ramen för ett utvidgat grannsamarbete.

Bakgrunden till verksamheten och samarbetsprojektets tillkomst var föreställningen att gemensamma och riktade insatser skulle kunna leda till ett grannsamarbete. Genom insatserna skulle solidariteten mellan hyresgästerna öka och därmed kunna förändra vad som uppfattades vara området nedåtgående spiral. Genom att arbeta med barnen och ungdomarna skulle barnen få möjlighet att utveckla en meningsfull fritid i vuxnas sällskap. Initialt fanns det hos projektets aktörer ambitioner att utveckla ett samarbete med de vuxna hyresgästerna för att skapa en fysiskt god boendemiljö och en socialt kvalitativ förbättring av levnadsvillkoren. Det var ett projekt som skapades för att öka solidariteten mellan alla i fastigheten boende hyresgäster och förhindra marginalisering och en social uteslutning från gemenskapen.

I praktiken strävade projektet mot en specialisering som uteslöt den större andelen av vuxna hyresgäster. Den anställda personalgruppen specialiserades i en pseudo-betonad förskoleverksamhet som utvecklades till en förskola med skyldigheter utan rättigheter, som klargjorde personalens ansvarsförhållande till de besökande barnen. Det arbete som förväntades leda till hyresgästernas inkludering resulterade i en tilltagande etnifiering och en befäst exkludering, men inte endast hyresgästerna exkluderades. Även projektets aktörer distansrades från den verksamhet som ursprungligen byggdes upp i syfte att skapa solidaritet och gemenskap. Genom en tilltagande profilerings av en professionellt betonad förskoleverksamhet befästes gränserna mellan befolkningen och personalen som befann sig inom olika fält av verksamheternas uppdragna demarkationslinjer. Aktörernas skilda positioner befäste gränserna mellan dem som befann sig inom eller utanför projektets verksamhetsradie. Samtidigt fungerade gränserna som en exklusionsmarkering av den befolkning, som fanns inom fastighetsbeståndets närområde och som utgjorde de vuxna hyresgästerna och deras nätverk med en tillhörighet i separata etniska grupperingar³⁷.

37 Projektet upphörde i tystnadens tecken, oktober 1996, nästan ett år efter kontraktets utgång. Det fanns andra planer för lokalernas framtida nyttjande. Det planerades affärer och viss torgverksamhet inom och runt om lokalerna, vilket innebar att fritidsverksamheten, i jämförelse var en lågprioriterad angelägenhet. Efter ägarbytet (hösten 1996), när Nor Sve AB hade övertagit fastigheterna, uppläts åter lokaler till Kommunen, som under det 1:a halvåret 1997 startade det numera nygamla "Zigenarprojektet" med bl. a. fritidsverksamheter för zigeniska barn och ungdomar samt sömnadskurs för zigeniska kvinnor, som enl. projektets rapporter nu blivit en attraktiv verksamhet.

10:3 Relationer till offentlighetens förvaltningsliv

Enligt en undersökning (1997) som utförts av Länsstyrelserna upplever de bidragssökande socialtjänsten som negativ och kallsinnig. Det är ett dystert omdöme som föranledde SSR. Sveriges Socionomers Riksförbund, att i sin facktidnings ledare diskutera omdömenas giltighet. I några beska kommentarer konstaterades att "Socialsekreterarna har ansvar. De är inte offer, utan välutbildade aktörer med ett personligt ansvar för sin profession" (SSR-Tidn. nr. 8 1997). Detta är förvisso sant. Inte desto mindre är tjänstemän, inom vilken sektor det än är fråga om, underställda samhällets villkor som inte är betydelselösa för arbetets utformning. Förutom personligt ansvar och professionellt utförande krävs också tid, klara direktiv och resurser för att utföra de ålagda arbetsuppgifterna med den omsorg som de bidragssökande kan kräva.

Det sociala arbetet beskrivs ofta som en rådgivande och stödjande verksamhet, men består till stor del av att förmedla, begränsa och tilldela enskilda individer eller större grupper delar av samhällets resurser. Ingela Kåhl har träffande uttryckt det sociala arbetet som en *lindansande profession* med delaktighet inom ett flertal spänningsfält. Samtidigt påpekar hon att socialarbetarna verkar inom en samhällsstruktur, i en organisation med de ekonomiska medel och med de ekonomiska resurser som politiker har avsatt till socialtjänstfältet (Kåhl, 1995 s 16). Carin Flemström och Alf Ronnby bidrar med att klargöra de enskilda aktörernas möjligheter att agera genom att definiera en samhällelig struktur. Strukturella förhållanden är

villkor och principer för kontakter, för beslut, för verkställighet och för utförande av handlingar. I varje givet historiskt ögonblick är förhållandet det att man i det föregående har fattat vissa beslut och dess verkställighet styr människors handlande, allt i ett jättelikt nätverk som skapar den allmänna situationen, den allmänna trend som tvingar fram en viss typ av åtaganden (Flemström/Ronnby 1974, s 188).

Struktur enligt den här definitionen är ett system av normer och värderingar, ekonomiska och politiska realiteter som reglerar mänskliga aktiviteter.

Det sociala arbetet är inte ett arbete, det är flera olika arbetsuppgifter som ingår i skilda områden av människors liv och vardag och aktörerna inom socialtjänstfälten använder sig av olika metoder för att utföra sina arbetsuppgifter. De försöker dela upp sina arbetsuppgifter i strukturella eller individuella insatser. Det strukturellt baserade arbetet beskrivs ibland som en form av övergripande uppgifter, vilket ger en föreställning att det kanske bygger på sådana insatser som inte är individuellt betonade. Detta är något missledande eftersom allt socialt arbete, individuellt och strukturellt, alltid innebär någon form av individuella kontakter. Även det individuellt betonade sociala arbetet är beroende av de strukturer som arbetet är underställt, vilket kan ge en antydning om att arbetsuppgifterna stundom griper in i varandra.

Det sociala arbetet är underställt rådande normer och värderingar som byggs upp i enlighet med de politiska beslut och ekonomiska tilldelningar som ställs till förfo-

gande. Under nittioalet har socialtjänsten i Malmö utmärkts av skilda verksamheter i projektform. Det har funnits projekt för bostadsanskaffning och hemlösa, projekt för unga och pensionärer eller för kvinnor och invandrare som specifika målgrupper. Gemensamt för de olika projekten har varit, att socialarbetarna genom att vända sig till specifika målgrupper förväntats kunna fördjupa sina kunskaper och därmed öka sin kompetens inom den problematik, som utgjort de enskilda individernas behov av bistånd. Ett genomgående drag som följer projektformens klara logik med en början och ett slut, är att socialarbetarnas möjligheter att etablera sin metodutveckling, är beroende av de resultat eller den profilerande kompetensutveckling, som på ett eller annat sätt kan åskådliggöras i form av målgruppernas minskade socialbidragsberoende, andra sociala vinster eller minskade kostnader.

Samarbetsprojektet mellan invandrarförvaltningen, socialförvaltningen och Jugoslavien var endast ett av en flora projekt, som finansierades med hjälp av kommunala medel. Invandrarförvaltningens insatser definierades under samarbetsprojektets initiala fas som ett "Zigenarprojekt". Samtidigt fanns det under socialförvaltningens tak också ett projekt, som specifikt inriktade sitt arbete mot zigeniska hushåll boende på vad som här benämns "Gården", som en del av Herrgårdens upptagningsområde. Socialförvaltningens projekt hade som en av sina huvuduppgifter, att handlägga socialbidragsärenden inom ett snävt upptagningsområde. Genom en ökad kunskap om målgruppens ställning på arbetsmarknaden, gruppens utbildningsnivå och andra sociala förhållanden som hade betydelse för socialbidragsberoendet föddes olika planer för att kunna förändra de generella levnadsvillkor som utgjorde målgruppens strukturella förhållanden. Samtidigt fanns det hos socialarbetarna ett ökande missnöje över socialbidragshandteringens negativa konsekvenser. Socialarbetarna var genom sina tilldelade roller samhällets utvalda kontrollanter av samhällets medel. De skulle reglera biståndets storlek i förhållande till på förhand givna regler, som var politiskt beslutade. Samtidigt skulle de upprätthålla bilden av vårdare och hjälpare som håller handen i det sista skyddsnetets ställningar. Socialtjänstens aktörer hade genom sitt uppdrag en svärbemästrad roll i förhållande till de individer eller grupper som sökte samhällets bistånd och hjälp till sin försörjning.

Socialarbetarnas planer på att aktivt och konkret delta i Gårdsprojektets³⁸ uppbyggnad byggde på en önskan om att kunna förändra sin arbetssituation, men det fanns också en allvarlig vilja att söka efter insatser som kunde förändra den pessimistiska bilden som byggde på kunskap om barnens bristande skolgång, en utbredd analfabetism och gruppens generellt låga förankring inom arbetslivet³⁹. Kvinnorna var en grupp som rönt särskilt intresse. De var familjernas bas och hade ett stort inflytande över barnens framtid. Samtidigt tillhörde kvinnorna den grupp som generellt hade lägst grad av utbildning. De skulle kunna bilda ett nätverk med socialtjänstens aktörer som de kvinnliga verksamheternas startkablar. De möjliga verksamheterna stannade vid planeringsstadiet och i praktiken kom socialarbetarnas insatser att begränsas till besök i lokalerna, hembesök som för övrigt var en naturlig del av deras

38 Gårdsprojektet: se avsnitt 10:2.

39 Se Bengtsson (950317).

övriga arbetsuppgifter och besök i och runt om gården. Det planerade samarbetet med Gårdsprojektets övriga verksamheter avbröts på ett tidigt stadium. Faktiskt innan de hade påbörjats.

Redan under våren 1994 hade socialarbetarnas närvaro i det geografiska rummet vållat irritation. Irritationen blev inte mindre av en artikel i SDS där projektarbetarna uttryckte sig i otvetydigt provocerande termer. Budskapet var att samhället skulle "Satsa på zigenarna och tjäna pengar!" I artikeln uttryckte socialarbetarna oro över att deras projekt kanske skulle upphöra. De försökte därför lägga fram flera argument för en fortsättning av deras arbetsinsatser. Ett av de officiellt uttryckta argumenten var att det "nu finns små möjligheter att 'lura till sig' pengar och de som bor här vet att grannen inte får mer än dem – att alla behandlas lika och rättvist" (SDS 940409). Trots den inom området bristande läskunnigheten uppmärksammade de zigenas hyresgästerna artikeln. Även om socialarbetarna inom ramen för artikelns utformning poängterade lika behandling och rättvisa så var det knappast termer av jämlikhet, som förknippades med socialarbetarnas pressdebut. Det var möjlighet att genom hårdare kontroll kunna tjäna pengar på dem, som gav upphov till en illa dold irritation. De zigenas hyresgäster som reagerade på artikelns budskap och utformning var föga smickrade över de epitet som blev deras stigma.

Bedräglighet och ekonomisk belastning var knappast nya eller okända attribut. Under historiens gång har det varit majoritetssamhällets sätt att definiera de grupper som inte tillhör den egna identitetsuppbyggnaden. Det var bilden av "de andra", som stod utanför och reaktionerna lät inte vänta på sig. Aggressiviteten mot myndigheternas aktörer gick inte att ta miste på. Det var en illa dold motvilja som kom till uttryck. Motviljan mot artikelns utformning och socialarbetarnas uttalanden, i kombination med de konflikter som socialbidragshandlingen gav upphov till, ledde till accelererande spänningar mellan dem som hade socialbidrag till sin försörjning och dem som hade samhällets sanktion att besluta om försörjningens storlek och innehåll. Spänningarna visades i en av socialbidragstagarna illa dold aggressivitet. Med aggressiviteten som bas planerades någon form av reaktion mot offentlighetens företrädare. Ett mindre antal män diskuterade tingens ordning. Det framskyntade att det fanns planer på någon form av våldsaktion, som skulle kunna balansera ojämlikhetens maktförhållanden. Det framfördes ett hot⁴⁰, som utformades i omtankens skepnad om de eventuella offren. Det är därför möjligt att det inte fanns någon verklig hotbild, och att det framförda budskapet endast var en av flera möjliga strategier för att hålla området "rent från" vad som också kunde upplevas som myndigheternas vakande öga.

Genom myndigheternas närvaro i det lokalt avgränsade området fanns det en ständigt närvarande kontroll. Det var en samhällelig kontroll som byggdes upp med

40 Hotbilden framfördes till mig för att vidarebefordras till de aktörer som berördes. Min roll som "social" kunde innebära att hyresgästerna hade förväntningar, att jag var i besittning av goda kontakter rätt in i socialbyrån och därmed skulle kunna avstyra ytterligare besök av myndigheternas representanter. Detta skulle kunna vara ett avgörande skäl, att just jag användes som budbärare om eventuellt annalkande brottsliga handlingar. Jag vågade dock inte låta dessa spekulationer vara vägledande för mina handlingar och agerade därför, i detta fallet, som ett lydigt redskap.

hjälp av formella relationer och kan knappast jämföras med det nätverk som släkt, vänner eller familjeband utgör. Lorenz Lyttkens (1985) som diskuterar människors främlingskap anser att kriteriet på i vilken utsträckning människor är anonyma för varandra, är i vilken utsträckning de utövar informell social kontroll av varandra. I vid bemärkelse representerar därför myndigheternas aktörer det geografiska utrymmets definierade främlingar. I det lokalt avgränsade området kan visserligen enskilda tjänstemän betraktas vara människor med kända ansikten, men i ett initialt skede kan de enbart genom sitt utseende som sammanfaller med majoritetssamhällets uttryck och värderingar betraktas vara lokalsamhällets främlingar. En socialarbetare sammanfattade dessa erfarenheter i några reflekterande meningar:

De första gångerna jag var på Gården frågade dom: Är du från Jehovas vittnen eller är du socialen eller är du polisen? Och det måste ju vara dom svenska personerna dom möter överhuvudtaget. Och det var ju inte bara en gång jag fick den frågan.

Erfarenheterna ger uttryck för lokalbefolkningens främlingskap, inte endast i förhållande till enskilda individers myndighetsbärande roller utan också i förhållande till vad som skulle kunna betecknas vara det lokala samhällets majoritetsbetonade inslag. Samtidigt är områdets besökare, som inte kan definieras i förhållande till kända kategorier av människor, utsatta för en vaksamhet som bygger på de enskilda individernas medvetenhet om främlingars närvaro. En främling definieras i förhållande till en välavgränsad gemenskap, vars medlemmar utövar en omfattande ömsesidig informell social kontroll. Främlingen står utanför denna gemenskap och förhåller sig som främling till ett *kollektiv* – inte till den ena eller andra individen (Lyttkens, 1985 s 271). Det är ett ömsesidigt utanförskap som bygger på en grupporienterad uteslutning av människor som inte betraktas tillhöra den egna identitetsuppbyggnaden.

The strangers are people whom I see and hear. It is precisely because I note their presence, because I can not disregard this presence and cannot make this presence irrelevant simply by refusing to give it my attention, that I find it difficult to make sense of them. They are, as it were, neither close nor distant. Neither a part of "us" nor a part of "them". Neither friends nor foes. For this reason, they cause confusion and anxiety. I do not know exactly what I should make of them, what to expect, how to behave (Bauman, 1991 s 55).

Med Baumans reflektion i åtanke kan de känslor som uppstår genom myndigheternas närvaro inom det privata livets sfär vara främlingskapets utlösande faktor. Förväntningarna på myndigheternas aktörer är att de ibland skall fungera som samhällets ekonomiska distributörer. När de formella relationerna smälter samman med en informell social kontroll, som kan upplevas vara reserverad för de enskilda individernas personligt relaterade nätverk, kan detta leda till ett ökat förtroende mellan de enskilda individer som representerar olika delar av samhällets skilda positioner, men

det kan också vara just detta förhållande som utlöser eller förstärker de enskilda individernas känsla av myndigheternas integritetskränkande behandling.

Socialarbetare och försäkringskassornas handläggare reglerar delar av samhällets biståndssystem och konfronteras i sitt dagliga arbete med människor som söker kompletterande medel till sin försörjning. Arbetets innehåll kräver att de som söker olika former av bidrag skall besvara de offentliga myndigheternas utredande frågor om familjeförhållanden, bostad och ekonomiska förhållanden. Andra frågor kan beröra utbildningsbakgrund och hälsotillstånd. Ur den enskildes perspektiv kan frågorna upplevas vara såväl känsliga som integritetskränkande. Enskilda individer kan krävas på redogörande uppgifter om var de sover eller äter, vilket kan vara nog så komplicerat att besvara om inte platsen för de olika aktiviteterna alltid densamma. Frågorna och svaren blir delar av en utredning, som ligger till grund för en bedömning av de behov som finns av ekonomiskt bistånd.

Relationer till offentligheten byggs upp med institutionerna som abstrakta företeelser. Det finns politiskt fattade beslut som bestämmer de regler och direktiv som ligger till grund för myndigheternas bedömningar, samtidigt som handläggarna inom ramen för sina möjligheter kan förändra det ekonomiska stödets marginaler. Detta lägger grunden för en, för alla parter, förnedrande situation där handläggarna och de bidragssökande tilldelas olika positioner som ger utrymme för olika överlevnadsstrategier. Inom detta spänningsfält kan skurken eller stackaren utvecklas. Det är bilden av skurken som lurar maktlösa tjänstemän och det är bilden av samhällets olycksbarn, som möter maktfullkomlighetens aktörer som kan dela ut både pengar och andra favörer, men som på grund av samhällets attityder och sina förhärdade hjärtan föredrar att se på när hemlösa, kvinnor och barn svälter. Det är personliga möten som innebär en konfrontation mellan människor, som har olika positioner men som samtidigt befinner sig i ett socialt spänningsfält, som utmärks av både makt och maktlöshet.

Anna O'Niell konstaterar att zigenka män sedan länge har upptäckt att kvinnor bemöts bättre än män av värdlandets myndigheter. Hon stöder sin uppfattning på att "klanens ledare etablerar kontakt med ortens 'stora män' som kan vara viktiga för klanens överlevnad, men att det oftast är kvinnorna som tar kontakt med myndigheter i alla familjeangelägenheter" (O'Niell 1993 s 34). Kvinnornas representation av sig själva och sina barn inom delar av myndigheternas organisatoriska fält, som har till uppgift att besluta om enskilda hushålls ekonomiska bistånd och familjernas praktiska angelägenheter kan bero på den förklaringsmodell som Anna O'Niell presenterar. Det kan också bero på en tvingande verklighetsanpassning som många familjer lever under.

De sammanboendeförhållanden, som är en del av hushållens familjebildningar följs inte alltid av en parallell registrering. Äktenskap mellan enskilda individer kan vara en överenskommelse mellan de familjer som berörs, men behöver inte nödvändigtvis vara registrerade hos myndigheterna som ingångna äktenskap. I de fall som kvinnorna ingått äktenskap i enlighet med familjernas överenskommelser, men inte registrerat den förändrade familjebilden hos samhällets offentliga institutioner, betraktas de, vid en utökning av familjen, av myndigheterna som ensamstående mödrar och förväntas därför att föra både sin egen och barnens talan.

Enligt den kvantitativa undersökningen 1994⁴¹, av de inom fastigheten boende hyresgästerna, uppbar 67% av kvinnorna som hade barn under 16 år bidragsförskott. Som jämförelse kan nämnas att andelen ensamstående föräldrar i Malmö enligt FOB:s⁴² uppgifter (1990) var 27%. Jämförelsematerialet är litet, men materialet indicerar en betydande diskrepans. Det skall i sammanhanget beaktas att kvinnor som uppbar bidragsförskott inte behöver vara ensamstående. De kan leva tillsammans med en ny partner, vilket i det här fallet skulle innebära att den större andelen barn växer upp i rekombinata familjer. Den uppmätta diskrepansen kan också vara resultatet av en bostadsmässig segmentering av ensamstående föräldrar, vilket inte skulle vara orealistiskt med tanke på de klusterliknande bosättningsmönster som kan uppstå i kölvattnen på socialt segregationsförstärkande faktorer, som har samband med ekonomiska förutsättningar och fastighetsägarnas selektion. Ett genomgående intryck är emellertid, att den största andelen hushåll med barn också består av sammanboende män och kvinnor, som utvecklat olika relationer till skilda delar av den institutionella världen.

Under 1994 bestod den största andelen barnfamiljer av konstruktioner med båda föräldrarna som levde i äktenskap, som var en följd av familjernas överenskommelser. Det var äktenskap som sanktionerats av sedvanor med en folklig förankring, som inte nödvändigtvis följde majoritetssamhällets krav på juridiskt bindande bevis⁴³. Dessutom fanns det en problembild som socialtjänsten pekade på i sin presentation av möjligheter till socialbidragsbedrägerier.

Misstankankarna avseende bedrägeri finns främst inom områden som t. ex. utlandsvistelser under tiden man ger sken av att finnas i Sverige och uppbar socialbidrag, bilinnehav och falska skilsmässor (Bengtsson, 930517 s 9).

Det är en komplicerad bild av verkligheten som framträder i mötet mellan samhällets enskilda aktörer och myndigheternas representanter. De ingångna eller upplösta äktenskapen är endast delar av samhällets jakt på kunskap om enskilda individers personliga förhållanden, när de uppbar ekonomiska bidrag eller har någon form av relationer till myndigheterna. Andra områden kan beröra människors vistelseort och sysselsättning, vilket intresserar såväl arbetsförmedlingen som socialbyrån eftersom myndigheternas insatser för de enskilda, enligt gällande regelsystem och praxis, är beroende av den tid som arbetslösa anses stå till arbetsmarknadens förfogande. Plånböcker som tappats kan innebära att hela familjer, bestående av både barn och vuxna, inte har mat för dagen och därför riskerar att lida nöd. Det är framställningar som kräver socialarbetarnas empati, men också utredningar som bygger på en förankring i den verklighet som omger deras dagliga arbete. Det är ett frustrerande arbete, som sällan ger utdelning i form av tillfredsställelse över otvetydigt och oantastligt korrekta bedömningar. En socialarbetare med ansvar för ekonomiska bedömningar i biståndsärenden uttryckte sin frustration över jakten på sanningen.

41 Se kap. 5:1.

42 Folk- och Bostadsräkningen

43 Se kap. 8:2.

Man kan aldrig känna att detta var faktiskt sanningen denna här gången, förän man har lyckats kolla upp det i så fall. Alltså man har blivit lurad så många gånger så att säga, alltså bakåt i tiden. Och det är så mycket sånt som dom inte förnekar, på ett logiskt sätt s. a. s. och då byggs det upp. Då fortsätter ju det här, med passen, med resor. Alltså sånt som man tycker är sånt förbannat tidsslöseri. Ja, att dom alltid tappar sina pass. Det gör dom ju inte. Dom ligger ju därhemma. Dom reser ju med dom ju! Det vet vi ju, men samtidigt så kanske det är någon stackars sate som tappar sitt pass, tappar sin plånbok nån gång. Allt sånt här, det tycker jag alltså är frustration alltså i jakten efter kunskap, sanningen eller kalla det vad man vill.

Socialarbetare som rollbärare är exempel på offentlighetens företrädare samtidigt som rollbärarna är människor med mänskliga egenskaper. Yrkesutövningen är förknädd med en roll som är symbol för myndighetens verksamhetsutövning, men en roll kan varken tänka eller känna. Däremot kan människor som uppbär olika roller känna empati, sympati eller aggressivitet. Elias Chacour, en kristen palestiniere, som från sin utgångspunkt beskrivit det förtryck palestinier i Israel utsätts för har sammanfattat rollbärarnas mänskliga egenskaper i några kortfattade men tänkvärda rader.

Israelisk polis har något gemensamt med amerikansk, rysk, palestinsk ja t. o. m. nazistisk polis. Överallt finns omiskänligt bakom uniformen en mänsklig varelse. Problemet är hur man ska få av polisuniformen för att se det mänskliga och sköna (Chacour, 1990 s 149).

Polisens hjälp eller nödvändig självhjälp?

Reza Banakar (1994) som diskuterar *offentligheten* bygger på Habermas resonemang när han definierar offentligheten, som ett socialt område bestående av sociala institutioner⁴⁴. Samhällets socialförvaltningar tillhör dessa institutioner, men också polisen, sjukvården eller andra förvaltningar med olika former av myndighetsutövning tillhör de sociala institutionernas världar. Representanterna för de sociala institutionerna är de enskilda individernas kontaktytor med offentlighetens verksamhetsområden, samtidigt som de tillsammans med den allmänhet som de betjänar befinner sig i centrum för de sociala fältens mötesplats. Det är en mötesplats, som befinner sig i ett spänningarnas mittfält, och som vid fel tid, fel dag och i mötet mellan fysiskt och psykiskt utmattade människor kan utvecklas till ett för alla inblandade parter förnedrande händelseförlopp. Reza Banakar återger i "Rättens dilemma" historien om en blöja.

44 Offentlighetens och det offentliga samtalets historiska framväxt: se Habermas (1984).

En 30 årig iransk flykting följde sin sjuka hustru i ambulans till kvinnokliniken i Malmö. Kvinnan blödde från underlivet och mannen var livrädd och nervös. När de kom till sjukhuset fick de besked om att kvinnan skulle undersökas, men undersökningen dröjde. Deras tre veckor gamla baby var också med på sjukhuset. Mannen satt vid sin hustrus sida och höll hennes hand när han upptäckte att barnet bajsat på sig. Han bad en sköterska om hjälp och när det dröjde påminde han sköterskan om att han behövde en blöja till barnet. Hur denna kommunikation mellan iraniern och den svenska sköterskan i verkligheten förlöpte är oklart. Sköterskan upplevde mannen som ett sådant hot att hon ringde till polisen, som snabbt kom till kvinnokliniken. Mannen berättade för SDS (16/3-91): ”Jag förstod ingenting. Jag var förtvivlad och satt och höll min fru och mitt barn när polisen kom in och slår mig i handbojor”. Till sin förtvivlan fördes han i polisbil till polishuset i Malmö där han i sex timmar väntade i en cell (Banakar, 1994 s 69).

Banakar försöker genom exemplet visa att det finns ett förvrängt offentligt samtal om invandrare, minoritetsgrupper och flyktingfrågor, som har lett till utvecklingen av en uttrycksform som till sin natur är präglad av en förnedrande och negativ syn på människor från andra kulturer. Polisens agerande i det redovisade fallet utgör, enligt Banakar, ett förverkligande av denna ”uttrycksform” eller den allmänna inställningen hos ”allmänheten” gentemot människor från andra kulturer⁴⁵. Banakar avslutar resonemanget med att konstatera att ”det abstrakta och psykologiska fenomen som denna inställning till främmande kulturer utgör, *kan* när den förkroppsligas på myndigheternas verkställande nivå, medföra tragiska och *groteska*⁴⁶ konsekvenser” (Banakar, 1994 s 70).

Banakar utgår från sköterskans och polisens behandling av mannen som utpekats vara hotfull och uppträtt på ett sådant sätt att sköterskan, som en representant för offentligheten – eller allmänheten beroende på vilket synsätt som används – känt en sådan rädsla av mannens närvaro att hon vände sig till polisen för att mannen skulle avhysas. Enligt den relaterade versionen uppger mannen att han, när polisen anlände, satt och höll sin fru och barn. Av berättelsen framgår inte hur samtalet skett mellan sköterskan och mannen. Det framgår inte heller hur det inledande samtalet mellan mannen och polisen har utspelat sig. Fortsättningen av det eventuellt inledda samtalet låter sig emellertid beskrivas genom handbojor och inlåsning som i sig, oavsett hur goda avsikterna är, *alltid* är ett uttryck för en förnedrande behandling.

45 Med sjukvården, eller rättare sagt sjuksköterskan och övrig personal som representanter för ”allmänheten” är det intressant att det inom sjukhusen finns en klar överrepresentation av utländska gästarbetare, invandrare och etniska minoriteter: se Banakar (1994, s 159). Detta påstående styrks av uppgifterna att arbetslösa invandrare med legitimationsyrken inom vården har den tydligast utstakade vägen tillbaka in i yrket (SOU: 1996:55 s 222). Detta leder till en intressant frågeställning, som dock inte går att besvara inom ramen för det här arbetet. Vilka attityder (positiva eller negativa) till invandrare kan uppskattas hos majoritetsbefolkningen, på arbetsplatser med en större andel invandrare som arbetskraft?

46 Egen kursivering

Enligt berättelsen och Banakars resonemang följer att ett ingripande knappast var motiverat. Resonemanget följer av den empati som lämnas den handfångslade mannen. Mannen var både uppriven och lugn. Upprivenheten och språksvårigheterna skulle kunna förklara mannens beteende samtidigt som det senare infunna lugnet är beviset för myndighetersaktörernas missriktade eller överdramatiserade reaktioner. Med en vridning av perspektivet till sköterskan, inte som exempel på en offentlig institutions maktfaktor, inte heller som exempel på allmänhetens mening, utan som exempel på en människa av kött och blod med samma möjligheter som den upprivne mannen, att känna smärta, rädsla och öka adrenalinmängden i en psykiskt stressad situation är dock inte den enkelriktade empatin lika given. Christina Maslach, som diskuterat människovårdande yrken med utgångspunkt från begreppet utbränning påpekar, att hjälpare alltid anses ska vara varmhjärtade, generösa, tåliga och hövliga, aldrig bryska, tvära ovänliga eller kyliga. Om hjälparen når upp till denna standard väcker det sällan bifall eller beröm. ”Det är väl inget särskilt med det, det är vad man väntar sig av er.” Men om förväntningarna inte fylls blir kritiken hård (Maslach, 1985 s 33).

Med bilden av sköterskan eller polisen, som visserligen rollbärande aktörer, men dock med mänskliga egenskaper, framträder bilden av aktörer i en relation, där alla hade förmåga att bidra till uppbyggnaden av den emotionella stressen. Resultatet av den stressade situationen ledde, för sköterskans del, till att hon *upplevde* mannen som ett hot. Det var därför hon ringde efter polisen, och polisen kom. Så långt i den kronologiska ordningsföljden är berättelsen ett exempel på att systemet, som skall/bör vara uppbyggt för allmänheten, faktiskt fungerade. En kvinna kände sig hotad, hon ringde efter polisen och polisen kom.

På Herrgården förekommer en omvänd problematik. Enskilda har uppgett att de i olika situationer känt ett behov av stöd från lagens väktare och ringt polisen, men polisen har inte kommit. Detta, att polisen *inte kommer* när allmänheten anser sig behöva hjälp, kan utan större mått av fantasi uppfattas som groteskt. Resonemanget skulle kunna sägas stödja Banakars tes, att myndigheternas behandling av invandrare ger uttryck för en negativ och förnedrande syn på invandrare. Samtidigt finns det anledning att peka på en risk i argumentationen som kan innebära att resonemanget leder fel. En normuppbyggnad som bygger på att myndigheterna, inom ramen för sina kompetensområden och med nödvändig professionalitet, *inte* agerar till gagn för enskilda och grupper, som kräver myndigheternas insatser innebär att enskilda individers – oavsett om dessa tillhör en svensk eller invandrad allmänhet eller en myndighetsutövande offentlighet – upplevelser av hot eller trakasserier negligeras. Resonemanget strävar mot en lägre medvetandegrad av den kränkning som brottsoffer kan uppleva, som i sig både kan bygga upp och förstärka en institutionaliserad likgiltighet för människors subjektiva upplevelser av kränkningar som riktas mot deras person eller omgivning.

På Herrgården har det funnits en serie händelser, som hyresgästerna har upplevt kräva polisens närvaro. Människor som inte kunnat identifieras vara hyresgäster har under perioder noterats uppehålla sig i källare och i trapphus. Besöken har utmärkts av urinering och uppkastningar. Det har bland hyresgästerna funnits misstankar om

narkotikaförsäljning i området och alkoholpåverkade människor har ägnat sig åt att trakassera de boende. Försök att rekonstruera enskilda händelser, när polisens närvaro påkallats i Herrgården eller delar av närområdet, utan att följas av en reaktion har varit svår att göra. En av hyresgästerna berättar om problematiken med utgångspunkt från sin synvinkel.

När vi ringer till dom så frågar dom efter adressen och då kommer dom inte. Vi skall se säger dom eller ring på det här numret så får vi se vad vi kan göra, men dom kommer inte. Jag har ringt två gånger de senaste veckorna men de gav mig bara såna svar och dom kommer inte (HGF-möte 1995).

Dagar, tidpunkter och vad anmälan har avsett har vid olika samtal skett retrospektivt. Vid samtalen har det skett en sammanblandning av dagar och tidpunkter, samtidigt som det har framkommit olika uppgifter om vad anmälningarna egentligen avsett. Oavsett dessa något oklara utsagor om polisens bristande effektivitet så kvarstår intrycket av att polisen, som myndighet betraktat, har en låg kreditvärdighet i området. Det är en paradox att det finns en massiv kritik mot polisens bristande närvaro, samtidigt som möjligheten att söka polisens hjälp vid andra konfliktartade situationer helt negligerats⁴⁷.

Under våren 1993 inträffade ett flertal bränder på Gården, som avskild del inom Herrgården. Bränderna återkom med korta tidsintervaller och fastigheten var under en period den mest brandfarliga platsen i kommunen. Det är svårt att veta om pyromandåden utfördes av områdets barn, ungdomar eller vuxna. Bränderna kunde också vara anlagda av utomstående som inte hade en tillhörighet i närområdet. En säker kunskap är däremot att de boende kände sig otrygga. Känslan av otrygghet var knappast obefogad. En kvinna dog och det fanns djup oro för att den tragiska olyckan skulle kunna upprepas. Oron satte igång spekulationer och ökad vaksamhet. Trots hyresgästernas observationer som skulle kunnat ge förklaringar, åtminstone till någon eller några av bränderna anmäldes inte den ökade kunskapen till polisen eller brandkåren. En av hyresgästerna berättar:

Jag tror att det var ungdomarna som satte fyr här. Men sen efteråt var det också araberna som gjorde det. Jag har sett det med mina egna ögon, men dom skulle bara säga att det är zigenare som bränner och gör såna dumheter. Det finns en här (pekar uppåt mot en av fastighetens våningar), en kvinna, som har bränt här bakom (pekar mot ett av ”lågghusen”). Hon var 35 eller 40 år gammal. Och när jag såg det, så sa jag till henne ”Varför gör du detta? Nu skall jag ringa polisen. Det är Ni som bränner och sen säger man att det är zigenare som gör det”. Jag såg att hon kom med den stora svarta säcken och ställde den där i hörnan och puff! brände den. Jag såg det! Jag sa aldrig till polisen, men jag skrämde henne.

⁴⁷ Se kap. 9:3.

Polisens insatser betraktades inte vara ett realistiskt alternativ för att kunna förändra de upplevda missförhållanden som fanns i området. Samtidigt fanns möjligheten att *skrämmas* med polisen. Det är ett kontradiktoriskt förhållande som visar på ett ambivalent förhållande till polisen som utredande och brottsförebyggande instans.

Enligt socialtjänstens uppgifter (Bengtsson 950317) fanns det en betydande brottsbelastning bland zigenska hushåll boende på Gården. Under en femårsperiod hade lagbrottens aktörer dömts för olika handlingar med brottsrubriceringar som varierade mellan snatteri, olovligt fiske, stöld, misshandel och rån. Den mest frekventa brottsrubriceringen var stöld. En av förklaringarna till den höga brottsbelastningen kan erhållas mot bakgrund av målgruppens ålderssammansättning⁴⁸. Rättsstatistiken visar att det är de yngre ålderskategorierna (16-39 år), som har en högre brottsfrekvens och står för huvuddelen av lagföringar (Banakar, 1994 s 123). Det var en ung befolkning, som genom sin ökade representation av yngre ålderskategorier löpte större risk att överrepresenteras i brottsammanhang. En annan förklaring kan bero på de segregationsmönster som uppstod i det geografiska rummet.

Den brottsbelastande bild som framfördes var inte specifikt utmärkande för de zigenska grupperna⁴⁹. Det var en brottsbelastande bild i det geografiska rummet som gavs till uttryck i ett komplicerat nätverk som inte reducerades till enskilda etniska grupperingar. Enligt polisens uppgifter hade de mest brottsbelastade och brottsaktiva individerna, redan under 1993 och 1994 påbörjat en utflyttning från Gården och närområdet. Förklaringen angavs vara en allt för närgången granskning av polisen, som genom den koncentrerade bosättningen hade möjlighet till en intensiv bevakning. Uppgifterna är av speciellt intresse med segregationen som infallsvinkel. Med polisens uppgifter som bakgrund tycks en segmentation, i brotts hänseende, nå en brytpunkt när ett område mister sin attraktionskraft och det sker en självsanerande spridning.

Det är en paradox att det finns en stark medvetenhet om närvaron av samhällets brottsbekämpande myndighet, samtidigt som allvarigare konflikter ventileras direkt eller försvinner i tystnadens tecken. En arabisk kvinna berättar hur hon en varm sommardag satt på gräsmattan vid en av husens långväggar när plötsligt en stor och tung vattenmelon föll ner från en av de högre våningarnas fönster. Melonen följdes av stora skal som träffade hennes armar och ben vilket ledde till att hon fick ihållande smärtor en längre tid framöver. Kvinnan hade sett vem som kastade det tunga fruktklotet. Det var en vuxen man som hade skrikit åt henne men inte visat någon ånger eller bevis på att händelsen var uttryck för en olyckshändelse. Det var ett mysterium som ledde till spekulationer om händelsens bakomliggande orsak; den klotkastande mannen var kanske alkoholist och visste inte vad han gjorde, men han skul-

48 Se kap. 5:1.

49 Jämförande statistiska uppgifter om utfärdade domar under en femårsperiod, avseende populationen – på Gården boende hyresgäster vid mätillfället 1994 – har inhämtats från polisen. Uppgifterna avvek inte nämnvärt från socialtjänstens sammanställning, vilket knappast är förvånande mot bakgrund av att den etniska koncentrationen sammanföll med socialtjänstens målgrupp under den aktuella tidpunkten. Samtidigt skall det poängteras att brottsbelastningen inte var reducerad till enskilda etniska grupperingar. Målgruppens begränsade storleksordning omöjliggör emellertid fördjupning av kvantifierbara data som utgår från brottsbelastning.

le kunnat mörda henne. Av rädsla för ytterligare våldshandlingar vågade hon inte söka konfrontation med den trakasserande hyresgästen. Vid en fråga om hon hade anmält händelsen för polisen såg både kvinnan och hela hennes familj undrande ut. Varför skulle de anmäla detta till polisen? Genom en polisanmälan skulle de endast söka konfrontation om något, som redan hade hänt och som polisen inte kunde göra något åt. Familjen ville flytta, men om de tvingades bo kvar så kunde en polisanmälan följas av repressalier och förstärka de negativa villkor som hörde samman med en konfliktorienterad tillvaro.

Med olika infallsvinklar som bygger på hyresgästernas egna bedömningar av situationens allvar kan händelsen hänföras till begrepp, som uttrycker både konflikt i ett bostadsområde och brott i juridisk bemärkelse. Brott och konflikt är förvisso inte samma sak. På det personliga planet bygger konflikter på meningskiljaktigheter, som visserligen kan ligga till grund för brott, men brott är till skillnad från konflikter lagstridiga handlingar.

Genom att studera de zigeniska samhällenas organisation framträder ett rättsvårdande system, som lever parallellt med majoritetssamhällets uppfattning om vilka handlingar som är förenat med normbrott och lagöverträdelser. Inom den zigeniska samhällsuppbyggnaden finns ett beslutande organ, *kris*⁵⁰ som är en lagstiftande och dömande sammanslutning där de mest respekterade männen samlas för att avgöra olika tvistemål eller utdöma straff för begångna brott. Straffen kan bestå i en tidsbestämd "uteslutning" från det zigeniska samhället eller "böter", som innebär en ekonomisk gottgörelse till den eller dem som bedömts vara förfördelade enligt rättens bedömning. Handlingar som innebär krav på någon form av kollektiv reaktion enligt det zigeniska samhällets rättsförfarande kan vara skilsmässor eller otrohet, där någon av familjemedlemmarna övergetts på ett sätt som kräver familjernas upprättelse. Den viktigaste uppgiften för "kris" är inte att straffa. Den viktigaste uppgiften består i att försöka medla mellan familjerna som är föremål för domstolens behandling och därmed återställa den sociala ordningen.

Ett zigeniskt samhälles rättsskipning är inte ett väsensskilt system utan skall snarare betraktas som ett rättsförfarande, som både sammanfaller och skiljer sig från majoritetssamhällets uppfattningar om vad som är straffbara regelbrott. Det är de statstyngda männen, som inom den åldersmässiga hierarkin beslutar i uppkomna tvister mellan de zigeniska samhällsmedlemmarna, men endast inom de områden som omfattas av det zigeniska rättssystemet. Om brotten faller under majoritetssamhällets lagstiftning träder andra rättsvårdande myndigheter in och en zigenisk gärningsman kan, åtminstone teoretiskt, riskera att dömas från två håll. I praktiken är det två system som fungerar uteslutande eftersom tvister mellan zigeniska samhällsmedlemmar avgörs enligt det inre kontrollsystem som ett äldreråd utgör, medan majoritetens rättsvårdande instanser är delar av samhällets yttre kontrollfunktioner. Det är en dubbelsidighet som skulle kunna innebära en förstärkt social kontroll samtidigt som

50 Se t. ex. Kärve (1984) och O'Niell (1992, 1993), som på ett enkelt och kortfattat sätt redogör för kris normativa, sociala och politiska funktioner. Ett fördjupat resonemang förs av Acton (1996, kap 10) som diskuterar olika zigeniska grupper rättsuppbyggnad samt förhållandet mellan kris och släktfejder, som noterats bland zigenare i Finland.

det geografiska rummets segmentationsmönster kan vara en drivkraft i förhållande till de skilda normsystemens upprätthållande.

I vardagssvenskan används ordet *asocial* i betydelsen att människor kontinuerligt bryter mot samhällets rådande normer. Motsatsen skulle då vara att sociala beteenden utgår från samhällets dominerande värderingar, vilket faller på sin egen orimlighet eftersom alla mänsklighetens uppvisbara beteenden är sociala beteenden. Visserligen kan handlingarna i ett socialt motljus betraktas som föraktliga, motbjudande eller fullständigt oacceptabla men alla kollektiva värderingar som mänskliga handlingar bygger på är ju normer i de samhällen de uppträder. Om generationers nedärvda normsystem förlorar i betydelse och inte ersätts av föreställningar, som bygger på kollektivens gemensamma uppfattningar om vad som skall vara vägledande rättesnören så kan det uppstå konfliktbetonade normsystem, som ytligt betraktat kan framstå vara socialt disorganiserade samhällssystem. Detta kan vara ett dilemma som har en viss betydelse i diskussionen om varför – majoritetssamhällets – normer inom bostadsområden inte fungerar.

Enligt Margareta Rolfsson (1994), som undersökte ungdomars brottsaktivitet i Rosengård, tillhörde Örtagården och Herrgården de mest brottsbelastade områdena. Hans Anders Järvestam, dåvarande chef för Rosengårds närpolis, försökte balansera forskningens rapportering genom att peka på en minskad brottsstatistik. ”Risken att bli nedslagen och rånad är betydligt större i centrum eller på Möllevången”, hävdade han⁵¹, vilket måhända kan vara sant, men inte tar udden av uppgifterna i samma artikel att narkotikabrotten hade ökat med 187%, samtidigt som det fanns en kunskap om att inbrotten och bilstölder ofta följer i narkotikans spår (SDS 940914). Detta var knappast betryggande information även om Margareta Rolfssons undersökning visade att den större andelen av de mest brottsaktiva ungdomarna i Rosengård *inte* bodde i området (Rolfsson, 1994 s 146). Detta var ett intressant resultat som byggde på kvantitativa data, men som dock inte säger något om de brottsaktiva ungdomarnas nätverk eller anknytning till det geografiska rummet för brottens utförande, vilket kan vara av viss betydelse för den oro som finns i området.

Oavsett polisens optimism om en minskande brottslighet och forskningens rön, som visar att ungdomar som begår brott i Rosengård inte är folkbokförda inom området, så har det bland delar av befolkningen funnits en välutvecklad misstro till hederligheten utbredning. Denna misstro har i perioder lett till att enskilda hyresgäster bildat nätverk för att skydda sin egendom. Enskilda händelser, som inneburit att ett flertal bilar demolerats (1995, 1996) ledde till männens försök, att i samlad trupp finna de skyldiga. Det var fruktlösa försök, som förstärkte etniska konflikter men som varken ledde till att enskilda individer eller sammansatta grupper kunde bindas vid brotten. Inbrott i kommunens gårdslokal (1994) och HGF:s lokal (1996) inne-

51 Enligt jämförelsematerial inom Malmö polisområde hade Davidshalls distrikt (centrala delarna av Malmö) under 1996 registrerat 30.758 anmälda brott. Fosie närpolisområde registrerade 6.610 brott och Rosengårds närpolisområde registrerade under samma period 5.105 brott. Slutligen registrerade Limhamns närpolisområde 4.169 brott under den aktuella tidsperioden. Det statistiska underlaget visar således att det större område Rosengårds närpolis verkar ingalunda är överrepresenterat i brottsammanhang.

bar också en ökad uppmärksamhet. Enligt den lokala HGF:s styrelseledamöter ledde den uppmärksammade brottsligheten till männens självpåtagna nattliga bevakning, som hade till syfte att försvara deras rättmätiga egendom. Det var, enligt berörda, inte ett försvar som byggde på en önskan att bilda något, som bildligt skulle kunna betraktas vara en form av "medborgargarde". Det var en nödvändig självhjälp som byggde på erfarenheternas grund. Det är en paradox att åtgärderna vidtogs för att upprätthålla samhällets normer samtidigt som de nattliga bevakningarna skulle kunna betraktas vara uttryck för en marginalisering och exkludering från samhällets normer.

Utbildningens mål som pedagogiskt hinder

Den sociala kompetensen i relationerna med olika myndigheter har utvecklats ur erfarenheter som bygger på ett myndighetsorienterat relationsnät för olika delar av samhällets stödjande och övervakande funktioner. Det är relationer som utvecklats i brist på arbeten och individernas svårigheter att skapa en grogrund för en egen försörjning. Oavsett etnisk eller nationell bakgrund är det för individer med lägre utbildning förenat med betydande svårigheter att konkurrera om minskade arbetstillfällena. Erfarenhetsmässigt förbättras den enskildes möjligheter knappast av en utländsk bakgrund som kompletterande merit. I bilagan till Invandrapolitiska kommitténs slutbetänkande (1996) konstateras, att invandrare med utbildning från hemlandet motsvarande eller under svensk grundskolenivå har mycket svårt att ta sig in på arbetsmarknaden. I samma text konstateras att utomnordiska invandrare har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden oavsett vilken kompetens de har. De grupper som efter kompletterande utbildning har störst möjligheter att komma tillbaka i arbetslivet inom sina yrken är civilingenjörer, ekonomer, jurister och lärare samt legitimerade yrken inom vården (SOU 1996:55 s 222).

I konkurrensen om arbeten är utbildning ett krav, men knappast någon garanti att erhålla plats på arbetsmarknaden. Inte desto mindre är utbildning viktig för den som överhuvudtaget skall kunna delta i konkurrensen om ett begränsat antal arbetstillfällen. Kunskap om att utbildning är nödvändig föranledde Malmö stads brottskommitté till ett initiativ av ett pilotprojekt i form av en 10-veckors folkhögskolekurs för zigeniska ungdomar⁵². Skolan var geografiskt belägen på Herrgården, i en av kommunens lokaler och projektet var ett samarbete mellan Kvarnby och Malmö folkhögskola, Brottskommittén och Östra socialförvaltningen. Projektets formella grund byggde på de erfarenheter som Brottskommittén hade tillägnat sig i förhållande till kriminalitet bland zigenare. Det var ett samarbetsprojekt som hade till syfte att höja utbildningsnivån för zigeniska ungdomar och förbereda eleverna för vidare studier eller ett praktiskt yrkesliv. Det var ett projekt som ställde förväntningar på ökade kunskaper, motivation till vidare studier och i förlängningen ett minskat socialbidragsberoende. (Intervju med Björn Lagerbäck, ordförande i Brottskommittén, SDS

52 Projektet har utvärderats av Lärarhögskolan i Malmö, Lunds Universitet: se Jensen (1995).

940610). Projektet hade till syfte att ge hjälp till självhjälp för att zigeniska ungdomar skulle få ökade kunskaper, som på sikt skulle kunna inverka på hela gruppens positioner. Utbildningsinsatserna hade initierats av Brottskommittén för att öppna andra vägar än den kriminella avfarten som i en socialt utsatt situation riskerar att framstå som det enda möjliga val som står den enskilde till buds.

Inställningen till polisen har bestått i befolkningens skiftande krav på insatser, samtidigt som det hos delar av befolkningen kunnat skönjas en återhållsam entusiasm för en ökad polisiär aktivitet i området. Det är paradoxernas levnadsmönster som bildat grunden för en social kompetens i bemötandet av myndigheternas företrädare. Det är relationer som utvecklats inom de sociala fälten med aktörernas gemensamma föreställningar om de övervakandes och de övervakades skilda positioner inom samhällshierarkin. Denna medvetenhet om samhällets skilda positioner framkom under ett av socialtjänstens informerande besök vid en av folkhögskolans lektioner.

Eleverna besöktes av en företrädare för socialtjänsten, som den aktuella dagen åtföljdes av en praktikant som slutförde sin utbildning som polis. Vid presentationen av besökarna förklarade socialtjänstens aktör sina arbetsuppgifter vid socialbyrå och den unge polisaspiranten förklarades kort och gott vara praktikant. En av eleverna vände sig till den medföljande praktikanten och sprack upp i ett leende när han sa: Jag vet *var* Du jobbar. Kommentaren följdes av de andra elevernas hjärtliga skrattsalvor. Som polis var det omöjligt att vara inkognito. Precis som socialtjänstens aktörer har polisen, även mycket "färska" poliser, en myndighetsorienterad framtoning av sitt värv. Det fanns i den humoristiska anspelningen på polisyrkets position en tydlig markering mellan den institutionella världen och de som stod utanför, samtidigt som gränsmarkeringen omslötts av de bubblande skrattsalvorna som utgjorde den sociala kompetensens verktyg.

Att tillhöra en minoritet med en stark identitetsuppbyggnad ställer krav på en dubbel social kompetens. Det krävs kunskap om hur majoritetssamhället fungerar och hur det övergripande samhällets aktörer tänker och resonerar, men det krävs också en utvecklad känslighet för den egna kulturens normer och värderingar. Bland både zigeniska och arabiska grupper finns fast förankrade könsroller som bygger på bestämda och socialt definierade mans- och kvinnoroller. Dessa mansroller yttrar sig bland annat genom att det är männen som håller kontakterna med ledarskapet inom de kommunala verksamheterna och det är männen som i kontakterna med majoritetssamhället försöker utverka ekonomiska medel till samlingslokaler och garantier för samhällets strukturella stöd. Bland de arabiska familjerna är det huvudsakligen männen som svarar för alla former av yttre kontakter med det omgivande samhället medan de zigeniska kvinnorna har ett större ansvar för familjernas personliga kontakter med majoritetssamhällets myndighetsrelaterade kontaktnät.

De zigeniska kvinnornas kontakter för hushållens räkning befinner sig på en hierarkiskt underordnad nivå. De ansvarar för personliga kontakter med samhällets lägre tjänstemän. I den mån de uppbär bostads- eller socialbidrag till sin försörjning har de också kontakt med försäkringskassans eller socialtjänstens handläggare eller beslutsfattare som har ett direkt inflytande över familjernas levnadsvillkor. De möter

aktörer inom offentlighetens verksamheter som har synpunkter på deras sätt att leva. Det är synpunkter som kan leda till krav på förändringar genom att kvinnorna skall delta i ett varierande kursutbud eller anmäla sig till arbetsförmedlingen och ställa sig till den lönebaserade arbetsmarknadens förfogande.

Med bestämda och klart definierade mans- och kvinnoroller som ideologisk grund för familjens omvårdnad är detta en problematisk livsföring, som kräver en uppfinningsrikedom för att utveckla olika strategier, som har till syfte att bevara ett praktiserade familjemönster. En av de yngre kvinnorna, som har full sysselsättning genom arbete i hemmet⁵³ med omvårdnad av barn och familj har krävts på att komplettera sin skolunderbyggnad och säger "Först måste jag gå färdigt skolan, men nu har jag påsklov" (sommaren lider mot sitt slut, men hon har gjort uppehåll från påsklovens början). På frågan om vad hon skulle kunna tänka sig att arbeta med efter skolans avslutning utropade hon förskräckt: "Men jag är ju alldeles för ung. Senare kanske när jag blir äldre så kan jag kanske börja arbeta med att prata i telefon eller nåt sånt." Modern till den yngre kvinnan svarade på samma fråga om eventuella önsningar i förhållande till ett yrkesliv: "men jag är ju alldeles för gammal."

Antingen betraktar kvinnorna sig som för gamla eller för unga. Det finns egentligen aldrig någon lämplig ålder för att söka sig bort från hemmet och in på arbetsmarknaden. Dessa kvinnors argument betraktas av myndigheterna som inadekvata och det ställs ett batteri av krav på de enskilda kvinnorna, som måste värja sig mot en flora av åtgärder, som har till syfte att skapa förutsättningar för ett inträde på arbetsmarknaden. En av dessa åtgärder kan vara att bereda plats för de mindre barnen på förskola. Det är en åtgärd som är förenad med kostnader för de enskilda familjerna och myndigheternas ansträngningar kan för en del familjer förefalla minst sagt obegräpliga. En man försöker få hjälp med att reda ut myndigheternas dubbla budskap. Det är skattemedel som betalar både socialbidrag och förskolor. Nu vill varken han eller hans familj belasta kommunen mer än nödvändigt och han vill därför att barnen skall uppfostras i det egna hemmet. Både hans fru och dotter kan ta hand om den här delen själva. Därmed skulle samhället spara en massa utgifter och det skulle bli billigare för alla inblandade parter. Det betraktas också som orättvist att familjerna tvingas betala för något som de inte har bett om och inte vill betala för. Han avslutar konversationen med ett stilla konstaterande: "Det är konstigt, när man vill ha något är det svårt att få det och när man inte vill ha något så tvingas man ta emot det."

Utbildning är ett av de första stegen som kan leda till arbetsmarknaden som ett slutligt mål. För kvinnorna blir det slutliga målet utbildningens pedagogiska hinder, som utgör avståndstagandets motivation till de teoretiska studiernas utbud. Om myndigheternas krav på utbildning blir allt för inträngande kan kvinnorna utveckla ett invecklat resonemang som har till syfte att bevisa en ohjälplig obildbarhet. Inte sällan framförs resonemangen med "glimten i ögat" och de kan hämta hjälp från syst-

53 Vad som egentligen utmärker arbete, sysselsättning eller fritid är en omdiskuterad fråga. Lönebaserade verksamheter kan vara en distinktion, mål, mening eller reproduktion en annan. Det går utanför det här arbetets ram att fördjupa diskussionen, men det kan konstateras att det finns flera definitioner med utgångspunkt från skilda synsätt: se Karlsson (1986 s 45-48).

rar, bröder eller andra familjemedlemmar som ger stöd åt deras framlagda teorier om återkommande minnesförkluster, begåvningshandikapp eller andra orsaker som kan styrka att de är och förblir ”dumma” hur mycket de än försöker att utbilda sig⁵⁴. Om inte de framlagda obildbarhetsteorierna vinner gehör så kan de söka efter andra mer effektfulla medel för att vinna den hos myndigheterna återkommande argumentationen. Anna O’Niell har noterat att de i sitt sätt att vara och se ut anpassar sig till de tilltänkta myndighetspersonerna och ärendets art. ”I regel uppför de sig artigt, men om situationen inte utvecklar sig som de har tänkt sig, kan de börja skrika för att få sin vilja fram” (O’Niell, 1993 s 34).

Dessa ytligt betraktat okontrollerade skrik som ibland följs av spott och spe kan ge en tillfällig frist och ibland en långsiktig vinst genom att de vid varje besök på socialbyrån, som resulterar i en förhöjd ljudnivå bidrar till skriftlig dokumentation som indirekt underbygger deras egna påståenden om obildbarhet. Humorn, skratten eller skriken är olika delar av en beredskap som ingår i de strategier som har till syfte att hålla distans till arbetslivets krav. Kvinnornas inställning leder till en frustration hos myndigheternas aktörer som på olika sätt försöker arbeta målinriktat med olika grupper som har en bristande förankring på arbetsmarknaden och den upplevda problematiken belyses med jämna mellanrum i en aldrig sinande ström av orsaksanalyser, informationskrifter och projektrapporteringar. Eva Kärfve kommenterar en text från Stockholms socialförvaltning, där den kvinnliga zigenka klädedräkten betraktas vara opraktisk i arbetslivet. I ett rappt och kärnfullt konstaterande avför Kärfve åsikten ur agendan, genom att fastställa att ”klädedräkten spelar en underordnad roll i den zigenka kulturen, medan däremot arbetslivet är minst sagt opraktiskt för de kvinnor som åsyftas” (Kärfve, 1984 s 6).

Trots den noterade oviljan bland kvinnorna att delta i utbildnings- och arbetsvillkor som skulle skilja kvinnorna från barn och familj, skall det påpekas att det bland de äldre kvinnor som anlände i slutet av sextio- och början av sjuttioalet, finns exempel på kvinnor som arbetat med städning och tunga rutinbetonade sysselsättningar. Dessa kvinnor uppbär i dag sjukbidrag eller förtidspension och har med sina erfarenheter i bagaget svårt att se fördelarna med arbetsmarknadens villkor. Enligt deras fysiskt starkare medsystrar, som har minst sagt begränsad entusiasm för villkoren på den öppna arbetsmarknadens premisser, befinner sig dessa kvinnor som erhåller sjukbidrag eller förtidspension i avundsvärda positioner. De behöver inte ständigt konfronteras med socialtjänstens krav. De tillhör de kategorier av människor som enligt Lorenz Lyttkens betraktelsesätt befinner sig i ”sociala karantäner”, vilket är en benämning på ett tillstånd av tillfällig eller permanent avskildhet från samhällslivet i form av lönearbete. Det är ett tillstånd som innebär en stämpling av de enskilda som befinner sig i ett utanförskap till samhället i form av lönearbete, samtidigt som stämplingen är en garant för lönearbetets sociala ordning. Lyttkens sammanfattar den vanmakt som många människor känner, som vistas i sociala karantäner genom att betrakta vanmakten som produkten av ett system som på sätt och vis behöver van-

54 Jfr. Sutherland (1986) som har beskrivit hur kvinnorna har utvecklat en strategi genom att misslyckas på intelligenstest, som är urvalsinstrument för ett samhällsfinansierat stöd som utgår till dem som lider av ett bestående handikapp eller visar en allmän oförmåga (disability).

makten för att legitimera sig själv. Arbetslösa, handikappade och förtidspensionerade som är starka, har ett rikt liv med många intressen och som mår bra går omkring som levande förolämpningar (Lyttkens, 1985 s 253).

Kvinnornas och männens världar är i flera avseenden att betrakta som skilda sfärer med olika funktion och huvudinriktning, som förenas i gemensamma mål. Det är möjligt att männen genom sina statustyngda positioner utövar inflytande över kvinnornas uppfattningar om hur verkligheten är och bör vara beskaffad, men inte desto mindre är kvinnorna delaktiga av dessa normer och värderingar som innebär att det kvinnliga släktet kan behålla en central roll inom familjernas uppbyggnad. Det är en roll inom den mänskliga reproduktionen som är förenad med en vågmästarroll mellan olika delar av livets prioriteringar. Det är prioriteringar som alltid kommer att inkräkta på någon annan del av livets möjligheter.

Rosalind Miles har begränsat kvinnornas livsval till tre onda ting. Antingen förvandlas hon till en överbelastad, yrkesarbetande hustru och moder med dubbla bördor, eller så antar hon rollen av den undersysselsatta hemmafrun – drönaren – med sitt halva liv av försakelse och förtvivlan. Ett tredje alternativ blir då kvinnan ägnar sig åt karriären framför man och barn (Miles, 1988 s 284). Ett fjärde alternativ, som Miles inte reflekterar över är när kvinnor är hemmafruar med full sysselsättning av män, barn och barnbarn. För de kvinnor på Herrgården som gift sig i unga år är knappast undersysselsättning ett större problem och deras val mellan olika prioriteringsmöjligheter är oftast imaginärt. Barnen kräver sin uppmärksamhet och med en bristande utbildning kommer karriären vid ett inträde på arbetsmarknaden att begränsas till de underställdas positioner inom lönearbetets fält. Det är verklighetens realiteter som på ett effektivt sätt begränsar yrkeslivets attraktionskraft. För de kvinnor som skulle vilja förändra sin utbildnings- och arbetsmarknadsmässiga ställning blir kampen hård. De kämpar, i likhet med majoritetssamhällets kvinnliga företrädare, mot samhällets rådande normer och värderingar. Det är inte enbart en kamp mot männens viljeinriktningar, det är en kamp mot ett samhälles strukturella uppbyggnad där män och kvinnor har fixerade positioner.

De zigenka kvinnorna delar sin domesticerande situation med de arabiska gruppernas kvinnliga företrädare även om de grupporienterade strategierna, för att bevara ett fungerande familjemönster vid liv, skiljer sig åt. Deras kamp för att bevara institutionaliserade familjemönster kan, i skenet av en snäv belysning på de enskilda grupperna, framstå som unik och progressiv eller hopplöst regressiv. Det bör kanske hållas i minnet att det inte bland alla delar av majoritetsbefolkningen betraktas som självklart att kvinnor med barn i småbarnsåldern skall delta i en arbetsmarknad där engagemanget innebär att kvinnorna söker sig utanför hemmets sfär. Om kvinnorna deltar i en kvantifierbar tid utanför hemmet så leder detta till behov av ökade insatser från barnomsorgen, som i regel är uppbyggd enligt majoritetssamhällets villkor, vilket för de zigenka och arabiska familjerna innebär en minskad kontroll över sina barns socialisation. Därmed förvandlas myndigheternas individrelaterade problematik till en kulturell överlevnadsstrategi som utvecklas ur familjernas behov att styra sina egna liv.

Damned if you do, damned if you don't

Kvinnornas ovilja att delta i arbete utanför hemmet under tvångets villkor skall ställas i relation till männens försök att skapa sig en plats på arbetsmarknaden. Zigeniska män och kvinnor från Östeuropa har generellt låg utbildning, vilket onekligen är ett hinder för att komma in på dagens arbetsmarknad. Även bland de individer som följt myndigheternas råd genom att tillägna sig någon form av utbildning från hemlandet ser situationen dystert ut. Av de yngre generationerna på Herrgården finns exempel på människor, som trots genomgången grundskola och gymnasieutbildning inte någonsin har haft möjlighet att delta i en vardag med arbetslivet som villkor. En av de yngre generationernas män berättar om sina numera slentrianmässiga besök på arbetsförmedlingen.

Jag har gått ut skolor, men vad hjälper det, jag har inget jobb. Idag jobbar jag ideellt. Man söker jobb. Jag är på arbetsförmedlingen nästan varannan dag. Men hon säger bara: Välkommen nästa gång. Vad skall jag göra? Finns det någon chans att få ut de vuxna i arbetslivet? Varsågod jag tror inte det är någon som nekar.

Med en registrerad arbetslöshet på 8% (1996) i Malmö som helhet och över 30% (1994) inom den koncentrerade bosättningen inom Herrgården är det lätt att se arbetslösheten som geografiskt ojämnt fördelad, men det är också en arbetslöshet som har nationella och etniska förtecken. Det är en arbetslöshet som uppträder där invandrare befinner sig. Det är samband som inte kan negligeras och på en snävare arbetsmarknad med en ökad konkurrens är det svårt att bortse från att det förekommer ett etniskt urval⁵⁵.

Journalistikens motsvarighet till den typ av forskningsarbete med en dold identitet som Erving Goffman utförde, är ett exempel från etniskt selekterande verklighet som Svenska Dagbladet (960107) presenterade. Journalisterna Jonas Alsgren och Stefan Eriksson presenterade en fiktiv datafirma med namnet Com Web för 24 arbetsförmedlingar som var geografiskt spridda inom Sverige. Firman uppgavs vara i färd med att etablera sig inom den uppringda förmedlarens serviceområde. Arbetsförmedlarna ombads vara behjälpliga med rekryteringen av personal. Com Web var i behov av 5 personer med gymnasiekompetens och det enda önskemålet utöver den formella kompetensen var att invandrarna skulle sällas bort. 14 av de uppringda förmedlingarna ansåg inte detta vara föremål för någon moralisk problematik. Denna avslöjande bedrift hade med all sannolikhet inte kunnat ske om journalisterna hade presenterat sin yrkestillhörighet eller om de ställt frågan hypotetiskt.

Journalisternas avslöjande reportage visade på en institutionell diskriminering, som för den enskilde kan vara lätt att känna igen, men svår att avslöja. Det är en diskriminering som presenteras i objektivitetens tecken och kan framföras på ett sådant

⁵⁵ Thomas Sowell vid Stanford University, USA behandlar etnicitet och diskriminering inom arbets- och bostadsmarknaden ur ett kulturellt och ekonomiskt perspektiv. För vidare läsning; se Sowell (1994).

sätt att alla, även de som diskrimineras, finner en viss legitimitet för den negativa särbehandlingen. En objektiverande faktor kan vara att personalen på arbetsförmedlingarna i första hand såg arbetsgivarna som sina kunder. Detta är en omständighet som Göran Ahrne har pekat på när arbetsförmedlingarna i början av åttiotalet omorganiserades för att mer inriktas på att tillfredsställa arbetsgivarnas behov av arbetskraft. Platsförmedlarna skulle i första hand se till vilka lediga jobb som behövde tillämnas och inte till vilka personer som var arbetslösa (Ahrne, 1989). Denna inriktning, som i första hand försöker tillfredsställa arbetsgivarnas behov, är onekligen en ökad riskfaktor för invandrare att utsättas för negativ särbehandling. Bristande språkkunskaper, fel utbildningsprogram vid gymnasiet eller avsaknad av ekvivalerade betyg kan vara effektiva hinder för en invandrare som vill komma in på arbetsmarknaden. Det är hinder som genom objektiveringens möjligheter kan ge legitimitet åt en negativ särbehandling som tycks ansätta invandrare i högre grad än den inhemska befolkningen. Invandrare betraktas i det här fallet som en enhetlig grupp, men det är inte självklart att det är en särbehandling som drabbar alla etniska fraktioner i lika stor omfattning. En del av de senare invandrade grupperna har efter kort tid gjort rykte om sig att vara väl- eller utbildade, urbana eller rurala och de enskilda individerna blir bärare av de etniska stereotypernas belastningar, som generaliserar med utgångspunkt från individernas ursprung. Enligt stereotypernas förväntningar skall t. ex. alla araber vara grönsakshandlare, iranier skall vara ingenjörer, bosnier betraktas vara välutbildade i största allmänhet och zigenare vill inte arbeta. Detta är generella bilder som kan finna sina representanter bland enstaka, en del eller flera men aldrig alla som kategoriseras under etnicitetens mantel.

Många skämt produceras med antydning att zigenare är ovilliga till anställning. Därtill finns många föreställningar om zigenares möjligheter att arbeta inom olika yrkesområden. Traditionellt har de arbetat inom olika grenar av förtäring, korgmakeri, häst- eller skrothandel. Det har varit yrken som inneburit ett kringresande liv och Anna O’Niell kommenterar att ”den äkta zigenaren” *caco rom* alltid väljer fria arbeten som inte tvingar honom att ta order från någon annan. Eftersom en zigenare inte är bättre än en annan vill inte zigenare arbeta för andra zigenare. Däremot kan arbetet ske inom en släkt – en ekonomisk enhet, men inte som under- eller överordnad, bortsett från den ojämlikhet som uppkommer genom generations- och könsgränser (O’Niell, 1993 s 45).

Riktigt vad som utmärker en ”riktig zigenare” är svårt, för att inte säga omöjligt att avgöra. Det är faktiskt lika svårt som att förutspå vilka yrkesområden som zigenare inte kan söka sig till. Thomas Acton, en ledande auktoritet i kunskapen om zigenerskt kultur- och samhällsliv, belyste dessa svårigheter när han under ett sommarseminarium i London 1996 utropade att han tidigare brukade ha en bestämd uppfattning om vilka yrken som zigenare inte kunde arbeta inom. Decenniers erfarenheter hade nu lärt honom att varje gång han utpekade ett område, som omöjligt för zigenare att delta i, så mötte han veckan efteråt någon zigenare som ägnade sig åt just den verksamhet han betraktat vara omöjlig.

Att zigenerskt ”omöjliga” yrken visat sig representeras av zigenerska män eller kvinnor innebär inte att de ”fria” yrkena förlorat sin attraktionskraft. Det finns fortfarande

ett visst utrymme för en ambulerande försäljning som ger den fria företagaren möjlighet till ett visst oberoende. Mattor, bilar och skrot är föremål som kan byta ägare. Bilar är ett särskilt kapitel som vårdas med manlighetens ömhetsbevisande kännetecken. Bilarna kan vara nya eller skrotfärdiga och de kan vara köpta kontant eller på avbetalning. De kan också vara stora och glänsande och därmed ge ägarna en eftersträvanvärd image av välstånd. Inte sällan är de exponerade bilarna den enda form av samlad kapitalackumulation som ägarna kan uppvisa. Bilar som välståndsskapande symboler är genom sin förgänglighet också föremål för ständiga transaktioner. Genom täta byten kan en bilförsäljande man upprätthålla skenet, inte endast av välstånd, utan också av sig själv som den borne affärsmannen. Det är han som vet hur "business" skall gå till och det är han som gör de mest fördelaktiga affärerna.

För den som står utanför den öppna arbetsmarknaden kan det vara en omöjlighet att komma in i ett system som omfattar försäkringar och arbetsmarknadsmässiga avtal. Det är ett system som kräver den enskildes val mellan att utnyttja eller låta sig utnyttjas. Det är individens val som pressas fram genom arbetstillfällenas knapphet. En av hyresgästerna berättar om sina ansträngningar att försöka hitta en utkomst med rimliga villkor.

Jag har utbildning både som bilmekaniker och svetsare, jag har utbildningsbevis. Men nu har jag tappat lusten. Jag jobbade mest svart. Här finns hur mycket svartjobb som du vill ha. Svenskarna jag jobbade för kallar på mig fortfarande. Jag jobbade på en bensinmack och när jag jobbade hos honom så tjänade jag 25.000:- i månaden, svart. Men jag vill inte jobba för dom jävla banditerna. Jag svetsade utan glasögon och utan nånting. Jag hade lärt mig svetsa utan svetsglasögon, och behövde inte dem. Mina ögon kändes inte trötta. Det var en kille från Tyskland som lärde mig svetsa, han behövde inte heller glasögon, men han hade linser. Jag vet hur jag skall hålla lågan så jag inte får gnistor på mig, men när jag jobbar under bilen så behöver jag förstås. I början när dom såg hur jag jobbade utan svetsglasögon så blev dom upprörda (skratt) och dom ropade "Ah Dina Ögon". Sen ville dom att jag skulle praktisera. Dom ville ha praktikanter. Hur skulle jag som utbildad kunna praktisera? Det är gratis. Skulle jag laga bilarna för att han skulle tjäna pengar? Det skulle vara någon form av utbildningsbidrag... Det gäller pengar, Det är livet. Utan pengar kan man ju inte leva.

Arbetstillfällen tenderar att förvandlas till praktikplatser, beredskapsarbeten eller möjligheter till arbetslivsutveckling. För en större andel av befolkningen på Herrgården saknas fasta arbetstillfällen som ger möjlighet till avtalsenlig lön och reglerade villkor. Istället utvecklas olika projektverksamheter för att stödja de arbetslösa. Folkhögskoleprojektet var endast ett av ett flertal projekt som kommunen involverats i för att försöka höja människors livskvalité och minska socialbidragsberoendet. Andra insatser med samma syfte har skett genom olika arbetsmarknadsprojekt som har haft till syfte att ge människor någon form av sysselsättning. En del av dessa projekt har vänt sig till personer med någon form av sociala handikapp.

Bland andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder inom kommunen startades särskilda insatser (1992) för att bereda plats åt människor som av olika sociala skäl hamnat utanför arbetsmarknaden. Efter knappt ett år (oktober 1993) skrev Kommunstyrelsens Personalutskott till LO-sektionen i Malmö, med anledning av att de fackliga organisationerna inte godkände de platser eller arbetstillfällen som skulle kunna komma i fråga. I brevet framhölls att ”platserna inte var avsedda att användas för att arbetsgivaren skulle kunna få någon form av arbete utfört utan i första hand var att se som en utbildning efter rehabiliterande och aktiverande insatser”⁵⁶. Med en ökande arbetslöshet är det knappast förvånande att Fastighetsanställdas förbund svarade, att de hade mycket svårt att godkänna platser på företag där arbetstagare friställts p. g. a. arbetsbrist. Samtidigt påpekades att kommunen borde upplysa eventuella arbetsgivare om sin förhandlingskyldighet gentemot de fackliga organisationerna⁵⁷.

Detta var utgångsläget som gällde för de fem zigenka män, som under februari 1994 påbörjade ett Gårdslagsprojekt. Deras anställningar var en konstruktion där socialtjänsten stod för 40% av lönekostnaderna och Länsarbetsnämnden ansvarade för resterande utlägg. Med anledning av formella misstag, som socialförvaltningen och arbetsgivaren hade gjort sig skyldiga till, påbörjades deras arbete utan att det skett fackliga förhandlingar och utan att fackföreningen hade fått tillfälle att godkänna de anvisade arbetstillfällena. Detta var en prekär situation där Riksbyggen kritiserades av fackföreningen för att de hade inträtt med ett arbetsgivaransvar utan att de först diskuterat med de fackliga företrädarna på arbetsplatsen.

Ett av problemen var, att gårdslagsarbetarna inte tillhörde någon fackförening överhuvudtaget. Det påbörjade gårdslagsarbetet var därför i flera bemärkelser belastat med en serie omständigheter som var den uppseglande konflikternas orsaker. Konflikten blev ett politiskt slagträ mellan olika ideologiers företrädare och Björn Eriksson, dåvarande ordförande i Östra socialnämnden, kontaktade massmedia för att försöka ändra de nu låsta positionerna. En ombudsman för Fastighetsanställdas Förbund uttalade i en tidningsintervju att facket måste se till sina 600 medlemmar som är arbetslösa. Det fanns arbetslösa fastighetsskötare, som redan var medlemmar i fackföreningen och inställningen hos fackföreningen var klart avvisande till ett godkännande av några arbetsuppgifter, som skulle kunna utföras av andra än fackligt anslutna medlemmar. Det var en ringdans som försvarade de egna medlemmarnas intressen. Det var en uppvisning av de olika positionernas ställning i förhållande till en symboliskt gränsdragning som omgav arbetsmarknadens gemenskap.

Efter en massmedial uppmärksamhet av konflikternas ursprung och ändamålets syften, att ge arbetslösa zigenka män sysselsättning som inte konkurrerade med andra fastighetsskötarens uppgifter, förändrades fackföreningens inställning. Därmed kunde männen återuppta det arbete, som i avvaktan på besked om utgången av de sent påbörjade förhandlingarna, tillfälligt hade avbrutits.

Männen var anställda av Riksbyggen, men skulle arbeta på hela området inom stadsdelen Herrgården. En del av tiden ägnades åt arbetsuppgifter inom Formators

56 Brev från Kommunstyrelsens Personalutskott till LO-sektionen i Malmö (931026).

57 Brev från Fastighetsanställdas Förbund Avdelning 503 till Kommunstyrelsens Personalutskott i Malmö (931118).

fastighetsbestånd och efter två månaders arbete intervjuades en av männen i Rosengårdstidningen (nr. 3 1994). Han berättade att de inom fastighetsbeståndet tömt garaget på bråte och rensat nästan alla källarutrymmen. Tanken var att människor återigen skulle våga använda garaget. Fem fulla containrar med skräp hade fraktats bort. Mot bakgrund av fastighetens eftersatta skötsel var de utförda uppgifterna knappast att betrakta som sysselsättning, i betydelsen uppgifter som *inte behövde* utföras. Det var ett arbete, som förmodligen *inte skulle blivit* utfört under en åskådlig tid framöver. Därför fanns det, i förhållande till andra arbetslösa fastighetsskötare, ingen konkurrens om arbetsuppgifterna, men det var arbetsuppgifter som *borde* blivit utförda inom ramen för fastighetens löpande underhåll.

Detta var gårdsarbetarnas dilemma. De hade tillåtelse att sysselsätta sig, men inte att arbeta. Om sysselsättningen kunde associeras till arbete förvandlades uppgifterna till sysslor och var inte längre att betrakta som arbete. Om de arbetade var det fel, om de inte arbetade så var det också fel och situationen kan enklast sammanfattas i några få ord: *Damned if you do, damned if you don't.*

10:4 Relationer till bostadsföretagen

Formator AB som i september 1993 utsågs till tvångsförvaltare för den av kommunen, HGF och massmedia fokuserade fastigheten började sitt uppdrag med att informera och söka kontakt med såväl kommunens företrädare som med fastighetens hyresgäster. Hyresgästerna stod i blickfånget och Siv Svensson, representant för företaget, uttryckte att det viktigaste först och främst var att lära känna hyresgästerna och att hyresgästerna skulle kunna känna sig trygga. På längre sikt tänkte Formator införa trapphusmöten och göra hembesök hos alla som inte betalade hyran i tid (SDS 930914). Det var en inriktning som pekade mot personliga kontakter och ett socialt engagemang, samtidigt som det krävdes andra och mer kraftfulla åtgärder. Parallellt med den kontaktskapande verksamheten undersöktes därför fastighetens finansiella situation och ett eftersatt underhåll påbörjades. Trapphusen sanerades och mindre reparationsarbeten i lägenheterna blev en del av de dagliga rutinerna. Yttermiljön skänktes en större omsorg. Synligt skräp och bråte städades bort och åtminstone i förhållande till tidigare tillstånd, gav fastigheten nu ett mer prydligt helhetsintryck.

Som ett led i försöken att lära känna hyresgästerna sammankallade tvångsförvaltningen till informationsmöten. Fastighetsförvaltningen saknade större lokaler i området och hade ingen möjlighet att möta samtliga hyresgäster vid ett gemensamt forum. Under hösten 1993 sammankallades istället till sju mindre möten med fastighetens hyresgäster som bodde i skilda uppgångar. Ambitionen var att på detta sätt nå ut med information om förvaltningsuppdraget till samtliga hyresgäster. Fastighetsförvaltningens personal hade kunskap om hyresgästernas internationella sammansättning och kallelserna skedde därför med hjälp av flygblad som var översatta till aktuella språk. Med anledning av målgruppens fördelning vid de olika tillfällena be-

tecknades sammankomsterna i dagligt tal med ”trapphusmöten” som blev ett bildligt och sammanfattande begrepp, även om det kanske skall tilläggas att de olika språkgruppernas fördelning i viss mån sammanföll med de skilda adressernas uppgångar.

Formatör lade sig vinn om att ge ett välkomnande intryck och vid det första trapphusmötet väntade företagets representanter, vid det aviserade klockslaget, med kaffe och kakor till de inbjudna gästerna. Det var en, i förhållande till förväntningarna, decimerad skara besökare som infann sig. Kakfaten stod orörda och kaffet svalnade. Socialtjänstens representanter hade bjudit in sig själva, men hyresgästerna uteblev. Efter ca. tjugo minuters väntan startade ”operation dörrknackning” med socialarbetarna som Formatörens hjälpande hand. Det visade sig att den större andelen av de inbjudna hyresgästerna varken hade förstått innehåll eller mening med de skrivna meddelanden, som aviserat de planerade sammankomsterna. Socialarbetarna gjorde sig därför till tolk för tidigare utskick och anslag på trapphusens väggar. Enligt dessa meddelanden var hyresgästerna välkomna till informationsträff. Deltagandet förväntades dock ske i en form som exkluderade de yngre barnen vilket förbryllade de inbjudna hyresgästerna och ledde till en tveksamhet angående mötets nödvändighet. Efter en nästan tröstlös väntan infann sig dock en ensamstående man och fem familjer i sällskap med sina yngsta barn. En av fastighetens hyresgäster tolkade svenska/romanés och den första sammankomsten, som följdes av flera möten enligt samma mönster, gick av stapeln.

Samlingslokalens yta var begränsad och stolarna var uppställda i prydliga rader som visserligen innebar att de inbjudna hyresgästerna kunde få plats, men också innebar att rummet antog formen av ett klassrum. Hyresgästerna hade vid full närvaro varandras nackar i omedelbart blickfång för att centreras kring förvaltningsbolagets projektledare, som antog ordförandeskapets ledande roll.

Det var en ström av information som riktades till hyresgästerna. Det gavs förklaringar till vad en tvångsförvaltning innebar och fastighetsförvaltningen hade därmed öppnat dörren för kritik mot fastighetsägaren, men också mot sitt eget påbörjade arbete. Vid de inledande informationsmötena fick hyresgästerna veta att det kostade 100.000:- att städa rent trapporna. Uppgifterna möttes med en viss skepsis. Vardagens erfarenheter hade inte inneburit några uppenbara förändringar. Enligt hyresgästernas uppfattning bytte inte städarna vatten mellan de olika våningsplanen, vilket innebar att de smutsiga trapporna tvättades med smutsigt vatten. Dessa städmässiga rutiner innebar endast att smutsen flyttades mellan våningsplanen, vilket i sin förlängning krävde att delar av trapphusen, mer eller mindre varje dag städades av dem själva. Hur så mycket pengar kunde användas till något som de själva upprepade gånger, av nödvändighet, tvingats utföra föreföll för hyresgästerna något märkligt. De spridda protesterna följdes av ett mumlande bifall som möttes av en försäkran att förvaltningsuppdraget skulle innebära en förändring av tingens ordning. Denna försäkran kompletterades med en förmaning till hyresgästerna att inte slänga skräp eller burkar omkring sig. Papperskorgar hade monterats, vilket kan tyckas vara en ganska blygsam åtgärd, men i jämförelse med tidigare förhållanden var denna insats att jämställa med en ny uppfinning i området.

Mötets utformning gav bilden av ett utbildningsmässigt scenario med en informativ prägel som förstärktes genom den yttre ramen, som knappast underlättade

kommunikationen mellan fastighetsföretagets representanter och hyresgästerna som jämlika och aktivt deltagande aktörer. Det var möten som karaktäriserades av information, men också av demonstration. Det var en uppvisning i konsten att vilja och samtidigt vara i besittning av kunskap, makt, kraft och förmåga att förändra, den enligt Formators egen rapportering obeskrivliga situation som hade fått råda. Det var ett utgångsläge där skräp i papperskorgarnas storleksordning, knappast var den praktiska verklighetens fundamentala problem, vilket framfördes i en av årsrapportens målande bildbeskrivningar.

I en del trapphus saknas lampor, de elektriska kablarna sticker ut på flera ställen. Avfallsnedkastens luckor i stor utsträckning och i den mån de finns, så är de söndriga. Ett av trapphusen har tydliga spår av lägenhetsbränder. Svartbrända dörrar och lister. Och bakom detta bor människor. Lukten av smuts, avfall, urin, träck och sot medför att vår personal initialt arbetar med svår huvudvärk och illamående känslor.

Detta var en bild som skall jämföras med beskrivningen av den ordning som rådde bakom hyresgästernas ytterdörrar.

Så gott som alla hyresgäster har det mycket rent, prydligt och avstädat i sina lägenheter. En miljö som helt skiljer sig från den miljö som finns utanför lägenhetesdörren⁵⁸.

Trots den initierade kunskap som Formator hade om det, enligt deras egen utsägo, obeskrivliga utgångsläget så var det inte i första hand fastighetsskötseln brister som förvaltningsbolaget ville diskutera med hyresgästerna. Vid förvaltningsövertagandet beräknades fastighetens fordringar i form av obetalda hyror uppgå till ca. 600.000:-. Hyran var därför ett viktigt område att nå kontakt med ett flertal hyresgäster och projektledaren fann för gott att föra de försenade hyresinbetalningarna på tal vid dessa grupporienterade informationsträffar.

Om en hyresgäst inte betalar in sin hyra i rätt tid, så kommer vi att besöka hyresgästen i början av månaden. Om vi då inte blir överens om hur situationen skall lösas så är det så här, att man inte får bo kvar här om inte hyran betalas. *Eftersom vi vet att många av Er trivs mycket bra här i området*⁵⁹ och eftersom vi också vet att väldigt många hyresgäster inte har betalat sin hyra, så hoppas vi att vi så snart som möjligt får kontakt med de hyresgäster som är aktuella för att diskutera situationen snarast.

Påminnelser om obetalda hyror gav upphov till spridda kommentarer. Visserligen betraktades hyra som en nödvändig del av ett samhälles regelsystem. Samtidigt var

58 Formators årsberättelse 930910-940630.

59 Egen kursivering

det, mot bakgrund av de synliga och osynliga missförhållanden som rådde, förenat med vissa svårigheter för hyresgästerna att kunna se hyresvärdens rätt att uppbära full ekonomisk ersättning enligt de förhandlade hyrestarifferna. En man, som fick ett odelat stöd av samtliga hyresgäster, uppgav att enligt hans mening fick ägarna "skyl-la sig själva". Den omnämnda trivseln i området var inte det första omdömet som föll hyresgästernas språkrör in. Fastigheten ansågs vara dåligt underhållen och det fanns, enligt den allmänna meningen, inte mycket som var värt att betala hyra för. Synen på hyresinbetalningarnas storlek och nödvändighet var en skiljelinje mellan fastighetsförvaltningens representanter och hyresgästerna som krävdes på ekonomiska insatser för lägenheternas begagnande.

Denna skiljelinje i synen på hyresinbetalningarnas nödvändighet skall ställas i relation till den standard och servicenivå som lägenheterna var behäftade med. Lägenheterna hade omvittnade brister och underhållet var eftersatt. Detta var brister som inte med automatik åtgärdades genom beslut om tvångsförvaltning. Formator skrev i sin årsrapport (1994) att de hade få men mycket tydliga regler. En av de viktigaste reglerna var att hyresgästerna förväntades samverka för att förbättra den allmänna renhållningen. Om däremot hyresgästerna inte samverkade gemensamt med tvångsförvaltaren genom att förbättra den allmänna renhållningen, så prioriterades den yttre och den gemensamma renhållningen framför insatserna i bostadslägenheterna.

Ett kontrakt mellan en hyresgäst och en hyresvärd är att betrakta som ett skriftligt avtal mellan de undertecknande parterna. Det är ett avtal som både binder och förpliktar. Det är en överenskommelse mellan hyresvärden och den enskilde kontraktsinnehavaren som regleras enligt ett juridiskt regelverk. De undertecknade kontrakten är knappast att betrakta som kollektiva handlingar i den bemärkelsen, att den enskildes lägenhetsunderhåll kan förväntas stå i direkt relation till den samverkan som hyresvärden anser sig uppnå med hyresgäster som kollektiv betraktat. Det borde vara svårt, att med juridiken som hjälpmedel, hävda kollektivets bristande renhållning som en bestämmande orsak för att lägenheternas nödvändiga underhåll skulle kunna sättas ur spel. Argumentet som framställde de enskilda kontraktsinnehavarnas ansvar för allmänna missförhållanden leder tankarna till ett falsarium, som bygger på hyresgästernas kollektiva skuld i förhållande till de ekonomiska ramarnas begränsningar. Det var en prioriteringsgrad som inriktades på flagranta missförhållanden där lägenheterna stod i skuggan av de ansträngningar som ägnades åt visibilitetens fysiska domäner.

Andra områden som tillhörde det fördoldas arsenal av bristande underhåll var de utrymmen som befanns under jord. Det var källar- och förrådsutrymmen samt garage som av olika skäl inte kunde användas för sina planerade ändamål. Detta var en del av en mängd missförhållanden som tvångsförvaltningen var medveten om, men inte kunde, ville eller hade möjlighet att korrigera inom sin mandatperiod. Ett halvt år efter förvaltningsuppdragets början betraktades fastigheten fortfarande vara tekniskt nedsliten till följd av ett långvarigt eftersatt underhåll. Flera brandskadade lägenheter hade inte åtgärdats och den yttre miljön betraktades vara skamfilad och torftig. Det var missförhållanden som var en del av hyresgästernas vardag och en av fastighetsskötarna förklarade de praktiska omständigheterna.

(FS) Det finns garage, men det finns inte någon som sätter ner sin bil där för då blir han ju bara bestulen. Men där är rent tomt. Där är kanske någon som kör ner och tvättar sin bil ibland.

(I) Källarförråden, är där också tomt?

(FS) Ja, vi har rivit alla förråd där. I skyddsrummen finns där förråd, men vi har städat ut alltihopa för att där inte skulle vara något brännbart. Sen rev vi förråden utanför skyddsrummen också.

(I) Men om hyresgästerna har en gammal möbel som dom vill förvara någonsans?

(FS) Det har dom inte. Nä här är *ingen* som sätter nåt i förråden.

Dessa av fastighetsförvaltningen kända tillstånd var av hyresgästerna ständigt kritiserade förhållanden. Kritiken möttes av löften om förändringar, men de omedelbara förbättringarna lät vänta på sig. Hyresgästernas uppfattning om de brister som var att förknippa med fastighetens skick kunde dock betraktas ur flera aspekter som var delar av problemens kärna.

Sen är det, det här med sopheringen. Vi har gått runt till varenda en och informerat om hur viktigt det är att paketera sopor och knyta sopsäckarna. Ändå slänger dom ner det i sopnedkastet. Jag har till och med sett hur dom stått och tömt kastruller med matrester rakt ner genom sopluckorna /.../ Araberna kan ju också sätta ut fruktlådor och sånt i trappuppgångarna beroende på att dom är stora familjer och tydligen köper mycket frukt och grönsaker.

En av hyresvärdens uppgifter är att upprätthålla ordning och trivsel för alla hyresgäster inom ett fastighetsbestånd, vilket kan vara en besvärlig uppgift när en hyresgästs ordning är den andres oordning. En fastighetsskötare uttryckte vad flera hyresgäster påpekat vid informella samtal som ägt rum.

Dom tar ju inte hit grisen och slaktar den här alltså, levande. Utan dom köper kanske en halv gris eller en låda eller så och så styckar dom upp den själv. Sen hamnar inälvor och sånt i en låda och sen ut med det i trappan. Ett hundhuvud hittades här i trappan. Jag har inte själv sett det men flera har berättat det (1994).

Det var en synbar och påtaglig oordning som innebar praktiska svårigheter som endast kunde övervinnas med hjälp av förändrade attityder bland delar av hyresgästernas led. Det var ett förändringsarbete som krävde mer än ett vällovligt informationsarbete och Formators första trevande försök med skrivna meddelanden i trapphusen och informerande pedagogik byttes ut mot de i SDS (930914) aviserade mänskliga kontakterna.

De direkta kontakterna mellan tvångsförvaltningens representanter och fastighetens hyresgäster öppnade möjligheter för de skilda aktörerna att uppfatta varandras verklighetsbilder. Personalens närhet till hyresgästerna gav en möjlighet att ge en ut-

ökad service, men framför allt innebar närheten att hyresgästerna med hjälp av släktingars och vänners hjälp kunde göra sig förstådda och lämna sina versioner av uppkomna problemområden. Trots externa insatser av förmedlande språkrör, så krävdes de enskilda fastighetsskötarna på ett ansenligt mått av flexibilitet och förmåga att tolka omvärldens behov. En fastighetsskötare förklarade sin vardags svårigheter med att försöka överbrygga ständigt uppkomna språkförbistringar.

Ibland kommer dom och säger att ”vattnet går upp”. Det har jag lärt mig nu att det är stopp i brunnen när ”vattnet går upp”. Och ”sprutar” vattnet, ja då är det en kran som droppar. Ja, det är ju jag som lär mig fast det är dom som säger fel. Ofta får man ju följa med och titta och se vad det är. När dom förklarar låter det oftast tio gånger värre än det är.

Det var praktiska problem som kunde undanröjas med hjälp av direkta observationer och flexibilitetens hjälp. Andra områden som kunde utlösa oordningens problematik tillhörde kvinnornas klassiska domäner. Tvättstugorna var geografiska utrymmen som endast kunde begagnas av ett mindre antal användare vid varje tillfälle. Hyresgästernas antal byggde därför på en turordning som krävde en viss planering av tid. Det var en aspekt som krävde planering av veckans dagar, men också av dygnets timmar. Detta var knappast en smärtfri procedur för de kvinnor vars behov av det geografiska utrymmet och maskinella utrustning kolliderade. Tiden och uppfattningen om de skilda tidsramarnas möjligheter var en faktor som fastighetföretagets representanter och delar av hyresgästerna betraktade ur olika perspektiv. Det var skilda uppfattningar som hade sitt ursprung i olika föreställningar om tidsplaneringens nödvändighet och en av fastighetsförvaltningens representanter förklarade sitt uppdrags svårigheter.

Dom har absolut ingen aning om tid t. ex. En sån enkel grej som är självklar för oss. Dom har ingen klocka och dom vet inte vad klockan är. Dom vet inte om det är förmiddag eller eftermiddag. Hur skall man då kunna veta när det är den siste och då hyran skall vara inbetald varje månad. Ja, sen är det ju hela den biten med tvättstugor som har varit ett enormt problem, i och med att dom inte har begrepp om tid. Så det är ju väldigt svårt för dom att sätta tider på tavlan. Dom kommer dagligen och ber att jag skall hjälpa dom med vilken dag det är och var dom skall sätta pluggen.

Tiden som mätinstrument är ett ofta omvittnat område där kulturella skillnader ger sig till känna. Åke Daun skriver t. ex. att det förmodligen är fullt möjligt att en italienare i Italien, som regelmässigt kommer 20 minuter för sent till avtalade möten, kan påstå sig bli irriterad på personer ”som inte är punktliga”. Vad han då syftar på är de som brukar komma – låt säga – en timme för sent. En person som i Sverige brukar komma 20 minuter för sent får däremot snart rykte om sig att vara dålig på att passa tider och vet själv om det (Daun, 1994 s 166). Vid italienarens något försenade möte med andra landsmän uppstår förmodligen inte några större problem efter-

som de, i grovt generaliserande drag, använder samma måttstock på sina handlingar. Däremot kan det uppstå problem vid den praktiska behandlingen av tidsaspektens definition i mötet med befolkningsgrupper, som har andra mått att mäta med.

”African Time” är ett annat exempel som antyder att det inom den afrikanska kontinenten finns ett utvidgat tidsbegrepp. Ett möte enligt det skämtsamt använda begreppet innebär att ett sammanträffande kan äga rum ungefär vid den tid som bestämts, med en avvikelse på några timmar åt det ena eller det andra hållet. Det är ungefärliga tidsangivelser som betraktas utgöra tillräckliga riktmärken för de aktiviteter som planeras.

Utan anspråk på ytterligare kulturella likheter skall det beaktas att det är denna form av riktmärken, som bland en del av hyresgästerna betraktats utgöra tillräckligt underlag för tidens disposition. Det är denna ungefärliga tidsplanering som inneburit konfliktområden mellan dem som följer en planerad och specifik tidsangivelse enligt offentlighetens kulturmönster och dem som följer en ungefärlig och till behovet anpassad föränderlighet.

De konflikter som kan uppstå i kölvattnen på skilda referensramar kan leda till skilda och uteslutande resultat. Konflikterna kan fördjupa tidigare meningsskiljaktigheter, men kan också leda till kommunikation som uppenbarar kontrahenternas skilda utgångslägen som i sin tur medverkar till en större förståelse för varandras inställning till problemområdenas orsak. För att uppnå kommunikation krävs kontakt mellan parterna, vilket därför kan bli ett eftersträvansvärt mål i sig. Inom psykologin talas ibland om ”kontaktmotivet”, som innebär att individer av olika anledningar söker efter kontakt med andra människor eller grupper. Det kan finnas olika bevekelsegrunder för människors strävan att nå kontakt, men när en människa väl fått förbindelse med en eftersträvansvärd person eller grupp kommer hon eller han också att uppföra sig på ett sådant sätt att kontakten upprätthålls (Madsen, 1976 s 182).

Tvångsförvaltningen hade på ett tidigt stadium uttalat ambitioner om att på olika sätt söka kontakt med hyresgästerna vilket antyder, att det redan i inledningsskedet fanns en föreställning om att det kanske krävdes personliga kontakter med hyresgästerna. I takt med tidens tand och uppdragets längd förvandlades dessa uttalade ambitioner till realiteternas praktik. Det var en praktik som underlättades av att hyresgästerna tillbringade en ansenlig del av dygnets timmar på de öppna platser, som gårdsplanen och trapphusen utgjorde. Det var ett tillstånd som kunde innebära kaos och oordning, men också betraktades i termer av öppenhet och gemenskap. En av tvångsförvaltningens representanter uttryckte saken så här:

Gemenskapen här mellan hyresgäster kan jag ju säga är bättre. Mycket bättre än i ett vanligt bostadsområde, om man nu skall prata om vanligt. Men jag menar, där man kommer upp i en trappa och man hör att det är nån annan som också har öppnat sin dörr, så skyndar man sig att stänga dörren för man vill inte träffa någon. Det existerar ju inte här ju. Här umgås man mer och pratar med varandra. Och om det är fint väder så springer ju alla ut på gården.

De personliga kontakterna mellan hyresgästerna och fastighetsföretagets personal utvecklades till en del av det sociala livet vilket ledde till att det utvecklades en praktik, som ibland innebar att det uppstod högst märkliga situationer. Hyresgästernas skulder till fastighetsägaren följdes upp av personliga påminnelser. Inkassokrav kunde följas av förvaltningens gratulationer på borgenärens födelsedag eller en blomma för att uppmärksamma den skuldsattes bemarkelsedag. Krav på vräkning och avflyttning till följd av ogulden hyra kunde kombineras med en odelad empati för de vräkningshotade familjemedlemmarnas livssituation. Den strikta inställning till hyreskulder som förvaltningsbolaget ursprungligen låtit förmedla krakelerade i sin praktiska utformning. Vräckningshoten kunde följas av fastighetsförvaltningens personliga kontakter med socialbyråns personal för att framföra en känslomässig vädjan, i syfte att slippa överlämna ärendet för avhysning som kunde innebära att minderåriga barn riskerade att utsättas för en socialt påfrestande situation.

Empatin blev en ledstjärna när förvaltningsbolagets personal tog del av människors glädje och sorg på ett sätt som ingav ökad förståelse inför människors svårigheter och levnadsöden. Det var en attityd som utvecklades genom närhet till de människor som berördes. Samtidigt var det en demonstration av de motstridiga känslornas praktik, som kan uppstå när människor förväntas utföra obehagliga handlingar under de personliga kontakternas former. Det var en situation som blir begriplig genom begrepp som *närhet* och *avstånd* i förhållande till de obehagliga handlingarnas utförande. Det är knappast okända fenomen och redan på trettioalet utfördes experiment som fortfarande kastar ljus över det geografiska och mentala avståndets inverkan för mänskliga handlingars praktiska utförande.

Richard La Pierre företog en 16.000 km lång bilresa genom USA i sällskap med ett kinesiskt par. Totalt besöktes 251 hotell och restauranger. Bland alla de hotell och restauranger som besöktes under vägen var det endast vid ett näringsställe som de nekades betjäning. Ungefär ett halvt år efter att resan hade avslutats, skickades ett brev till varje hotell och restaurang som de hade besökt. Brevet innehöll en förfrågan om de var villiga att välkomna kineser som gäster. Trots att ca. 90% av de tillfrågade avböjde ett tilltänkt besök hade de, sex månader tidigare, de facto betjänat de kinesiska gästerna. La Pierres förklaring till den bristande korrelationen mellan den symboliska situationen, som den skriftliga förfrågan var exempel på och det verkliga förloppets handlingar, var att den fiktiva situationen gav utrymme för generaliseringar om andra befolkningsgrupper och inte att förglömma, föreställningar om andra gästers reaktioner på de asiatiska besökare, som hade tänkt sig att besöka deras hotell eller restaurang. Det var generaliserande omdömen som tilläts styra de avböjande svaren som dock inte motsvarade verklighetens handlingar. La Pierre såg det kinesiska paret personliga framtoning som en bidragande orsak till verklighetens välkomnande handlingar och bildade, med sina observationer som bakgrund, en uppfattning som byggde på att de enskilda individerna genom sin klädsel, bagage, personliga säkerhet, öppna sinnelag eller med hjälp av språkets kodifierade betydelse kan forcera de barriärer som uppstår av generaliserande föreställningar (La Pierre, 1934 s 230-237).

En orsak till den bristande korrelationen mellan ord och handling var således den grad av närhet eller avstånd som utmärkte de skilda situationerna när beskedet läm-

nades. Även om det kinesiska paret hade ett öppet sinnelag och uppträdde med den säkerhet som krävdes för att erhålla ett korrekt bemötande var det, ur hotell- och restaurangägarnas synvinkel, förmodligen förenat med större samvetsbetänkligheter, att med hjälp av det personliga mötet undanbe sig besökarnas närvaro. Samtidigt underlättade sannolikt avståndet för de tillfrågade, som inte kände eller hade personlig kontakt med de presumtiva gästerna och därför inte behövde möta refuseringens måltavlor. Avståndet underlättade således en handling som bestod i att lämna ett negativt besked, samtidigt som närheten undergrävde möjligheten till en korrelation mellan en negativ inställning och en negativ handling.

Applicerat till den situation som Formators personal befann sig i var det svårare, att mot bakgrund av de personliga kontakter och goda relationer som de hade uppnått med enskilda hyresgäster, vara mänsklighetens domare som avskilde män, kvinnor och barn från deras hem. De levde därför i en konfliktbetonad tillvaro och växlade i sitt uppdrag mellan att ansvara för en förvaltning i gungning och fastighetens hyresgäster, med snäva ekonomiska marginaler eller andra sociala problem som kunde ha betydelse för uppdragets helhetsbild. Det var praktikens realiteter som innebar att det skapades överlappande ansvarsområden mellan fastighetsförvaltningens ekonomiska och tekniska uppdrag och en social omsorg om fastighetens hyresgäster. Närheten mellan fastighetsförvaltningens personal och hyresgästerna skapade, trots fastighetens fysiska brister, en ömsesidig förståelse och en av gårdslagsarbetarna⁶⁰ uttalade vad som föreföll vara en allmän uppfattning bland hyresgästerna under den tid som tvångsförvaltningen pågick, men även efter fastighetsförvaltningens kommande ägarväxlingar: ”Formator är mycket bättre än de förra ägarna som bara struntade i vad man än hade på hjärtat” (Rosengårdstidningen nr. 1994).

Egen ordning och andras oordning

På samma sätt som fredagen i de muslimska hemmen kan förknippas med både religion och det världsliga livets intåg är söndagen de kristna samhällenas helgdag. Söndagen är en av majoritetssamhällets sanktionerade vilodagar när myndigheterna och fastighetsägarnas representanter tillfälligt gör avsteg från det geografiska rummets arena. Under perioder har denna återkommande helgdag, tillsammans med jul- och nyårsfirande, frestat delar av hyresgästernas vilja till en fredlig samexistens med sina grannar i bostadsområdet. Delar av Gårdens hyresgäster har ständigt fört fram uppgifter om att söndagarna ”liknar en cirkus”. Enligt uppgifterna var det omöjligt att få ”lugn och ro”. De zigeniska hyresgästerna utpekades vara de stora orosmomenten, som under såväl vardagskvällar, söndagar, jul, nyår och andra högtider när ”Sverige går i pension” förvandlade området till ett världsligt kaos eller som en av hyresgästerna skrattande uttryckte sig: ”På lördagar och söndagar är det som Folkets Park!”

En möjlig förklaring till de mytomspunna helgirkusarna kan vara att fastighetsägarnas representanter inte var på plats. De gick inte att nå, utom i extrema eller aku-

60 Gårdslagsarbetet: se kap. 10:3.

ta lägen. Att området förvandlades till en cirkus, utan annan bevisföring än att hyresgästerna fanns överallt, pratade med en förhöjd ljudnivå, drack något som kunde vara både alkohol och lemonad eller att människor skrattade högt och lämnade skräp efter sig föranledde inte någon speciell bevakning. Samtidigt var det bristen på bevakning som kunde hålla den kaotiska bilden vid liv. Det har varit svårt att utröna anklagelsernas substans och en av vaktmästarna konstaterade kort: ”Dom är ovänner för det mesta. Och så skyller dom på varandra dom här grupperna. Zigenarna skyller på libaneserna och libaneserna skyller på zigenarna.” Det cirkusbetonade kaoset har varit svårt att upptäcka genom besök på området. De utpekade tiderna när kaoset, enligt informatörernas uppgifter, skulle äga rum har inte heller gett någon antydning om en förändrad livsrytm. Anklagelserna har inte gått de stigmatiserade förbi och en av dem som utpekats tillbakavisade kvällarnas och helgernas kaos: ”På kvällarna sitter vi här och dricker kaffe. Visst kastar vi skräp, men sen kallar vi på varandra. Hal-lå flickor! Nu går vi och städar, och vi städar inte bara efter oss själva!”

Skräp, ljud och oljud blir ordningens sammanhållande kedja av ett kaotiskt yttre som kräver sin förklaring. En av de hyresgäster, som inte själv var direkt berörd av anklagelserna, men som påtagit sig rollen av att vara förmedlande kontaktyta mellan hyresvärdens representanter och de hyresgäster, som utpekats vara ljudets normbrytande kommunikatörer förklarade orsaken till vittnesmålens utsagor:

När zigenare pratar så har dom lite högre röst och svenskar tror att dom hotar på något sätt. Och det är inte så. Man skall också tänka på deras tradition och var dom kommer ifrån. Dom kommer inte från Sverige i alla fall. Om svenskar åker till Italien. Vad skulle dom göra då? Italienarna är mycket värre än oss när dom pratar. Då skulle svenskarna inte våga säga ett ord till någon där i Italien. Om dom skulle åka till Napoli t. ex. *Där är mycket värre* (skrattande) där är mycket skrikande, det är bara så.

Vid ett annat tillfälle förklarade samma informant att det, i jämförelse med svenska förhållanden, fanns en generellt högre ljudnivå inom hela närområdet. Det var en ljudnivå som egentligen alla kunde betrakta sig vara delaktiga av och skulle därför inte jämföras med andra normer än dem, som utvecklats genom den sociala samvaron i det aktuella bostadsbeståndet. Det var en förklaring med kulturen som hjälpmedel samtidigt som han konstaterade att *allas* oljud gav utrymme för en kampanj mot enskilda grupper av hyresgäster, som riskerade att finna fäste hos hyresvärdens representanter.

Resonemanget utgick från en etnisk utgångspunkt med kulturen i fokus som förklaring till realiteternas tillstånd. Det var ett ställningstagande som byggde på förställningen om majoritetens förståelse för de lägre ljudnivåernas aktivitet. Det var en förklaringsmodell som byggde på nationalitet och etnicitet, förståelse och kampanj men knappast förklarade varför ljudnivåerna, även ur de störandes perspektiv, upplevdes vara ett störande tillstånd. Detta är ett fenomen som väckt många diskussioner och ibland har uttryckts som människors vilja att ha *lugn och ro*, men det är ganska uppenbart att denna önskan betyder skilda saker för olika människor.

En vägledning till den subjektiva upplevelsen av ljudstyrkans fenomen kan erhållas genom Francesco Alberonis reflektioner, som konstaterar att ljudnivåer skiljer sig mellan arbetarkvarter och områden befolkade av den övre medelklassen. Alberonis intryck från arbetarkvarteren är att alla kan höra vad som händer i grannens lägenhet, inte bara därför att väggarna är tunna, utan därför att alla ljud är starka och okontrollerade. De höga ljudnivåerna till trots, innebär inte att ljud från grannarna accepteras.

Men inte heller den som protesterar beter sig annorlunda, för han gör det genom att skrika och om han träffar grannen i trappan, klagar han upprört så att alla kan höra honom. Det är som om alla ville göra sig hörda, som om de ville tala om för de andra att de existerar och de protesterar bara för att de känner sig uteslutna. När de sedan accepteras i gemenskapen, glömmer de nämligen genast sin förtret och deltar i husets oväsen (Alberoni, 1987 s 62).

Med ledning av Alberonis upplevelser kan de skilda ljudnivåerna betraktas i termer av social närhet och mentalt avstånd, vilket innebär att människors ljud i olika lägen kan upplevas vara mer eller mindre störande, beroende på om de enskilda har möjlighet att vara delaktiga i de ljud som omger dem. Det är helt enkelt en fråga om delaktigheten sker med eller mot deras vilja. Främmande språk, med ljud som pockar på uppmärksamhet utan att medge insikt eller samvaro, kan betraktas vara en bildligt kollision mellan närvaro och avståndstagande.

Erving Goffman, som studerat vardagslivets dramatik och som behandlat närhet och avstånd i relation till vad han kallar de främre eller bakre regionerna (front- backstage), påpekar vad många har upplevt och ännu fler känner till. Han betraktar de nybyggda hyreshusens arkitektur⁶¹ behäftade med de bakre regionernas problem. Väggar som i realiteten bara är tunna avbalkningar kan visuellt skilja de olika lägenheterna åt men samtidigt släppa igenom alla ljuden från den aktivitet som bedrivs i en lägenhets främre och bakre regioner till grannlägenheten (Goffman, 1974 s 107). De främre regionerna kan vara ett vardagsrum, men också en gård eller en öppen plats där människor som inte har en nära eller familjär relation kan visa upp sig inför varandra. De främre regionerna tillhör de offentliga platser där främlingar har möjlighet att bedöma varandra vilket kan medföra en del svårigheter när uppvisningen sker inför en publik som förutom individuella skillnader också är utrustade med skilda kulturella repertoarer.

De kulturella repertoarerna är i grunden en uppsättning skilda referensramar som utvecklats mot bakgrund av befolkningsgruppers lika och skilda värden. I den mönsteruppsättning av kulturella värden som förekommer är majoritetssamhällets referensramar en del av ett större spektrum som kommer att finna sina anhängare och belackare i såväl helg som vardag. Genom att peka på andra gruppers ljudnivåer kan

61 Beträktelsen ingår i *Jaget och maskerna* som är den svenska utgåvan av *The presentation of self in everyday life* (1959). Vad som under slutet av 50-talet var nybyggnationer betraktas idag som äldre fastigheter, men applicerat på 70-talets miljonprogramområden äger resonemanget trots dessa förändringar aktuell giltighet.

också, för majoritetssamhället annars välkända helger som jul- och nyårsfirande, omges med en aura av suspekta handlingar. Detta demonstrerades vid ett av den lokala hyresgästföreningens möten (1996) när en av hyresgästerna, som inte omfattade julen i sina traditioner, uppehöll sig vid att zigeniska hyresgäster haft flera fester vid julens annalkande. Tiden strax efter julfirandet började nyårsmällare florera. Ljudet var ett konstant irritationsmoment och förknippades med de världsligt betonade festerna, som visserligen ansågs ha ett religiöst innehåll men framför allt förknippades med sammankomster som lydde under tvivelaktighetens förtecken.

(HG) – Jag såg det från mitt fönster och dom⁶² festade vid jul och nyårstid. Och dom drack, det såg man. Sen kastade folk in smällare i trappan och i soppnedkastet.

(HGF:s repr.) – Var det zigenare?

(HG) – Jag vet inte vem det var, men zigenare, dom festade ju mycket.

Resonemanget utgick från en illa dold irritation över tingens ordning och blotta åsynen av de zigeniska familjerna utgjorde föreställningen, om att familjerna förmodligen var att förknippa med *alla* oljud inom området under de aktuella perioderna när jul och nyårsfirande gick av stapeln. Det var en övertygelse som utgick från kunskap om privatlivets delar som betraktades i offentlighetens ljus och helgerna förvandlades till en av de presenterade konflikternas grundpelare, som knappast stod i relation till synliga förhållanden som skulle kunnat presenteras för en kritiskt granskande hyresnämnd. Det är en paradox att gemenskapen blev en del av den process som uteslöt samhällets övriga medlemmar. Ljudet blev en markerande vägg som både inkluderade och exkluderade hyresgästerna i skilda kategorier. Ljud och kaos blev karaktäriserande begrepp och de problematiska helgerna blev under perioder delar av hyresgästernas diskurser som riktades mot det omgivande samhället. Cirkusens helgdag förvandlades till ett särskiljande av gruppernas förmåga till anpassning och hyresgästernas klagomål var ett sätt att befästa sina individuella positioner hos det omgivande samhället. Skillnaden angavs mellan dem som kan och dem som inte kan, samtidigt som upplevelserna relaterades till en bild av samhällets objektiverade värden som innebar att de utpekade var behäftade med en oförmåga att följa ett bestämmande regelverk. Det var en bild som växelvis formulerades av delar från hyresgästernas skara, men också befästes med hjälp av de skilda hyresvärdar som passerade revy.

Vid HSB:s förvaltningsövertagande (oktober 1994) påbörjades åter ett inre och yttre underhåll av fastigheten. Det var ett nödvändigt underhåll som innebar att hantverkare och andra personalkategorier fanns inom området under kortare perioder. Under dagtid skedde det en koncentration av majoritetsbefolkningens representanter och det var därför ett intressant kapitel i fastighetens historia. Det var en tydlig gränsdragning mellan arbete och boende där de tillfälliga besökarna med arbetet som mål och hyresgästerna som boende representerade skilda och uteslutande kategorier. En av fastighetens arbetande aktörer demonstrerade denna gränsdragning ge-

62 Refereras till zigeniska hyresgäster; egen anm.

nom att berätta om en uppkommen dispyt mellan honom själv och en kvinnlig hyresgäst.

En gång vrålade hon på mig att släppa hissen när vi jobbade och lastade grejor. Hon skulle upp med barnvagnen, men hon kunde ju ställa den i trappan och inte vråla som ett djur. Men då sa hon att man inte kan ställa något i trappan för då stjåls det. Dom är ju för fan rädda för sig själva. Dom är ju zigenare allihopa.

Det var en kontrovers mellan enskilda individer, men det var också ett avståndstagande som förstärkte de motsättningar som uppstod genom etnicitetens markerande verkan. Det var en demonstration av föreställningen om *vi* och *dem* i termer av skilda och uteslutande kategorier. Det var ett resonemang som innebar att enskilda personer reducerades till en representation av *alla* individer inom samma befolkning med etnicitetens kännetecken som ett grupporienterande stigma. Samtidigt var det en uppdelning av arbetets aktörer och resten av befolkningen, men det var också en demonstration av de sociala normernas praktik. Det var en demonstration som följdes av flera jordnära exempel. Vid ett av dessa tillfällen när även socialtjänstens aktörer befann sig inom det geografiska rummet där de konfliktbetonade föreställningarna utspelades, demonstrerades denna uppdelning på ett sätt som uppenbarade föreställningen om anpassningens dolda symbolik.

Mellan "låghusens" väggar ägnade sig de mindre barnen åt att studera ett mindre antal "nykläckta" kycklingar som var dagens attraktion. Kvinnorna delade sina barns glädje över livets fjäderprydda mirakel, som verkade helt omedvetna om den uppståndelse deras närvaro innebar. Det var en rural scen i en urban miljö som inbegrep fastighetens hyresgäster men också socialtjänstens aktörer, som ägnade barnens förehavanden sitt odelade intresse. Det var en bild av glädje och harmoni, men det var också en bild av oordningens löst sammansatta organisation som var orsak till ett pyrande missnöje från de vaktmästare som hade i uppdrag att sköta det yttre underhållet. Det var ett missnöje som inte enbart reducerades till de efterlämningar som skulle kunna vara scenens efterspel. Det var inte endast en fråga om smuts eller orenhet. Det var en fråga om ordning, eller snarare brist på ordning, men det var också en utmaning mot de legitimerade värden som är förankrade i de oskrivna normer som förknippas med hyresförhållanden i ett urbant bostadsområde. I den ordväxling som följde framgick det att socialtjänstens aktörer förväntades bilda modeller för hur skick och ordning skulle framställas. De var inte enbart företrädare för sig själva utan också för det offentliga livets värden som i sin förlängning symboliserade majoritetens normbärande uppdrag. Det var föreställningen om tjänstemännens personifikation av Sverige och svenskarna och en av hyresvärdens representanter förklarade vid ett senare tillfälle sin syn på den kulturella framtoningens praktik:

Jag har till uppgift att sätta ordning på fastigheten i normalt boende va, normalt boende. Så då rättar vi oss inte efter olika kulturer utan det ska vara svenskt boende.

Störningarnas förklaring och motmaktens aktioner

Under HSB:s förvaltning av fastigheten 1995 och 1996 skickades minst 23 varningsbrev till hyresgäster i fastigheten med anledning av störningar relaterade till boendet⁶³. 22 av dessa störningsbrev adresserades till zigeniska hushåll. Det är intressant att notera att 13 av dessa, skickades under loppet av några dagar, de hade en kollektiv lydelse och informerades aldrig till socialtjänsten⁶⁴.

Malmö Datum (sommaren 1995)

Det har inkommit klagomål från flera hyresgäster i trappan att Ni ej följer de ordningsföreskrifter som gäller i fastigheten.

HSB MALMÖ EK FÖR har beslutat rikta en allvarlig varning till Er med anledning av ovanstående.

I anslutning härtill vill vi göra Er uppmärksam på att Ni även ansvarar för Era gästers och besökares uppträdande i och i omedelbar anslutning till fastigheten.

Om rättelse icke omedelbart sker eller nya klagomål inkommer, kommer vi att överlämna ärendet för rättslig prövning. En sådan prövning kan, om rätten finner skäl härtill leda till avhysning.

HSB MALMÖ EK FÖR

Brevet var byråkratiskt formulerat och innehållet kunde inte till alla delar förstås av de hyresgäster som erhållit HSB:s anmaning om rättelse. Samtal mellan de drabbade, förklaringar och översättningar från de läskunniga innebar emellertid att alla som berördes förstod att de kunde ”kastats ut”. Detta var i och för sig inte nya eller oprövade erfarenheter. De hade, som kollektiv betraktat, tidigare erfarenheter av bostadsmarknadens exkluderande verkan. Trots detta väckte beskedet en kollektiv indignation och diskussionens vågor stod höga. En av de första åtgärderna var att försöka utröna om de arabiska hyresgästerna också hade erhållit brev med ett likvärdigt innehåll. Arabiska hyresgäster hejdades därför av de zigeniska hyresgäster som erhållit de utdelade varningsbrev. Det stod ganska snart klart att det enbart var zigeniska hyresgäster, som erhållit brev med anledning av förmodade klagomål. När innebörden av att endast zigeniska hyresgäster, framför allt med polskt ursprung, erhållit dessa som det uppfattades, trakasserande meddelanden piskades stämningen upp.

63 Antalet varningsbrev kan vara fler. Vid det kollektiva utskick med 13 varningsbrev till zigeniska hushåll uppgav HSB att 28 varningsbrev hade skickats under samma period. Socialtjänsten hade dock inte erhållit nämnda brev och uppgifterna kan därför inte verifieras.

64 Enl. JB 12:25§ skall hyresvärden, om det förekommer störningar, ge hyresgästen tillsägelse att se till att störningarna upphör samt underrätta socialnämnden i den kommun där lägenheten är belägen. Socialnämnden behöver dock inte underrättas om hyresvärden säger upp avtalet med anledning av att störningarna är särskilt allvarliga med hänsyn till deras art eller omfång.

Enligt kollektivets inställning var det zigenare som trakasserades och tillhörde de drabbades skara, men det krävdes en strategi för att förankra denna inställning hos hyresvärden. Diskussionens vågor ledde till att det utsattes en tid, som med budkavlens hjälp förmedlades till alla berörda, att infinna sig för en demonstration av ett gemensamt ställningstagande. Kvinnorna skulle söka upp fastighetsföretaget och tala om hur sakerna egentligen förhöll sig. Tillsammans skulle de söka upp brevskrivaren som uppenbarligen var missledd i sin verklighetsuppfattning om de korrekta förhållandenas tillstånd.

HSB:s kontor hade öppet under aviserade tider. Kontorets öppethållande var en service i förhållande till fastighetens hyresgäster som kunde ha praktiska problem eller andra besvär relaterade till sitt boende. Brevens innehåll var onekligen till besvär för de hyresgäster som erhållit dessa skriftliga varningsbrev. Kontorets service antog därmed en ny och oprövad funktion som kollektivets målinriktade klagomur. En försiktig fråga om representantskapets möjligheter, som skulle kunna innebära att endast ett fåtal av hyresgästerna erhöll de övrigas uppdrag avfärdades på ett tidigt stadium. Detta var ett spørsmål som berörde alla som hade erhållit brev från hyresvärden vilket innebar att alla, som överhuvudtaget hade möjlighet, också skulle delta i kollektivets gemensamma intresse.

Vid utsatt tid samlades en skara zigeniska kvinnor som representerade hushållens samlade motstånd. Det var en iögonfallande grupp människor som samlades för att uppsöka kontoret. Endast en man anslöt sig till det kvinnliga sällskapet. Det var uppenbart för alla som deltog, att kvinnorna förde befålet och den ensamme mannen intog en avvaktande hållning. Socialförvaltningens representanter hade vid sina besök på området informerats om det planerade besöket och hade, med hyresgästernas medgivande, intagit en funktion av deras utsända observatörer av mötets utformning. Kvinnor och barn åtföljdes därför av två socialarbetare och en ensam zigenisk man som bildade en gemensam stödarmé⁶⁵. En av de yngre pojkarna var dagen till ära klädd i en grön sammetskjol. Denna mundering eftersom han inte ville låta sin äldre syster överglänsa honom med sina kreaturer. Tilltaget väckte en allmän munterhet och vid den korta promenaden till HSB:s kontor var det svårt att upptäcka den underliggande ilskan, som getts till uttryck och var grunden för dagens aktion.

Den överraskande entrén hade avsedd effekt. HSB:s personal var oförberedd och förstod till en början knappast vad som var å färde, när de ombads att förklara anklagelsernas substans samtidigt som den kvinnliga hyresförmedlaren på ett otryckbart sätt ombads att ägna sig åt en annan sysselsättning. Kvinnorna viftade upprört med en kopia av ett svar till varningsbrevet⁶⁶ som skulle nå HSB via postgång följande dag. Den efterföljande diskussionen utmärktes av anklagelser och motanklagelser i en kollektiv anda, som inbegrep fastighetsägaren som uttryck för en större organisa-

65 Därtill kompletterades den fulltaliga gruppen av min egen närvaro.

66 Min direkta involvering har bestått i att jag för de anklagade hyresgästernas räkning författat ett skriftligt svar till dessa 13 hushåll som erhållit s. k. ”störningsbrev”, samt till övriga hyresgäster som sökt min hjälp i samma ärende. Dessa insatser skall inte förväxlas med en professionellt betonad roll som socialarbetare, eftersom jag i den ombedda ”hjälpfunktionen” inte påverkat de enskilda individernas ekonomiska bistånd eller omfånget av socialt stöd i någon form från socialtjänsten.

tion och zigenare som en del av ett större sammanhang. Det var en grupporienterad kraftmätning som endast avbröts av socialarbetarnas argumentativa, men diplomatiska aktioner när socialarbetarna gjorde sig till tolk för hyresgästernas uppdämda ilska och krävde att det kom till stånd ett möte mellan HSB:s ansvarige representant och de utpekade hyresgästerna.

Vid det efterföljande mötet, som anordnades på de zigeniska kvinnornas villkor, samlades elva (11) kvinnor av de tretton (13) hushåll som erhållit varningsbrev med anledning av de påstådda störningar som förekommit. Detta var en angelägenhet där kvinnorna representerade sig själva och sina familjer. Männerna höll sig därför avvaktande och befann sig utanför den direkta mötesplatsens aktioner. Två av de tretton hushåll som inte kunde närvara, men som också erhållit varningsbrev, representerades av de närvarande hyresgästerna som kollektiv betraktat. Förutom de hyresgäster som direkt berördes fanns en tolk närvarande och representanter för HSB, HGF, Invandrarförvaltningen och socialtjänsten samt en zigenisk man som dock inte erhållit några klagomål på sitt boende⁶⁷.

Efter de inledande fraserna, kaffe, tilltugg och en presentation av mötesdeltagarna tog mötet vid där spontanbesökets argumentation hade avstannat. Enligt HSB rådde det otillfredsställande förhållanden inom fastigheten. Smuts, skräp och föroreningar förekom i trapporna och runt om fastigheten. Påståendet följdes av hyresgästernas nickningar och instämmanden. Jovisst, de var också missnöjda med sakernas tillstånd, men det ansågs framför allt vara resultatet av en arabisk och ”turkisk” inflyttning⁶⁸. Skuldfrågan gick inte att utreda med mindre än att de enskilda individer som begått regelbrott kunde pekats ut. Detta var en omöjlighet som inte HSB:s representant för dagen kunde bistå med. Istället möttes hyresgästerna av påminnelser om att de hade ett fint boende och ett önskemål om att de tillsammans med fastighetsägarens representanter skulle kunna hålla rent i området. Bilden av det *fina boendet* krakelerade i takt med allmänt hållna beskrivningar om föroreningar, höga ljud, skrik, väsen och hot. Inte några enskilda individer kunde pekats ut och diskussionen började gå i cirklar.

Kvinnorna försökte då att bryta mönstret genom att införa mer praktiskt betona- de frågeställningar på dagordningen. Tvättmaskinerna räckte inte. Det behövdes utökade möjligheter att använda tvättutrymmena och det var svårt att få tvätten torr inom de utmäta tidsramarna. En del av ”turkarna” och araberna städade inte efter sig och det förekom bråk i tvättstugorna. Detta var problem som löstes mellan de enskilda individer som var direkt involverade och de zigeniska hyresgästerna förde sällan fram sina åsikter till fastighetsägaren i form av klagomål. Vid mötet riktades däremot en massiv kritik mot hyresvärden som hade tillåtit inflyttning av ”turkarna” som skilde sig från både zigeniska och arabiska hyresgäster. En av kvinnorna som tidvis förde

67 Därtill kompletterades mötesdeltagarna med min egen närvaro, som dock inte representerade någon kommunal inrättning eller några enskilda personer.

68 De enskilda individer eller familjer som inte klassificerades under beteckningen araber eller zigenare betraktades ofast som ”turkar”, oavsett om de hade ett turkiskt ursprung eller inte. De betraktades också, i motsats till zigenarna själva, som ”svarta”. I förhållande till den svenska befolkningen betraktade däremot zigenarna sig som ”mörka”, ibland kunde också de etniska skillnaderna betecknas som relationen mellan ”svarta” och ”vita”.

ordet formulerade kvinnornas allmänna synpunkter. ”Varför tillåter ni turkarna att komma hit och blanda sig med zigenare? Dom är svarta, det är inte vi. Dom har ingen kultur, men det har vi. Dom har ett annat språk och vi kan inte förstå varandra. Vem gör allt detta som du berättar om? Jo, det gör turkarna. Det gör inte vi. Här finns zigeniska barn, turkiska barn, arabiska barn och barn från andra delar av området. Vi kan inte ansvara för *alla* barn.” Den sistnämnda anmärkningen föranledde fastighetsägarens representant att med pedagogiskt lugn svara ”Jo, alla har ansvar.” Invändningen möttes av kvinnornas gemensamma och kan tyckas berättigade frågeställning: ”Varför har då bara vi fått klagomål?”

Nedskräpning och praktiska svårigheter orsakades, enligt den allmänna mening- en, av andra än de egna familjemedlemmarna och antydningar gavs att dessa problem uppstod i kölvattnet av den arabiska och ”turkiska” inflyttningen, men i likhet med fastighetsägarens klagomål var dessa beskyllningar allmänt hållna och de som utförde regelbrotten var därför svåra att identifiera. De senast inflyttade hyresgästerna betraktades dessutom vara belastade genom att tillhöra ett folkslag *utan kultur*. Som parentes kan nämnas att de arabiska hyresgästerna, ur ett zigeniskt perspektiv, aldrig betraktades tillhöra ett kulturlöst folk. Vid de meningsskiljaktigheter, som uppstod mellan zigeniska och arabiska hyresgäster, betraktades de däremot vara i besittning av en *annan kultur*.

Med utgångspunkt från skuldfrågan, i förhållande till de skilda kulturernas representation, applicerades regelbrotten med retorikens elegans till tvättplatsen för bilar som var låst. Enligt fastighetsägaren hade det förekommit oljeutsläpp som det var besvärligt att åtgärda, vilket hade medfört att delar av garaget nu inte kunde användas. Kvinnorna förde skickligt ett allmänt resonemang som berörde biltvätt och oljeutsläpp som utmynnade i mycket bestämda påpekanden, som i korthet innebar att deras män definitivt inte var skyldiga till de oljeutsläpp som förekommit i tvätthallen. De iklädde sig rollen av familjernas samlade språkrör och påtalade att det faktiskt kunde vara både ”turkiska”, arabiska eller andra män som ställde till oreda. En sak var alla kvinnorna rörande överens om. Det var *inte deras män* som spillde olja eller förorenade. Deras krav var att fastighetsägaren vid varje form av klagomål som riktades mot dem angav tid, plats, händelse och vem eller vilka personer som varit inblandade i regelbrotten.

Trots att de zigeniska kvinnorna betraktade sina familjer som särskilt utpekade fanns det en stark övertygelse, att alla mörka, svarta, ”turkar”, araber och zigenare, ur ett svenskt perspektiv, betraktades genom avståndstagandets periskop. Det var en övertygelse som åskådliggjordes genom ett påpekande av identifieringens problematik, i förhållande till etnicitetens uppdragna gränser mellan minoritetetsgrupperna och den dominerande befolkning, som hyresvärden representerade: ”Tänk på att nästan alla som bor här är mörka. Hur kan man skilja en arab från en zigenare? Jag städar varje dag utanför min trappa. Jag städar vid sopnedkastet och där är alltid smutsigt. Ibland städar jag hissen också, men jag kan ju städa händerna av mig. Här blir ju aldrig rent.” Kvinnorna avslutade med att understryka att all smuts inte behövde härledas till zigenare, vilket föranledde fastighetsägarens representant, som vid

det här laget såg trött och bekymrad ut, att fråga ”Vi vet ju inte vem som är polska zigenare. Hur tror Ni att vi kan ha pekat ut polska zigenare som grupp?”

Detta var en fråga som endast kan besvaras mot bakgrund av kännedom om fastighetens etniska sammansättning. Den större andelen hyresgäster med en nationalitetstillhörighet i Polen tillhörde den numerärt största zigeniska gruppen. De tillhörde därför den etniska grupp som mer än andra ansågs representera de olägenheter som förknippades med zigenarnas historiska stigma. Det var ett mönster som exkluderade urskiljbara hyresgäster i termer av orenhet med en stigmatiserande verkan. Händelsernas paradigm för tankarna till Jonas Frykmans studie av stigmatiseringen inom bondesamhället. Frykman behandlar visserligen kvinnornas och särskilt de ogifta mödrarnas situation i ett historiskt perspektiv, men med lite eftertanke är det parallellernas situation som fastighetens konfliktbetonade verklighet visat prov på. Frykman konstaterar att orenhetsstämpeln är en effektiv kulturell uppfinning när människor önskar ställa någon utanför den samhälleliga gemenskapen. De personer som ärligt folk inte vill komma i kontakt med eller anser sig ha anledning att frukta tillvitas egenskapen att vara orena. Så var det med rackaren, så var det med bödeln och så i viss mån med horan⁶⁹ (Frykman, 1993 s 172). Resonemanget kan utan större svårigheter överföras till de aktuella föreställningarna om zigenare, araber eller andra grupper som under objektivitetens mantel och byråkratins formaliserade språkbruk tillvitas orenhetens egenskaper.

HSB:s grupporienterade aktion, som visserligen adresserades till enskilda kontraktsinnehavare, hade stött på motmaktens aktörer. Kvinnorna, i sin egenskap av hushållens representanter, förde fram sitt försvar med utgångspunkt från kollektivets oralt väpnade kamp. Denna väpnade kamp åtföljdes av etnicitetens gränsbevarande stöd i manlighetens tecken med diplomatin som främsta hjälpmedel. Det var en inre organisatorisk fördelning mellan uppdragets kontrahenter som säkerställde den yttre och inre balansen mellan den grupporienterade aktionen och omvärldens reaktioner. Det var ett motstånd mot bilden av en självklar ordning som placerade de utpekade normbrytarna i maktlöshetens positioner, men det var också de underordnades positioner som födde kollektivets motstånd mot vad som uppfattades vara diskriminerings förtäckta fraser. Till sin yttersta konsekvens var det en kamp om rätten att tolka de sociala värden som omgav verklighetens vardagsbetonade händelser.

Fastighetsägarnas selektiva retention

Det har funnits ett skötsamhetsideal där graden av social närhet spelat en avgörande roll för hur hyresgästerna uppfattat sina grannars möjligheter att följa de synliga eller osynliga regler och normer som finns inom ett bostadsområde⁷⁰. Det har också funnits enskilda röster som gett uttryck för önskemål om en inflyttning av svenskar i

69 ”Horan” används i betydelsen kvinna som överbevisats om osedlighet enligt bondesamhällets normuppbyggnad.

70 Se kap. 9:3.

området. Det har varit ett önskemål som drivits fram av en föreställning om att svensarna, som kollektiv betraktat, är en garant för ordningens upprätthållande.

Genom individernas egen ordning har bilden skapats av en yttre oordning, som knappast gett den enhetliga prägel som ibland skönmålat i termer av svenskhetens attribut. Balkongerna som är en av de mest påtagliga markörerna av huskropparnas karaktär har genom invånarna givits en heterogen prägel. Det är också balkongerna som utgjort vittnesbärarnas synliga argument för en ändrad ordning. ”Man kan inte tro att detta är Sverige” har det ibland utropats med åtföljande gester mot husväggarnas skiftande utseende. De gester, grimaser och tonlägen som budskapen åtföljts av har med all önskvärd tydlighet visat, att de utpekade ytorna betraktats vara markerade områden i behov av förändring.

En del balkonger avviker från standardutseendet och har målats blå eller givits gröna nyanser. Parabolantenner trängs med tvätt som skall torka och filter som hänger till vädring. Det är en synlig oordning som utgår från de enskilda hyresgästernas särskilda behov. Med balkongerna som bevisvärde har den omvittnade ordningen ett permanent utseende. Det är bilden av ett kaos som inte försvinner med rengöringstruckens framfart och det är denna skenbara brist på ordning som utgjort klagomålets synliga bevis.

Vid klagomål som riktat sig mot den bristande homogeniteten har realiteternas förhållanden betraktats vara ett bevis för den svenska befolkningens frånvaro. Det är också ett argument som har använts i förhållande till fastighetsägare och myndighetspersoner som gett uttryck för hyresgästernas föreställningar om den institutionella världens normer och värderingar. Trots att de klagande ibland själva har hängt tvätt och filter på sina balkonger, monterat upp parabolantenner och genom sina egna aktioner medverkat till området visibla heterogena prägel så har argumenten placerat de klagande bland skötsamhetsidealets tydliga förespråkare. Genom den öppna argumentationen har det uppstått en exkluderande markering av den del av befolkningen som betraktats befinna sig på ett längre kulturellt avstånd från majoritetsbefolkningens normer och värderingar. Det är denna del av befolkningen som ställts i relation till de svenska normernas praktik.

Det är de spridda önskemålen om inflyttning av svenska hyresgäster som har funnit fäste hos de hyresvärdar som växlat under årens lopp. Formators representanter uttryckte en önskan att utveckla ”svenskläget” eller ”svenskhyllan” till en ”plata” av svenskar. Detta var en vision som lämnades i arv till efterträdarna och vid fastighetsägarskiftet 1994 skrev SDS att Leif Kruuse (HSB) redan hade samlat dem som bodde i huset till informationsmöten. Vid dessa möten hade reaktionerna på HSB:s ambitioner och framtidens önskemål uttalats – ”Vi har faktiskt redan mötts av spontana applåder när vi berättat om våra planer. Det enda hyresgästerna klagat på är att det bor för få svenskar i husen” (SDS 941121).

Informationsmötena med hyresgästerna, som hade ägt rum i början av oktober (1994) pekade dock på att prioriteringslistan med önskemål i första hand hade en praktisk inriktning. Mot bakgrund av tidigare erfarenheter var det en demonstration av repriserens process som tenderade att bli upplevelsernas praktik. Tvättstugorna var få och underdimensionerade. De var belägna i källarutrymmena, som omvittnat

besöktes av ovälkomna främlingar. Det var, mot bakgrund av dessa erfarenheter, ett starkt önskemål att flytta tvättstugorna från källar- till markplan. Ett annat förslag, som skulle kunna utestänga obehöriga, var att fastigheten utrustades med porttelefoner eller kodlås. Vid informationsmötena med de arabiska hyresgästerna framkom för övrigt också önskemål om sänkta hyror för femrumslägenheterna, vilket betraktades vara en logisk konsekvens av att hyrorna sänktes för tre- och fyrrumslägenheterna. Ett annat grundläggande argument för ytterligare hyressänkningar var att de arabiska familjerna ansåg sig vara rekryteringsaktörer. De hade rekommenderat fastigheten som inflyttningsobjekt. Genom värningskampanjer bland sina släktingar och vänner hade de blivit HSB:s informella annonsörer. ”Det är vi som skaffar hyresgästerna” var ett återkommande argument i debatten om hyressänkningarnas nödvändighet. I förlängningen ledde argumentationen till önskemål om insyn och kontroll av vem som flyttade in i ”deras” hus. Insyn, delaktighet och kontroll var prioriteringarnas steg som förväntades säkerställa en nödvändig ordning. Det var en inkluderande och uteslutande ordning som byggde på de enskilda hyresgästernas nätverk och kunskap om släktingar och vänners meriterande karaktärer.

Enstaka hushåll som betraktades tillhöra gruppen skötsamma hyresgäster erhöll efter HSB:s köp av fastigheten kontrakt på lägenheter som var belägna i den intill liggande fastigheten. Det skedde en statusfördelning mellan de hushåll som bodde på ”Zigenargården” och den fastighet som inte hade samma belastande stigma. Ur geografisk synpunkt är det ett avstånd mellan de båda fastigheterna som inte medger ett längre promenadstråk än vad som kan tillryggaläggas på någon minut. Trots detta ringa avstånd bildades det en symbolisk gränsdragning mellan de hyresgäster som hade erhållit en lägenhet på den gård, som betraktades vara beviset för en omvittnad ordning och de hyresgäster som bodde kvar på den ”Zigenska Gården”. En av de kvinnor som flyttat ca. 100 meter väster om oordningens stigmatiserade bofäste förklarade med en fnysning, att ”på den Gården kan man inte bo. Där är ju farligt!” Det var en markering av det skötsamhetsideal som betraktades vara en allmän riktlinje för de normer och värderingar som idealiserades i termer av svenskhetens ideal.

Under den tid som HSB gästspelade som hyresvärd⁷¹ skedde således en mindre omflyttning av de hyresgäster som betraktades tillhöra de skötsammas led. Samtidigt med påbörjade renoveringar planerades förbättringar i enlighet med hyresgästernas önskemål. Kodlås eller porttelefoner skulle installeras vid entréerna. På sikt skulle tvättstugorna i ”höghuset” flyttas till gatuplan. Det skulle också införas någon form av BO-skola för nyinflyttade hyresgäster. Det var en planering av undervisning i konsten att bo i ett modernt bostadsområde med instruktioner i tvättmaskinernas, soppnedkastens eller andra maskinella utrustningars användningsområden. Enligt det planerade utbildningsprogrammet skulle alla erhålla nödvändig information, för att kunna efterleva ett för fastigheten gemensamt uppställt regelsystem. I sammanhanget kan nämnas att HSB, i samarbete med den lokala HGF, faktiskt gjorde noterbara försök att nå hyresgästerna i syfte att lämna praktiska anvisningar och en grundläggande information om hyresgästernas skyldigheter och rättigheter i förhållande till

71 Fr. o. m. oktober 1994 t. o. m. oktober 1995.

varandra och fastighetens förvaltning. För att göra mötena attraktiva utlovades 3 kg tvättmedel till alla hushåll som bevistade informationsmötena. Ett av dessa mötenes syften var, att familjerna skulle vara medvetna om att det existerade ett regelsystem som var enhetligt och gällde för alla. På det här sättet förväntades flera konfliktområden minska i intensitet alternativt helt försvinna. Det var en paradox att tvättmedlet, som förväntades utgöra informationens attraktionskraft, blev orsak till visserligen mindre, men dock konflikter och hushållens bevakning av varandras eventuella favörer

Förutom tilltänkta renoveringar och förbättringar planerades dessutom affärsverksamheter i en del av fastighetens bottenplan. De planerade affärsverksamheterna och möjlighet att hyra lokaler till subventionerade priser lockade intresset hos en del av hyresgästerna. Kort efter den annonserade planeringen av affärsverksamheterna uppgav HSB att de hade kontakt med hyresgäster som meddelat sitt intresse. Dessa planer, som följdes av en kö med hyresgäster som behövde en plattform för att kunna etablera sig inom olika näringsgrenar, innebar bl. a. att kommunen som bedrivit verksamhet tillsammans med föreningen Jogo-Lovara⁷², tvingades upphöra med den verksamhet som bedrivits i lokalen⁷³. Det var en tid av löften om förbättringar. Tvättstugorna skulle moderniseras, BO-skola stod på programmet och det skulle etableras omfattande torg- och butiksverksamhet som skulle göra området attraktivt. Det var visionernas och önskningarnas tid som följdes av löften som sällan eller aldrig infriades.

De Brustna löfena åskådliggjordes bl. a. i de möten som skedde mellan HSB och den manliga delen av den lokala HGF:s representanter, som hade ett underliggande uppdrag att verka som vapendragare för delar av hyresgästerna med etniciteten som särskiljande verktyg. Samtidigt hade den lokala HGF:s representanter en allmän uppgift, som bestod i att försöka påverka fastighetsförvaltningen till att utföra såväl nödvändiga som önskvärda förbättringar, som skulle kunna komma alla hyresgäster till godo. Det var ett uppdrag, som under den tid som passerat visat sig ge skiftande, men begränsad utdelning. Drygt ett år efter ägarskiftet (jan. 1996), demonstrerades begränsningarna åter igen när fastighetsägaren lät meddela att det var förenat med stora kostnader att åtgärda tvättstugorna. Mot bakgrund av fastighetens historiska bakgrund var det ett närmast klassiskt besked som lämnades fram. Kostnaderna för övrigt underhåll hade enligt HSB nått sådana dimensioner att ytterligare åtgärder med nödvändighet måste minimeras. En del av lägenheterna hade renoverats, buskar hade ansats, målningsarbeten hade utförts och garaget hade iordningställt. Det var exempel på ett ekonomiskt slukande underhåll⁷⁴ som tvingade fram en passivitet i förhållande andra planerade åtgärder. Tvättstugorna var en sådan åtgärd som inte

72 Se kap. 10:2.

73 Vid ägarbytet 96/97 när Nor Sve tillträdde med fastighetsägaransvar erhöll kommunen ett nytt kontrakt, men med lokaler i en annan del av fastigheten.

74 Enligt SDS (961127) hade HSB under sin tid som ägare renoverat fastigheten för 20 milj. kr. vilket är en ansenlig summa, men inte förändrar det faktum att de av hyresgästerna prioriterade och av fastighetsägaren utlovade förbättringarna lät vänta på sig. Kostnaderna ingår dessutom i ett större sammanhang och skall ställas i relation till senare försäljning av Landsfiskalen 1 och 2, bestående av

kunde ske under närmast överskådlig tid och underhållet behövde inriktas på andra, för dagen mer nödvändiga insatser. Det är möjligt att det praktiska urvalet av planeerade förbättringar var en följd av tillfälligheternas spratt, men mot bakgrund av kvinnornas ställning utanför hemmet verkar det vara mer än en tanke att det var just kvinnornas praktiska hjälpmedel som blev eftersatta. Det var tillfälligheternas paradigm som befäste vanans makt av de underordnades position.

Trots beskeden som med vanans makt blivit en del av hyresgästernas vardag möttes dagens information av männens protester och de förklarade med en mun att tvätten var mycket svår att få torr. Männens invändningar bemöttes av HSB:s manliga representanter. Om de centrifugerade tvätten och hängde upp den i torkrummet utan att fylla på med mera våt tvätt så skulle systemet fungera. Begrepp som centrifugering, kall- och varmluft, följt av tekniska förklaringar och goda råd föreföll vara ägnade att undanröja de praktiska svårigheternas verklighetsupplevelser. Trots en arsenal av förklaringar till de upplevda bristerna såg hyresgästerna tveksamma ut och framhärjade med sina synpunkter, dock utan kraft i form av nödvändiga och motbevisande argument. De teoretiska förklaringsmodellerna som omgav blöt tvätt, torkning och bakomliggande orsaker blev allt mer invecklade och inte någon människa, som endast var utrustad med en allmän inblick i rengörande mysterier av textilier, skulle kunnat avslöja problematikens kärna. Vid det aktuella tillfället, som för övrigt följdes av ett studiebesök i tvättstugorna, fanns det en kvinna från HGF närvarande⁷⁵. Hon var enligt ett numerärt betraktelsesätt i minoritet och männen talade med varandra om kvinnornas domäner som de hade ringa erfarenheter av. De manliga språkrören talade med andra män om det kvinnliga släktets ansvarsområde och tvättmaskinerna förblev en olöst gåta med efterföljande problem för de kvinnor som hade att hantera problematikens följder.

Kvinnornas rädsla för de källarutrymmen som tvättstugorna var belägna i hantaderas visserligen med förståelse, men underställdes de ekonomiska realiteternas budgeterade kalkyler. Rädslan för främlingar, narkomaner eller våldsverkare var en del av hyresgästernas vardag och möttes av hyresvärdarnas anteckningar och löften om kontakt med närpolisen och överenskommelser med vaktbolag. Det var en problematik som hade penetrerats med de hyresvärdar som växlat i området, men det var också vardagsupplevelser som riskerade att förstärka de tendenser som utvecklades mot informella bevakningspatruller, med kontroll och säkerhet som nödvändiga ledstjärnor för en trygg miljö i kollektivismens anda. Det var en sammansatt problembild som hyresvärderna tog del av. Det var en problembild som lämnats i arv från Styrmannen (1992), till Formator (1993), vidare till HSB (1994) och slutligen till Nor Sve⁷⁶, det företag som övertog fastigheten vid årsslutet 1996.

sammanlagt 329 lägenheter som såldes vidare till Nor Sve för 53.5 milj. kr. Ca. 18 månader tidigare hade Landsfiskalen 2 köpts in på exekutiv auktion för 9.1 milj. kr. vilket vid den aktuella tiden uppgavs vara ett pris som låg ungefär 3 – 5 milj. kr. under marknadspriset (SDS 940507).

75 Dessutom var även jag närvarande, vilket naturligtvis ökade det kvinnliga antalet. Vid de aktuella tillfällena förhöll jag mig emellertid avvaktande och störde sällan eller aldrig mötenas ordning.

76 Vid hyresgästernas första möte med Nor Sve:s förvaltare, som var HSB:s efterträdare demonstrerades återigen hyresgästernas erfarenheter av skrinlagda förbättringar. Tvättstugorna föreföll inte läng-

I den mån de skiftande hyresvärdarnas representanter passerat revy och visserligen lyssnat på hyresgästerna, men inte haft vilja eller möjlighet att tillmötesgå deras krav på förändringar av den yttre och inre miljön framstår förhållandet som paradoxernas tillstånd. Hyresgästernas krav har varit att erhålla ett kvalitetsmässigt högre underhåll av bostäder och de gemensamma ytor som finns inom, mellan och på huskropparna som utgör befolkningsgruppernas yttre kännetecken på en bostadsmässig skötsamhet. Hyresgästerna har visat en vilja att föra in Sverige i bostadsområdet genom en kvalitetsmässig förbättring av det underhåll som efterlyses. Samtidigt har hyresvärdarnas vilja att förbättra området fokuserats till en önskan om en förändrad befolkningsstruktur med inriktning på den etniska fördelningen bland hyresgästernas led.

Med facit i hand kan det sägas att den oavbrutna växlingen av fastighetsägare och hyresvärdar har inneburit att förvaltningen lidit av selektiv retention i förhållande till utlovade renoveringar, förbättringar och andra förändringar. Hyresvärdarnas seriebetonade viljeinriktningar kan delvis karaktäriseras av deras vision av att vilja ändra befolkningsunderlag. Vilket i praktiken har inneburit att hyresvärdarna, med ett selektivt urval av hyresgästernas egna utsagor som underlag, koncentrerat sitt intresse till hyresgästernas nationalitet och etnicitet, samtidigt som hyresgästerna fokuserat sina önskemål om förändringar i svenskhetens tecken till fastigheten som en fysisk och materiell kropp. Det är önskemål med en delvis exkluderande verkan som i sin förlängning har lett till att fastighetens brister förvandlats till föreställningen om hyresgästernas brister.

10:5 Sammanfattande kommentar: Det sociala livets institutionaliserade former

Institutionella relationer har antagits som en samlade beteckning för en alldeles speciell form av relationer, som utgör de enskilda individernas grundläggande kommunikationsled till skilda organisationer, som finns inom samhällets ramar. Organisationerna kan vara exempel på delar av myndigheternas offentliga liv, men det kan också vara delar av religionens institutioner. Det är organisationer som har skilda utgångspunkter för de uppgifter, som ligger till grund för de enskildas kontaktytor med det offentliga livet som institutionerna symboliserar. Trots detta har de samhällets acceptans och verksamheternas aktörer tillhör därför de grupper som har möjligheter att påverka samhällets kulturbärande normer.

re vara relevanta renoveringsobjekt. Det tidigare framförda önskemålet om portkoder blev föremål för en ny diskussion och hyresgästernas rädsla för ovälkomna besökare möttes med föga lugnande besked. Numera hade polisen fastigheten under uppsyn och det pågick narkotikaspaning, vilket knappast var en nyhet för alla berörda, som dessutom betraktade beskedet vara en officiell hemlighet. Några konkreta och påtagliga förbättringar utlovades dock inte, eftersom de ekonomiska kalkylerna i förlängningen fick avgöra vilka förbättringar som skulle prioriteras. Därmed avslutades fältarbetets direkta observationer som berörde hyresgästernas relationer till bostadsföretagen.

Med begrepp som etnicitet och kultur i fokus har de offentliga institutionerna antagit ett alldeles speciellt förhållande till de enskilda individer som möter delar av organisationernas representanter. Det är ett förhållande som bygger på möten inom den offentliga arenan mellan enskilda aktörer som representerar olika positioner inom ett större sammanhang, som organisationernas verksamhetsradier utgör. Det är ett möte mellan dem som representerar samhällets objektiverade värden och dem som tilldelats roller, som tillhör de underställdas positioner. Det är ett tillstånd som präglas av positionernas maktförhållanden, men också uppvisar en dynamik som uppstår genom motmaktens aktioner där motståndet kan utmärkas av en verbal krigföring, men också kan identifieras genom de fysiska bestraffningarnas kraftmätande expeditioner eller passivitetens strategier.

En av dessa strategier kan utvecklas med hjälp av föreställningen om egen renhet och andras orenhet. Föreställningar om smuts i praktisk eller symbolisk betydelse tillhör delar av det sociala livet som presenteras i termer av svart eller vitt, rent eller orent och kan därför betraktas tillhöra de religiösa institutionernas gränsmarkerande uppgifter. Genom religionens markerande identitetsuppbyggnad sker det också en symbolisk gränsdragning mellan hög och låg, mellan bra och dålig och mellan dem som med hjälp av religionen kan skapa sig en position i det omgivande samhället. Det är positioner som byggs upp med hjälp av en grundläggande respekt för kulturen som ett fristående fenomen där religionen intar en framträdande roll. Det är genom denna respekt mänsklighetens kategorier delas in i *riktiga* muslimer, *födda* muslimer eller *otrogna* och kristna zigenare i termer av *bra* zigenare eller *dåliga* zigenare. Det är en etnifierad uppdelning som inriktas på majoritetssamhällets godkännande och söker delar av omgivningens stöd. Det är ansträngningar som har till syfte att förändra de tilldelade positioner som utmärker hög och låg, över- eller underordnad men också att identifiera dem som omfattar samhällets objektiverade värden och därmed befinner sig innanför samhällets bildliga ramar. Det är en identifiering som med nödvändighet leder till en exkluderande verkan av dem, som genom omvärldens föreställningar om deras olika brister placeras utanför samhällets normutgörande demarkationslinjer.

Det är dessa förmodade brister som gett utrymme för fastighetsägarna, som växlat i området, att rikta uppmärksamheten *mot* hyresgästerna och *från* fastigheten. Det är bilden av de objektiverade värdena, som med hjälp av smutsen som ett kategoriserande verktyg skiljer ut olika befolkningsgrupper som betraktas i otillräcklighetens termer vara i besittning av skilda beteenden som ställs i relation till majoritetens dominerande självbild. Det är ett verktyg som urskiljer människor tillhörande andra än den egna gruppidentiteten, men också ett verktyg som avdelar mänskliga grupperingar i förhållande till varandra. Föreställningen om smutsen är därför ett sätt att skilja samhällets kategorier åt, men också ett sätt att hålla dem åtskilda.

Det är genom minoritetsgruppernas ögon som de egna gruppmedlemmarna bedöms samtidigt som andra befolkningsgruppers kulturbärande representanter tenderar att bedömas enligt majoritetens vägledande roller. Sverige och svenskarna kan därför, trots sin frånvaro i området, betraktas vara normgivare för de skilda minoriteternas levnadssätt. Det är normer som byggs upp enligt ett tredimensionellt mönster

där bedömningen av andras beteenden sker enligt den egna minoritetsgruppens ideal, men också enligt andra minoritetsgruppers kända och okända regelsystem. Därtill belastas alla minoritetsgrupper av majoritetens dominerande uppfattningar som tenderar att förstärkas genom minoritetsgruppernas föreställningar om de svenska varnornas idealiserade former. Det är skillnader i kulturernas praktik som kräver insatser från etnicitetens diplomater som agerar inom de sociala spelfält där aktörerna utvecklar sina krav och motkrav. Det är inom dessa sociala spelfält som etnicitetens entreprenörer finner sina vertikala positioner och det är genom dessa positioner de balanserar mellan det offentliga förvaltningslivets uttalade mål om integration och de egna befolkningsgruppernas segregationssträvande tendenser. Innehavarna av etnicitetens positioner har ledande roller inom sina egna befolkningsgrupper, men de är också det offentliga livets kontaktytor som innebär att de tillsammans med myndigheter, bostadsföretag eller andra delar av det offentliga livets organisationer ställer krav på kvinnor och män att delta inom olika spelfält med hjälp av samhällets objektiverade värden. Det är krav som innebär skilda positioner, men som för kvinnornas del skulle kunna förstärka de underordnades positioner som följer med minoritetsgruppernas ställning.

Det finns ett begränsat antal arbetstillfällen, som dessutom tenderar att förvandlas till praktikplatser och tidsbestämda åtaganden. Det är ett uppbyggt system av praktikplatser med ersättningsnivåer, som knappast leder till en framtid som är oberoende av samhällets biståndssystem. Det är ansträngningar som kräver en separation från det kommande släktet och det är mot bakgrund av den traditionella arbetsfördelning, som finns mellan män och kvinnor en arbetsinsats som leder till det uppväxande släktets ackulturerade värden. Det är mot denna bakgrund kvinnors motvilja att delta i arbetsmarknadens åtgärds paket skall betraktas. Samtidigt som deras motvilja mot ett inträde på arbetsmarknaden skall ställas i relation till myndigheternas ansträngningar, att upprätthålla samhällets nedärvda normer i förhållande till de enskilda som uppbygger olika former av bidrag för sin försörjning.

En möjlig lösning är att i objektivitetens tecken förklara de arbetssökandes svårigheter i termer av deras egen oförmåga. Genom denna förklaringsmodell står problematiken att finna hos de enskilda och samhället kommer därmed att rikta sina ansträngningar mot olika projektformer, som har till grundläggande syfte att förändra de brister som individerna anses vara i besittning av. Det är inom detta fält som etnicitetens entreprenörer och det offentliga livets aktörer finner gemensamma lösningar som innebär att det skapas särskilda insatser med etniciteten som utgångspunkt, som inriktas på projekt, kvinno- eller barnverksamheter som ur olika perspektiv förväntas att både förändra och bevara samhällets tilldelade positioner. Genom ett offentligt sanktionerat samarbete mellan myndigheterna och minoriteternas representanter skapas, med hjälp av institutionella relationer, ett socialt fält som fokuseras på individernas etnifierade brister. I sin förlängning riskerar därför relationerna mot sina intentioner, medverka till offentlighetens inflytande över det sociala livet som innebär det sociala livets institutionalisering av myndighetsbaserade relationer. Det är en paradox att de skilda projektinriktade verksamheterna som haft till syfte, att med etniciteten som särskiljande verktyg bevara nedärvda traditioner också krävt männens

deltagande och därmed drivit fram tendenser till en förändrad arbetsfördelning mellan könen som tidvis krävt ett ökat engagemang av männen i de yngre barnens uppväxt.

Kvinnorna är den halva av befolkningen, som genom sin mer eller mindre permanenta närvaro i området utsätts för en större grad av interaktion med andra befolkningsgrupper, än de män som genom religionen eller släkt- och vänskapsförbindelser upprätthåller ett ur geografisk synpunkt utökat nätverk. Männen och kvinnornas världar skär på detta sätt genom sammanhållande kulturer som lever i en ny kontext. Männen upprätthåller familjernas kontakter med ett större internationellt nätverk inom den egna kulturkretsen, samtidigt som kvinnornas begränsade rörelsefrihet i förlängningen innebär en kvantitativt högre grad av interaktion med grannar och den omgivande befolkningen. Inom hushållet och inom sin sfär kan hon ha en avsevärd makt, även om hon, beroende på kulturell bakgrund, i olika grad är innehavare av den legitima auktoritet som krävs för att föra talan för sig och sin familj. Kvinnorna utgör därför en integrationssträvande faktor i förhållande till de befolkningsgrupper som befinner sig inom närområdets radie.

Barnen är kvinnornas och familjernas förlängning, som genom lek och social interaktion bidrar till familjernas närmande och därmed befolkningsgruppernas förening. Samtidigt är barnen kollektivens framtid. Vid konflikter mellan barnen kan dessa, ibland ursprungligen oskyldiga dispyter, förvandlas till familjernas angelägenheter. Beroende på den dignitet konflikterna utrustas med kan de yngre generationernas meningssättningar därför vara de faktorer som utlöser större konflikter som hanteras på en kollektiv nivå och som interpreteras i kulturella termer. Det är bilden av ett kulturellt vägskäl som pekar i olika riktningar. Det är riktningar, som i relation till avstånd utmärker den närhet eller samhörighet olika befolkningsgrupper uttrycker för varandra. Det är avstånd som bygger på en inre dynamik som är beroende av hur nära de enskilda individerna, vid olika tidpunkter, befinner sig i förhållande till majoritets- och skilda minoritetsgruppers referensramar.

Det är dessa avstånd som medverkat till den hierarkiskt uppbyggda bilden av dem som har kultur, dem som saknar kultur och dem som har en annan kultur. Det är detta paradigm som bildar ett autodidaktisk schema hos de enskilda befolkningsgruppernas representanter. Det är ett schema som funnit förankring hos de egna befolkningsgrupperna, men det är också bilder som funnit ett stöd hos dem som befinner sig utanför de etnifierade demarkationslinjerna. Det är bilder som funnit stöd hos de växlande fastighetsägarna vilket i grunden är de föreställningar som framkallat bilden av fastighetens brister i termer av hyresgästernas brister. Det är en bild som bygger på en kulturell hierarkisk ordning där föreställningen om majoritetens skick och bruk är utgångspunkten för det sociala livets referensramar. Det är en ordning som inkluderar och exkluderar den omgivande befolkningen, som inte betraktas i förhållande till sina egna referensramar eller i förhållande till de referensramar som är utgångspunkten för de minoritetsgrupper, som tar sig friheten att bedöma varandras bristande karaktärer. Det är en paradox att det är en ordning som utgår från den svenska befolkningen, som är exkluderad genom sin frånvaro och endast representeras genom det sociala livets institutionaliserade former.

KAPITEL II

Gentrifikationsförsökets misslyckande

”Gentrification” är ett begrepp som myntats av Ruth Glass på sextioalet när hon har beskrivit Londons befolkningsmässiga förändringar inom det urbana områdets olika stadsdelar. En bokstavstrogen översättning skulle kunna vara *aristokratisering*. Begreppet utgår från engelskans ”gentry” som i det här sammanhanget skall översättas med överklass i vid betydelse. Flera olika befolkningsgrupper betraktas mot bakgrund av en klassmässig indelning som övre eller undre skikt i förhållande till varandra. Fokuseringen har skett på denna befolkningsmässiga indelning av klasser och skikt ställd i relation till bostadsmässiga koncentrationer. Denna fokusering har inneburit att befolkningsväxlingar uppmärksammas som utmärks av att hyror höjs eller att andra förhållanden förändras med en negativ utveckling för arbetarklassen. Mot bakgrund av mer eller mindre tvingande omständigheter har de fokuserade befolkningsväxlingarna skett till förmån för hushåll med andra ekonomiska förutsättningar. Ruth Glass konstaterar, mot bakgrund av erfarenheterna från London, att när väl en gentrifikationsprocess påbörjats så sker förändringarna snabbt i riktning mot att alla lägenheter, till följd av hyreshöjningar inom ett område, förvandlas till bostäder som hyser en inflyttad medelklass (Glass, 1961 s 18).

Rosengård har inte genomgått någon gentrifikationsprocess. Däremot har det skett en succession i motsatt riktning. Området byggdes för en arbetarbefolknings direkta behov och har i takt med framväxten av ett komplicerat mönster av samhällsförändrande faktorer utkristalliserat enheter befolkade av hushåll, som utmärks av hög arbetslöshet, högt socialbidragsberoende och bristande förankring på arbetsmarknaden. I ekonomiskt avseende är således en större andel av befolkningen utblottad. Med denna infallsvinkel är området renons. Det är en återspeglning av områdets bristande attraktionskraft för ekonomiskt välbeställda hushåll. Samtidigt pekar det statistiska underlaget på en segmentering av området i stadsdelar, som har olika attraktionskraft för skilda kategorier av människor med olika sociala och ekonomiska förutsättningar.

11:1 Fastighetsägarnas inflytande över migrationens praktik

Allt sedan Rosengård uppfördes, befolkades och förändrade befolkningsunderlag har området varit föremål för diskussion. Med facit i hand kan det konstateras att "Fallet Rosengård" med Carin Flemström och Alf Ronnby som författare banade väg för en lång och intensiv debatt, som inte har upphört än. Området har beskrivits i termer av fattigdom, rotlöshet, social misär och utanförskap. Det är termer som under senaste decennierna sammanfaller med etnicitetens visibilitet som blivit områdets synliga kännetecken på en, i flera avseenden, skenbar homogenitet. I majoritetens ögon har invandrare allt mer kommit att betraktas som en enhetlig grupp, vilket förstärks av den bostadsmässiga koncentrationen av ekonomiskt obemedlade hushåll som parallellt med etnicitetens kännetecken uppvisar klusterliknande bosättningsmönster.

Det är denna bakgrund av mätbar fattigdom och etnicitetens visibilitet som har sysselsatt de senaste decenniernas debattörer. Det är denna debatt som ställt Rosengård i fokus och som har resulterat i en flora av förslag över hur det geografiska området åter skulle kunna attrahera en svensk arbetar- eller medelklass. Ett förslag har varit att helt enkelt riva höghusen, mindre kontroversiella förslag har varit att måla och fräscha upp området. Det har funnits planer på att bygga in torg- och affärsverksamheter i området, vilket i dagsläget kan betraktas vara lite överspelat eftersom det under flera år har funnits torg- och butiksverksamheter, som visserligen sker från vagnar och stånd men som dock är tecken på existensen av den service som förväntas kunna göra området attraktivt. Områdets befolkning har således varit i fokus, men bilden av de senaste årens debatt och de samlade förslagen är att det har funnits ambitioner att förändra områdets karaktär i syfte att attrahera en större andel svenskar som befinner sig inom arbetsmarknadens domäner.

Debatten som fokuserat den bristande närvaron av svenskar i området har sammanfallit med en större problematik, som berör en krympande arbetsmarknad, personalrekrytering och selektion. Det är en aktuell arbetslöshetsproblematik som diskuteras i termer av diskriminering, passivitet och klientifiering (Rojas 1995, Wikan 1995 och Baksi 1996 m. fl.). Befolkningens låga sysselsättning inom lönearbetets ram riskerar att representera invandrare i homogenitetens tecken, vilket i sin tur tenderar att förväxlas med föreställningen att invandrares närvaro i sig, är uttryck för en social problematik. De senaste årens debatt har därför förts med fokusering av vad som betraktas vara områdets problem i form av en social, men framför allt etnisk snedrekrytering, som enligt visionen om integration i betydelsen blanda, sammanfoga och samverka skulle kunna förändras med hjälp av selektiva åtgärder, som riktas mot området eller mot områdets befolkning. En av det politiska fältets konkreta åtgärder var bildandet av Rosengårdsgruppen, som under en kortare period verkade för att det skulle komma till stånd en positiv utveckling. Inte oväntat förknippades en positiv utveckling med att försöka locka svenskar till området vilket skulle kunna ske genom att försöka göra området trivsamt. Enligt Johnny Örbäck (s) som ingick i Rosengårdsgruppen behövdes det färre bostäder och fler företag i Rosengård. Ett sätt att

erhålla detta resultat skulle enligt resonemanget vara att skära ner på antalet platser i skolorna för att nyinflyttade skulle tvingas välja andra stadsdelar (SDS 931114).

Under förutsättning att alla människor är utrustade med nödvändiga resurser, i beaktande av ekonomiska, sociala och kulturella faktorer för att själva kunna välja sin bostad, skulle kanske resonemanget kunna äga sin giltighet. Samtidigt förefaller det något märkligt att området skulle kunna förväntas bli mer attraktivt genom åtgärder som skulle ha till syfte att minska områdets attraktionskraft. Visionen utgick från möjliga försämringar, som skulle ha till syfte att förändra befolkningsunderlag, men inte nödvändigtvis att primärt förändra hushållens ekonomiska och materiella villkor, som förmodligen skulle följa dem dit de skulle flytta.

Invandrades bosättningsmönster har blivit omdebatterat i relation till främlings- och utanförskap som statiska fenomen, men i mindre utsträckning blivit uppmärksammat i relation till fastighetsmarknadens inflytande över hyresgästernas materiella och sociala villkor, som manifesteras i de dynamiska befolkningsväxlingar som delar av Rosengård de facto uppvisar. Befolkningsväxlingarna kan delvis förklaras mot bakgrund av de förändringar som sker i relation till fastigheternas ägare- och förvaltningsförhållanden. Det är befolkningsväxlingar som låtit sig skärskådas i ljuset av det nu avslutade fältarbetet, som har följt förändringarna inom det utvalda fastighetsbeståndet beläget på Herrgården. Fältarbetet ger endast exempel på befolkningsväxlingar i förhållande till en viss plats under en avgränsad tid. Det skall därför uppmärksammas att det är befolkningsväxlingar som knappast låter sig märkas i ett statistiskt sammanhang med hela stadsdelen i fokus.

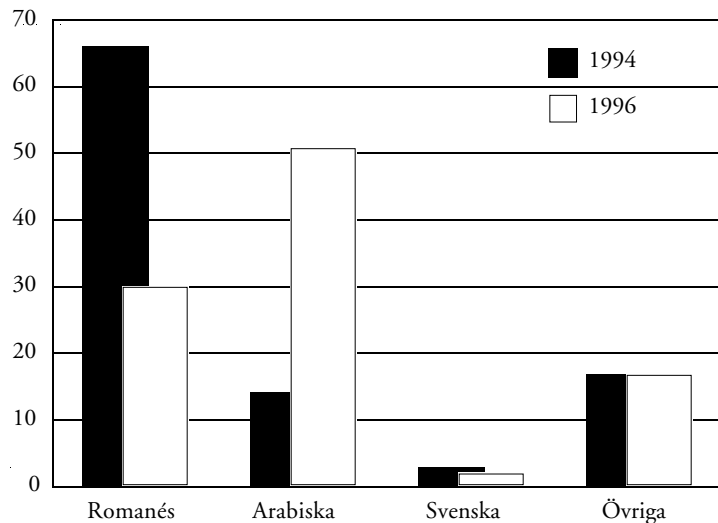
Samtidigt kan det vara intressant att peka på de övergripande befolkningsväxlingar som skett i Herrgården under senare år. Under 1992 registrerades 351 personer från Iran vara boende i Herrgården. Redan 1994 befanns inte iranier tillhöra de fem största grupperna och registrerades således under gruppen övriga länder. Under en kort tid hade det skett en utflyttning av ett större antal människor med samma ursprung. Utflyttningen av iranier kan jämföras med inflyttningen av hushåll från Libanon. Under 1992 registrerades 190 personer från Libanon vara boende i Herrgården. Ungefär hälften hade svenskt medborgarskap. Med en tidsmässig förflyttning till 1996 hade befolkningen från Libanon ökat till 521 personer, 91 personer av dessa hade utländskt medborgarskap vilket innebär att den större andelen var naturaliserade svenskar.

Under en relativt kort period hade det således skett in- och utflyttningar som innebär att det i etniskt hänseende skett noterbara befolkningsväxlingar. Det faktum att en större andel av befolkningen i Herrgården med libanesiskt ursprung har erhållit svenskt medborgarskap indikerar, att stadsdelen har ett visst attraktionsvärde, även för en befolkning med en längre tids vistelse i Sverige. Den iranska befolkningens utflyttning och den libanesiska befolkningens inflyttning antyder därmed att det finns ett komplicerat migrationsmönster inom det urbana livets bebyggelse.

Inom fältarbetets ram har de befolkningsmässiga förändringarna fokuserats i förhållande till etnicitet som isolerade och samverkande faktorer. Belysningen har skett i förhållande till befolkningsgruppernas nätverksbaserade relationer, men också ställt i relation till de ägarväxlingar som följt fastigheten under den begränsade tid (1994-

1996) som fältarbetet har pågått. Under en relativt kort tid har fastigheten varit föremål för en kedja av nya ägare som haft skilda intentioner och olikartade ambitioner med sitt ägar- och förvaltarskap. Under 1992 köptes fastigheten av Handelsbolaget Styrmannen 8, som senare försattes i konkurs. Redan under 1993 hade dock fastigheten blivit föremål för tvångsförvaltning och Formator inträdde som en av samhället utsedd förvaltare. Tvångsförvaltningen pågick under drygt ett år för att upphöra strax efter Styrmannens konkurs (1994) när HSB inträdde med ett nytt ägaransvar. Slutligen hade HSB fastigheten i sin ägo drygt två år när fastigheten såldes vidare till Nor Sve under slutet av 1996.

Under en relativt kort tidsperiod, som utgår från vad som här har kallats den första inflyttningsvågen (1992-93) till de förhållanden, som rådde under 1995 och 1996 när en ström av nya hushåll flyttade in, kan fastigheten sägas vara ett exempel på vad som utan överdrift kan beskrivas vara en hemvist för dynamiska befolkningsväxlingar. Den under 1994 zigeniska dominansen ersattes av en, i numerärt förhållande, arabisk majoritet. Den förändrade etniska dominansen kan visserligen sägas vara uttryck för en befolkningsökning, till följd av en ökad inflyttning, men förändringarna berodde också på en utflyttning av zigeniska hushåll¹ till förmån för de arabisktalande grupperna.

Figur 11:1 Procentuell andel av "Romano Platsos" population med referens till språkgrupper 1994² och 1996³

1 Utflyttningen har främst skett till andra ytterområden, men också till kommunens centrala delar. Ett fåtal har flyttat från kommunen.

2 237 personer

3 361 personer

De skilda fastighetsägarna avlöste varandra i en kedja av försäljning och förvärv. Dessa ägarväxlingar kan till viss del sägas återspegla de skilda befolkningsgruppernas in- och utflyttningar som blivit kännetecknande för fastigheten. Ägarna utmärktes också av att de hade skilda ambitionsgrader med sitt förvärv. HB Styrmannen 8 skulle generellt kunna sägas vara intresserade av att hyra ut lägenheter, vilket naturligtvis är en fastighetsägares primära intresse. Med facit i hand kan de dock knappast betraktas vara exempel på ett seriöst förvalterskap med intresse för fastighetens skötsel och hyresgästernas intressen framför ögonen. Styrmannens fastighetsförvaltning präglades av en passivitet som endast kunde mätas med en frånvarande hyresvärd. Det var en passivitet som var ett led i den spekulation som fastighetens återkommande köp och försäljningsprocess gav uttryck för.

Formatör som inträdde på arenan (1993) för att utöva tillsyn över fastigheten och tillgodose hyresgästernas intressen gav uttryck för ett engagemang som var Styrmannens nödvändiga motsats. De hade samhällets uppdrag och försökte med personliga kontakter och med hjälp av hyresgästernas eget engagemang vända den negativa utvecklingens stigmatiserade verkan. Ett led i denna process var att förvaltningens representanter bejakade hyresgästernas önskemål om att rusta till gårdsfest (1994) och bistod med nödvändig hjälp till självhjälp. Fastighetsförvaltningens aktörer engagerade myndigheterna för ekonomiska bidrag och praktisk hjälp. Affärsinnehavare i området och HSB, som vid den här tiden ägde den intill liggande fastigheten, uppvaktades med behovet av ekonomiska bidrag till sammankomstens genomförande. Med förenade krafter lyckades hyresgästerna och fastighetsförvaltningen i samarbete med övriga aktörer genomföra ett arrangemang som förväntades ge en positiv bild av fastigheten, hyresgästerna och området.

Det kan naturligtvis diskuteras i vilken grad de olika aktörernas ansträngningar hade andra underliggande mål för sina ambitioner. Fastighetsförvaltningen uppmärksammades för en positiv händelsekedja, myndigheternas projektverksamheter hade möjlighet att med hjälp av konkreta tilldragelser finna legitimitet för sina arbetsinsatser och därmed stärka sina överlevnadsmöjligheter. Butiker och andra sponsorer kunde erhålla eller underhålla ett rykte som ansvarstagande och samhällsmedvetna näringsidkare och därmed göra reklam för sina egna verksamheter eller näringskedjor. Slutligen, en del av de musicerande hyresgästerna gavs möjlighet att uppträda och bli omnämnda för en större publik. Oavsett om dessa konsekvenser var aktörernas sekundära eller primära mål, kvarstår faktum. Det var en fest som bröt bilden av fastigheten och närområdet som ett scenario för bränder, ond bråd död och andra våldsbetonade handlingar.

Zigenargården fördes fram som ett positivt uttryck för en beryktad gård och såväl den zigeniska som den icke zigeniska befolkningen gjorde reklam för sin bosättning. Det var en plats som utmärktes av ett använt attribut med ett nytt innehåll som nu användes för att förändra ett skamfilat rykte. Det var signifikant när en liten pojke bjöd in till *zigenarnas fest*. Ögonblicket efter det uttalade budskapet ändrade han sig och bjöd in till *människornas fest* på Zigenarnas Gård. Under en kort tid hade det bildats en stolthet över att kunna bjuda in till fest på Zigenargården, som gav uttryck

för en solidaritet över etnicitetens grupporienterade gränsmarkeringar som yttrade sig i samhörighet till en speciell plats som utgjorde gemenskapens källa.

Festen och de förberedande arrangemangen var en av de möjligheter som fanns för hyresgästerna att mötas i en anda av samförstånd. Det var i första hand ett möte mellan hyresgäster med olika bakgrund och kulturell tillhörighet. De utvecklade en samarbetsanda, för att tillsammans med övriga aktörer ge synliga resultat. Det var en tid som kännetecknades av en positiv utveckling och massmedias rapportering var det första synliga tecknet på att bilden av "Zigenargården" började förändras. Tidningen Arbetet och Skånska Dagbladet (949604) berättade om "Gårdsfesten på Zigenargården" som "festen över alla gränser". Det var en gårdsfest som genom dans, sång och musik skulle "stärka sammanhållningen". Det var en förändrad bild av fastigheten, som tidigare förknippats med andra budskap. Samtidigt var det en förändring som även gav andra utslag i den massmediala rapporteringen. Det var en ljus, men samtidigt förändrad bild av fastigheten som de opinionsbildande hyresgästerna knappast hade tänkt sig när SDS (940604) refererade om evenemanget som "kalaset på det som tidigare kallades Zigenargården". Rapporteringen gav med sina välmenande rader uttryck för ödets ironi. Under den tid fastigheten utsattes för mordbränder och en grov vanskötsel, som hade synliga konsekvenser förknippades fastigheten med en homogeniserad etnisk beteckning för att i ett senare skede, som kopplades samman med en positiv händelseutveckling betrakta det zigeniska inflytandet vara ett passerat skede i fastighetens historia.

Trots att fastigheten numera hade mist en del av den zigeniska signifikansen betraktade HSB vid sitt ägartillträde (1994) den etniska koncentrationen av zigeniska hushåll vara en olycklig sammansättning av hyresgäster. Det fanns en vision om att få till stånd en blandad befolkning. HSB:s inställning vid ägarskiftet var att det bodde för många zigenare inom en koncentrerad del av fastighetsbeståndet på Herrgården och *spridning* var ett ord som framskymtade. Vid direkta frågor som berörde HSB:s önskemål om ett varierat befolkningsunderlag stod det klart att hyresgästernas förflyttning inte endast borde ske till andra områden utan även till andra fastighetsägare⁴. Föreställningen om "spridning" av zigeniska bosättningar var knappast nya eller omstörtande idéer. Inställningen var en direkt upprepning av historiska diskussioner som förts på samma tema i Sverige och i andra delar av Europa. I Österrike, som under lång tid har varit ett transitland för zigeniska flyktingar från Östeuropa, diskuteras zigenarnas bosättning långt in på 1900-talet i termer av *spridning* eller *förflyttning*. Erika Thurner och Barbara Rieger skriver: "Vorstellung zur Seshaftmachung ("Festsetzung") von Sinti und Roma waren schon immer mit Plänen zur Abschiebung und auserlandschaffung verknüpft" (Thurner/Rieger: Heinschink/Hemetek 1994 s 50).

Den zigeniska koncentration var ett uttryck för en klusterliknande bosättning, som HSB i sin egenskap av nytillträdd ägare av den beryktade fastigheten, betraktade vara en befolkningsmässigt olycklig sammansättning. I olika sammanhang gav den nya fastighetsägarens aktörer uttryck för en vilja att förändra befolkningsunder-

4 Inom sitt bestånd ägde HSB fastigheter med hyresrätter inom andra områden.

lag, vilket i viss mån också skedde genom den förändrade etniska balans fastigheten senare kom att visa prov på. Det var en vilja att utföra förändringar inom flera olika områden, som också kom till uttryck vid dagspressens rapportering om den ägarväxling som skett och lokalpressen skrev: ”Zigenargården finns inte mer. Den är upprävd, övermålad, reparerad och snart förvandlad till ett helt vanligt, prydligt och välskött hyreshus. Det hoppas HSB som den 1 oktober tog över de beryktade husen” (SDS 941121).

Fastighetsägarnas vilja att få till stånd en förändrad befolkningsbild är knuten till deras förmåga att genom olika åtgärder förmå hyresgäster, som upplevs vara problemframkallande, att med eller mot sin vilja flytta från fastighetsägarnas domäner. I en studie som Margot Olsson genomförde om vräkningar i Rosengård antydde resultatet att det fanns större risk invandrare än för svenskar att bli avhysta till följd av en vräkningsdom. Det skall dock poängteras att materialet var litet och att studien därför inte kan vara underlag för några bestämda slutsatser. Av fjorton vräkningsdomar, som inbegrep fem svenska hushåll och nio med utländsk bakgrund, avseende MKB-lägenheter juli 1989 – juni 1990 verkställdes fem. Samtliga av de avhysta hushållen hade som gemensam nämnare att de var invandrare och hade betalat hyreskulden före avhysningen. En möjlig orsak till att vräkningarna genomfördes, skulle enligt den framlagda hypotesen kunna vara att vräkningarna användes som strategi för att få till stånd en ändrad hyresgästsammansättning (Olsson, 1995 s 20 och 29).

Fastighetsägarna kan planera vräkningar, som är konkreta exempel på förändringar, åtminstone för dem som berörs, för att i ett långsiktigt perspektiv säga sig vilja uppnå stabilitet. Samtidigt uppskattas eller fördöms handlingarna i relation till de bakomliggande normer och föreställningar som råder. Det kan därför vara handlingar som döls bakom en presentabel fasad som anges i objektiverande termer. *Ordningsföreskrifter* i kombination med *rättslig prövning* är exempel på sådana neutraliserade begrepp som fastighetsägare ibland ser sig nödgade att använda mot delar av hyresgästernas led. HSB, allmänt erkänd som seriös hyresvärd, har under sin tid som gästspelande ägare till den omtalade fastigheten på Herrgården, utkristalliserat de zigeniska hyresgästerna som beskedens mottagare⁵. Det riktades en ström av klagomål mot zigeniska hyresgäster som urskiljbar grupp. I regel var det skriftliga och byråkratiskt utformade angrepp, som riktades mot enskilda individer, som saknade alfabetiseringens nödvändiga verktyg. Det var en ojämn kamp som speglade hyresvärdens vilja att åstadkomma förändringar i området.

Mot bakgrund av den juridiskt anspelade metod som bostadsföretaget valde för att försöka åstadkomma förändringar, förefaller de tillrättavisande åtgärderna inte i första hand varit ägnade att försöka åstadkomma större förståelse mellan de skilda befolkningsgrupperna. Det var skriftliga besked som talade om vem som förväntades rätta sig efter vem. Med tanke på den etniska representationen som ensidigt pekades ut framstod det också ganska klart att ohörsamhet kunde innebära förändringar i förhållande till hyresgästernas sammansättning. Det var aktioner som mötte ett mer eller mindre välorganiserat motstånd. Släktgruppernas formation visade sig vara en

5 HSB:s ”klagomålsflora” sommaren 1995: se störningsbrev kap 10:4.

fungerande strategi vid angrepp utifrån. De nätverksbaserade relationerna var en förutsättning för att informationen om en planerad aktion skulle nå alla berörda och de sociala banden var en nödvändighet för de kollektiva handlingarnas genomförande. Det var kamp för rätten att själva få definiera grundläggande värden, men det var också en motmakt mot fastighetsägarens aktioner som försökte bryta upp det geografiska områdets befintliga sociala ordning.

Det var en motmakt mot fastighetsägarens försök att bestämma den etniska dominansens uttryck. Resonemanget styrks av de erfarenheter jag erhållit i min roll som socialarbetare och under flera år ansvarig för delar av socialtjänstens bostadsförsörjning. Representanter för såväl privata som kommunala fastighetsägare har i relationer med socialtjänsten uttryckt farhågor inför skilda befolkningsgrupper. Farhågorna har resulterat i ansträngningar att styra inflyttningen, men också att ”styra bort” potentiella hyresgäster med tillhörighet i ”fel” befolkningsgrupp. Vid fastighetsägarbyten har det också hänt att hyresvärdar uppgett sig blivit varnade för främst zigenare, men också för araber eller s. k. ”svarta araber”, den sistnämnda gruppen består främst av representanter från Somalia eller Etiopien. Alla de nämnda befolkningsgrupperna, som betraktas med en viss försiktighet, befinner sig i en underordnad ställning på såväl arbets- som bostadsmarknaden. Deras svårigheter att erhålla tillträde till skilda delar av samhällets utbud berättigar onekligen en större socialpolitisk debatt, som fokuserar adekvata frågeställningar som berör grundläggande fri- och rättigheter ställt i relation till myndigheters och fastighetsägares inflytande över befolkningens primära behov.

Oavsett vilka mål som ligger till grund för hyresvärdarnas handlingar finns det kanske anledning att moralisera över olika former av etnisk selektion, men åtgärds paket som stannar vid moralism och entydiga fördömanden leder knappast till permanenta förändringar. Moralism över ojämlikhetens uttryck kan däremot fungera som vägvisare för den socialpolitiska debattens inriktning, men kan knappast leda till någon förståelse av de mekanismer som inkluderar eller exkluderar skilda befolkningsgrupper.

Fastighetsägarnas urval har med all sannolikhet sitt ursprung i samma känsla av främlingskap som de zigeniska kvinnorna, i konfrontationen med HSB, gav uttryck för när de gav sin syn på övriga hyresgäster inom bostadsbeståndet. ”Det finns folk med kultur och det finns folk med en annan kultur, slutligen finns det också människor utan kultur.” Det skall dock uppmärksammas att fastighetsägarnas representanter föredrar uttryck som ”problemframkallande hushåll” eller andra mindre kontroversiella omdömen. Trots språkvalets skillnader är resonemangen desamma, men aktörernas bilder av befolkningsgrupperna byggs upp från skilda utgångspunkter. Konkurrensen i det sociala rummet står i direkt relation till det avstånd befolkningsgrupperna anser sig stå i förhållande till varandra. Det är detta sociala avstånd, som inte alltid har sin grund i verkliga förhållanden, som utgör den etniska kampens arena. Det är avstånd, som i olika sammanhang bedöms vara socialt relevanta, men som i andra sammanhang kan negligeras till förmån för solidaritetens anda. Etnifieringen blir därför endast ett verktyg för att legitimera makten eller uppnå fördelar i den hierarki som utgör den sociala ordningen. Det är majoritetssamhällets sociala ordning

som skapar ett utrymme för såväl kommunala som privata hyresvärdar eller andra delar av fastighetsmarknadens aktörer. De agerar med hjälp av denna ordning inom de fält som riskerar att påverka människor som är direkt beroende av kapitalägarnas inställning till fysiska eller befolkningsmässiga förändringar.

Förändringar i sig är en del av det sociala livet. Oavsett tillgång eller brist på ekonomiskt kapital kommer alla att möta eller genomgå förändringar, men det är skillnad på att *genomföra* förändringar och att *utsättas* för förändringar. För dem som är utsatta för förändringar och därför har begränsade möjligheter att styra sina egna liv kan ägarväxlingarna på fastighetsmarknaden innebära att de objektiverade värdena transformerar urskiljbara bosättare till flyttbara objekt.

11:2 Segregationens komplexitet

Bosättningar, flyttningar och vräkningar är alla aspekter av en rådande social ordning. Vräkningar var en del av erfarenheterna för en större andel av de hyresgäster som tecknade kontrakt med HB Styrmannen 8 under 1992 och 1993. Det var vräkningar som hade lett till nya flyttningsmönster med en strävan efter en lokalisering i förhållande till ett släkt- och vänskapsbaserat nätverk. Denna strävan efter att upprätthålla en geografisk närhet till mänsklighetens etablerade relationer kan också verifieras av andra undersökningar om människors flyttningsbenägenhet. På många arbetsmarknader som innefattar flera samhörande kommuner har det visat sig att hushållen i första hand flyttar lokalt. Liknande förhållanden är också tydliga i storstadsregionerna. I mitten av åttiotalet var rörligheten per vuxen i genomsnitt ca. 40 kilometer per dag. Arbetsplatsens lokalisering är således inte helt avgörande för i vilken kommun hushållen väljer att bosätta sig (Marknadskunskap nr. 49 s 18 och 45). Uppgifterna pekar på att människor är motståndskraftiga mot yttre faktorer som skulle kunna riskera att bryta upp familj, släkt- eller vänskapsbaserade nätverk.

Den större andelen hushåll på Herrgården väljer inte heller i första hand bostadsort mot bakgrund av arbetsplatsernas belägenhet. En orsak är naturligtvis att det finns en utbredd arbetslöshet, men andra skäl är att människor försöker bevara den sociala tillhörighet, som uppnås genom de person- och släktmässigt relaterade nätverken. De har långväga uppbrott bakom sig och försöker bevara det nätverk som har restaurerats genom nya vänskapsband eller släkt- och familjeanknytningar. Detta försök att bevara fungerande nätverk kan kräva en del nya flyttningsmönster, vilket Anna O’Niell beskriver när hon berättar om sina kontakter med en zigenssk grupp, som är en enda stor släkt bestående av två storfamiljer på ungefär fyrtio individer. De har bott utspridda under flera år på olika bostadsområden, men efter att envist bytt lägenheter under några år har de lyckats bosätta sig i närheten av varandra (O’Niell, 1993 s 57). Det är förhållanden som utan övriga jämförelser har sina paralleller i de

släkt- och familjemönster, som Gaunt (1987), Rosengren (1992) m. fl. har rapporterat om⁶.

Såväl de zigeniska som arabiska grupperna har bott i Sverige under en längre tid och utgör således inte nyinvandrade grupper. Trots att de har bott i Sverige under en längre tid har de i bostadssammanhang begränsade möjligheter att i ordets verkliga betydelse välja. Det skall dock inte negligeras att de inom sina begränsade ramar flyttat strategiskt med hänsyn tagen till sina släktingar och vänner som utgör grunden för det personliga nätverkets grupporienterade identitetsuppbyggnad. Denna strävan att bo nära sina släktingar och vänner som det personliga nätverket utgöres av, kan i samband med en visibel etnicitet mötas av fastighetsägarnas ansträngningar, att vid nya kontraktstecknanden försöka styra utvecklingen genom en etnisk selektion av de bostadssökande. Det är en selektion som kan uppvisa olika grader av tröghet, men när utvecklingen väl har påbörjats tenderar den etniska selektionen, i likhet med den gentrifiering som Ruth Glass (1961) rapporterar om, vara en självgenererande process. Fastighetsägarens strävan att få till stånd en hyresgästsammansättning som motverkar den etniska segregationens tendenser skall ställas i relation till hyresgästernas egna önsknningar att bo på ett sätt som inte riskerar att bryta upp ett fungerande släkt- och vänskapsbaserat nätverk.

För en stor del av befolkningen, svenskar eller invandrare, har det personliga nätverket betydelse för valet av bostad. Det personrelaterade nätverket är grunden för människors känsla av att ingå i ett sammanhang. Det är en känsla av en grupprelaterad tillhörighet, som majoritetssamhället i förhållande till olika invandrargrupper med hjälp av etnifieringens retorik tenderar, att i generaliserande termer, benämna *utanförskap*. Det är ett utanförskap som genom sin blotta existens också innebär ett *innanförskap*, men i förhållande till en annan grupp än den som i förekommande fall tar sig rätten att objektivera värdena. Utanförskapet kännetecknas av en bristande tillhörighet eller en påtaglig anonymisering, vilket paradoxalt nog utgör innanförskapets symboliska demarkationslinjer. När majoriteten betecknar invandrarnas utanförskap är de således främlingar till välavgränsade enheter, de är därför själva behäftade med ett utanförskap i förhållande till de skilda invandrargruppernas kollektiv.

Bland den befolkning som under perioden 1994-1996 har varit boende på en begränsad del av Herrgårdens yta har det varit intressant att notera det begränsade medvetandet om utanförskapets förankring. En fråga, som formulerades olika beroende på språkkunskaper och närhet i förhållande till de tillfrågade, var i vilken utsträckning de kände *samhörighet* med svenskar eller det svenska samhället. Samhörigheten uttrycktes ibland i termer av *tillhörighet*. Vid en uppritad linje med en skala från 0 till 10 eller från 0 till 100%, beroende på vem som tillfrågades och hur diskussionen föll sig förklarades skalan med hjälp av en enkel anvisning. 0 innebar att den tillfrågade inte hade någon känsla av samhörighet alls, 100% betydde att den tillfrågade kände stark samhörighet eller hade mycket stor tillhörighet. De vanligaste positionerna markerades mellan 60 till 70% samhörighet. Endast en man svarade be-

⁶ Se kap. 8:1.

stämt 90%. Han behärskade språket obehindrat och hade bott i Sverige under en längre tid, men förankrad i samhället till 100% trodde han aldrig att han skulle kunna bli. Inte någon svarade att de kände lägre grad av samhörighet med Sverige och svenskarna än "fifty fifty" eller 50 %. En arabisk man ville gradera sin samhörighet vid 50%, men uppmanades mycket bestämt av sin viljestarka hustru att markera tillhörigheten vid 70%. Graden av tillhörighet löstes genom en kompromiss med resultatet att kvinnan placerade sig själv vid 70% och mannen justerade sin och hustruns åsikt om hans integrering till en bestämd markering vid 60%.

Urvalet för dessa data är inte stort⁷ och frågeställningen har inte skett metodiskt. Frågans formulering har varit individ- och situationsberoende. Tillhörighet och samhörighet är förvisso inte ekvivalenta begrepp, men båda uttrycken ger en föreställning om graden av integration till det omgivande majoritetssamhället. Frågeställningen har således inte varit specifik, vilket har sin förklaring i språksvårigheter, men också att den uppritade skalan helt enkelt varit ett underhållande tidsfördriv med en möjlighet att penetrera andra och förståelsen viktiga aspekter av vardagslivets villkor.

I relation till populationens låga deltagande i det kommunala valet (1994)⁸, som får anses vara en av flera variabler på graden av förankring i samhället, är svaren tämligen intressanta. I jämförelse visade svaren enligt den ställda frågeställningen högre grad av förankring i samhället än vad röstdeltagandet visade prov på, vilket i sig är en allvarlig väckarklocka för den etablerade partipolitiken⁹. Enligt de förda diskussionerna har inte någon uppvisat föreställningar om sin egen samhörighet, som skulle kunna tolkas så att de betraktade sig i utanförskapets generaliserande termer. De var enligt sina egna markeringar mer eller mindre tillhöriga, vilket kan förklaras med att de faktiskt kände en samhörighet med det omgivande samhället eller åtminstone hade en önskan om att uppnå en påstådd samhörighet. Oavsett om denna känsla av gemenskap med majoritetssamhället var uttryck för personliga relationer eller en institutionaliserad form av samhörighet, kvarstår bilden av de utfrågades egna bedömningar. Deras positioner inom integrationens livgivande processer utmärktes av en mer eller mindre löst relaterad samhörighet med det omgivande samhället, vilket kan tolkas som överlappande identiteter eller åtminstone embryo till föreställningar om sig själva i nya nationella beståndsdelar.

Kvinnan som påverkade sin man att uppge större samhörighet än vad han verkligen kände var inte unik. Den noterbara diskrepansen mellan makarnas uppfattning, skall ställas i relation till den utökade tid som kvinnorna befinner sig i bostadsområdet. Visserligen finns det inte många svenskar i den direkta närmiljön, men Sverige och svenskarna kan genom den multietniska verkligheten vara uttryck för många olika etniska och nationella benämningar. I en etniskt heterogen miljö kan föreställningen om det svenska inflytandet reduceras till institutionella relationer, men det kan också vara intrycket av skilda befolkningsgrupper som lever och verkar i närmil-

7 Ca. 30 personer ur olika språkgrupper har tillfrågats.

8 20, 6% se kap. 5:1.

9 Jfr. president- och senatsval i USA, som nyhetsrapporteringen nov. 1996 uppgav vara 49%, vilket i stort sammanfaller med det kommunala valdeltagandet i Herrgården.

jön och som helt följdriktigt är uttryck för en del av Sverige. Integration blir i det här perspektivet en större fråga som inte kan reduceras till förhållandet mellan majoritet och minoritet, det blir också ett förhållande mellan olika minoritetsgrupper som integreras i förhållande till varandra.

Begrepp som Sverige, svenskarna och det omgivande samhället är långt ifrån självklara begrepp. Samhörigheten och svårigheten att identitetsbestämma svenskhetens attribut demonstrerades på en nationell nivå när kronprinsessan Victorias födelsedag refererades i Rapport (950714). Inslaget visade två ungdomar med rakade huvuden och militärkängor som kameran växelvis fokuserade. På en av de unga männen tröjor stod att läsa "Absolut Svensk" och journalisten frågade i en lätt moraliserande ton: "Men prinsessan Victoria är ju inte helt svensk. Hon har ju påbrå från Brasilien och Tyskland." Anmärkningen verkade inte vara obekant information och den renrakade gossen svarade med ett avväpnande leende: "Ja, min mamma kommer från Finland så hon kan ju också vara absolut svensk."

Sitt utseende och sina symboliska signaler till trots, var han exempel på etnicitetens diplomati. Det var en form av diplomati som delar av Herrgårdens befolkning visat prov på att besitta. Till skillnad från Herrgårdens informanter bar ynglingen en svensk identitet, men med kunskap om sitt eget ursprung. Den korta intervjun gav uttryck för dubbla lojaliteter och en verbalt utvecklad diplomati. Det var en form av diplomati som är nödvändig i ett in- och utflytningsområde befolkat av etniskt urskiljbara hushåll med egna kulturella repertoarer. Det är kulturella repertoarer som byggs upp genom nätverksbaserade relationer, såväl inom som utanför stadsdelen med etniciteten som ett särskiljande verktyg.

Det skall uppmärksammas att endast 1/5 av Malmös invandrare bor i Rosengård. Detta innebär att den större andelen invandrare bor i andra områden av kommunen, vilket i sig är ett bevis för att det inte finns något underlag för uppfattningen att invandrare, som homogeniserad grupp hyser något särskilt intresse av att bo tillsammans. Nätverken tenderar emellertid att vara uppbyggda med etniciteten som ett särskiljande verktyg och det bildas på detta sätt levande communities, som inte är reducerade till avgränsade stadsdelar. Med utgångspunkt från att människors nätverk är uppbyggda runt familj, släkt och vänner med ett gemensamt språk och ursprung så är detta knappast förvånande. Det är en naturlig följd av ett naturligt tillstånd, men det naturliga tillståndet är genom en frivillig eller ofrivillig migration också beroende av etablerade förbindelser och nya sociala band, vilket visar den komplexitet problematikens karta är ett prov på.

Segregations- eller integrationssträvande faktorer kan inte betraktas som isolerade fenomen. I grunden återspeglar de migrationsriktande tendenserna en komplex bild av sociala band, kulturell samhörighet, sociala resurser och ekonomiska faktorer. Det är inte migrationsriktningar som kan förklaras i enkelspårighetens terminologi. Det är inte antingen eller, det är inte heller för eller mot stadsdelens fysiska, sociala eller etniska företräden. Det är en komplex bild av segregations- och integrationssträvande tendenser, som inte är reducerade till det geografiska rummet.

Det är segregationens problematik som har sysselsatt myndigheterna. De har genom sina ansträngningar försökt att motverka effekterna av ekonomiska begräns-

ningar och migrationens följder. Dessa insatser har haft integration och samverkan framför ögonen. Dessa begrepp har haft utrymme i det geografiska rummet, även om den ursprungliga solidariteten, som uppvisades inom en avgränsad del av Herrgården under den tid som de zigeniska grupperna befann sig i numerär majoritet, så småningom underordnades andra delar av känslolivets register. Konkurrens om det geografiska utrymmet och tingens sociala ordning ersatte den förståelse som de etniska grupperingarna ursprungligen lämnade varandra. Det var en konkurrens som sökte sina bundsförvanter genom det offentliga livets aktörer.

Med retorikens briljans byggdes det upp en argumentation för befolkningsgruppernas integration med varandra och med det omgivande samhället genom segregationens praktik. Det är en segregation som delvis följde befolkningsgruppernas familjemönster, men det är också en segregation som har haft till syfte att förstärka barnens grupp- och identitetskänsla med föräldrarnas nationella eller kulturella ursprung. Det är en gruppidentitet som ibland har förstärkts och iscensatts genom de vuxnas konfliktbetonade aktioner med etniciteten som bestämmande referensramar. Mot bakgrund av att en större andel av de yngre barnen är födda i Sverige är dessa aktioner exempel på handlingar, som kan skapa och förstärka de yngre generationernas mentala upplevelser av ett *inhemskt invandrarskap*. Invandrarskapets ursprung har stundom manifesterats i öppna konflikter med synliga bevis som också har varit den etnifierade argumentationens styrka. Det är en retorik som vunnit stöd bland det offentliga livets aktörer och etnifieringens grogrund har därmed fått en acceptans för verksamheternas kulturella bas, men också för en befolkningsmässig indelning som riskerar att förstärka och fördjupa verkliga eller upplevda skillnader med etniciteten som divergensens instrument.

Barnen och ungdomarnas behov av en meningsfull fritid har varit ett avgörande skäl för samhällets stöd i form av fältarbetare, fritidsledare och bidrag till lokaler med föreningsengagemang. Det är verksamheter som har byggts upp med hjälp av offentlighetens institutionaliserade organisationer. Det är organisationer som byggt sina projekterade verksamheter på en filantropisk välvilja. I konfrontation med den verklighet som projekten mötte har det emellertid funnits en tendens att bygga upp pseudobetonade verksamheter i offentlighetens anda. Det har varit en demonstration av organisationers förmåga att leva egna liv, beroende av samhällets ekonomiska navelsträngar till sina moderorganisationer, men fria från styrning av de praktiska verksamheternas form och innehåll i förhållande till de uppställda målen.

Det var ett smakprov på skilda delar av offentlighetens organisationer som hade befolkningens intressen framför ögonen, men som också värnade om de arbetstillfällen verksamheterna gav utrymme för. Det växte fram delar av det offentliga livets organisationer, som främst hade till syfte att försvara aktörernas tilldelade positioner. Det växte fram formella och informella chefer, arbetsledare, styrelseledamöter, trapphusrepresentanter, föreningsledare, kontaktpersoner, fritidsledare och barnomsorgspersonal. Det var positioner som byggde på professionaliseringens praktik. Det var en praktik som beskrevs i integrationsfrämjande termer, men som rimmade illa med verklighetens ansträngningar att fokusera ett moraliskt och praktiskt stöd till etniskt avgränsade befolkningsgrupper, som i praktiken tilläts dominera omgivande och

mindre tongivande aktörer bland hyresgästernas led. Det har varit en uppvisning i ett offentligt stöd till de egna verksamheternas positioner och aktiva aktörer, bland skilda befolkningsgrupper, som med hjälp av olika strategier försvarat sin kulturella autonomi i förhållande till omgivningens konkurrerande värden. Integration har därmed blivit ett lösenord för segregationens praktik.

Segregationens praktik har gett utrymme för etnicitetens entreprenörer som i samarbete med myndigheternas aktörer har skapat sig vertikala positioner inom delar av samhällets avgränsade fält. De har i förhållande till det offentliga livets institutioner gjort sig till talesmän för delar av befolkningen. I samarbete med fastighetsägare, myndighetsbärande tjänstemän eller andra delar av det offentliga livets aktörer har de kunnat bygga upp bilden av sig själva som oersättliga språk- och kulturkompetenta kontaktlänkar mellan befolkningen och majoritetssamhällets tjänstemän. Det är positioner som bygger på etnicitetens grunder, men som vid mänsklighetens konflikter visar sig bestå av en krakelerade homogenitet. Det är en paradox att dessa offentligt uppbyggda verksamheter med ökad integration som mål, riskerar att förstärka det sociala livets kulturella demarkationslinjer med etnifiering som ett underhållande verktyg i kampen om att upprätthålla erövrade positioner inom en social ordning.

Etnicitetens sociala ordning

Etnicitetens sociala ordning identifieras inte nödvändigtvis genom skillnader i hushållets ekonomiska bärkraft. Positionerna kan också upprätthållas genom andra värden enligt Bourdieus terminologi, i form av socialt eller kulturellt kapital (Bourdieu 1991). Det är delar av livets verktygsarsenal som kan förstärka eller undanröja etnicitetens uppställda hinder. Etnicitetens sociala ordning är ständigt föränderlig och upprättas i samarbete med det offentliga livets aktörer. Fastighetsägarna är en av det offentliga livets aktörer som har inflytande över den sociala ordning som utkristalliseras inom geografiskt urskiljbara områden. Deras insatser för att skapa befolkningsmässiga förändringar eller vilja att bevara en rådande ordning förefaller vara en väsentlig faktor, som ingår i segregationens komplexa mönster av migrationsriktningar inom och mellan kommunerna.

Tillkomsten av "Zigenargården" som ett exempel på en socialt underminerad miljö skapades med hjälp av en ägarväxling i fastighetens historia. Det var ett ägarskifte som hade till följd att det under kort tid uppvisades en befolkningsväxling, som i sin bosättning utmärktes av starka sociala band i det geografiska rummet. Efterföljande ägarväxlingar hade andra intentioner med fastighetsbeståndet. HSB planerade butiksverksamheter. Det var en planering som föregreps av de verkliga händelsernas utgång, vilket i sig skulle kunna sägas vara en eftergift åt motmaktens aktörer och därmed utgöra en seger för området befolkning. Samtidigt skall befolkningens seger betraktas i etnicitetens motljus. Lokalen med verksamheter för de zigeniska målgrupperna fick ge plats åt en kommers med ett arabiskt kundunderlag i fokus, vilket för-

stärkte de arabiska befolkningsgruppernas ställning med hjälp av den orala symbolikens genomslagskraft.

Den arabiska kommersens framtoning är i sig endast tecken på att det finns ett betydande arabiskt kundunderlag, vilket är ett förhållande som förstärktes genom en eskalerad inflyttning av arabiska hushåll. Det har varit en befolkningsmässig förändring i det geografiska närområdet som har haft betydelse för de skilda språkgruppernas reorganiserade dominans. Det har varit en befolkningsväxling, som har lett till en bildlig envig om minoriteternas ställning och de sociala strukturernas utformning. Prisuppgifter, kvalitets- och varumärkning förmedlas med hjälp av arabiska eller svenska. Det är en av de faktorer som demonstrerar att ett minoritetsspråk parallellt med majoritetens idiom därmed blivit en del av positionernas vägledning.

Inflyttningen av nya hushåll har skett i en uppdriven takt och den etniska balansen har därmed förändrats inom en tidsmässigt kort period. Det har varit betydelsefulla förändringar för vardagslivets samvaro och utstakade positioner. Förändringarna har knappast skett genom smärfria processer och de skilda befolkningsgrupperna har i takt med tidens tand haft en ström av klagomål mot varandras synliga och praktiska beteende. Upplevelserna av problematikens kärna har anpassats till majoritetssamhällets definitioner av ett fungerande och nödvändigt regelverk. Det är klagomål som framförts med hjälp av de kulturella och sociala resurser hyresgästerna haft tillgång till i deras försök att skapa förståelse för sina problem. De zigeniska hyresgästerna har utmärkts av kollektiva aktioner med direkt demokrati som utgångspunkt för sina handlingar, medan de arabiska hyresgästerna i högre grad har organiserat sina företrädare enligt majoritetssamhällets principer.

Det är mot denna bakgrund fastighetsägarens bedömning av de samlade klagomålen skall betraktas. Dessa skilda organisationsprinciper är en av de faktorer som kan förklara, att det under en urskiljbar period av fastighetens historia riktades kollektiva anmärkningar mot de zigeniska hushållens liv och leverne. Ägarskapets åtgärder var ett resultat av en samlad bedömning av synliga missförhållanden inom och i anslutning till fastighetens avgränsningar. Det var missförhållanden som krävde en förklaring, vilket gav utrymme för valda delar av hyresgästernas led, att genom formella eller informella språkrör framställa problematikens kärna i enlighet med etnicitetens fixerade referensramar. Händelseutvecklingen var en demonstration av de erfarenheter från hyresvärlden Margot Olsson (1995) tycker sig kunna se av hyresvärdars benägenhet, att gå klagande hyresgäster till mötes i resta krav på andra hyresgästers avflyttning.

För att klagomålen skall leda till åtgärder från hyresvärdens sida krävs att denne anser att övriga boende är värda att lyssna till. Det gör han antingen om de är starkt organiserade eller om han uppfattar att det finns risk för att övriga hyresgäster flyttar (Olsson, 1995 s 31).

Den kritik som hyresgästerna framförde enligt ett organisatoriskt mönster av språkrör eller enskilda individers försök till kommunikation, erhöll tendentiöst större genomslagskraft än de argument, som framfördes i en kollektiv anda av upphetsning

eller en allmän irritation över tingens ordning. Det var skilda kommunikationsmönster där alla inblandade aktörer sökte efter gemensamma referensramar. Fastighetsägarens orsaksförklaringar till de allmänna missförhållanden som påtalades, söktes genom kontakt med hyresgästerna i aviserade sammankomster eller informationsmöten där det offentliga livets kommunikationsform i sig, blev underlag för en av förståelsens grundbultar. Förståelsen för hyresgästernas problem byggde på en flora av anklagelser och motanklagelser där kommunikationsformen för hur kritiken framfördes, blev en essentiell faktor för den kommande händelseutvecklingen.

Mot bakgrund av fastighetens bristande attraktionskraft för samhällets majoritetsbefolkning fokuserades ansträngningarna på etnicitetens alternativa sociala ordning. Med ett begrepp som gentrifiering visades det bland fastighetsägarna prov på försök, att med hjälp av de dominerande värdena få till stånd en förändrad social ordning. Det var en social ordning som inte i första hand mättes i ekonomiska termer. Det var hushållens sociala kompetens i majoritetens offentliga värld, som utkristalliserades vara den sociala ordningens användbara verktyg. Det var ett instrument som delar av hyresgästerna använde i sina tidvis fruktlösa försök, att få till stånd förändringar i form av förbättrade materiella förhållanden. Det var levnadsförhållanden som var beroende av fungerande tvättstugor, garage, förråd och andra delar av livets materiella värden. Dessa materiella villkor har, oavsett det omgivande nätverkets dragningskraft, betydelse för en fastighets förmåga att er hålla potentiella hyresgästers intresse.

Försöket att skapa en social ordning med en förändring av de zigeniska hushållens position byggde på föreställningen om att hushållens närvaro i sig var tecken på områdets brister. Det var en föreställning som byggde på att zigenare i homogenitetens tecken associerades med samhällets socialt underminerade positioner. Det var samtida ställningstaganden med en doft av historiens etablerade föreställningar om zigenare i problematiserande termer. Fastighetens bristande underhåll projicerades till hyresgästerna och i etnifieringens anda förväxlades dessa begrepp med hyresgästerna som en problemframkallande orsakskedja. Som en nödvändig konsekvens av diskursens form och innehåll riskerade de zigeniska hyresgästerna att förvandlas från rollen av det urbana livets immigranter till det urbana livets potentiella emigranter. Genom sin ursprungliga inflyttning hade de erövrat det geografiska rummets sociala fäste, men tvingades nu att överväga ett strategiskt vägval i kampen för sin egen överlevnad. Det var historiens paralleller till den svenska befolkningens utflyttning och intervjun med Kerstin står i ett förklarande sken när hon säger: "Man kan mycket väl ta in en ny invandrargrupp, men inte i såna otroliga mängder att man känner sig överfallen".¹⁰

I likhet med den ursprungligen svenska befolkningen hade nu de zigeniska grupperna förändrat sin numerärt, dominerande position till förmån för de arabisktalande grupperna vilket också tenderade att visa genomslagskraft i det symboliska rummet. Det var inte längre "Zigenarnas Gård" och 970902 stod det att läsa i SDS att ett hundratal människor hade deltagit i ett bråk i Rosengård. De inblandade var zigena-

10 Utdrag ur intervjun med Kerstin, hyresgäst på Herrgården under sjuttio- och åttioalet: se kap. 4:3.

re och personer med arabiskt ursprung. Konflikten stod att finna i en kontrovers mellan två män. En arabisk man hade kört i en, enligt den zigeniska motpartens åsikt, för hög fart. Framfarten hade mötts av den zigeniske mannens reaktion som yttrade sig i att han gjorde ett "dum i huvudet tecken" åt den framfarande bilisten. Symbolikens retorik gav till resultat att båda männen hämtade hjälp av sina släktingar och vänner för en kraftmätning av vem som hade rätten på sin sida.

En av etnicitetens diplomater uttalade sig för journalisten som sökte svar på sina frågor: "Mammorna måste börja prata fint och lugnt med varandra. Redan nu fungerar det bra i flera fall. Det är bara mellan vissa det inte går", säger den zigeniska kvinnan som blir intervjuad. I samma artikel uttalar sig en man från Irak som försöker sammanfatta problemens kärna: "Bråken handlar inte om dessa grupper. När människor är arbetslösa blir det lätt konflikter eftersom de inte har så mycket annat att göra än att engagera sig i vad som händer i bostadsområdet" (SDS 970902). Det var förklaringsmodeller som hänvisade till arbetslöshet och passivisering. Gården förknippades inte längre med "Zigenargården", bränder, smuts eller andra delar av Herrgården. Rapporteringen hade därmed återgått till kända diskurser om Rosengård som en oroshärd där befolkningen består av invandrare i en socialt utsatt situation som har sysslolöshet som det främsta kännetecknet.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide

Frågor och utgångspunkter för samtal med hyresgästerna eller till hyresgästerna närstående personer

HISTORISK TILLBAKABLICK PÅ TIDIGARE BOSTADSFÖRHÅLLANDEN

Berätta om *var* och *hur* du / ni bodde innan du flyttade till Herrgården.

Hade du / ni egen lägenhet, med eget kontrakt?

Om du / ni inte hade lgh. med eget kontrakt, vad berodde detta i så fall på?

Om du / ni hade eget kontrakt, Varför flyttade du hit?

Kan du / ni berätta om grannkontakter i andra områden som du / ni har bott.

BOSTADSFÖRHÅLLANDEN

Beskriv vad som är bra resp. dåligt med att bo just här.

Följdfråga, om beskrivn. fokuseras på problem: Hur skulle man kunna avhjälpa dessa problem?

Om du / ni skall göra reklam för fastigheten, vad skulle du / ni vilja berätta som är positivt.

Om det är något fel, t. ex. vattenläcka, dålig värme etc. Hur snabbt kommer vaktmästaren och åtgärdar felet?

På trapphusmöten hösten 1993 så berättade Formator att många inte betalade hyra, kan du / ni förklara varför de inte gjorde det?

Om du / ni önskedrömmer, hur vill du / ni bo?

SOCIALA KONTAKTER

Hur trivs du / ni med grannarna?

Vill du / ni ha mer eller mindre kontakt med grannarna?

Bor familjen/slakten i fastigheten eller i närheten av din / er bostad?

Följdfråga: Berätta om du / ni skulle vilja bo längre från resp. närmare övrig familj?
När familjen skall fira barndop, bröllop eller andra bemerkelsedagar, var och hur firas dessa?

ATTITYDER TILL DEN EGNA ELLER ANDRA BEFOLKNINGSGRUPPER

Vilka hyresgäster önskar du / ni helst flyttar in i fastigheten, området och varför vill du / ni att just denna (dessa) grupp(er) flyttar hit?
Vilken / vilka grupp(er) av hyresgäster ser du / ni helst flyttar ut och varför vill du / ni att just denna/dessa grupp(er) flyttar ut?
Ser du / ni något som kan betraktas vara positivt resp negativt med en koncentrerad bosättning av svenskar, invandrare, zigenare araber eller någon annan befolkningsgrupp.

YTTRE KONTAKTER

Hur ofta är du / ni utanför Rosengård, i centrum eller andra stadsdelar?
Hur ofta är du / ni / utanför Malmö?
Berätta om dina / era kontakter med människor utanför Rosengård d. v. s. i andra områden av Malmö eller utanför stadens och landets gränser.

ARBETE/SYSSELSÄTTNING

Frågor till de i arbetsför ålder: Vad arbetar du med?
Följdfråga: Vilka arbeten har du haft tidigare?
Om du fick välja, vad skulle du vilja arbeta med?

RELIGION/KULTUR

Vilken dag i veckan är viktigast för dig / er och varför är just denna dagen viktig?
Berätta vad du / ni gör när det är lördag/söndag.
Berätta vad du / ni gör på helgdagar.
Vad betyder religionen för dig, är du t. ex. aktiv i någon församling här?

TILL FASTIGHETEN KNUTNA VERKSAMHETER

Det finns (fanns) en folkhögskola för zigeniska män och kvinnor här på gården, tycker du att placeringen av skolan är (var) bra eller dålig och förklara varför du tycker som du gör.
Brukar du eller din familj besöka gårdslokalen?
Följdfråga: Varför resp. varför inte?
Brukar du eller din familj besöka den lokala HGF:s lokal?
Följdfråga: Varför resp. varför inte?

MYNDIGHETSKONTAKTER

Berätta om vilka myndighetskontakter du eller din familj har här i området.

Följdfrågor: Tycker du / ni att socialförvaltningen, polisen, försäkringskassan och sjukvården ger den service (hjälp) du / ni behöver och efterfrågar?

Följdfråga: Om nej, berätta varför och vad som skulle kunna förändras.

FRÅGOR TILL FASTIGHETSÄGARE/FÖRVALTARE

När du började arbeta här, hade du någon föreställning om hur den här fastigheten resp. det här området skulle vara att arbeta i?

Följdfråga: Var det som du hade föreställt dig? Berätta!

Vad är din / er målsättning med arbetet här i fastigheten och i området?

Om du skall göra reklam för fastigheten resp. området, vad skulle du vilja berätta för positivt om just denna platsen?

Finns det problem som kan förknippas till fastigheten?

Följdfråga om svar ja: Vad är de största problemen här i fastigheten och i området?

Följdfråga 2: Finns det något åtgärdsprogram för att avhjälpa eller förändra denna problembild?

Ser du / ni något som är positivt resp. negativt med en koncentrerad bosättning av svenskar, invandrare, zigenare, araber eller andra grupper.

Vilka hyresgäster ser ni helst flyttar in i området, fastigheten och varför vill ni att just denna gruppen (dessa grupper) flyttar in?

Vilken / vilka grupp(er) av hyresgäster ser ni helst flyttar ut och varför vill ni att just denna / dessa grupp(er) flyttar?

FRÅGOR TILL MEDARBETARE I SKILDA PROJEKTVERKSAMHETER

Varför startades projektet?

Vilka målgrupper vänder projektet sig till?

Vad är målsättningen med verksamheten?

Vad ser du / ni som det egentliga syftet med verksamheten?

Har syftet resp. målsättningen förskjutits under verksamhetens gång, i så fall på vilket sätt?

Betraktar du / ni den starka koncentrationen av zigenare och araber i fastigheten / området som i grunden positivt eller negativt.

Följdfråga: Försök att definiera positiva resp. negativa aspekter av den koncentrerade inflyttningen?

Med utgångspunkt från den specifika verksamhet som du / ni är engagerade i, vad anser du / ni vara den viktigaste uppgiften i förhållande till målgruppen (hyresgästerna)?

Vad betraktar du / ni ur boendesynpunkt vara positivt för fastigheten, stadsdelen Herrgården och Rosengård?

Har du / ni bland de boende (klienterna) kunnat se några tecken på integrationssträvanden mot majoritetssamhället?

Har du / ni omvänt, bland de boende (klienterna) kunnat se tecken på en strävan mot segregation?

Följdfråga, om ja på ovanstående: Betraktar du / ni denna integrations- resp. segregationssträvan vara ett uttryck för individernas egna val eller är denna strävan uttryck för andra faktorer, i så fall vilka faktorer?

FRÅGOR TILL 60- OCH 70 TALETS HERRGÅRDSBOR

Vill du beskriva området från din barndom, naturliga lekplatser

När du tänker på Rosengård i skenet av dina barndomsupplevelser (minnen), hur skulle du vilja uttrycka dig då?

Du har senare bott på Rosengård. Varför flyttade du dit?

Hade du kontakt med grannarna? Om Ja, I vilken omfattning?

Skulle du vilja beskriva Herrgården.

Varför flyttade du ifrån Rosengård?

Kan Du tänka dig, att flytta tillbaka?

Hur skulle Du vilja beskriva området i dag?

SAMTAL MED BARN OCH UNGDOMAR

Trivs du / ni här (gården, gårdslokal etc.)?

På hur många platser har du / ni bott?

Berätta vilka ämnen i skolan som är roligast.

Berätta vilka ämnen i skolan som är tråkigast.

Berätta vad du / ni gör på fritiden.

Vad vill du / ni arbeta med när du / ni har slutat skolan?

Vilken / vilka nationalitet(er) har dina / era kompisar?

Berätta om dina kompisar bor inom eller utanför Herrgården resp Rosengård?

Bor dina släktingar i området?

GRAD AV INTEGRATION (FRÅGA STÄLLD TILL HYRESGÄSTER).

På en skala från 1 till 10 - Känner du dig delaktig i (det svenska) samhället?

Inte delaktig alls

Mycket delaktig

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Biaga 2. Fältarbete och empiriskt material

INTERVJUER

Intervjuerna har skett med hjälp av intervjuguide (se bilaga 1) och memoreringen har skett med hjälp av bandspelare eller anteckningar. Det skall uppmärksammas att intervjuerna är att skilja från andra former av samtal som förts med intervjupersonerna och andra hyresgäster eller deras besökare, släktingar och vänner under mindre strukturerade former.

INTERVJUPERSONER:

Hyresgäster eller till hyresgästerna närstående personer: 34 personer (18 män och 16 kvinnor).

Fastighetsägare/förvaltare och Hyresgästföreningen: 6 (sex) personer.

Anställda inom projektgrupper (myndigheter och föreningar): 8 (åtta) personer.

OMRÅDESBESÖK OCH SAMTAL

Besök på det fokuserade området ca. *3 till 4 ggr. / vecka* (exklusive tre till fyra semesterveckor under sommaren) under 3 års tid, sammanlagt ungefär *500 besök*. Vid varje besök har minst ett, men ofta flera möten med hyresgästerna eller deras närstående ägt rum, vilket innebär att det, under den aktuella perioden, skett ungefär *1000 samtal* med ca. *70 (sjuttio) personer* av gruppen hyresgäster eller deras närstående. Samtalen har fokuserats till de frågeställningar som redovisas i intervjuguiden, men av naturliga skäl har dokumentationen inte antagit samma strukturerade karaktär. Det skall noteras att inte alla delar av intervjuguiden har lett till dokumentation. Samtalen med barnen har t. ex. fungerat som bakgrundsinformation och därmed varit en del av förståelsens ram, men ytterligare fokusering av barnens egna synpunkter skulle krävt en speciellt uppmärksamhet i sig och skulle kunnat leda till ett evighetsbaserat fältarbete. Arbetets omfång har därmed begränsat sitt eget utrymme. Det skall också uppmärksammas att anteckningar har rekonstruerats i efterhand och kvalitén har därmed varit beroende av samtalens antal och längd samt den tidsåtgång som har skett mellan kommunikationstillfällena och de senarelagda anteckningarna. Dessa möten, eller kommunikationstillfällena, har ur tidsaspekt varierat i omfång. Ett samtal kan ha begränsats till två minuter medan andra samtal har tagit ett par timmar i anspråk.

Det har skett färre möten med hyresvärdarnas representanter, men varje vecka har det skett någon form av kommunikation med fastighetsförvaltningarnas skilda personalkategorier, vilket innebär drygt *150 kommunikationstillfällen* med totalt *11 (elva) personer*.

Därtill har jag i mina skilda roller, som socialarbetare och forskare, bevisat tre möten som reducerats till representanterna för fastighetsförvaltningarna och socialtjänsten. Jag har i min roll som forskare och observatör deltagit i *5 (fem) "trapphus-*

möten“ och ett möte mellan fastighetsägarens representant, kommunens representanter, HGF och zigeniska hyresgäster. Under den tid som den lokala (muslimska) HGF verkade i området bevistade jag 7 (sju) möten, där även fastighetsägarens representanter var inbjudna, och 1 (ett) årsmöte med hyresgästerna som därtill bevistades av Islamiska Kulturföreningen och Rosengårds närpolis.

Summary

Rosengård (Rosegarden) is a suburban area (about 16.000 inhabitants) in Malmö (1996 about 245.000 inhabitants). Since the development, in the sixties, the area has been in focus for a long and intensive debate, which still hasn't come to an end. The area was originally planned for the working-class and it has been described in terms of poverty, rootlessness, social deprivation and marginalization. In the last decades it's terms that has coexisted with increasing needs of benefit from welfare and an ethnical visibility, that has been the notable sign of the area. Immigrants are often seen as a homogenous group of people. In several aspects it is an illusionary homogeneity. It is an impression that has been reinforced by the geographical concentration of a population with no means, that in combination with an ethnical visibility, shows settlements that are built-up by evident clusterly conditions.

It's this measurable poverty and the visibility of ethnicity that has engaged the debaters in the last decades. This kind of debate has placed Rosengård in focus. It has also been presented a variety of suggestions about how this geographical area once again could be attractive for a Swedish working- and middle-class. One suggestion has been to simply tear down the storey-buildings, less controversial suggestions has been to repaint and brush up the physical conditions within the area. Lately, it has been plans to arrange market-trading and business activity. Evidently it has been a late considered awareness, since the area for a long time has been multiplied with market-trading and small scale businessmen. The gardens and the open market-places with fruits and vegetables for sale has become a kind of local meeting places. Still the existence of these local meeting places, the area hasn't attracted a larger scale of the Swedish population. The population of the area has indeed been in focus, in the latest years debate, but the major impression about the public discussions is that there has been ambitions to change the population of the area, in order to attract a larger number of Swedes that are participating in the labourmarket.

The background to this research can shortly be described by a historical view. During the spring 1992 an increased number of immigrant households depending on social welfare moved into Herrgården (Manor-house), a narrow area within Rosengård with about 3.800 inhabitants. A concentration of the households that moved in to this area was located to a private real-estate. It was three nearby standing storey-buildings containing 150 apartments. The Gypsies were a large group of the total number, of tenants and the authorities together with the massmedia therefore named the real estate as "Gypsygarden". The landlord did not show any interest in the build-

ings what so ever and the buildings suffered from poor repair. The massmedia focused on the ethnically segregation as a phenomena, but also upon the disrepair of the buildings and the surrounding conditions that the tenants were living by.

To be able to understand the process that started, an escalating immigration by Gypsies to Herrgården, it is necessary to present a short statement about the late local historical events concerning some parts of Gypsies households with origin outside the Nordic countries, which have had problems on the housing-market. During the eighties and nineties the social-service was forced to find accommodations for homeless immigrant families including a large numbers of children. A great number of the homeless families were composed by Gypsies from eastern parts of Europe or to some extent people with Arabic origin. These families had been evicted, from their apartments and were from time to time living in shabby hotels. The laundry and hygienic needs were taken care of by relatives, which had not yet been evicted. When even the relatives was threatened to be evicted the municipality started to rent apartments, villas and smaller real-estates in different residential districts. The apartments and houses was subleased to the homeless immigrant-families and the social-services hereby got an increased responsibility for the households social and housing-related situation.

By changings in the housing-market, a numerous part of the homeless had possibilities to get contracts of their own. A major part of the Gypsies, which have had problems in the housing-market, was given a chance to sign their own contracts in the real-estate, given the name "Gypsygarden" and being the topic of this thesis interest. In this work the formal name has been transformed to "Romano Platso", which can be translated to "Gypsies' Place" or "Gypsies Settlements".

It was as a social-worker, I met the Gypsies households when they moved into the focused real-estate. In my profession, as a social-worker, during the eighties and nineties, I have also been able to follow numbers of the Gypsies households in their urban migration that has been signficated by evictions, moving in and out from different areas. These experiences has been a practical demonstration of their housing-problems and its expressions, which on the long run has implied a greater interest and a curiosity concerning the including and excluding mechanisms that rules, persists and changes the spirit of the segregation. It is an interest that has been focused on segregation as a phenomena, which is a multidimensional field, but in this work mainly focuses on ethnicity as a key-koncept of the practice and it's the consequences of segregation.

The empirical material has mainly been collected from the real-estate mentioned, during the period of 1994-1996, and *the aim* is to increase knowledge about the shape, development and substance of segregation by focusing a local and well-defined area. *The method* is basically qualitative, both interviews and participant observation are used. To increase the field of knowledge even other materials are used. The material emerge from schools, social services and other institutions. The material has not been produced or collected in researching purpose, but is used to increase the field of knowledge.

Both large and small-scaled societies present social structures. This thesis has been taking a starting point from a *micro-level* that focuses *social structures, ethnically segregation* and *processes of development* as phenomena. In this context social structures is explained by the *social order* that is built up by relations, that emanate from a network of family, relatives, friends and other forms of formal or informal institutions in the surrounding society. Ethnically segregation is to be understood as different aspects of division between human beings according to their ethnicity. Furthermore, processes of development is defined as positive or negative changes that has importance for the tenants, in the aspects of motivation and devotion and for their possibilities to get an influence in their neighbourhood. These components are treated from several perspectives which are supposed to picture the house-owners, the authorities and the tenants opinion about the physical and social housing environment on the local level, which is the base for increasing knowledge about several components and their importance for the rise and development of ethnically segregation in the urban room.

The study is designed for taking place during a longer period of time, which means that both moving in and out from the real-estate has been in focus. During the time of the fieldwork (1994-1996) Gypsies started to move out in favour of the Arabic households which increased their numbers of the tenants stock. It developed an ethnically based concurrence in the neighbourhood and *ethnicity* is being used as an isolated and co-operative factor to reveal the pattern of actions, that could lead to a shift of the population. These changes that also can be explained by the tenants individual- and group-related *positions* in connection to themselves and to one another. Ethnicity and positioning is thus concepts that is functioning as the tool for the analyse.

Another concept that is necessary for the understanding is *gentrification*, first used by Ruth Glass in the sixties when she, in her urban studies, described changes of the population in a London district. The concept take a starting point in "gentry", which in this case could be translated as middle- or upper-class in a broad sense. Households that are economically and socially well off moving into an area. Correspondingly the working-class is moving out. Gentrification thus means a class-based and upwards shift of a population in a geographical area.

Rosengård has not yet seen a process of gentrification. Herrgården as a defined area of Rosengård is an example of the opposite process. The area was built for the special needs for a working-class. In a complicated pattern of different changes in the society, the area has developed units that are populated by households which are distinguished by high unemployment rate, high rate of benefit dependence and lack of establishment in the working-fields. In an economical sense the population is in the state of destitution. With this point of view, the area is utterly devoid. The poverty in this area is a reflection of the fact that the district doesn't attract more wealthy households. In the same time the statistical material proofs a segmentation within the area, in different districts, that has different rate of attraction for separate categories of people with different access to economical and social conditions.

It should also be pointed out that *Gypsies* are used to identify the group of people who call themselves *Rom*. "Gypsy" is and has been designated for people which, in different ways, doesn't follow the mainstream of rules and norms according to the majority's way of defining normality. Swedish travellers or "tattare", as they also have been called, has most often been given the name Gypsies by the majority. In this thesis there is no attempt to take side in the debate about Swedish travellers origin what so ever. It should only be notified that it exist some confusion about the names given, that in coexistence with disparagement can give the impressions of trying to belittle the population mentioned. In this case Gypsies has been a homogenised and an essential concept for individuals and households, with the identity as Rom but belonging to different ethnical groups from East-Europe. It is a phenomena that has its directly parallels to the Arabic population, that includes people from different places of origin with separate ethnical identity. The language is their smallest common denominator which are the starting point for the ethnically homogenisation. These groups mentioned, frequently used "Gypsies" and "Arabs" as specific concepts about themselves and each other, in their contact with the majority and other minority-groups, which makes the concepts essential for an understanding of their ethnically relations in the urban room.

The creation of "Gypsygarden", as an example of an ethnically change in the urban room, appeared in the same time as it happened a change in the ownership of the real-estate. In a very short period of time the real-estate changed management four times and ownership three times. In 1992 a company from Gothenburg bought the real-estate and Gypsies started to move into the area. In 1993 the landlords was forced under compulsory management. During 1994 the owners went bankrupt and the real-estate was sold to the Tenant Owners Society (HSB), and compulsory management was reverted. The Arabic families increased in numbers since the new owner took over the management. In the same time families from the Gypsies started to move out, in which a process started that was going on at least until 1996, when the fieldwork came to an end. In 1996 once again there was a change in the ownership when the real-estate was sold to Nor-Sve, a Norwegian company.

The landlord that took over the ownership and the management of the real-estate in 1994 tried to create a *new social order*. It was an attempt to start a process of gentrification, in order to persuade Swedish to move into the area, but more important try to scatter the Gypsies families that already was living there. The efforts trying to attract the Swedish population had no success and the landlord focused the energy on an *alternative social order* constructed by the ethnicity as a specific phenomena.

It was a social order that wasn't measured by economical components. It was the competence of the tenants in the public world, which positions was dominated by the majority, that was identified as the tool of the social order. The landlords focused some of their energy on information to the tenants and advertised meetings with the total stock of the households. These meetings had as its main purpose to inform about their expectations of how a lifestyle in a Swedish real-estate should take place in general. The image of a Swedish lifestyle was designed for the rules and norms existing between the tenants. Hereby the picture of the absent Swedish was institution-

alised and the image of the Swedish lifestyle became of special importance for the tenants, mostly used as a weapon against other groups of people, not belonging to ethnicity of their own. Hereby the problems connected with the real-estate in disrepair etc. was mixed up with the problems of the tenants.

The efforts of the landlords focused on nationality and ethnicity corresponded by parallel efforts of the public authorities in relation to the defined groups of children and youth. The population was young and the young adults suffered from unemployment. It was an unemployment mostly of all concerning the young men. In general the women are occupied with children and domestic work at home, and unemployment therefore more seems like an academically question than a basic problem. Despite these realities they have, together with the young men, been in focus for the interest of authorities. Furthermore the children and the youth in the area has been in focus for the authorities in their concern to create conditions for positive and creative leisure time. It was organised leisure-centres with possibilities to play table-tennis, practice music or other activities. Community-workers, social-workers and other categories with their roots in the public sphere, were involved in different plans with the touch of Community Development. In the same time the efforts has been restricted to different ethnical groups, which have tried with the use of different strategies, defending their cultural autonomy from influence and concurring values from the surrounding groups of people.

It is the complex problems of segregation that occupied the authorities. They have tried to obstruct the negative consequences of poverty and migration as parallel and coexisting phenomena. These performances have had integration and co-operation as overlapping aim for their work presented. There was a built up an argumentation referring to the different groups of people and their need of integration with one another and with the surrounding society. In reality it was a need for integration that somehow was expected to be in practice by the experiences of segregation acts.

The activities built up in the favour of the younger generations gave room for spokesmen from different groups of people. These spokesmen could be presented as formal or informal leaders. In co-operation with the authorities and their representatives these leaders take positions as *ethnic entrepreneurs*. With a little help from the representatives from the public authorities they have been able to create vertical positions for themselves in some well-defined parts of the society. They should be diverged from the group of people that could be named *ethnic diplomats*. The ethnic diplomats take their positions in a horizontal plane. They are looking for the things that combine people and can work as a mutual base for understanding between people with different ethnically origin.

The ethnic entrepreneurs mainly consists by men, which take their positions in certain fields of the society. The legitimacy of their positions is built up by ethnicity as a picture of homogeneity combined with deep differences to the majority and other minority-groups, which is an operating base for the ethnic entrepreneurs. It is a homogeneity which is very often proofed to be a shattered homogeneity. It is a paradox that these activities, practised by authorities in cooperation with the ethnic entrepreneurs, with integration as specific goals, tend to reinforce the cultural lines of

demarcation with ethnification as its supporting engine, in the struggle to keep conquered positions in a social order. It is the *alternative social order based on ethnicity* that *includes* and *excludes* the surrounding populations, which is not judged by their own references or according to the references used by other minority-groups. They are all, at least to some extent, depending on the surroundings that gives themselves priority to judge others lack of character. It is a paradox that the social order emerges from the Swedish population, who are excluded by their absence and only being represented by the institutionalised forms of social life.

Litteratur

- Acton, Thomas (1997) *Gypsy politics and Traveller identity*. Great Britain: University of Hertfordshire Press.
- Acton, Thomas (1974) *GYPSY POLITICS AND SOCIAL CHANGE. The development of ethnic ideology and pressure among British Gypsies from Victorian reformism to Romani nationalism* London: Routledge & Keagan Paul.
- Ahrne, Göran (1989) *Byråkratin och statens inre gränser*. Rabén & Sjögren.
- Akintunde, Mona / Flärd, Birthe / Popoola, Margareta (1978) *Klasser och stratifieringar i gårdagens och dagens Nigeria* (41-60p): Sociologiska Institutionen, Lunds universitet.
- Alberoni, Francesco (1987) *Privat och offentligt*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Andersson, Bo: *Georg Simmel*; se Asplund, Johan (1972).
- Andersson, Hans / Nuder, Ants (1977) *Rättighet eller handelsvara ? Den bostadspolitiska debatten inför 1980-talet*: Tidens Förlag.
- Andersson, Torbjörn / Rydman, Margareta (1975) *GRANNSKAPSARBETE – GRANNSAMARBETE*. Malmö: Aldus 436.
- Andersson-Brolin, Lillemor (1984) *ETNISK BOSTADSSEGREGATION*: Sociologiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Arnell-Gustafsson, Ulla (1975) *OM BOSTADSSEGREGATIONENS EFFEKTER*. Uppsala Universitet.
- Arnstberg, Karl-Olov (1987) *KULTURANALYS I PRAKTIKEN*. Norrköping: Statens Invandrarverk.
- Arnstberg, Karl-Olov (1989) *Svenskhet. Den kulturförnekande kulturen*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Ashley, Brian J. (1985) *ARBETA I NÄRSAMHÄLLET*. Stockholm: Liber Förlag.
- Asplund, Johan (1991) *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan (1972) *Sociologiska teorier. Studier i sociologins historia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Asplund, Johan (1992) *Storstäderna och det förteanska livet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Badran, Margot (1986) *Independent Women. More Than a Century of Feminism in Egypt*; se Tucker, Judith E. (1993).
- Baksi, Nalin: se Nestius, Hans (1996).
- Banakar, Reza (1994) *Rättens Dilemma. Om konflikthantering i ett mångkulturellt samhälle*. Lund: Bokbox Förlag.
- Bauman, Zygmunt (1991) *THINKING SOCIOLOGICALLY*. Oxford UK: Basil Blackwell Ltd.
- Bengtsson, Cecilia (950317) *Utvärdering av Zigenarprojekt 930501-941231*: Östra socialförvaltningen, Malmö.
- Bengtsson, Cecilia (1996) *Minoritet i Majoritetssamhälle*: Stadsdelsförvaltningen Rosengård, Malmö.
- Beresford, Peter / Croft, Suzy (1986) *WHOSE WELFARE. Private care or public services?* Social services and the community Action-Research project. The Lewis Cohen Urban Studies. Brighton: Russel Press.
- Bergh, Birger / Teleman, Ulf (1990) *Språkets makt. Språket skolan och makten*. Lund: University Press.
- Bergman, Erland / Swedin, Bo (1989) *SOLIDARITET OCH KONFLIKT. Etniska relationer i Sverige*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Berman, Marshall (1990) *Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet*. Lund: Arkiv Förlag.
- Bibeln (1964).

- Billings, Peter / Stigendahl, Mikael (1994) *HEGEMONINS DECENNIER Lärdomar från Malmö om den svenska modellen*. Malmö: Möllevångens samhällsanalys.
- Bitterman, Danuta: *Invandrarnas boendesegregation*; se Ehn, Siv (1993).
- Björkenlid, Bertil (1982) *KVINNOKRAV I MANSSAMHÄLLET*: Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala Universitet.
- Bourdieu, Pierre (1991) *KULTUR OCH KRITIK*. Göteborg: Daidalus.
- Brante, Thomas / Fasth, Eva (1982) *TERMER I SOCIOLOGI. INNEBÖRD OCH SAMMANHANG*: Liber Förlag.
- Bratt, Nancy (1979) *Samhälle, normer och normbildning. Använder vi normerna konstruktivt eller destruktivt?* Stockholm: Bonniers.
- Brattlund, Åsa / Samuelsson, Jan (1991) *Islam – en folkrörelse*. Skellefteå: Artemis Bokförlag.
- Böhm, Thomas (1993) *INTE SOM VI. Psykologiska aspekter på främlingsfientlighet och rasism*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Böhm, Thomas: *Judisk identitet och identifikation*; se Jakubowski (1993).
- Carle, Jan: *Pierre Bourdieu och klasssamhällets reproduktion*; se Månsson, Per (1995).
- Cashmore, Ernest Ellis (1994) *DICTIONARY OF RACE AND ETHNIC RELATIONS*. New York: Routledge.
- Calais, Sonja: *Emile Durkheim*; se Asplund, Johan (1972).
- Chacour, Elias i samarbete med Jensen, Mary E. (1990) *Vi tillhör detta land*. Stockholm: Verbum Förlag.
- Chaib; Mohamed (1996) *Begriplighet och förståelse. Texter om det kommunikativa samspelet*. Lund: Studentlitteratur.
- Dahlström, Edmund: se Schwarz, David (1971).
- Davidson, Basil (1979) *Afrikas moderna historia*: Rabén & Sjögren.
- Davidson, Basil (1984) *En kontinents historia*: Bonniers.
- Dajani, Souad: *Palestinian Women under Israeli Occupation. Implications for Development*; se Tucker, Judith E. (1993).
- Danius, Sara: *Själen är kroppens fängelse*; se Lindén / Milles (1995).
- Daun, Åke (1974) *FÖRORTSLIV En etnologisk studie av kulturell förändring*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Daun, Åke (1994) *Svensk mentalitet*: Rabén Prisma.
- Denvall, Verner (1994) *För samhällets bästa. Socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen*. Floda: Verner Denvall och Zenon Förlag.
- Djurfeldt, Göran (1995) *BOSTRÖM OCH KAMINEN Realistisk Vetenskapsteori för samhällsvetare*. Research Reports: Sociologiska Institutionen, Lunds Universitet.
- Ehn, Billy (1986) *Det otydliga kulturmöter*: Liber Förlag.
- Ehn, Billy / Löfgren, Orvar (1982) *KULTURANALYS. Ett etnologiskt perspektiv*: Liber Förlag.
- Ehn, Siv (1993) *SÅ HÄR BOR VI. Om invandrare liv och boende. Invandrarnas Boendesegregation*. Stockholm: Svenska Byggnadsrådet T:2.
- Eitinger, Leo: se Schwarz, David (1971).
- Ek, Sven B. (1982) *Nöden i Lund*: Sven B. Ek och Liber Förlag.
- Ekholm Friedman, Kajsa (1994) *Den magiska världsbilden*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Feyerabend, Paul (1977) *Ned med metodologin*. Tema 13 Stockholm: Zenit/Rabén & Sjögren.
- Flemström, Carin / Ronnby, Alf (1972) *Fallet Rosengård. En studie i svensk planerings och bostadspolitik*. Stockholm: Prisma.
- Flemström, Carin / Ronnby, Alf (1974) *SOCIALT FÄLTARBETE. En rapport om grannskapsarbete samt principiella problem i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Fonseca, Isabel (1995) *BURY ME STANDING. The Gypsies and their journey*. UK. London: Random House.
- Foucault, Michel (1983) *Vansinnet historia under den klassiska epoken*. Malmö: Arkiv Förlag
- French, Marilyn (1986) *BORTOM MAKTEN. OM KVINNOR, MÅN OCH MORAL*. Stockholm: Bokförlaget Legenda.
- Frykman, Jonas / Löfgren, Orvar (1991) *Svenska vanor och ovanor*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Frykman, Jonas (1993) *HORAN i bondesamhället*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Gaunt, David / Löfgren, Orvar (1984) *MYTER OM SVENSKHETEN*. Stockholm: Liber Förlag.
- Gaunt, Louise (1987) *Familjekretsen, bosättning, umgänge och omsorg*. Gävle: Statens institut för byggnadsforskning.

- Gerstel, Naomi R: se Outhwaite, William / Bottomore, Tom (Family).
- Giddens Anthony (1995) *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nya Doxa.
- Giddens, Anthony (1996) *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, Anthony (1993) *Sociology*. UK Oxford: T. J. Press. Blackwell Publishers.
- Glass, Ruth m. fl. (1964) *LONDON. Aspects of Change*. the Centre for Urban Studies. London: MACGIBBON & KEE.
- Goffman, Erving (1972) *Stigma den avvikandes roll och identitet*. Rabén & Sjögren.
- Goffman, Erving (1974) *Jaget och maskerna*. En studie i vardagslivets dramatik: Rabén & Sjögren.
- Goffman, Erving (1983) *Totala institutioner*. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor: Tema Nova.
- Goode, Erich / Ben-Yehuda, Nachman (1995) *MORAL panics. The social construction of Deviance*. UK Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Gudykunst William B. / Young Yun, Kim (1992) *COMMUNICATION WITH STRANGERS. An approach to intercultural communication*. New York: Mc Graw Hill Inc.
- Gunnarsson, Lars / Lassbo, Göran: se Tham, Ameli (1994).
- Habermas, Jürgen (1984) *Borgerlig offentlighet*. Arkiv Förlag.
- Haley, Alex (1993) *Malcolm X självbiografi*. Stockholm: Ordfronts Förlag.
- Hancock, Ian (1996) *JEWISH RESPONSES TO THE PORRAJ MOS (THE ROMANI HOLOCAUST) USA*, Texas: International Romani Union.
- Hancock, Ian *THE CONSEQUENCE OF ANTI-GYPSY RACISM IN EUROPE* U.S. Delegation to the CSCE ODIHR's Human Dimension Seminar on Roma in the CSCE Region. Warsaw September 20-23, 1994.
- Hancock, Ian (1994) *HUMAN RIGHTS ABUSES OF THE ROMA (GYPSIES) HEARING* Before the SUBCOMMITTEE ON INTERNATIONAL SECURITY, INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND HUMAN RIGHTS of the COMMITTEE ON FOREIGN AFFAIRS HOUSE OF REPRESENTATIVES. One Hundred Third Congress, Second session, April 1994. Printed for the use of Committee on Foreign Affairs. U. S. Washington: Government Printing Office.
- Hawes, Derek / Perez, Barbara (1995) *The Gypsy and the state. The Ethnic Cleansing of British Society*. England, Bristol: Saus Publications.
- Heinschink, Mozes F. / Hemetek, Ursula (1994) *ROMA das unbekannte Volk. Schicksal und Kultur*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.
- Hemer, Oscar (1994) *Kulturen i den globala byn*: Aegis Förlag.
- Heymowski, Adam (1969) *SWEDISH "TRAVELLERS" AND THEIR ANCESTRY. A Social Isolate or an Ethnic Minority?* Uppsala: ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS Studia Sociologica Upsaliensia Ups. 5. Almqvist & Wiksell.
- Hjärpe, Jan (1994) *Araber och arabism*: Rabén Prisma.
- Hughes, John A. (1976) *Sociological analysis, methods of discovery*. UK: Thomas Nelson and Sons Ltd.
- Hultman, G. Tor: *Språket, skolan och makten*; se Bergh, Birger / Teleman, Ulf (1990).
- Hylland Eriksen, Thomas (1996) *HISTORIA, MYT OCH IDENTITET*: Bonnier Alba Essä.
- Irigaray, Luce (1994) *KÖNSSKILLNADENS ETIK OCH ANDRA TEXTER*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, Symposion AB.
- Israel, Joachim (1971) *Alienation. Från Marx till modern sociologi*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Jakubowski, Jackie (1993) *Judisk Identitet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jensen, Tommy / Nilsson, Urban (1995) *PEDAGOGISK HANTERING AV ELEVER MED ZIGENSK HÄRKOMST*. En utvärdering av situationen i Malmö Stad: Lärarhögskolan i Malmö, Lunds Universitet.
- Jervas, Gunnar (1995) *Migrationsexplosionen. Bakgrund och alternativ till den felslagna flyktingpolitiken*. Stockholm: SNS förlag.
- Juhlin, Dag / Ronnby, Alf / Urwitz, Viveca (1974-09-01) *Rosengård. Allmän beskrivning, Rosengårds befolkning, Rosengårds tillkomst, Rosengård i samhällsbilden, Sociala problem, Hur kan man göra Rosengård bättre?* Tredje socialbyrån, Malmö.
- Johansson, Sven-Olof: Ref. föredrag som ingår i *Priset för urbaniseringen-tillväxt- och avfolkningsprocessen* (1975); Rapport från Nordiska seminariet i Vasa 6-11.10.1974: Nordiska socionomförbundets samarbetskommitté.
- Järtelius, Arne (1993) *Mångkultur i Sverige. Mångkulturens rötter, gränser och möjligheter*. Uppsala: Gluten AB.

- Karlsson, Jan (1986) *Begreppet arbete. Definitioner, ideologier och sociala former*. Lund: Arkiv.
- King, Martin Luther Jr. (1959) *VÄGEN TILL FRIHET*. Stockholm: Westerbergs.
- Koranen (1979) Svensk översättning K. V. Zetterstéen: Wahlström & Widstrand.
- Kulick, Don (1987) *Från kön till genus. Kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Kuusela, Kirsti (1991) *Att bo i invandrartäta områden – etnisk bostadssegregation i Göteborg*. Byggnadsnämndens rapport R60.
- Kåhl, Ingela (1995) *Socialarbetarkåren – den lindansande professionen*. Bokbox Förlag.
- Kärfve, Eva (1984) *REGLER FÖR FRIHETEN. Rituelle normer hos zigenare*. Avd för socialantropologi SA 302, 303, Lunds Universitet.
- La Pierre, Richard (1934) *VS. ACTIONS*; Social Forces volume 13 nr. 1 – 4 october 1934 – may 1935 s 230-237: The University of North Carolina Press by the Williams & Wilkins Co.
- Liedholm, Marianne (1991) *Boinflytande och deltagande som fenomen och process*. Trelleborg: Skogs.
- Liégeois, Jean-Pierre (1987) *Gypsies and Travellers*. Strasbourg: Council of Europe, Publications sections.
- Lindberg, Göran / Lindén, Anna-Lisa: se Olsson Hort (1992).
- Lindberg, Staffan (1969) *Caste and ethnicity on the relations between the concept of caste and the concept of ethnic groups*: Lunds universitet.
- Lindén Claudia / Milles, Ulrika (1995) *Feministisk bruksanvisning*. Norstedts Förlag.
- Lindén, Anna-Lisa (1989) *VEM BOR I BOSTADSOMRÅDET? Bostadsutbud -befolkningsstruktur – förändringsmönster*. Forskargruppen Boende och bebyggelse, Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Lindgren, Mats (1995) *Vad Svenska folket tycker -95* En uppslagsbok med över 600 svenska åsikter och värderingar. Uppsala: Rapport från Kairos Future Konsultföretaget AB.
- Lindholm, Gunborg A. (1995) *Vägarnas folk. De resande och deras livsvärld*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Lindqvist, Sven (1995) *Antinastister. Människor och argument i kampen mot rasismen 1750-1900*: Bonniers.
- Lo-Johansson, Ivar (1953) *Zigenare*. Stockholm: Folkets i Bilds Förlag.
- Lo-Johansson, Ivar (1955) *Zigenarväg*. Stockholm: Rabén & Sjögren/Vi.
- Lyttkens, Lorenz (1985) *Den disciplinerade människan*. Slutrapport från Projektet; Värderingsförskjutningar i det svenska samhället. Stockholm: Sekretariatet för framtidsstudier.
- Madge, John (1962) *The origins of scientific sociology*. USA: The Free Press of Glencoe. A Division of The Macmillan Company.
- Madsen, K. B. (1976) *Allmän psykologi*. Stockholm: Esselte Studium AB.
- Malmberg, Torsten (1983) *Räkna med revir. Om människans beteende vid uppdelning av utrymmet*. Stockholm: Torsten Malmberg och Liber Förlag.
- Malmö Områdesfakta 1993, 1994, 1995, 1996: Stadskontoret Malmö Stad.
- Mamdani, Mahmood (1976) *Politics and classformation in Uganda*. New York/London: Monthly Review Press.
- Marknadskunskap för kommunala bostadsföretag nr. 49 (1994). Stockholm: Temaplan AB och SABO (Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag).
- Maslach, Christina (1985) *UTBRÄND*: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Mathiesen, Thomas (1982) *Makt och Motmakt*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Melander, Göran / Nobel, Peter (1984) *Handbok i invandrarrätt*. Stockholm: Bokförlaget Carmina.
- Merton, Robert K. / Kendall, Patricia (1990) *The Focused Interview. A MANUAL OF PROBLEMS AND PROCEDURES*. New York: The Free Press.
- Miles, Rosalind (1988) *Kvinnorna och världshistorien*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Mills, Charles Wright (1975) *The sociological Imagination*: Oxford University Press.
- Mirga, Andrzej (1986) *Stereotype as a model of "ones own" and a "stranger"*. *Theoretical remarks on ethnic stereotype*. Krakow: Ethnologia Polona vol 12.
- Morgan, Gareth (1997) *IMAGES OF ORGANIZATION*. Thousand Oaks, London & New Dehli: Sage Publications Ltd.
- Myrdal, Alva & Gunnar (1935) *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonniers.
- Månsson, Per (1995) *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*: Rabén Prisma.
- Necce, Mehmet Umit: *Hur ska det gå med min etniska identitet...* se Hemer, Oscar (1994).
- Nestius, Hans (1996) *"Och vi som ville så väl..."* Stockholm: Hans Nestius och Carlsson Bokförlag.

- Nordmark, Christer (1995) *STRATEGIER MOT RASISM OCH FRÄMLINGSFIENTLIGHET*. Norrköping: Statens Invandrarverk.
- Nordström, Gert Z: *Den närvarande frånvaron. Tankar om en bildspråklig teori och bildanalytisk modell*; se Chaib, Mohamed (1996).
- Nordström, Ludvig (1984) *LORTSVERIGE*. Sundsvall: Tidsspeglan.
- Olsson Hort, Sven E. (1992) *Segregation – ett svenskt dilemma*. Socialpolitiska och sociologiska synpunkter. Stockholm: Bilaga 9 till långtidsutredningen, Finansdepartementet.
- Olsson, Margot (1995) *Värdarnas värld. En studie om olika hyresvärdars agerande i samband med vräkningar på Östra distriktet i Malmö* (60 p.) Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- O’Niell, Anna (1992) *ROMANO DROM. Om zigenarnas historia och sociala organisation som bakgrund till Romani Union – Zigenarnas sociala rörelse*: Sociologiska institutionen S0 003. SAN 302, Lunds Universitet.
- O’Niell, Anna (1993) *Zigenare, kommunikation och samhälle*: Sociologiska institutionen S0 004, Lunds Universitet.
- Outhwaite, William / Bottomore, Tom (1994) *THE BLACKWELL DICTIONARY OF TWENTIETH-CENTURY SOCIAL THOUGHT*: Blackwell Publishers.
- Parsons, Talcott (1964) *Family Socialization and Interaction Process*. New York: The Free Press.
- Peterson Royce, Anya (1982) *Ethnic Identity*: Indiana University Press.
- Pfannenstill, Bertil (1953) *Sociologisk undersökning av Augustenborgsområdet i Malmö* (MKB): Framtiden.
- Popoola, Margareta (1989) *En studie i utomnordiska zigeniska flyktingars möte med socialtjänsten i Lund och Malmö*: Lunds Flyktingmottagning.
- Popoola, Margareta (1992) *Bo-Stadslös*. Slutrapport: Östra socialförvaltningen, Malmö.
- Popoola, Margareta (1997) *Forskningsetik och annan etik*; se Sjöberg, Katarina (1997:1).
- Reinans, Sven Alur: se Schwarz, David (1971).
- Ristilammi, Per-Markku (1994) *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östling Förlag Symposium.
- Ritzén, Kenneth (1987-88) *Muslimska och icke muslimska attityder*. Norrköping: Statens Invandrarverk.
- Rojas, Mauricio (1995) *Sveriges oälskade barn – att vara svensk men ändå inte*: Brombergs Bokförlag.
- ROMER I SVERIGE (1996) *SITUATIONSBESKRIVNING*: Arbetsgruppen SIV-Nordiska Zigenarrådet.
- Rolfson, Margareta (1994) *Unga på drift. Om sociala normer och social kontroll på Rosengård*. Malmö: Weince Grafiska.
- Rorty, Richard (1992) *Kontingens, ironi og solidaritet*: Århus Forskningsfond.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist / Lamphere, Louise (1993) *Woman Culture & Society*: Stanford University Press.
- Rosengren, Anette (1992) *TVÅ BARN OCH EGET HUS. Om kvinnors och mäns världar i småsamhället*. Malmö: Anette Rosengren och Carlssons Bokförlag.
- Sahlin, Ingrid (1996) *På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt*. Lund: Arkiv förlag.
- SCB 1965 *Statistisk årsbok för Sverige*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB 1992-93 *Levnadsförhållanden rapport nr. 89*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB 1995 *Statistisk årsbok för Sverige*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB 1996 *Statistisk årsbok för Sverige*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Schwarz, David (1971) *Identitet och minoritet, teori och politik i Sverige*. Uppsala: Almkvist och Wiksell.
- Schwarz, David (1971) *SVENSK INVANDRAR OCH MINORITETSPOLITIK 1945-68*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Schwarz, David (1966) *Svenska minoriteter*: Bonniers Förlag.
- Simmel, Georg (1981) *Hur är samhället möjligt? och andra essäer*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Simmel, Georg (1970) *Kamp*. Uppsala: Argos Förlags AB.
- Sjöberg, Katarina (1993) *The Return of the Ainu. Cultural mobilization and the practice of ethnicity in Japan*: Harwood Academic Publishers.
- Sjöberg, Katarina (Working Paper 1997:1) *Vetenskapsteori*: Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Sjölund, Anne (1970) *GRUPP PSYKOLOGI*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

- Skovdahl, Bernt (1996) *Skeletten i garderoben. Om rasismens idéhistoriska rötter*. Tumba: Mångkulturellt Centrum.
- Smith, Huston (1966) *Mänsklighetens religioner*. Rabén & Sjögren.
- SOU 1984:55 *I RÄTT RIKTNING. Etniska relationer i Sverige*.
- SOU 1995:142 *Att röja hinder för Samverkan*.
- SOU 1996:55 *Vägar in i Sverige*.
- Sowell, Thomas (1994) *RACE AND CULTURE. A WORLD VIEW*. USA: Basic Books. A Division of Harper Collins Publishers, Inc.
- Sutherland, Anne (1986) *GYPSIES. The hidden Americans*: Waveland Press, Inc.
- Svanberg, Ingvar / Runblom, Harald (1990) *Det mångkulturella Sverige*. Stockholm: Centrum för multietnisk forskning och Gidlunds Förlag.
- Svedner, Harald (1971) *Om finkultur och minoriteter*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Svedner, Harald: se också Turner (1980).
- Svensson, Birgitta (1993) *Bortom all ära och redlighet. Tattarnas spel med rättvisan*: Nordiska Muséets Förlag.
- Taikon, Katarina (1963) *Zigenska*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Taube, Nils Evert. Friherre, biblioteksmanuens (1916) *ZIGENARNE*. Uppsala: Studentföreningen Verdandis tidningsartiklar N:r 308-309.
- Tham, Ameli (1994) *Perspektiv på barn och ungdom*. Stockholm: Sveriges utbildningsradio.
- Thompson, Kenneth (1996) *Key QUATATIONS in sociology*. London & New York: Routledge.
- Thurner, Erika / Rieger, Barbara: *Nationalsozialistische Verfolgung. "Wiedergutmachungs"- Praxis und Lebensverhältnisse der Sinti und Roma*; se Heinschink, Mozes F. / Hemetek, Ursula (1994).
- Thörnberger E. H. (1935) *Från det moderna samhället*. Stockholm: Bonniers.
- Trankell, Arne (1973) *Kvarteret Flisan. Om en kris och dess övervinnande i ett förortsambälle*. Stockholm: Norstedt och Söner.
- Tucker, Judith E. (1993) *ARAB WOMEN: The Center for Contemporary Arab Studies*, Georgetown University.
- Turnbull, Colin M. (1974) *Bergsfolket*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Turner, Bengt (1980) *Bostadssegregation*. Lund: Liber läromedel.
- Ulvenstam, Lars (1971) *Harlem Harlem*. Stockholm: Bonniers.
- Wallengren, Hans (1994) *HYRESVÄRLDEN. Maktrelationer på hyresmarknaden i Malmö ca 1880-1925*. Södra Sandby: Bokförlaget Mendocino.
- Werup, Jacques (1981) *Hemstaden – min malmöhistoria*. Stockholm: Bokförlaget Alba.
- Whyte, William Foote (1981) *Street Corner Society. The social Structure of an Italian Slum*. Chicago: The University of Chicago press.
- Whyte, William Foote (1991) *SOCIAL THEORY FOR ACTION How individuals and organizations learn to change*. UK: Sage Publications, Inc.
- Widerberg, Karin (1980) *Kvinnor, klasser och lagar 1750-1980*: Liber förlag.
- Wigerfält, Anders S: se Jervas, Gunnar (1995).
- Wikan, Unni (1995) *Mot en ny norsk underklasse. Invandrare, kultur og interasjon*. Oslo: Norsk Forlag A/S.
- Yoors, Jan (1987) *THE GYPSIES*: Waveland Press Inc.
- Young, Michael / Willmot, Peter (1990) *FAMILY AND KINSHIP IN EAST LONDON*. London: Penguin Group.
- Zeidler Blomberg (1986) *Mellersta Östern*. Norrköping: Statens Invandrarverk.
- Öberg, Kjell / Bergman, Erland / Swedin, Bo (1982) *Att leva med mångfalden*. En antologi från Diskrimineringsutredningen. Stockholm: Liber Förlag.

Övriga källor

- Anmälan om klagomål* (1994-1996) Brev från hyresvärdar till enskilda hyresgäster och rapportering till socialtjänsten, Socialbyrån Rosengård i Malmö.
- Angående Beredskapsarbeten* (950602) Ansökan om beredskapsarbetare till Gårdsprojektet: Invandrarförvaltningen, Malmö.
- Brev från Kommunstyrelsens Personalutskott i Malmö till LO-sektionen i Malmö* (9310126).

Brev från Fastighetsanställdas Förbund, Avdelning 503 till Kommunstyrelsens Personalutskott i Malmö (931118).
Bostadslöshet och Bostadslösningar (910904) Lägesrapport från Bo-projektet: Östra socialförvaltningen, Malmö.
Delrapport över Gårdsprojektet... (940902): Introduktionsenheten. Invandrarförvaltningen, Malmö.
Förstärkt bostöd (930114) Ansökan om medel till ett socialbidragsprojekt: Östra socialförvaltningen, Malmö.
Jämförelsestatistik över anmälda brott (1996) Malmö Polisområde.
Projektet Rosen 1995 (950816) Projektbeskrivning: Invandrarförvaltningen, Malmö.
Årsberättelse: Formators årsberättelse över fastigheten, Landsfiskalen 2 i Malmö 10 september 1993 – 30 juni 1994.

Press

Arbetet 920517
Arbetet 930525
Arbetet 930603
Arbetet 930611
Arbetet 930831
Arbetet 940604
Dagens Nyheter 970207 (Jesús Alcalá)
Dagens Nyheter 970210 (Jesús Alcalá)
Medlemsbladet BOSTADEN 3/96
Rosengårdstidningen; Utgiven av Skurups Folkhögskola maj 1993
Rosengårdstidningen (SDS) nov. 1993
Rosengårdstidningen (SDS) nr. 3 Mars/April 1994
Rosengårdstidningen (SDS) nr. 4 April/Maj 1994
Skånska Dagbladet 940604
Sydsvenska Dagbladet 930820
Sydsvenska Dagbladet 930914
Sydsvenska Dagbladet 931114
Sydsvenska Dagbladet 940218
Sydsvenska Dagbladet 940409
Sydsvenska Dagbladet 940507
Sydsvenska Dagbladet 940604
Sydsvenska Dagbladet 940610
Sydsvenska Dagbladet 940914
Sydsvenska Dagbladet 940929
Sydsvenska Dagbladet 941030
Sydsvenska Dagbladet 941121
Sydsvenska Dagbladet 950815
Sydsvenska Dagbladet 961007
Sydsvenska Dagbladet 961127
Sydsvenska Dagbladet 970124 (Jan Hjärpe)
Sydsvenska Dagbladet 970212
Sydsvenska Dagbladet 970301
Sydsvenska Dagbladet 970902
Socionomen nr. 1 1997
SSR-TIDNINGEN nr. 8 1997
iDAG 940217
iDAG 940218
Invandrare & Minoriteter nr. 1 1997
Invandrare & Minoriteter nr. 2 1997
Vår bostad 10/96